

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**CERH LAFZI OLARAK METRÛK VE METRÛKÛ'L-
HADÎS -EBÛ DÂVÛD'UN SÛNEN'İ ÖRNEĞİ-**

YÛKSEK LİSANS TEZİ

Zühal KARAKAYA

**Enstitü Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı: Temel İslam Bilimleri**

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Fatma KIZIL

Yalova 2017

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**CERH LAFZI OLARAK METRÛK VE METRÛKÛ'L-
HADÎS -EBÛ DÂVÛD'UN SÛNEN'İ ÖRNEĞİ-**

YÛKSEK LİSANS TEZİ

Zühal KARAKAYA (147213026)

**Enstitü Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı: Temel İslam Bilimleri**

Bu tez 03/08/2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı:
Yrd. Doç. Dr. Fatma KIZIL

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi:
Prof. Dr. İbrahim HATİBOĞLU

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi:
Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÖZTÜRK

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlâk kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Zühal KARAKAYA

27.07.2017

ÖNSÖZ

Bir hadisin sıhhatini tespit etme sürecinde ilk olarak incelenecek kısmı isnadıdır. Âlimler, hadisleri isnadlı nakletmeye büyük önem vermişler, bu önemi isnadı dinden saymak sûretiyle de ifade etmişlerdir. Hadisin sıhhatini belirlemede mühim bir kriter olan isnadın güvenilirliği ise ittisal ve isnadı oluşturan râvilerin, gerek ilmî gerekse dinî açıdan hadis rivayetine ehil olup olmadığı incelenmek suretiyle anlaşılmaktadır. Bu inceleme aşamasında cerh ve ta'dîl ilminin kaide ve kaynaklarından istifade edilmesi gerekmektedir. Cerh-ta'dîl âlimleri, geliştirdikleri kaidelerle râvi tenkidini istikrarlı ve sistemli bir zemine taşımış ve râvilerin liyâkatine, geliştirdikleri özel cerh-ta'dîl lafızları ile dikkat çekmişlerdir. Dolayısıyla râvi hakkında en doğru tenkidi yapabilmek için cerh-ta'dîl lafızlarının ve bu lafızların delâlet ettiği mânaların doğru bir şekilde bilinmesi şarttır.

Bu çalışmada da râvi hakkında doğru bir tenkidin yapılabilmesi için bir cerh lafzı olarak “metrûk” ve “metrûkû'l-hadîs”in delâleti tespit edilmeye çalışılmıştır. Asıl amaç ise daha ziyade ahkâm hadislerini ihtiva eden Ebû Dâvûd'un (ö. 275) *Sünen*'inde yer alan ve metrûk, metrûkû'l-hadîs şeklinde tavsif edilen râvilerin, cerh-ta'dîl açısından durumlarının incelenerek metrûk olup olmadıklarını araştırmak ve rivayetlerinin sıhhati hususunda doğru bir kanaate varmaktır.

Çalışma, bir giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. İlk bölümde teorik açıdan metrûk teriminin anlamı tetkik edilmiş, ikinci bölümde ise Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde yer alan “metrûk” veya “metrûkû'l-hadîs” olarak tavsif edilen râviler hakkında münekkidlerin görüşlerine yer verilerek bu râvilerin cerh-ta'dîl açısından durumu incelenmiştir. Ayrıca söz konusu râvilerin *Sünen*'de yer alan rivayetleri tespit edilerek rivayetlerinin güvenilir başka isnadları araştırılmıştır. Sonuç kısmında ise *Sünen*'deki metrûk râvilerin sayısı ve bu râvilerin rivayetlerinin durumu hakkında bir değerlendirme yapılmıştır.

Çalışmayı takdim etmeden önce, maddî-mânevî anlamda bana destek veren ve her zaman yanımda olan sevgili annem, babam ve ablama; ilmî açıdan yetişmemde çok emeği olan kıymetli hocam Prof. Dr. İbrahim HATİBOĞLU'na, tez sürecinde gerek fikrî gerekse ilmî açıdan bana yön veren, hiçbir konuda benden yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım, değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Fatma KIZIL'a, bilgi ve tecrübelerinden istifade ettiğim muhterem hocalarım Yrd. Doç. Dr. Ebubekir SİFİL ve Yrd. Doç. Dr. Muhammet BEYLER'e,

tashih aşamasında tezimi okuyup katkı ve tavsiyelerde bulunan Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÖZTÜRK hocama teşekkürü bir borç bilirim.

Gayret bizden, tevfik Allah'tandır.

Zühal KARAKAYA

Yalova 2017

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	vi
ÖZET	vii
SUMMARY	viii

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI	1
II. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI VE METODU	2

BİRİNCİ BÖLÜM

METRÛK LAFZININ TANIMI VE GELİŞİMİ

I. HADİS ÇEŞİDİ OLARAK METRÛK.....	7
A. Mütেকaddimûn Dönemi Usûl Eserlerinde Metrûk.....	7
B. Mütעהhirûn Dönemi Usûl Eserlerinde Metrûk.....	8
1. İbn Hacer'e göre Metrûk.....	9
2. İbn Hacer sonrası Metrûk.....	10
II. CERH TERİMİ OLARAK METRÛK VE METRÛKÛ'L-HADİS	15
A. Anlamı ve Ortaya Çıkışı	15
B. Metrûk ve Metrûkü'l-hadîs Teriminin Delâleti	17
C. Metrûk ve Metrûkü'l-hadîs Teriminin Diğer Cerh Lafızlarıyla Kullanımı	20
D. Metrûk ve Metrûkü'l-hadîs Teriminin Farklı Lafızlarla İfadesi	23
E. Metrûk ve Metrûkü'l-hadîs Yerine Kullanılan Diğer Terimler	26

İKİNCİ BÖLÜM

“METRÛK” VE “METRÛKÛ'L-HADİS” ŞEKLİNDE TAVSİF EDİLEN SÛNEN-İ EBÛ DÂVÛD RÂVİLERİ VE RİVAYETLERİ

I. RİSÂLE BAĞLAMINDA EBÛ DÂVÛD'UN HADİS ALMA YÖNTEMİ.....	30
II. “METRÛK” VE “METRÛKÛ'L-HADİS” ŞEKLİNDE NİTELENEN SÛNEN-İ EBÛ DÂVÛD RÂVİLERİ VE RİVAYETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	32
A. Yalancılıkla Cerh Edilen Râviler ve Rivayetleri.....	32

1. Hâlid b. Amr el-Kûraşî el-Emevî (ö. ?)	32
2. Muhammed b. el-Hasen b. Zebâle el-Mahzûmî (ö. 199).....	36
3. Yahyâ b. el-Alâ el-Becelî (ö. 160)	38
B. Metrûk Râviler ve Rivayetleri.....	41
1. Ebân b. Ebû Ayyaş el-Abdî (ö. 138).....	41
2. İshâk b. Abdullah b. Ebû Ferve el-Medenî (ö. 144)	43
3. Eyyûb b. Hût Ebû Ümeyye el-Basrî (ö. ?)	46
4. Süleyman b. Erkam el-Basrî (ö. ?)	49
5. Abbâd b. Kesîr es-Sekafî (ö. 141)	53
6. Yahyâ b. Meymûn b. Atâ et-Temmâr el-Kuraşî (ö. 190)	57
7. Ebû'l-Mühezzim et-Temîmî (ö. ?)	58
C. Meçhûl Râviler ve Rivayetleri	61
1. Abdülazîz b. Abdülmelik el-Kuraşî (ö. ?).....	61
2. Ebû Sümâme el-Hannât el-Kammâh (ö. ?).....	63
3. Ebû Mâcide el-Hanefî (ö. ?)	66
D. Zayıf Râviler ve Rivayetleri.....	68
1. Bâzâm el-Kûfî Mevlâ Ümmî Hânî (ö. 121?)	68
2. Câbir b. Yezîd el-Cu'fi (ö. 128).....	72
3. Hakîm b. Cübeyr el-Esedî (ö. ?)	76
4. Ubeyde b. Muatteb ed-Dabbî (ö. ?)	80
5. Osman b. 'Umeyr el-Becelî (ö. 150)	83
6. Ömer b. Abdullah b. Ya'lâ es-Sekafî (ö. ?)	86
7. Amr b. Sâbit b. Hürmüz el-Bekrî (ö. 172)	88
8. Amr b. Abdullah b. el-Esvâr el-Yemânî (ö. ?)	91
9. Anbese b. Saîd el-Kattân el-Vâsıtî (ö. ?)	93
10. Kesîr b. Abdullah b. Amr b. Avf el-Müzenî (ö. ?)	95
11. Muhammed b. Câbir es-Suhaymî el-Yemâmî (ö. ?)	99
12. Muhammed b. Abdurrahman b. Ebû Bekr (ö. ?)	102
13. Muhammed b. Abdurrahman b. Talhâ b. el-Hâris b. Talhâ el-Kuraşî (ö. ?)	104
14. Müsennâ b. es-Sabbâh el-Yemânî el-Abnâvî el-Mekkî (ö. 149)	105
15. Yahyâ b. Ebû Hayye el-Kelbî (ö. 147)	107
16. Ebû Bekr b. Abdullah b. Ebî Meryem el-Gassânî (ö. 156)	111

E. Sadûk Râviler ve Rivayetleri	114
1. Ahmed b. Alî en-Nümeyrî (ö. ?)	114
2. Derrâc b. Sem'ân es-Sehmî (ö. 126)	117
3. Sâlim b. Gaylân et-Tücîbî (ö. 151)	121
4. Selm b. Ca'fer el-Bekrâvî (ö. ?)	122
5. Osman b. Abdurrahman b. Müslim el-Harrânî (ö. 202)	124
6. İmrân b. Hittân es-Sedûsî (ö. 84)	128
7. Kays b. er-Rebî' el-Esedî (ö. 163-167?)	130
8. Muhammed b. Dînâr el-Ezdî et-Tâhî (ö. ?)	135
9. Muhammed b. Sâlih et-Temmâr (ö. 168)	139
10. Muhammed b. Abdullah b. Ulâse el-Ukaylî (ö. 168)	141
SONUÇ	144
KAYNAKÇA	147
EK 1	161
ÖZGEÇMİŞ	163

KISALTMALAR

a.mlf.	: Aynı müellif
b.	: Bin, ibn
bnt.	: Binti
Bk.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
<i>DİA</i>	: <i>Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi</i>
dn.	: Dipnot
<i>HTD</i>	: <i>Hadis Tetkikleri Dergisi</i>
Hz.	: Hazreti
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
krş.	: Karşılaştırınız
nr.	: Numara
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm/vefat tarihi
r.a.	: Radiyallahu anh
r.anhâ	: Radiyallahu anhâ
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallâhu ‘aleyhi ve sellem
sy.	: Sayı
ts.	: Tarihsiz
v.dğr.	: Ve diğerleri
yay.y.	: Yayımlayan yok
y.y.	: Basım yeri yok

Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Tezin Başlığı: Cerh Lafzı Olarak Metrûk ve Metrûkü'l-Hadîs -Ebû Dâvûd'un <i>Sünen</i> 'i Örneği-	
Tezin Yazarı: Zühal KARAKAYA	Danışman: Yrd. Doç. Dr. Fatma KIZIL
Kabul Tarihi: 03.08.2017	Sayfa Sayısı: VIII + 163
Anabilim dalı: Temel İslam Bilimleri	Bilim dalı: Temel İslam Bilimleri
<p>Bir hadisin sıhhatini tespit etme noktasında ilk olarak incelenecek kısmı olan isnadın güvenilirliği ittisal ve isnadı oluşturan râvilerin adâlet ve zabtları incelenmek sûretiyle anlaşılmaktadır. Cerh-ta'dîl âlimleri, râvilerin adâlet ve zabtını geliştirdikleri özel cerh ta'dîl lafızları ile açıklamışlardır. Dolayısıyla râvi hakkında doğru neticeye varabilmek için cerh-ta'dîl lafızlarının delâlet ettiği mânaların doğru bir şekilde bilinmesi gerekmektedir.</p> <p>Bu çalışmada da öncelikle râvi hakkında doğru bir tenkidin yapılabilmesi amacıyla bir cerh lafzı olarak "metrûk" ve "metrûkü'l-hadîs" in delâleti tespit edilmeye çalışılmış, ardından <i>Kütüb-i Sitte</i>'nin üçüncü kaynağını teşkil eden ve Ebû Dâvûd'un bizzat "metrûkü'l-hadîs" bir râvinin rivayetine yer vermediğini ifade ettiği <i>Sünen</i>'inde yer alan "metrûk" ve "metrûkü'l-hadîs" şeklinde tavsif edilen râvilerin cerh-ta'dîl açısından durumları ve rivayetleri incelenmiştir.</p> <p>Sonuç olarak <i>Sünen</i>'de yer alan "metrûk" ve "metrûkü'l-hadîs" şeklinde tavsif edilen otuz dokuz râviden üçünün yalancılıkla cerh edildiği, yedisinin metrûk, üçünün meçhûl, on altısının zayıf, onunun sadûk olduğu ve Ebû Dâvûd'un özellikle yalancılıkla cerh edilmiş ve metrûk râvilerin rivayetlerini belirli sebeplerle tahrîc ettiği tespit edilmiştir.</p>	
Anahtar kelimeler: Hadis, metrûk, <i>Sünen</i> , Ebû Dâvûd, Cerh-ta'dîl, râvi tenkidi	

Yalova University Institute Social Sciences Master's Thesis Summary

Thesis Title: *Matrūk* and *Matrūk al-Hadīth* as Technical Terms of Transmitter Criticism -The Case of Abū Dāwūd's *Sunan*-

Thesis Author: Zühal KARAKAYA **Advisor:** Asst. Prof. Dr. Fatma KIZIL

Date of Acceptance: 03.08.2017 **Total Number of Pages:** VIII + 163

Department: Islamic Sciences **Field of Study:** Islamic Sciences

The reliability of the chain of transmitters (*isnād*), the first part of the *hadīth* to be examined to determine the authenticity, is determined based on the continuity of the *isnād* and religious integrity/probity and accuracy of transmitters. Critics of *hadīth* transmitters described the religious integrity/probity and accuracy of transmitters by a specific terminology. Therefore, it is crucial for reaching a correct conclusion about the transmitters to know the meaning and connotation of this terminology.

In this thesis, firstly, it is tried to determine the meaning of “*matrūk*” and “*matrūk al-hadīth*”, and then narrations and the status of “*matrūk*” and “*matrūk al-hadīth*” transmitters in the *Sunan*, the third book of *Kutub al-Sitta*, in which there is no transmissions from *matrūk al-hadīth* transmitters according to its collector Abū Dāwūd, are analysed.

In conclusion, it is established that among *Sunan*'s the thirty nine transmitters described by hadīth critics as “*matrūk*” and “*matrūk al-hadīth*”, there are three criticised as a liar, seven *matrūk*, three *machūl*, six *da'īf* transmitters, and Abū Dāwūd include their *ahādīth* in his *Sunan* for various reasons.

Keywords: *hadīth*, *matrūk*, *Sunan*, Abū Dāwūd, *Jarh wa al-ta'dīl*, criticism of *hadīth* transmitters

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Her ilmin kendine has bir terminolojisi vardır ve o ilme vukufiyet terminolojisini bilmeyi gerektirir. Hadis ilmi de zaman içinde usûlü'l-hadîs ilmi, ihtilâfü'l-hadîs ilmi, cerh-ta'dîl ilmi gibi farklı dallara ayrılmış ve her bir ilim dalı kendi terminolojisini geliştirmiştir. Bu ilim dallarının farklı terimleri olmakla birlikte farklı anlamlara gelen ortak terimleri de bulunmaktadır.

Metrûk terimi de hem bir hadis çeşidi olarak usûlü'l-hadîs ilminde hem de cerh lafzı olarak ricâl ilminde kullanılan ortak terimlerindedir. Ancak her iki ilim dalında da metrûk özel anlamlar taşımaktadır. Bu çalışmada ıstilahî açıdan metrûk teriminin anlaşılması için öncelikle hadis çeşidi olarak ele alınmış, daha sonra esasen cerh-ta'dîl ilminde ifade ettiği anlam üzerinde durulmuştur. Böylece söz konusu ıstilahın tarih içerisindeki gelişim sürecini görmek hedeflenmiştir. Özellikle her bir cerh-ta'dîl lafzının müstakil olarak ve derinlemesine bir incelemesinin yapılması gerektiği düşüncesinden hareketle bir cerh terimi olarak “metrûk” ve “metrûkü'l-hadîs” terimleri ele alınarak, cerh-ta'dîl âlimlerinin metrûka yüklediği anlamların izini sürmek sûretiyle söz konusu terimin delâleti tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada üzerinde durulan asıl konuyu ise Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde “metrûk” ve “metrûkü'l-hadîs” şeklinde tavsif edilen râviler ve bu râvilerin rivâyetleri teşkil etmektedir. Zira bir râvinin metrûk olarak tavsif edilmesi, ricâl tenkidinde göz ardı edilecek bir cerh değildir. Özellikle böyle bir râvinin rivayetinin, ahkâm gibi amele taalluk eden hadislerin yer aldığı *Kütüb-i Sitte*'nin üçüncü kaynağı olan bir eserde bulunması, konuyu incelemeyi gerekli kılmaktadır. Konuyu önemli hâle getiren ve aynı zamanda Ebû Dâvûd'un *Sünen*'ini tercihe götüren bir diğer husus ise Ebû Dâvûd'un *Sünen*'de “metrûkü'l-hadîs” bir râvinin rivayetine yer vermediğine dair kendi ifadesi olmuştur. Buna binaen İbn Hacer'in (ö. 852) *Tehzîbü't-Tehzîb*'inden istifade edilerek “metrûk” ve metrûkü'l-hadîs olarak tavsif edilen Ebû Dâvûd râvileri belirlenerek cerh-ta'dîl açısından durumları incelenmeye ve râvi hakkındaki hâkim kanaat verilmeye çalışılmıştır. Hâkim kanaat râvinin terki yönünde ise bu râvinin ve rivayetinin *Sünen*'de zikredilme nedeninin tespitine gayret edilmiştir. Bir diğer amaç, “metrûk” ve/veya “metrûkü'l-hadîs” lafzıyla tavsif edilen râvilerin rivayetinin güvenilir başka isnadlarının bulunup bulunmadığını araştırarak hadis hakkında sağlıklı bir neticeye varmaktır. Râvi ve rivayeti hakkında değerlendirme yapılırken bilhassa Ebû Dâvûd'un râvi hakkındaki kanaati ve rivayetin bağlamı göz önünde bulundurulmaya özen gösterilmiştir.

İkinci bölümde bir grup râvi ve rivayet üzerinde yapılan çalışma, birinci bölümde metrûkun delâletini tespit ederken yapılan incelemelere katkı sağlaması açısından önemlidir. Zira “metrûk” olarak tavsif edilen râvi hakkında diğer münekkidlerin değerlendirmelerini görmek, râviyi metrûk şeklinde tavsif eden münekkidin metrûk lafzını genel olarak hangi râvilere delâlet etmek üzere kullandığıyla ilgili bir fikir vermektedir. Aynı şekilde birinci bölümde metrûkun delâleti noktasındaki teorik çalışma ise, ikinci bölümde pratik bir zeminde ele alınarak vâkıya ne kadar mutabık olduğunun belirlenmesi açısından önemlidir. Örneğin birinci bölümde İbn Hacer’in metrûk lafzını hangi râvilere delâlet etmek üzere kullandığını tespit etmek, ikinci bölümde İbn Hacer’in metrûk dediği râvilerin gerçekten ilk bölümde belirlenen mânada kullandığını görmeyi sağlamaktadır.

Sonuç olarak yapılan bu çalışmada, gaye, metrûk lafzını bütün yönleriyle ele almak ve Ebû Dâvûd’un *Sünen*’inde yer alan, “metrûk” şeklinde tavsif edilen râvilerin cerh-ta’dîl açısından durumları ve buna bağlı olarak rivayetlerinin sıhhat değeri hakkında bir neticeye varmaktır. Ayrıca, söz konusu çalışmanın Ebû Dâvûd’un *Sünen*’i üzerine yapılan bazı araştırmalarda eksik bırakılan “*Sünen*’deki Metrûk Râviler” konusundaki boşluğu bir nebze doldurması hedeflenmektedir.

II. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI VE METODU

Hadis ilminde metrûk terimi, hem hadis çeşidi hem de cerh terimi olarak kullanılmaktadır. Çalışmada metrûkun ıstılahî gelişim süreci hakkında bir çerçeve çizmek için, hadis çeşidi olarak metrûk çalışmaya dâhil edilmekle birlikte esasen cerh terimi olarak “metrûk” ve “metrûkü’l-hadîs” terimi üzerinde yoğunlaşarak bu terimler bütün boyutlarıyla ele alınmaya çalışılmıştır. İkinci olarak, Ebû Dâvûd’un *Sünen*’inde bu şekilde tavsif edilen otuz dokuz râvi ve bu râvilerin rivayetleri üzerinde durularak, gerek râvi gerek rivayet hakkında sağlıklı bir neticeye varmak hedeflenmiştir. Dolayısıyla konu, usûlü’l-hadîs, ricâl ve rivayet kaynaklarını incelemeyi gerekli kılmaktadır. Bu doğrultuda her üç alanda telif edilmiş 200’ü aşkın kaynak taranmış ve bu kaynaklardan yaklaşık 180’i çalışmada kullanılmıştır.

Bir hadis çeşidi olarak metrûk incelenirken mütekaddimûn dönemi eserlerinden Râmeihürmüzî’nin (ö. 360) *el-Muhaddisü’l-fâsıl beyne’r-râvî ve’l-vâ’î*, Hâkim en-Nîsâbü’rî’nin (ö. 405) *Ma’rifetü ‘ulûmi’l-hadîs*, Hatîb el-Bağdâdî’nin (ö. 463) geniş bir muhtevaya sahip olan eseri *el-Kifâye* ve hadis rivayet adâbı hakkında önemli bilgiler içeren *el-Câmi’ li-ahlâkı’r-râvî* ve son olarak Kâdî İyâz’ın (ö. 544) *el-İlmâ*’ından istifade edilmiştir.

Müteahhirûn dönemi hadis usûlü eserleri arasında ise İbnü's-Salâh'ın (ö. 643) *'Ulümü'l-hadîs*'i, Zehebî'nin (ö. 748) *el-Mûkıza*, İbn Hacer'in (ö. 852) *Ulümü'l-hadîs*'i ihtisar etmek üzere kaleme aldığı *Nuhbetü'l-fiker* ve bu eserin şerhi *Nüzhetü'n-nazar*, Sehâvî'nin (ö. 902) *Fethu'l-mugîs*'i, Süyûtî'nin (ö. 911) *Tedrîbü'r-râvî* ve *Elfiyye*'si başlıca müracaat edilen eserlerdir. Bunun yanı sıra hadis ıstılahlarıyla ilgili yirmi beyitten oluşan İbn Ferah'ın (ö. 699) *Manzûme*'si ve İbn Cemâa'nın (ö. 819) bu manzumeye yaptığı *Zevâlü't-terâh* adlı şerhi, İbnü'l-Hanbelî'nin (ö. 971) *Kayfû'l-eser*'i, Dihlevî'nin (ö. 1052) *Mukaddime fî usûli'l-hadîs*'i, Beykûnî'nin *Manzûme*'si, Zebîdî'nin (ö. 1205) *Bûlgatü'l-erîb*'i, Kâsımî'nin (ö. 1866) *Kavâ'idü't-tahdîs*'i, Cezâirî'nin (ö. 1852) *Tevcîhü'n-nazar*'ı, Babanzâde Ahmed Naîm'in (ö. 1872) *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, Tehânevî'nin (ö. 1892) *Kavâ'id fî 'ulûmi'l-hadîs*'i de metrûk hadisi incelerken yararlanılan kaynaklar arasında yer almaktadır. Yakın dönem çalışmaları arasında sayılan Nûreddin İtr'in *Menhecü'n-nakd*'ı, Ahmed Ömer Hâşim'in *Kavâ'idü 'usûli'l-hadîs*'i ve Muhammed Ziyâurrahmân el-A'zamî'nin *Mu'cemü mustalahâti'l-hadîs*'i ve Talât Koçyiğit'in *Hadîs Usûlü* adlı eserleri de çalışmada kullanılan belli başlı hadis usûlü kaynaklarıdır.

“Metrûk” ve “metrûkü'l-hadîs”in kullanımı ve cerh-ta'dîl ilminde otorite olan münekkidlerin metrûku hangi mânaya delâlet etmek üzere kullandığına dair bir açıklamasının olup olmadığını tespit edebilmek için ise geniş bir literatürden istifade edilmeye gayret gösterilmiştir. Bu doğrultuda İbn Maîn'in (ö. 233) *Ma'rifetü'r-ricâl*'i, *Târîh* adlı eserinin Abbâs ed-Dûrî (ö. 271) ile Osman ed-Dârimî (ö. 280) rivayetleri, İbn Cüneyd'in (ö. 270) râvilerin cerh-ta'dîl durumlarıyla ilgili sorularına İbn Maîn'in verdiği cevapları ihtiva eden *Su'âlât*'ı, Ali b. el-Medînî'nin (ö. 234) *'İlel*'i, Muhammed b. Osman b. Şeybe'nin râvilerin durumu hakkında sorduğu sorulara Ali b. el-Medînî'nin verdiği cevapları içeren *Su'âlât*'ı, Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241) *el-'İlel ve ma'rifetü'r-ricâl*'i, Ebû Dâvûd'un (ö. 275) râviler hakkında sorduğu sorulara verdiği cevaplardan derlenen *Su'âlât*'ı, Buhârî'nin (ö. 256) *ed-Du'afâ'ü's-sagîr*'i, Cûzcânî'nin (ö. 259) *Ahvâlü'r-ricâl*'i, Nesâî'nin (ö. 303) *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*'i, İbnü'l-Mübarek, Yahyâ el-Kattân, Abdurrahman b. Mehdî, Ebû Hâtim ve Ebû Zür'a, Amr b. Ali el-Fellâs gibi münekkidlerin görüşlerini ihtiva eden İbn Ebû Hâtim'in (ö. 327) *el-Cerh ve't-ta'dîl*'i, İbn Hibbân'ın (ö. 354) *Kitâbü'l-Mecrûhîn*'i, İbn Adî'nin (ö. 365) *el-Kâmil*'i, Dârekutnî'nin (ö. 385) *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*'i, Sülemî (ö. 412), Berkânî (ö. 425) ve Sehmî'nin (ö. 427-28?) ayrı ayrı zamanlarda kendisine râvilerin durumları hakkında sorduğu sorulara verdiği cevapları içeren *Su'âlât*'ları, Ezdî'nin (ö. 334) görüşlerine ulaşma imkânı sağlayan İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597) *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*'i, Zehebî'nin *Dîvânü'd-*

du'afâ, *el-Mugnî* ve *Mizânü'l-i'tidâl*'i ile İbn Hacer'in *Tehzîbü't-Tehzîb* ve *Takrîbü't-Tehzîb* adlı eserleri taranmıştır.

Bununla birlikte, Leknevî'nin (ö. 1848) *er-Ref' ve't-tekmîl*'i, Ebü'l-Hasen Mustafa b. İsmâîl'in *Şifâü'l-'alîl*'i, bir münekkidin cerh-ta'dîl yöntemini ele alan, Ahmed Muhammed Nûrseyf'in *Yahyâ b. Maîn ve Kitâbü'hü't-Târîh* adlı eseri, İkrâmullah İmdâdülhak tarafından telif edilen *el-İmâm 'Ali b. el-Medînî ve menhecühû fî nakdi'r-ricâl*, Kâsım Ali Sa'd tarafından doktora tezi olarak hazırlanan *Menhecü'l-İmâm Ebî 'Abdirrahmân en-Nesâî fî'l-cerh ve't-ta'dîl* gibi çalışmalar ve ayrıca Emin Âşıkutlu'nun *Hadiste Ricâl Tenkîdi: Cerh ve Ta'dîl İlmi* ve Ahmet Yücel'in *Hadis İlminde Tenkit Terimleri*, Halil İbrahim Turhan'ın *Ricâl Tenkidinin Doğuşu ve Gelişimi: Hicrî İlk İki Asır* adlı çalışmaları da bir cerh lafzı olarak metrûku incelerken yararlanılan kaynaklar arasında yer almıştır.

İkinci bölümün asıl kaynağını Ebû Dâvûd'un *Sünen*'i teşkil etmektedir. *Sünen*'in tasnif metodu hakkında bilgi verdiği *Risâle*'si de başvurulan eserler arasındadır. Yine bu bölümde ele alınan râvi değerlendirmelerinde yukarıda bir kısmı zikredilen kaynakların yanı sıra, İbn Sa'd'ın (ö. 230) *Kitâbü't-Tabakâtü'l-kebîr*'i, Buhârî'nin *et-Târîhu'l-kebîr*'i ve *et-Târîhu's-sagîr*'i, Hatîb el-Bağdâdî'nin *Târîhu Bağdâd*'ı, İbn Asâkir'in (ö. 571) *Târîhu Dimaşk*'ı, sika râvilere dair yazılan eserler arasında yer alan İclî'nin (ö. 261) *Ma'rifetü's-sikât*'ı, İbn Hibbân'ın *Kitâbü's-Sikât*'ı, İbn Şâhin'in (ö. 385) *Târîhu esmâi's-sikât*'ı ve zayıf râvilere dair yazdığı *Târîhi esmâi'd-du'afâ* ve *l-kezzâbîn*'i, Ebû Dâvûd'un Âcurrî'nin râvilerin durumu ile ilgili sorularına verdiği cevaplardan oluşan *Su'âlât*'ı da atıfta bulunulan kaynaklardır. Rivayet ile ilgili değerlendirmelerde ise *Kütüb-i Sitte* başta olmak üzere, *Sünen*, *Musannef*, *Müsned* türü eserlerden istifade edilmiştir. Zaman zaman ise Tirmizî (ö. 279), İbn Ebû Hâtim ve Dârekutnî gibi âlimlerin *el-İlel*'lerine ve hadis şerhlerine başvurulmuştur. Ebû Dâvûd'un *Sünen*'i üzerine telif edilen Hattâbî'nin (ö. 388) *Me'âlimü's-Sünen*'i, Sehârenfûrî'nin (ö. 1852) *Bezlü'l-mechûd*'u ve Azîmâbâdî'nin (ö. 1857) *Avnü'l-ma'bûd*'u en çok istifade edilen şerhler arasında yer almıştır. *Sünen* üzerine yapılan diğer çalışmalar arasında ise daha çok Münzirî'nin (ö. 656) *Muhtasaru Sunen-i Ebî Dâvûd* adlı eserindeki açıklamalarından yararlanılmıştır.

İlk bölümde öncelikle bir hadis çeşidi olarak metrûk; mütekkadimûn eserlerinde metrûk ve müteahhirûn eserlerinde metrûk olmak üzere iki kısımda incelenmiştir. Müteahhirûn dönemi âlimlerinden İbn Hacer'in metrûk hadislerle ilgili görüşü ise müstakil bir

başlık altında ele alınmıştır. İbn Hacer'in metrûk hadis tanımından farklı diğer tanımları görmek için İbn Hacer'den sonraki usûl eserleri de tahlil edilmiştir.

Daha sonra bir cerh lafzı olarak metrûk/metrûkü'l-hadîs lafızları ele alınarak başlangıçta bu lafızların anlamı ve ortaya çıkışı üzerinde durulmuş, akabinde ise cerh-ta'dîl münekkidlerinin, metrûku hangi anlamda kullandığı bizzat kendisinin yaptığı açıklamasından veya râvi mertebelerinden hareketle tespit edilmeye çalışılmıştır. İbn Hacer'in metrûk tanımı üzerinde ise bilhassa durulmuş ve *Takrîb*'inde metrûk olarak tavsif ettiği râviler hakkında diğer âlimlerin görüşleri göz önünde bulundurularak, İbn Hacer'in metrûk tanımıyla, kullanımı arasında bir mukayese yapılmıştır. Bununla birlikte metrûkun delâleti veya delâletinin tesbitinde fikir vermesi için metrûk ile birlikte kullanılan diğer cerh lafızlarına işaret etme ihtiyacı hissedilmiştir. Metrûk teriminin yanı sıra “ترک” kökünden türeyen bazı cerh lafızlarına değinerek bu lafızların metrûk ile aynı anlama delâlet etmek üzere kullanılıp kullanılmadığı analiz edilmiş, son kertede metrûk ile aynı anlamda kullanılan farklı lafızlara işaret edilerek bir cerh lafzı olarak metrûk bütün yönleriyle ele alınmıştır.

İkinci bölümde ilk olarak *Sünen*'de yer alan otuz dokuz râvinin cerh-ta'dîl durumu incelenmiştir. Râviler İbn Hacer'in *Tehzîbü't-Tehzîb*'inden istifade edilerek tespit edilmiştir. Râviler belirlenirken esas alınan husus ise önemli ve muteber/meşhûr cerh-ta'dîl münekkidlerinin râvi hakkında “metrûk” veya “metrûkü'l-hadîs” lafzını kullanmış olmalarıdır. Daha sonra belirlenen her bir râvinin hadis alıp naklettiği kişilere kısaca yer verildikten sonra râvinin diğer cerh-ta'dîl âlimleri nezdindeki durumu değerlendirilerek hakkındaki genel kanaat verilmiştir. Genel kanaat râvinin terki yönünde ise, bu râvinin *Sünen*'de zikredilme nedeni belirlenmeye gayret edilmiştir.

İkinci olarak hakkında genel kanaat verilen râvilerin *Sünen*'de yer alan rivayetleri ele alınmıştır. Bu râvilerin isnaddaki yerlerini kolaylıkla görebilmek için ilgili râviye altını çizmek sûretiyle işaret edilmiştir. Daha sonra *Kütüb-i Sitte* esas alınarak söz konusu rivayetin tahrîci yapılmış, bu tahrîc ilgili dipnotta belirtilmiştir. Rivayetlerin Türkçe tercümesini vermeye özen gösterilmiştir. Tercüme verilirken Ebu Dâvûd'un *Sünen*'i üzerine yapılan çeviri eserlerden istifade edilmiştir. Ancak tercüme üzerinde çoğu zaman tasarruflarda bulunulduğu için ayrıca bir dipnot düşülmemiştir. Öte yandan çalışmada incelenen bazı rivayetler ve rivayetlerin akabinde Ebû Dâvûd tarafından yapılan açıklamalara, *Sünen*'in bazı nüshalarında veya neşirlerinde yer almadığı durumlarda ilgili yerlere dipnot düşmek sûretiyle işaret edilmiştir. Rivayetin Türkçe tercümesi verildikten sonra güvenilir başka tariklerinin

bulunup bulunmadığı araştırılmıştır. Eğer rivayetin *Kütüb-i Sitte* dışında diğer hadis kaynaklarında başka bir tariki bulunuyorsa bu duruma ayrıca işaret edilmiştir. Son olarak varsa âlimlerin söz konusu rivayet hakkındaki değerlendirmelerine yer verilmiş ve böylece rivayet hakkında sağlıklı bir neticeye ulaşmaya çalışılmıştır. Sonuç kısmında ise, çalışmada ele alınan otuz dokuz ravinin ve rivayetinin bir durum değerlendirmesi yapılarak, bu râvilerin kaçının metrûk, kaç rivayetin güvenilir tarikinin bulunduğu, Ebû Dâvûd'un rivayeti zikretme amacı gibi hususlara ele alınarak konuyla ilgili istatistiksel bir değerlendirme yapılmıştır.

Konu, ricâl ile ilgili olduğu için çalışmada pek çok râvi veya âlim geçmektedir. Bu nedenle gerek râvilerin gerek âlimlerin yalnızca hicrî vefat tarihlerini vermekle iktifa edilmiştir. Çalışmada kişi, eser veya ıstılahların yazımında *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedi*'sinin yazım kuralları esas alınmış, farklı yazım şekilleri bulunan durumlarda ise genel teâmül takip edilmiştir. Ayrıca kişi, eser isimleri ve ıstılahların transkripsiyonunda isimde veya ıstılahta geçen 'غ' ve 'ق' harflerine işaret etmek üzere kullanılan Türkçe 'g' ve 'k' harflerinden sonra uzatmalar 'ı', 'ā' 'ū' şeklinde gösterilmiştir. Örneğin, Arapça 'مستقيم' ıstılahı Türkçe 'müstekîmü'l-hadîs' şeklinde yazılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM
METRÛK LAFZININ TANIMI VE GELİŞİMİ

I. HADİS ÇEŞİDİ OLARAK METRÛK

Metruk, usul eserlerinde hüccet değeri olmayan her bir merdud hadis için kullanılırken, aynı zamanda bir hadis çeşidinin özel adı olmuş başka bir ifadeyle ıstilahî bir anlam kazanmıştır. Ancak metrukun bir hadis çeşidi olarak usul ilmi literatürüne yerleşmesi geç döneme tekabül etmektedir. Aşağıda usul eserlerinden hareketle bir hadis çeşidi olarak metrukun tarih içindeki gelişim ve ıstilahî anlam kazanma sürecinden bahsedilmektedir.

A. Mütekkadimûn Dönemi Usul Eserlerinde Metruk

İlk dönem hadis ıstılahları hakkında bilgi veren kaynaklar tetkik edildiğinde bunlar arasında bir hadis çeşidi olarak metrukta yer verilmediği müşahede edilmektedir. Nitekim İmam Şâfiî'nin (ö. 204) *er-Risâle* adlı eserinde mürsel, müdelles gibi bazı hadis ıstılahları geçmesine rağmen metruk hadis ile ilgili herhangi bir ifadesine rastlanmamaktadır.¹ Nitekim Mütekkadimûn dönemi ilk müstakil hadis usulü eseri *el-Muhaddişü'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâ'î*'de Râmehmürmüzî, Abdurrahman b. Mehdî'nin (ö. 198) muhaddisleri hâfiz ve mütkın, vehim sahibi olsa da sıhhati galip gelen ve vehim sahibi olup vehmi galip gelen olmak üzere üç kısma ayırdığını ve son gruptaki râviler için bir cerh terimi olan metrukü'l-hadis lafzını kullandığını ifade etmiş,² ancak eserde hadis çeşidi olarak metrukta bahsetmemiştir.

Hâkim en-Nisâbûrî de *Kitâbü Ma'rifetü 'ulûmi'l-hadîs*'inde illel konusunu işlerken metrukta hadis çeşidi olarak değil, râvinin ta'n edildiğine işaret etmek için kullanmıştır.³ Aynı şekilde Hatîb el-Bağdâdî'nin *el-Câmi' li-ahlâkı'r-râvî ve âdâbi's-sâmi'* ve *el-Kifâye fî 'ilmi'r-rivâye*'sinde metrukta cerh terimi olarak yer verilmiş,⁴ hadis çeşidi olarak metrukta söz edilmemiştir.

Şimdiye kadar yukarıda zikri geçen kaynaklar arasında metrukun genellikle cerh terimi olarak yer aldığı müşahede edilse de Kâdî İyâz'ın (ö. 544) *el-İlmâ' ilâ ma'rifeti usûli'r-rivâye ve takyîdi's-semâ'*“sında hadis çeşitleri konusuna müstakil bir nev' ayırmaması ve bunlar hakkında tanım yapmamış olmasına rağmen kitabının başında bu ilmin fasılları ve

¹ İmam Şâfiî'nin *er-Risâle*'sindeki hadis ıstılahları için bk. Fuat İstemi, *er-Risâle ve er-Risâle'de Geçen Hadis İstılahları* (yüksek lisans tezi, 2011), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

² Râmehmürmüzî, Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen b. Abdürrahmân el-Fârisî, *el-Muhaddişü'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâ'î* (nşr. M. Accâc el-Hatîb), Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1391/1771, s. 406.

³ Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Nisâbûrî, *Kitâbü Ma'rifetü 'ulûmi'l-hadîs*, (nşr. Seyyid Muazzam Hüseyin), Beyrut: Dârü'l-Âfâki'l-Cedîde, 1400/ 1980, s. 121.

⁴ Hatîb, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit b. el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi' li-ahlâkı'r-râvî ve âdâbi's-sâmi'* (nşr. Muhammed Accâc el-Hatîb), Beyrut: el-Müessesetü'r-Risâle, 1416/1996, II, 251; a.mlf., *el-Kifâye fî 'ilmi'r-rivâye* (nşr. Ebû İshâk İbrâhim b. Mustafa Âl-i Bahbah ed-Dimyâtî), y.y.: Dârü'l-Hüdâ, 1423/ 2003, I, 101101101 101 I,1 101s. 101, c. I, 342, II, 403.

ferleri arasında hadislerin sahîhini ve sakîmini, hasenini ve makbûlünü, metrûkunu ve mevzûunu, rivayetteki ihtilâfları ve illetleri, müsned hadisi mürselden, mevkûf hadisi maktûdan temyîz etme maddesine yer vermesi⁵ ve söz konusu maddede sakîmi, metrûku ve mevzû hadisi ayrı ayrı zikretmesi bir hadis türü olarak metrûkun o dönemde mevcut olduğuna dair bir ipucu vermektedir.

Netice itibariyle ilk dönem hadis ıstılahları hakkında bilgi veren kaynaklar da dâhil olmak üzere mütekaddimûna ait eserlerde genellikle metrûk râviyi cerh etme amacıyla kullanılmasına rağmen hadis çeşidi olarak yer almamaktadır. Diğer bir ifadeyle bu dönem eserlerinde metrûkun mervî değil de râvi hakkında kullanılan bir terim olduğu anlaşılmaktadır. Sadece *el-İlmâ'*'da hadis çeşitlerinden biri olarak metrûka işaret edilse de metrûk hadisin delâleti açık değildir.

B. Müteahhirûn Dönemi Usûl Eserlerinde Metrûk

Müteahhirûn döneminin ilk kaynaklarında müstakil bir hadis çeşidi olarak metrûka rastlanmamakla birlikte bu terimin mütekaddimûn eserlerinde olduğu gibi, genellikle bir cerh terimi olarak bazen de rivayetin makbûl olmadığını ifade etmek için kullanıldığı görülmektedir. Nitekim İbnü's-Salâh'ın *'Ulûmü'l-hadîs'*de şâz konusunu ele alırken Ebû Ya'lâ el-Halîlî'den (ö. 446) hadis hâfızlarının şâz ile ilgili görüşlerini aktardığı haber, bu dönemde metrûkun makbûl olmayan rivayetler için kullanıldığını teyid etmektedir. Çünkü söz konusu haberde hadis hâfızları tarafından şâz, sadece tek bir isnadı bulunan ve râvisi sika olsun ya da gayr-i sika olsun diğer râvilerin hadislerine muhalefet eden hadis şeklinde tarif edilmiş ve devamında gayr-i sika râviden rivayet edilen böyle bir hadis için "kabul edilemez, metrûktur" ifadesini kullanmıştır.⁶

Bu dönemde hadisin kısımları arasında metrûku ilk zikreden âlim İbn Ferah'tır. Hadis terimleriyle ilgili yirmi beyitten oluşan manzûmesinin ikinci beytinde zayıf hadisin akabinde metrûku da zikretmiş ancak bu hadis çeşidi ile neyi kastettiğini açıklamamış; ilgili beyan

101, 342; II, 403.

⁵ Kādî 'İyâz, Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsâ el-Yahsubî, *el-İlmâ' ilâ ma'rifeti usûli'r-rivâye ve takyîdi's-semâ'* (nşr. es-Seyyid Ahmed Sakr), Kâhire: Dârü't-Türâs, 1389/ 1970, s. 4.

⁶ İbnü's-Salâh, Ebû Amr Osmân b. Abdurrahmân eş-Şehrezûrî, *'Ulûmü'l-hadîs'* (nşr. Nûreddin İtr), Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 1998, s. 76-77; Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *et-Takrîb ve't-teysîr li-ma'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezîr* (nşr. Muhammed Osman el-Haşet), Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-Arabî, 1405/1985, s. 40.

manzûmeyi şerh eden İbn Cemâa tarafından yapılmıştır. Buna göre metrûk hadis, zayıflığı üzerinde icmâ edilen râvinin tek başına rivayet ettiği hadistir.⁷

Öte yandan bu dönemde ilk defa Zehebî ile birlikte matrûh hadis terimine rastlanmaktadır. Zehebî'ye göre matrûh hadis zayıf hadisten düşük mevzû hadisten yüksek bir hadis çeşididir.⁸ Matrûhun sınırlarını tayin babında Zehebî'ye ait cerh mertebelerine bakıldığında ilk mertebede دَجَال (büyük yalancıdır), كَذَاب (yalancının biridir); ikinci mertebede مَتَّهَم بِالْكَذِب (yalancılıkla itham edilmiştir), مَتَّفَقٌ عَلَى تَرْكِهِ (ittifakla terk edilmiştir); üçüncü mertebede مَثْرُوك (metrûktur), لَيْسَ بِشَيْءٍ (sika değil), سَكَتُوا عَنْهُ (hakkında konuşmaya değer bulmadılar), ذَاهِبُ الْحَدِيث (hadisi sâkıttır); daha sonrasında ise وَاهٍ (son derece zayıf), لَيْسَ بِشَيْءٍ (bir şey değil), ضَعِيفٌ وَاهٍ (çok zayıf) gibi lafızların yer aldığı görülmektedir.¹⁰ Zehebî, mevzû hadisi yalancı râvilerin rivayet ettiği, zayıf hadisi de isnadında metrûk râvilerin yer almadığı hadis olarak tanımladığı için ikinci ve üçüncü mertebedeki lafızlardan biri ile ta'n edilen râvinin hadisini matrûh şeklinde isimlendirdiği ve bu durumda Zehebî'nin, matrûh hadisi, metrûk anlamında kullandığı söylenebilir.

1. İbn Hacer'e Göre Metrûk Hadis

Bir hadis çeşidi olan metrûkun özel bir anlam kazanması ilk defa İbn Hacer ile gerçekleşmiştir. Ancak onun metrûk hadis tanımına geçmeden önce hadisin kısımlarına dair sistematik olarak geliştirdiği ve kendisinden önceki âlimlerin eserlerinde rastlanmayan taksimatından bahsetmek gerekir. Bu taksimata göre mütevâtir dışındaki haberleri makbûl ve merdûd olmak üzere iki kısımda değerlendiren İbn Hacer, bütün zayıf hadis çeşitlerini merdûd haber kısmına dâhil etmiş, merdûdu da kendi içerisinde isnaddaki kopukluk ve râvideki ta'n sebebiyle olmak üzere ikiye ayırmıştır. Râvideki ta'n sebepleri ise beşi adalet beşi zabt ile ilgili olmak üzere on tanedir. Ancak İbn Hacer bu ta'n sebeplerini adalet ve zabt ile ilgili olanlar şeklinde taksim etmek yerine en şiddetli ta'n sebebinden en hafifine doğru ilerleyen bir sıra takip etmeyi daha uygun bulmuş ve ilk sırada kizbü'r-râviyi, ikinci sırada ittihâmü'r-

⁷ İbn Cemâa, İzzeddîn Ebû Abdullâh Muhammed b. Ebî Bekr el-Kinânî, *Kommentar des Izz-ad-Dîn Abû Abdüllah über die Kunstausrücke der Traditionswissenschaft*, (nşr. Friedrich Risch), Leiden: E. J. Brill, 1885, s. 5.

⁸ Zehebî, Şemseddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî, *el-Mûkaza fî 'ilmi mustalahi'l-hadîs* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut: Dârü'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 1405, s. 34-35.

⁹ Cerh lafızlarının tercümesinde genellikle Ahmet Yücel'in *Hadis İlminde Tenkît Terimleri*'nden istifade edilmiş, eserde yer almayan bazı lafızların tercümesi için ise Emin Aşıkutlu'nun *Hadiste Ricâl Tenkîdi*'ne başvurulmuştur.

¹⁰ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1382/1963, I, 4.

râvi bi'l-kizbi, sonra ise sırasıyla fuhşü'l-galat, gaflet, fisk, vehim, muhâlefetü's-sikât, cehâlet, bid'at ve sû-i hıfzı zikretmiştir.

İbn Hacer ikinci sırada yer alan ta'n sebebi kizb ile ithamı, râvinin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadislerinde yalan söylemese de günlük hayatında yalancılıkla tanınması ve dinin mâlum kaidelerine muhalif bir hadisi tek başına rivayet etmesi şeklinde açıklamış ve bunun ilk sırada yer alan kizbü'r-râvi'den sonra gelen bir cerh sebebi olduğuna işaret etmiştir. İbn Hacer böyle bir râvi tarafından rivayet edilen hadise metrûk demiştir.¹¹

Metrûk hadisin, mevzû hadisin dînunda olması ve râvisinin kizb ile itham edilmesi açısından daha önce zikri geçen matrûh hadisle benzediğini söylemek mümkündür. Nitekim Sehâvî (ö. 902) Zehebî'nin matrûh hadis ile ilgili tanımına yer verdikten sonra İbn Hacer'in matrûh hadise hakikatte metrûk dediğini ve bu hadisi, râvisi müttehem bi'l-kizb olan hadis şeklinde tanımladığını nakletmektedir.¹²

2. İbn Hacer Sonrası Metrûk Hadis

İbn Hacer'den sonra metrûk hadis ile ilgili tanım yapan âlimlerden biri de Süyûtî'dir. Süyûtî, İbn Hacer'in metrûk tanımına atıfta bulunarak münker hadis bahsinde metrûk hadisle ilgili şunları söylemiştir: "Müttehem bi'l-kizb râvinin yanı sıra aşırı derecede galat veya fisk veyahut gaflet sahibi râvi tarafından rivayet edilen hadislere metrûk denir.¹³ Ancak İbn Hacer'in aşırı derece galat sahibi, fâsık ve gaflet sahibi râvilerin rivayetlerini münker olarak isimlendirdiği bilinmektedir. Dolayısıyla Süyûtî burada İbn Hacer'in münker dediği hadisleri de metrûk içinde değerlendirmiş¹⁴ ve metrûkun çerçevesini genişletmiştir.

Süyûtî'nin metrûk hadis tanımıyla ilgili açıklık kazanması gereken bir husus da onun *Elfîyye*'sinde metrûk hadisten bahsederken galat yerine vehm ifadesini kullanmış olmasıdır.¹⁵ Eğer Süyûtî, ta'n sebeplerinden biri olan vehme, galat ile aynı anlamı hamlediyor ise metrûk hadisle ilgili tanımında bir değişiklik olduğu söylenemez; ancak vehm ile galatı birbirinden ayırt ediyor ise o zaman İbn Hacer'in muallel şeklinde isimlendirdiği hadisleri de

¹¹ İbn Hacer, Şihâbeddîn Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Nüzhetü'n-nazar fî tavzîhi Nuhbeti'l-fiker fî mustalahi ehli'l-eser* (nşr. Nûreddin İtr), Dimeşk 1321/2000, s. 88-91.

¹² Sehâvî, Şemseddîn Ebü'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, *Fethu'l-mugîs bi-şerhi Elfîyyeti'l-hadis li'l-'Irâkî* (nşr. Abdülkerîm b. Abdullah b. Abdurrahman b. el-Hudayr-Muhammed b. Abdullah b. Fehîd Âl-i Fehîd), Riyad: Mektebetü Dâri'l-Minhâc, 1426, II, 132.

¹³ Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebû Bekr el-Hudayrî, *Tedribü'r-râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî* (nşr. Ebû Muaz Târik b. İvedullah b. Muhammed), Riyad: Dârü'l-Âsime, 1424/2003, I, 383.

¹⁴ Talât Koçyiğit, *Hadîs Usûlü*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013, s. 120.

¹⁵ Süyûtî, *Elfîyyetü's-Süyûtî fî 'ilmi'l-hadîs* (nşr. Ahmed Muhammed Şâkir), y.y.: el- Mektebetü'l-İlmiyye, ts., s. 23.

metrûk kapsamına dâhil etmiş olmaktadır. Ancak yapılan araştırmalar neticesinde Süyûtî'nin vehm ile fuhşü'l-galatı kastettiği görülmektedir.¹⁶

İbn Arrâk (ö. 963) da metrûk hadisle ilgili önemli bir konuya değinmektedir. Kendisi İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597) فُلَانٌ ضَعِيفٌ (zayıftır), لَيْسَ بِالْقَوِي (o kadar da kuvvetli değil) gibi lafızlarla tavsif edilen râvilerin rivayetlerini doğrudan mevzû kabul ettiğini naklederek bunun doğru bir tutum olmadığını Sehâvî'nin görüşlerine atıfta bulunarak açıklamakta ve böylece metrûk hadis ile mevzû hadis arasındaki farka dikkat çekmektedir.¹⁷ Zira Sehâvî, teferrüd eden bir râvinin müttehem bi'l-kizb şeklinde vasfedilmesiyle, onun rivayetine mevzû hükmünün verilmesinin mümkün olmadığını ve İbn Hacer'in bu sebeple kizb ile itham edilen râvilerin rivayetlerine müstakil bir başlık tahsis ettiğini ifade etmektedir. Metrûk ve mevzû arasındaki farka dikkat çekenlerden biri de *Nuhbe* şârihi Ali el-Kârî'dir (ö. 1014).¹⁸

Sonraki dönem müelliflerinin eserleri incelendiğinde bunların bir kısmında metrûk hadisin nâdiren zikredilmediği görülse de genellikle hadis çeşitleri arasında yerini aldığı ve müellifleri tarafından İbn Hacer'in tanımının benimsendiği müşahade edilmektedir. Nitekim *Kavfü'l-eser fi safvi 'ulûmi'l-eser* sahibi İbnü'l-Hanbelî (ö. 971) merdûd haberlerle ilgili tıpkı İbn Hacer gibi bir usûl takip etmiş ve metrûk hadise yine onun tanımıyla yer vermiştir.¹⁹

Aynı şekilde Birgivî (ö. 981) İbn Hacer'den farklı bir taksimat takip etse de onun İbn Hacer'in metrûk hadis tanımını kısmen benimsediği görülmektedir.²⁰ Zayıf hadisin kısımlarının bilinmesi için ta'n sebeplerinden bahsetmeyi gerekli gören Birgivî adaletle ilgili ta'n sebeplerini zikrettikten sonra her biriyle ilgili açıklama yapmıştır. İttihâmu'r-râvi bi'l-kizbi, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadisinde yalanı sabit olmadığı halde günlük konuşmasında yalancılıkla meşhur olan kimse olarak tanımlamış ve böyle bir râvinin hadisine metrûk

¹⁶ Vellevî, Muhammed b. Ali el-Esyûbî, *Şerhu Elfiyyeti's-Süyûtî fi'l-hadis el-müsemma İs'âfü zevi'l-vatar bi şerhi Nazmi'd-dürer fi 'ilmi'l-eser*, Medine: Mektebetü'l-Gurabâi'l-Eseriyye, 1414/1993, s. 202.

¹⁷ İbn Arrâk, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Kinânî, *Tenzihü's-şerî'ati'l-merfû'a 'ani'l-ahbâri's-şeni'ati'l-mevzû'a* (nşr. Abdülvehhâb Abdülatîf-Abdullah Muhammed es-Sıddîk), Kahire: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 1378, I, 10.

¹⁸ Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasen Ali b. Sultan el-Herevî, *Şerhu Şerhi Nuhbeti'l-fiker fi mustalahâti ehli'l-eser* (nşr. Muhammed Nizâr Temîm ve Heysem Nizâr Temîm), Beyrut: Dâru'l-Erkam, 1415/ 1994, s. 453.

¹⁹ İbnü'l-Hanbelî, Raziyyüddîn Ebü Abdullâh Muhammed b. İbrâhîm el-Halebî, *Kavfü'l-eser fi safvi 'ulûmi'l-eser* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut: Mektebü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, 1408, s. 74.

²⁰ Birgivî, hadis usûlüne dair kaleme aldığı *Risâle fi usûli'l-hadis*'inde dokuz kısım hadis olduğundan bahsetmiş ve ardından merfû, mevkûf, maktû hadis çeşitlerinden, daha sonra isnada göre ayrılan muttasıl ve munkadî hadis çeşitlerinden ve munkatıya dâhil edilen muallak, mürsel, mu 'dal ve müdelles hadisleri zikretmiş, ardından müsned, muzdarib ve müdrece yer vererek zayıf hadis kısmına dâhil ettiği şâz, münker ve muallak hadis tanımına yer vermiş, sonrasında ise hadisleri tekrar sahîh, hasen ve zayıf olmak üzere üç kısma ayırmıştır (bk. Sadık Cihan, "Muhammed b. Pir Ali Birgivi ve Risâle fi Usûli'l-Hadis'in Tercümesi", *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 2 [1987], s. 61-64).

demıştır. Devamında ise metrûk hadis râvisi, yalandan tövbe eder ve açık bir şekilde durumunu düzeltir, iyileşme alâmetleri gösterirse hadisini almanın câiz olacağına işaret etmiştir.²¹ Bu tanımdan anlaşıldığı üzere Birgivî râvinin teferrüdünden ve hadisinin mâlum kaidelere muhalefetinden bahsetmemiştir.

Dihlevî de İbn Hacer gibi ihtâmu'r-râvî bi'l-kizbi râvinin günlük konuşmasında yalan söylemesi olarak tarif etmiş, böyle bir râvinin mâlum kaidelere muhalifet ederek rivayet ettiği hadisi metrûk olarak isimlendirmiştir. Ancak Dihlevî İbn Hacer'den farklı olarak râvinin teferrüdüyle ilgili herhangi bir noktaya temas etmemiştir.²² Müttehem bi'l-kizb râvinin tövbe etmesi ve kendisinde sıdk emârelerinin görülmesi halinde ondan semâ etmenin câiz olduğunu belirten Dihlevî, diğer müelliflerin değinmediği bir konuya temas ederek, günlük konuşmasında nâdiren yalan söyleyen râvinin rivayetiyle ilgili hükümden de bahsetmiş; günlük konuşmasında yalanına nâdir rastlanan râvinin rivayetlerine mevzû ya da metrûk hükmünün verilemeyeceğine dikkat çekmiştir.²³ Fakat Dihlevî, günlük konuşmasında nâdiren yalan söyleyen râvinin rivayetinin hangi hadis çeşidi içinde değerlendirileceğine dair bir bilgi vermemiştir.

Daha önce de belirtildiği üzere son dönem eserlerinde genellikle İbn Hacer'in metrûk hadis tanımının benimsendiği görülsede Süyûtî gibi aşırı galat, fisk ve gaflet sahibi râvinin rivayetinin de metrûk hadis içinde değerlendirildiği vâkidir. Örneğin Beykûnî (ö. 1080) metrûk hadisi zayıflığı üzerinde icmâ edilen râvinin teferrüd ettiği hadis olarak tanımlamış²⁴ ancak onun *Manzûme*'sine şerh yazan Zürkânî (ö. 1122) râvinin zafiyetinin sebebini, hadisi sadece kendisinin rivayet etmesi ve mâlum kaidelere muhalif olmasından ötürü kizb ile itham edilmesi veya Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadislerinde yalan söylemese de günlük hayatında yalanla tanınması şeklinde izah etmekte ve buna fisk, gaflet ve aşırı vehm ile itham edilmesini de eklemektedir.²⁵

Zebîdî (ö. 1205) de *Bülgatü'l-erîb fî mustalahi âsâri'l-habîb* adlı eserinde hadisler arasında metrûk hadisi zikretmiştir. Kendisi, bir râvinin kasten yalan söylediği rivayetlere

²¹ Cihan, "Muhammed b. Pir Ali Birgivi ve Risâle fî Usûli'l-Hadis'in Tercümesi", s. 66.

²² Dihlevî, Ebû'l-Mecd Abdülhak b. Seyfeddîn, *Mukaddime fî usûli'l-hadis* (nşr. Selmân el-Hüseynî en-Nedvî), Beyrut: Dârü'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 1406/1986, s. 64-65.

²³ Dihlevî, *Mukaddime*, s. 65.

²⁴ Beykûnî, Ömer b. Muhammed ed-Dimaşkî, *el-Manzûmetü'l-Beykûniyye* (nşr. Muhammed Ali Beyzûn), Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1425/2004, s. 8.

²⁵ Zürkânî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdülbâkî, *Şerhu'l-Manzûmeti'l-Beykûniyye* (nşr. Muhammed Ali Beyzûn), Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1425/2004, s. 217-218.

mevzû hadis demiş, metrûk hadisi de yalanı zâhir olmayan râvinin rivayet ettiği hadis şeklinde tanımlamıştır.²⁶

Kavâ'idü't-tahdîs min fînûni mustalahi'l-hadîs'in müellifi Kâsımî de on iki zayıf hadis çeşidine yer vermiş ve yedinci sırada metrûk hadisi zikretmiştir. O da Süyûtî gibi aşırı hata, fisk ve gaflet ile nitelenen râvilerin rivayetlerini metrûk addetmiştir.²⁷

İbn Hacer'in tanımını benimseyen müelliflerden biri de Cezâîrî'dir. Cezâîrî, ek olarak, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadislerinde yalanı sabit olmasa da günlük hayatında yalancılıkla bilinen râvinin hadisinin metrûk sayılma sebebini zikretmiş ve bazı usûl âlimlerinin müteşeddid ve mütesâhil râvilerin durumlarıyla ilgili hükümlerine yer vermiştir.²⁸ Metrûk hadisin akabinde matrûh hadise yer veren Cezâîrî, bazı âlimlerin matrûhu müstakil bir tür olarak bazılarının ise metrûk hadis olarak değerlendirdiğine dikkat çekmektedir. Cezâîrî'nin bazı âlimlerden kastının Zehebî ve İbn Hacer olduğu mâlumdur. Ancak o bu konuda bir kanaat belirtmemiş sadece matrûhun iki isme sahip bir hadis türü olduğunu söylemekle iktifa etmiştir.²⁹ Yine Tehânevî'nin de İbn Hacer'in metrûk hadis tanımını aynen benimsediği görülmektedir.³⁰

Babanzâde Ahmed Naim ise metrûk hadisi şu şekilde tanımlamaktadır: “Hiçbir sikanın rivayetine muhalif olmaksızın kizb, kesret-i galat, fisk, gaflet gibi umûr-ı kâdhadan biri ile müttehem râvî-i müteferriden rivayet olunan Hadis-i garîb kalır ki ona da *Metrûk* nâmını vermişlerdir.”³¹ Süyûtî'nin metrûk tanımına benzer bir tanım yapan Babanzâde'nin metrûk hadisi aynı zamanda garîb hadis olarak nitelemesi dikkat çekmektedir.

Zayıf hadisleri on kısma ayıran ve metrûku onuncu kısımda ele alan son dönem müelliflerinden Subhî es-Sâlih (ö. 1926) de Süyûtî'nin metrûk hadis tanımını benimsemekte ve ek olarak fîskın fiilî veya kavli bakımdan zâhir olması kaydını düşmektedir.³²

²⁶ Zebîdî, Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed, *Bülgatü'l-erîb fî mustalahi âsâri'l-habîb* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), (İbnü'l-Hanbelî'nin *Kafvü'l-eser fî safvi 'ulûmi'l-eser*'i ile birlikte) Beyrut: Mektebü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, 1408, s. 193.

²⁷ Kâsımî, Muhammed Cemâleddîn b. Muhammed Saîd ed-Dımaşkî, *Kavâ'idü't-tahdîs min fînûni mustalahi'l-hadîs* (nşr. Mustafa Şeyh Mustafa), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle-Nâşirûn, 1425/2004, s. 209.

²⁸ Cezâîrî, Tâhir b. Muhammed Sâlih, *Tevcihü'n-nazar ilâ usûli'l-eser* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut: Mektebü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, 1416/1995, II, 574-575.

²⁹ Cezâîrî, *Tevcihü'n-nazar*, II, 574-575.

³⁰ Tehânevî, Zafer Ahmed b. Latîf el-Osmânî, *Kavâ'id fî 'ulûmi'l-hadîs* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Riyad: Mektebü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, 1404/1984, s. 43.

³¹ Babanzâde Ahmed Naim, *Tecrîd Mukaddimesi (Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tegrîd-i Sarîh Tercemesi)*, Ankara 1985, I, 126.

³² Subhî es-Sâlih, *'Ulûmü'l-hadîs ve mustalahuh*, Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-Melâyîn, 1384/1965, s. 206-207.

Çağdaş dönem müelliflerinden Nûreddin İtr, merdûd hadisleri zayıf, muzaaf, metrûk, matrûh ve mevzû olmak üzere beş kısma ayırmış ve metrûk hadis kısmında İbn Hacer'in tanımına yer vererek kendisinden önceki bazı âlimlerin işaret ettiği üzere bu hadis türünün mevzû olarak isimlendirilemeyeceğini zira sadece kizb ile itham edilmenin o hadise mevzû hükmü verme imkânı tanımayacağını ifade etmiştir. Aynı zamanda müellif, metrûk hadisin bazı muhaddisler tarafından münker hadis için de kullanıldığını zikretmektedir.³³ İtr, matrûh hadis ile ilgili olarak da her iki hadis türünün birbirine mukârin olduğunu ifade etmiş ve sonrasında kendi kanaatine yer vererek metrûk hadisin, mevzûya matrûhtan daha yakın olduğunu belirtmiş³⁴ böylece metrûk ile matrûh hadisi kısmen temyiz etmiştir.

Ahmed Ömer Hâşim, adalet vasfının iskatı sebebiyle zayıf olan hadis türleri arasında metrûk hadisten bahsetmiş ve kesretü'l-galat, fisk veya gaflet ile tanınan râvilerin hadislerini de metrûk saymıştır. Hatta bazı âlimlerin fuşû'l-galat ve gafleti, fiska dâhil ettiklerine işaret ederek bu vasıflara sahip râvilerin hadislerinin itibar için dahi yazılamayacağına işaret etmektedir. Metrûk hadisin tanımında geçen mâlum kaidelere muhalefet ile kastın genellikle Kur'ân, sünnet ve kıyasla istinbat edilen şer'î kaidelere muhalefet olduğunu belirtmektedir.³⁵ Matrûh hadis ile ilgili de diğerlerinden farklı olarak bu hadis türünün bazı âlimler tarafından zımnen metrûk hadisin bir kısmı olarak değerlendirildiğini ifade etmektedir.³⁶

Muhammed Ziyâurrahmân el-A'zamî de doğrudan metrûk hadisten bahsetmese de müttehem bil kizb başlığı altında bu hususa değinmiş, adaleti sâkıt olan ve insanlarla konuşmasında yalancılığı sabit olan râviye metrûk, hadisine de matrûh demiştir.³⁷ Usûl eserleri incelendiğinde müttehem bi'l-kizb bir râvinin hadisinin metrûk olduğu ve matrûh hadisin genellikle metrûkla aynı anlamda kullanıldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla A'zamî'nin râvi ve mervî için neden böyle bir ayırım yaptığı müphem kalmaktadır.

Netice itibariyle, müttekaddimûn dönemi eserlerinde metrûk lafzının mervî ile ilgili bir terimden ziyade râvi ile ilgili bir cerh terimi olarak yer aldığı görülmektedir. Mütteahhirûn dönemi eserlerinde ise hadis çeşidi olarak metrûka yer verilmeye başlandığı müşahede edilse de İbn Hacer'e kadar söz konusu terimin tam olarak tanımı yapılmamıştır. Metrûk hadis ilk

³³ Nûreddin İtr, *Menhecü'n-nakd fî 'ulûmi'l-hadîs*, Dimeşk: Dârü'l-Fikr, 1401/1981, s. 299.

³⁴ İtr, *Menhecü'n-nakd*, s. 301.

³⁵ Ahmed Ömer Hâşim, *Kavâ'idu 'usûli'l-hadîs*, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1404/1984, s. 115.

³⁶ Ahmed Ömer Hâşim, *Kavâ'idu 'usûli'l-hadîs*, s. 117.

³⁷ A'zamî, Muhammed Ziyâurrahmân el-A'zamî, *Mu'cemü mustalahâti'l-hadîs ve letâifü'l-esânîd*, Riyad: Edvâü's-selef, 1420/1999, s. 347.

defa İbn Hacer ile birlikte özel bir anlam kazanmış ve onun tanımını kendisinden sonraki birçok usûl âlimi tarafından kısmen benimsenerek hadis literatürüne yerleşmiştir. Ancak Süyûtî gibi bazı âlimler, fisk, kesret-i gaflet ve fuhş-i galat ile tavsif edilen râvinin rivayetlerini de metrûk addederek İbn Hacer'in münker dediği rivâyetleri metrûk kapsamına dâhil etmişlerdir.

II. CERH TERİMİ OLARAK METRÛK VE METRÛKÛ'L-HADÎS

Ricâl ilminde metrûk yalancı, müttehem bi'l-kizb, bid'atçı, fâsık, sahafî gibi özellikleri taşıyan her bir râvi için kullanılırken, aynı zamanda râvinin bir durumuna işaret eden cerh lafzı olarak cerh-ta'dîl mertebelerinde yerini almıştır. Söz konusu terim genel anlamıyla hadisi yazılmayan râvilere işaret etmek amacıyla kullanılmakla birlikte bazı âlimler metrûka farklı anlamlar da yüklemiştir. Çalışmanın bu kısmında bir cerh lafzı olarak metrûk incelenerek, münekkidlerin bu terimi hangi râvilere delâlet etmek üzere kullandıkları tespit edilmeye çalışılmıştır.

A. Anlamı ve Ortaya Çıkışı

Sözlükte “terk etmek, bırakmak, tahliye etmek” anlamındaki ذر fiilinin ism-i mef'ûlü olan metrûk³⁸, cerh ıstılahı olarak genellikle hadisleri yazılmayan, hakkında bir ta'dîl lafzı olmadığı gibi herhangi bir cerh sebebiyle zayıf olduğu belirtilen râvilere işaret etmek üzere kullanılmaktadır. Mertebe itibarıyla kezzâb, vazzâ' tabirlerinin bir derece aşağısında yer alan şiddetli cerh lafızlarından biridir. Metrûkû'l-hadîs de metrûk ile aynı mânada kullanılmaktadır.³⁹ Cerh âlimlerinin iki lafız arasında fark gözettiğine dair herhangi bir bilgiye rastlanmaması da bu lafızların aynı anlamda kullanıldığını teyit eder mahiyettedir.⁴⁰

³⁸ Âsım Efendi, *el-Okyanûsü'l-basît fi tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, İstanbul, 1305, IV, 1054.

³⁹ Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İstanbul: İFAV, 2009, s. 181.

⁴⁰ Konuyla ilgili bir hususa işaret etmek yerinde olacaktır. Araştırma esnasında İbn Hacer, metrûk ve metrûkû'l-hadîs lafızlarını aynı mânada kullanmakla birlikte, onun râvi değerlendirmelerindeki bazı ifadeleri dikkatimizi çekmiştir. Örneğin *Takrîbü't-Tehzîb*'inde bir râvi hakkında “metrûkû'l-hadîstir ancak haddi zatında sâlihtir” ifadesini kullanmıştır (bk. *Takrîbü't-Tehzîb* [nşr. Muhammed Avvâme], Haleb: Dârü'r-Reşîd, 1411/1991, s. 140). Diğer örnekler için meselâ bk. s. 172, 287. Bunlar göz önünde bulundurulduğunda her ne kadar ricâl âlimlerinden konuyla ilgili bir bilgi ulaşmamış olsa da metrûk ile metrûkû'l-hadîs arasında ince bir ayırım olduğu düşünülebilir. Bu ayırım ise metrûkun hem râviyi hem de rivayetini kapsayan bir cerh lafzı, metrûkû'l-hadîs ise sadece rivayeti kapsayan bir cerh lafzı şeklinde ifade edilebilir. Çünkü râvinin kendisi güvenilir olabilir, fakat unutkanlık, yanılma, ihtilâta uğrama gibi nedenlerle yani zabtına taalluk eden bir sebepten ötürü hadisi reddedilmiş olabilir. Öte taraftan râvinin bizzat kendisinin terk edilmesi, yalancılık, yalancılıkla itham gibi terk edilmeyi gerektirecek geçerli sebeplerin olmasını gerektirir. Bunlar ise râvinin adâletine taalluk eden nedenlerdir. Ancak yine de konu tetkike muhtaçtır. İbn Hacer'in “sâlih”i ıstılahî mânada kullandıysa Ahmet Yücel'in tespitine göre sadûk, sâlihu'l-hadîs gibi lafızlar genel olarak zayıf râviler hakkında kullanıldıkları halde, sika lafızıyla da birlikte kullanılan terimlerdir. Bu lafızlar tek başlarına kullanıldıklarında râvinin zayıf olduğuna, hadisinin i'tibar için yazılabilirliğine delâlet ederken, sika ile birlikte zikredildiklerinde râvinin güvenilirliğini, hadisleriyle ihticâc edilebileceğini ifade etmektedir (bk. Yücel, *Hadis İstılahlarının Doğuşu ve Gelişimi Hicrî İlk Üç Asır*, İstanbul: İFAV, 2014, s. 135).

Metrûk teriminin ilk defa ne zaman ve kim tarafından kullanıldığını tespit etmek mümkün olmamakla birlikte hicrî 160 yılında vefat eden ve tebeü't-tâbiîn neslinin önemli cerh münekkidlerinden biri olan Şu'be b. Haccâc (ö. 160), yine bu dönemde yaşamış Abdullah b. Mübârek (ö. 181) ve Abdurrahman b. Mehdî gibi münekkidlerden gelen rivayetler göz önünde bulundurulduğunda hicrî ikinci asrın başlarından itibaren metrûk lafzının varlığından söz etmek mümkün gözükmemektedir. Şu'be'nin rivayetine göre, yalanla itham edilen, çok yanılan, yalan söylemekle itham edilmese de üzerinde ittifak edilen bir hadisi rivayet ederken hata yapan, hatasında ısrar eden, meşhur âlimlerden onların bilmediği bir hadis rivayet eden râvi metrûktur.⁴¹ Abdullah b. Mübârek ise hatasından dönmeyen inatçı, yalan söyleyen, bid'atına davet eden propagandist ve ezberlemediği halde hadisi hıfzından nakleden râvilerin terk edileceğini ifade etmektedir.⁴² Abdurrahman b. Mehdî de rivayet ederken sürekli yanılan râviyi metrûk şeklinde isimlendirmektedir.⁴³

Ancak bu münekkidlerin metrûku ıstılahî anlamda bir cerh lafzı olarak değil, “terk edilir” anlamında başka bir ifadeyle, lafzî anlamıyla kullandıklarını söylemek gerekir. Zira cerh-ta'dîl kaynakları incelendiğinde, Şu'be b. Haccâc, Süfyân es-Sevrî (ö. 161), Mâlik b. Enes (ö. 179), Abdullah b. Mübârek, Vekî' b. el-Cerrâh (ö. 197), Yahyâ el-Kattân (ö. 198) ve Abdurrahman b. Mehdî gibi tebeü't-tâbiîn dönemi münekkidlerinin bir râviyi cerh etmek üzere metrûk veya metrûkü'l-hadîs lafızlarını kullanmadıkları görülmektedir.⁴⁴

Hicrî III. asırda râvileri cerh etmek üzere kullanılan metrûk teriminin IV. asrın başlarından itibaren ilk defa İbn Ebû Hâtim'in yaptığı cerh-ta'dîl sıralamasında kezzâb, zâhibü'l-hadîs gibi şiddetli cerh lafızlarıyla birlikte kullanıldığı görülmektedir.⁴⁵ Daha sonraki asırlarda cerh-ta'dîl lafızlarının müteahhirûn âlimleri tarafından yeniden tasnif edilmesiyle birlikte farklı mertebelerde yer alan metrûk, Zehebî ve Sehâvî'ye göre üçüncü,⁴⁶ Irâkî'ye göre ikinci,⁴⁷ İbn Hacer'in *Takrîb*'deki tasnifine göre ise onuncu mertebede bulunmaktadır.⁴⁸

⁴¹ Sehâvî, *Fethu'l-mugîs*, II, 290.

⁴² Hatîb, *el-Kifâye*, II, 428.

⁴³ Râmeihürmüzî, *el-Muhaddişü'l-fâsil*, s. 406.

⁴⁴ Nitekim, Halil İbrahim Turhan, *Ricâl Tenkidinin Doğuşu ve Gelişimi: Hicrî İlk İki Asır* adlı çalışmada yukarıda ismi geçen münekkidlerin kullandığı cerh lafızlarına ayrıntılı bir şekilde yer vermiştir. Bu lafızlar arasında metrûk/metrukü'l-hadîs lafızlarının yer almaması, yukarıdaki ifadeyi teyit etmektedir (bk. *Ricâl Tenkidinin Doğuşu ve Gelişimi: Hicrî İlk İki Asır*, İstanbul: İFAV, 2015, s.178, 203,242, 271, 302, 381, 447).

⁴⁵ İbn Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1371/1952, II, 37.

⁴⁶ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, I, 4; Sehâvî, *Fethu'l-mugîs*, II, 290.

⁴⁷ Irâkî, Zeyneddîn Ebü'l-Fazl Abdürrahîm b. el-Hüseyn el-İrâkî, *et-Tebîr ve't-tezkire* (nşr. Muhammed b. Hüseyin el-İrâkî), Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1354, II, 10.

⁴⁸ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 74-75.

B. Metrûk ve Metrûkü'l-hadîs Teriminin Delâleti

Metrûk veya metrûkü'l-hadîsin, hadisleri yazılmayan râvilere delâlet ettiği bilinmektedir. Hicri III. asır münekkidlerinden Yahya b. Ma'în'in râvi mertebeleri dikkate alındığında, üçüncü mertebede hadisleri yazılmayan râvilerden bahsetmesi ve bu râviler için kullandığı cerh lafızları arasında metrûkü'l-hadîsin yer alması,⁴⁹ yine aynı şekilde Ali b. el-Medîni'nin hadislerini merdûd kabul edip i'tibar için dahi yazılmayan râvilere işaret etmek üzere kullandığı cerh lafızları arasında metrûkun bulunması,⁵⁰ dönemdeki genel kullanım hakkında bir bilgi vermese de iki münekkide göre metrûkun delâletini göstermesi açısından önemlidir. Ancak metrûk lafzının Alî b. el-Medîni tarafından çok tercih edilen bir lafız olmadığına işaret etmek gerekir. Zira, sadece bir râvi hakkında metrûk dediği bilinmektedir.⁵¹

Cerh-ta'dîl lafızlarını ilk defa derecelendirmeye tâbi tutan İbn Ebû Hâtim'in mertebeler hakkında bilgi verirken kullanmış olduğu üslûb, aslında hicrî üçüncü asır âlimlerinin metrûkun delâletiyle ilgili yaygın kanaatini yansıtmaktadır. İbn Ebû Hâtim, hicrî III. asır âlimlerinin bir râvi hakkında metrûkü'l-hadîs veya zâhibü'l-hadîs ya da kezzâb dediklerinde bunun, hadisnin sâkit olup yazılmayacağı anlamına geldiğini ifade etmektedir.⁵² Bu noktadan hareketle İbn Ebû Hâtim de dâhil olmak üzere kendisinden önceki cerh-ta'dîl âlimlerinin metrûku, hadisi yazılmayan, sâkit râvilere delâlet etmek üzere kullandıklarını söylemek mümkün hâle gelmektedir. Ancak burada önemli bir meselenin de altı çizilmelidir. İbn Ebû Hâtim'in, cerh mertebeleriyle ilgili yaptığı taksimata göre zayıf lafzı, hadisleri i'tibar için yazılan râviler kısmında, metrûk da hadisleri yazılmayan râviler kısmında yer almaktadır. Fakat bazı âlimlerin zayıf ile metrûk lafızlarını birlikte kullandığı da görülmektedir. Örneğin

⁴⁹ Ahmed Muhammed Nürseyf, *Yahyâ b. Ma'în ve Kitâbü'hu't-Târîh*, 1399/1979, I, 92-93. Nürseyf çalışmasında Yahyâ b. Ma'în'in râvi taksimatından ve onlara işaret etmek üzere kullanılan cerh lafızlarından bahsetmektedir. Bu taksimata göre Yahyâ b. Ma'în râvileri üçe ayırmaktadır. Birinci kısımda, hadisleriyle ihticâc edilen sika râviler yer almaktadır. Yahyâ b. Ma'în'in bu râvilere işaret etmek için kullandığı cerh lafızları ise "ليس به بأس، مامون ثقة، ثبت" gibi lafızlardır. İkinci mertebeye zayıf olmasına rağmen hadisleri kabul edilip, i'tibar için yazılan râvilerden müteşekkildir. Böyle râviler için kullandığı cerh lafızları ise "صدوق، ليس بحجة، ثقة" gibi lafızlardır. Üçüncü mertebede ise hadisleri reddedilen ve hiçbir şekilde kabul edilmeyen râviler bulunmaktadır. Bu râviler kasıtlı ya da kasıtsız yalan söylemek, aşırı vehm ya da gaflet gibi özelliklerle tanınan râvilerdir. Yahyâ b. Ma'în'in bu râvilere işaret etmek üzere kullandığı lafızlar şu şekildedir: "لا يكتب، لا يساوي شيء، ليس بثقة، ليس بشيء، يضع الحديث، ليس بثقة يسرق الحديث، كذاب خبيث، كذاب ليس بشيء، يكذب، كذاب، لا يحل ان يكتب حديثه، متروك الحديث، عنه" "ليس بثقة ولا مامون، لا يساوي فلس"

⁵⁰ İkrâmullah İmdâdülhak, *el-İmâm 'Ali b. el-Medîni ve menhecühû fi nakdi'r-ricâl*, Mekke: Dârü'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 1408, s. 605-606. Nürseyf'in çalışmasında olduğu gibi İmdâdülhak da Ali b. el-Medîni'nin râvi taksimatından bahsetmektedir. Buna göre Ali b. el-Medîni'nin üçüncü sırada hadisleri yazılmayan râvilere yer verdiği ve bu râvilere işaret etmek üzere kullandığı cerh lafızları arasında metrûk teriminin yer aldığı görülmektedir.

⁵¹ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, I, 446.

⁵² İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 37.

Ebû Hâtim (ö. 277), bazı râvileri, “da‘îfü’l-hadîs, metrûk” şeklinde cerh etmektedir.⁵³ Ebû Hâtim’in bu tür kullanımlarından hareketle zayıf lafzının metrûk anlamında kullanıldığı bilgisine hemen ulaşmak yerine o âlimin tenkîd metoduna da bakmak gerekmektedir. Zira Ebû Hâtim’in bu tür kullanımlarının sebebi cerh lafızları arasında hafiften şiddetliye bir sıralama yapmakla da (tederrüc) açıklanmaktadır.⁵⁴

Hicrî III. asırda hadis hâfızı Ahmed b. Sâlih et-Taberî’nin (ö. 248) metrûk ile ilgili ifadeleri de bu lafzın hem delâlet ettiği mâna hakkında fikir vermesi hem de metrûkun ıstılâhî bir anlam kazanmaya başladığını göstermesi açısından önem arz etmektedir. Ahmed b. Sâlih, hadisinin terki üzerinde çoğunluğun icmâsı olan râvi hakkında metrûk lafzının kullanılabileceği kanaatindedir. Hadisinin terki üzerinde icmâ olmayan râviye ise ancak zayıf lafzıyla işaret edilir.⁵⁵ Ebû Dâvûd’un da Ahmed b. Sâlih ile aynı kanaatte olduğunu söylemek mümkündür. Zira Ebû Dâvûd, *Sünen*’ini yazma amacı ve metodu hakkında bilgi verdiği *Risâletü Ebî Dâvûd ilâ ehli Mekke fî vasfî Sünenihî* adlı eserinde, kitabına metrûkü’l-hadîs râvilerden gelen herhangi bir hadis almadığını belirtmiştir.⁵⁶ Bu ifadesinde metrûkü’l-hadîs ile kastının ne olduğu tam bilinmese de konuyla ilgili olarak Münzirî *Muhtasarü Süneni Ebî Dâvûd* adlı eserinde İbn Mende’den (ö. 395) Ebû Dâvûd’un “Kitabımda insanların terkinde icmâ ettiği râvilerin hadisini zikretmedim” dediğini nakletmiştir.⁵⁷ Bu nakilden Ebû Dâvûd’un söz konusu lafzı, terki üzerinde ittifak edilen râviler için kullandığı anlaşılmaktadır.⁵⁸ Nesâî’nin de bir râvinin terki üzerinde icmâ olmadıkça o râvinin hadisinin terk edilmemesi yönünde bir usul benimsediğine işaret edilmektedir.⁵⁹ Abdülfettâh Ebû Gudde de Ahmed b. Sâlih, Nesâî gibi diğer bazı âlimlere göre metrûk lafzının delâlet ettiği asıl mânanın yukarıda zikredilen şekilde yani terki üzerinde ittifak edilen râviler mânasında olduğuna işaret etmektedir. Ancak onların metrûka yükledikleri bu anlam, bir münekkidin sika dediği bir

⁵³ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, II, 143, 246, 259; III, s. 61, 92, 344, 559; IV; 87; VI; 116, 129-130, 246, 344; VIII; 318.

⁵⁴ İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî el-Cürçânî, *el-Kâmil fî du‘afâ’i’r-ricâl* (nşr. Âdil Ahmed Müveccid-Ali Muhammed Muavviz), Beyrut: Dârü’l-kütübi’l-ilmiyye, ts., neşredenin girişi, I, 56.

⁵⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 341.

⁵⁶ Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş‘as es-Sicistânî, *Risâletü Ebî Dâvûd ilâ ehli Mekke fî vasfî Sünenihî* (nşr. Muhammed b. Lütfî es-Sabbâğ), Riyad: el-Mektebü’l-İslâmî, 1417/1997, s. 66.

⁵⁷ Münzirî, Zekiyyüddîn Ebû Muhammed Abdülazîm b. Abdülkavî, *Muhtasarü Süneni Ebî Dâvûd* (nşr. Muhammed Ali Beyzûn), Beyrut: Dârü’l-kütübi’l-ilmiyye, 1421/2001, I, 11.

⁵⁸ Münzirî, *Muhtasarü Süneni Ebî Dâvûd*, VIII, 8. Ayrıca krş. İsmail Lütfî Çakan, *Hadis Edebiyatı*, İstanbul: İFAV, 2009, s. 110.

⁵⁹ İbn Hacer, *Nüzhetü’n-nazar*, s. 138.

râviye, bir başka münekkidin metrûk demesine engel teşkil etmemektedir.⁶⁰ Nitekim cerh ve ta'dîl ilmi ictihâdî ve izâfîdir.

İbn Ebû Hâtîm'den sonra İbn Hibbân, İbn Adî, Dârekutnî ve İbnü'l-Cevzî gibi önemli cerh-ta'dîl âlimlerinin metrûku veya metrûkû'l-hadîsi cerh lafzı olarak kullanmalarına rağmen metrûku hangi râvilere delâlet etmek üzere kullandıklarıyla ilgili kendilerinden gelen bir açıklamaya rastlanmamaktadır.

Müteahhirûn âlimlerinden ise ilk defa Zehebî'nin, İbn Hibbân'ın bir râvi için "sadûktur, fakat rivayeti az olmasına rağmen çok hata yapar" sözüne binaen yaptığı açıklama, metrûka yüklediği anlam hakkında bilgi vermektedir. Zehebî'ye göre, İbn Hibbân'ın bu sözü çelişkilidir. Zira sadûk az hata yapan râviler için kullanılan bir terim iken, rivayeti az olup çok hata yapan râviler için ise metrûk terimi kullanılmalıdır.⁶¹ Öte yandan Zehebî zayıf râvilere dair en önemli eserlerinden biri olan *Mîzânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*'in muhtevası hakkında bilgi verirken eserinde yalancı, hadis uyduran, hadis uydurmakla itham edilen, günlük konuşmasında yalan söyleyen râvilerin yanı sıra metrûk ve "hâlik/هالك" râvilerden de bahsettiğini ifade etmektedir. Metrûk ve hâlik râvileri ise çok hata yapan râviler olarak tavsif etmektedir.⁶² Zehebî'nin bu ifadesi, İbn Hibbân'ın sözüne yaptığı açıklama ile birlikte düşünüldüğünde metrûk lafzını çok hata yapan ve rivayeti az olan râvilere delâlet etmek üzere kullandığı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu ifadeden anlaşılan diğer bir husus ise Zehebî'nin hâlik lafzına metrûkla eşdeğer anlam yüklediğidir. Nitekim, Dârekutnî, İbn Hacer gibi âlimler tarafından "metrûk" olarak tavsif edilen ve kendisi tarafından da terkine işaret edilen Yahyâ b. Meymûn el-Kuraşî (ö. 190)⁶³ hakkında "hâlik râvilerden biridir" ifadesini⁶⁴ kullanmasından da bu anlaşılmaktadır.

Zehebî bazı cerh-ta'dîl lafızlarının delâletleri hakkında satır aralarında bilgi vermiş olsa da bu lafızların hangi râviler için kullanıldığı, başka bir deyişle delâlet ettiği anlam hakkında sistematik şekilde bilgi veren ilk âlim İbn Hacer'dir. Zira o *Takrîbü't-Tehzîb* adlı kitabının başında râvileri on iki tabakaya ayırmış ve bu tabakalarda yer alan râvilere delâlet

⁶⁰ Leknevî, Ebû'l-Hasenât Abdülhay el-Leknevî el-Hindî, *er-Ref' ve't-tekmîl fi'l-cerh ve't-ta'dîl* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut: Dârü's-selâm, 1421/2000, s. 140, dn. 3.

⁶¹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* (nşr. Şuayb el-Arnaût-Kâmil el-Harrât), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1402/1982, IX, 429.

⁶² Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, I, 3.

⁶³ Dârekutnî, *el-İlel: Tekmile me'a'l-fehârisi'l-âmmeh li'l-kitâb* (nşr. Muhammed b. Sâlih b. Muhammed ed-Debbâsi), Riyad: Dârü İbn Cevzî, 1427, XII, 27; Zehebî, *el-Mugnî*, II, 414; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 597.

⁶⁴ Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, IV, 234.

etmek üzere kullandığı cerh ve ta'dîl terimlerini açıklamıştır.⁶⁵ Bu taksimatına göre İbn Hacer, metrûk veya metrûkü'l-hadîs lafızlarını onuncu mertebede, hiçbir sûrette tevsîk edilmeyen ve kâdîh bir sebeple başka bir ifadeyle adâlet ve/veya zabt sıfatını tam olarak taşımamakla suçlanan râviler hakkında kullanmaktadır.⁶⁶ İbn Hacer'in *Takrîb*'de metrûk ve metrûkü'l-hadîs dediği râvilerin, diğer münekkidlere göre cerh ta'dîl açısından durumları incelendiğinde, pek çok râvinin bazı münekkidlerce yalancılık ve hadis uydurma gibi vasıflarla cerh edildiği görülmektedir. Dolayısıyla İbn Hacer'in metrûk ve metrûkü'l-hadîs dediği râvilerin çoğunluğunun adâlet ile ilgili bir kusuru olduğunu söylemek mümkündür.

C. Metrûk ve Metrûkü'l-hadîs Teriminin Diğer Cerh Lafızlarıyla Kullanımı

Metrûk ve metrûkü'l-hadîs terimleri tek başına kullanıldığı gibi, özellikle başka cerh lafızlarıyla birlikte de kullanılmaktadır. Nitekim metrûk, râvinin hadisiyle ihticâc edilmeyeceğini gösteren pek çok lafızla birlikte zikredilmiştir. Söz konusu lafızlar arasında en ağır cerh lafzı (كذاب) tır.⁶⁷ Metrûk, kezzâb'ın yanı sıra râvinin yalancı olduğunu gösteren başka cerh lafızlarıyla birlikte de yer almaktadır. Bunlar (متروك بلىة),⁶⁸ (متروك يسمع),⁶⁹ (متروك يضع الحديث),⁷⁰ (متروك يضع الحديث),⁷¹ (متروك يضع الحديث),⁷² (متروك يضع الحديث),⁷³ (متروك يضع الحديث),⁷⁴ (متروك يضع الحديث),⁷⁵ (متروك يضع الحديث),⁷⁶ (متروك يضع الحديث),⁷⁷ (متروك يضع الحديث),⁷⁸ (متروك يضع الحديث),⁷⁹ (متروك يضع الحديث),⁸⁰ (متروك يضع الحديث),⁸¹ (متروك يضع الحديث),⁸² (متروك يضع الحديث),⁸³ (متروك يضع الحديث),⁸⁴ gibi lafızlardır.

⁶⁵ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 74-75.

⁶⁶ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 74.

⁶⁷ Misaller için bk. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 126, 160; III, 11-12, 58, 372; IV, 132; VI, 157, 392, 258; VIII, 57, 384; Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer ed-Dârekutnî, *Kitâbü'd-Du'afâ' ve'l-metrûkîn* (nşr. Muhammed b. Lutfî es-Sabbâğ), Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1400/1980, s. 72, 80, 84, 86; Dârekutnî, *Su'âlâtü's-Sülemî li'd-Dârekutnî* (nşr. Hâlid b. Abdurrahman el-Cüreys), Riyad: yay.y., 1427, s. 127.

⁶⁸ Zehebî, *el-Mugnî fi'd-du'afâ'* (nşr. Nüreddin İtr), Katar: İdâretü ihyâi't-türâs, ts., I, 507.

⁶⁹ Dârekutnî *Su'âlâtü Hamza b. Yûsuf es-Sehmî li'd-Dârekutnî* (nşr. Muvaffak b. Abdullah b. Abdülkâdir), Beyrut: Mektebetü'l-Me'ârif, 1404/1984, s. 205.

⁷⁰ Dârekutnî, *Su'âlâtü's-Sehmî*, s. 213.

⁷¹ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, III, 100.

⁷² İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI, 133, 403; Dârekutnî, *Su'âlâtü'l-Berkânî li'd-Dârekutnî* (nşr. Abdürrahim Muhammed el-Kâşgarî), Pakistan: yay.y., 1404 s. 62.

⁷³ Dârekutnî, *Su'âlâtü'l-Berkânî*, s. 13.

⁷⁴ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, III, 121, 407; V, 253; VII, 325.

⁷⁵ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI, 142.

⁷⁶ Dârekutnî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, s. 122; a.mlf., *Su'âlâtü'l-Berkânî*, s. 62.

⁷⁷ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VIII, 332.

⁷⁸ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IX, 90.

⁷⁹ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IX, 179.

⁸⁰ Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *Kitâbü'd-Du'afâ' ve'l-metrûkîn* (nşr. Mahmûd İbrâhim Zâyed), Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1406/1976, s. 250.

⁸¹ Dârekutnî, *Su'âlâtü'l-Berkânî*, s. 62.

Metrûkun birlikte kullanıldığı cerh lafızları sadece yukarıdakilerle sınırlı değildir. Aynı zamanda ⁸⁵ (متروك متهم بالوضع), ⁸⁶ (متروك الحديث منكر الحديث), ⁸⁷ (متروك الحديث منكرة متروك الحديث), ⁸⁸ (روى احاديث منكرة متروك الحديث), ⁸⁹ (متروك الحديث يروي احاديث بواطيل مناكير) لم يكن بشيء متروك (⁹¹ , ليس بشيء متروك الحديث), ⁹⁰ (متروك الحديث احاديثه عن فلان منكرة), ⁹² (متروك الحديث), ⁹³ (لا شيء متروك الحديث), ⁹⁴ (ليس بثقة متروك الحديث), ⁹⁵ (متروك مهجور), ⁹⁶ (متروك الحديث لا يكتب حديثه), ⁹⁷ (متروك هالك), ⁹⁸ (ساقط متروك) متروك الحديث لم يكن من اهل الكذب كان كثير (¹⁰¹ , ذاهب الحديث متروك الحديث), ⁹⁹ (متروك متبذع), ¹⁰⁰ (متروك متهم تالف), ¹⁰² (الغلط كثير الوهم ذاهب (¹⁰⁵ , متروك الحديث ذاهب لا يكتب حديثه), ¹⁰⁴ (متروك الحديث كثير الوهم), ¹⁰³ (متروك الحديث يكثر الغلط), ¹⁰⁶ (الغلط كثير الوهم متروك الحديث (¹⁰⁸ , متروك الحديث ليس يسوي شيئاً), ¹⁰⁷ (واه الحديث جدا متروك الحديث), ¹⁰⁹ (صاحب بدعة صدوق كثير الوهم متروك الحديث), ¹¹⁰ (كثير الخطاء و الوهم متروك الحديث), ¹¹¹ (صاحب بدعة متروك الحديث) ¹¹² Fakat bu kullanımın sadece Dârekutnî’de yer alması, “sika

⁸² Zehebî, *el-Mugnî*, I, 44.

⁸³ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 107.

⁸⁴ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 105.

⁸⁵ Zehebî, *el-Mugnî*, I, 52, 117, 271, 378, 560; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 124, s. 125.

⁸⁶ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 179.

⁸⁷ İbn Ebû Hâtîm, , *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 237; III,130, 283; V,71; VI, 355; VII, 48; VIII, 90; IX, 265, İbn Adî, *el-Kâmil*, III, 361; VI, 436; VII, 298; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 326.

⁸⁸ İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 231; VIII, 503.

⁸⁹ İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 285.

⁹⁰ İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IV, 447.

⁹¹ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Kitâbü'l-İlâl ve ma'rifetü'r-ricâl* (nşr. Vasiyyullâh b. Muhammed Abbâs), Riyad: Dâru'l-Hânî, 1422/2001, I, 246; III, 128; Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, s. 246; İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IV, 115; VIII, 468.

⁹² Ahmed b. Hanbel, *el-İlâl*, I, 384.

⁹³ Ahmed b. Hanbel, *el-İlâl*, I, 411.

⁹⁴ Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, s. 222, 234.

⁹⁵ Fesevî, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Süfyân el-Fesevî, *Kitâbü'l-Ma'rife ve't-târîh* (nşr. Ekrem Ziyâ el-Ömerî), Medine: Mektebetü't-dâr, 1410, III, 138, 139, 141.

⁹⁶ İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, III, 119; V, 291.

⁹⁷ Zehebî, *el-Mugnî*, I, 203, 256.

⁹⁸ Zehebî, *el-Mugnî*, I, 389.

⁹⁹ Zehebî, *el-Mugnî*, I, 83.

¹⁰⁰ Zehebî, *el-Mugnî*, I, 228.

¹⁰¹ İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 228; VI, 374; VI, 230; VIII, 162, 455; IX, 179.

¹⁰² İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 246.

¹⁰³ İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IV, 438. *el-Kâmil*'de aynı râvi için kesîrû'l-galat terimini kullanılmıştır (bk. *el-Kâmil*, V, 126).

¹⁰⁴ İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 479.

¹⁰⁵ İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 523.

¹⁰⁶ İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VIII, 86.

¹⁰⁷ İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, III, 194.

¹⁰⁸ İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI, 230.

¹⁰⁹ İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI, 247.

¹¹⁰ İbn Adî, *el-Kâmil*, III, 98.

¹¹¹ İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 329.

¹¹² Bk. Dârekutnî, *Su'âlâtü'l-Berkânî*, s. 31.

sika”, “sebt sebt” ya da “za‘îf za‘îf” gibi tekrar eden lafızlar kadar yaygın olmadığını göstermektedir.

Cerh-ta‘dîl eserleri incelendiğinde, bu eserlerin pek çok yerinde metrûkun zayıf terimiyle birlikte zikredildiği de görülmektedir. Örneğin; İclî bir râvi hakkında “za‘îfü’l-hadîstir, Şîlikte aşırıya gitmiştir, metrûktur” demiştir.¹¹³ Fesevî’nin (ö. 277) de bazı râvileri ta‘n ederken zayıf ve metrûk terimini birlikte kullandığı görülmektedir.¹¹⁴ Her iki lafız, (متروك),¹¹⁸ (ضعيف الحديث متروك الحديث),¹¹⁷ (متروك الحديث ضعيف الحديث),¹¹⁶ (متروك الحديث ضعيف الحديث جدا),¹¹⁵ (الحديث ضعيف متروك),¹²¹ (ضعيف متروك),¹²⁰ (ضعيف متروك بالاجماع),¹¹⁹ (ضعيف الحديث متروك الحديث متروك القراءة) gibi farklı şekillerde kullanılmaktadır.

Metrûk terimi, (ضعيف الحديث لا يصدق متروك الحديث),¹²³ (واه ضعيف متروك الحديث),¹²² (ضعيف الحديث واه متروك),¹²⁴ (ضعيف الحديث منكر),¹²⁶ (متروك الحديث ضعيف الحديث منكر الحديث),¹²⁵ (ضعيف الحديث منكر الحديث جدا متروك الحديث لا يكتب حديثه) ضعيف لا يساوي),¹²⁹ (ليس بقوي متروك الحديث ضعيف الحديث),¹²⁸ (متروك الحديث ضعيف الحديث ليس بشيء),¹²⁷ (الحديث متروك الحديث ضعيف لا يساوي) gibi mürekkeb lafızlarla başka bir deyişle üç veya dört cerh lafızıyla birlikte zikredilmektedir.

Metrûkun birlikte kullanıldığı bu cerh lafızları, onun delâleti hakkında bir kanıya ulaşmak açısından önem arz etmektedir. Ancak sadece birlikte kullanıldığı lafızlardan hareketle, o terimin delâleti hakkında bir hükme varmanın yeterli olmadığını da altını çizmek gerekir. Zira cerh-ta‘dîl ulemâsı nezdinde bir lafzın bir başka lafızla kullanılmasının pek çok sebebi olabilir. Bu sebepler arasında metrûkun ıstilah olarak henüz yerleşmemesini saymak

¹¹³ İclî, Ebû’l-Hasen Ahmed b. Abdullâh el-İclî, *Mâ‘rifetü’s-sikât min ricâli ehli’l-‘ilm ve’l-hadîs ve mine’d-du‘afâ’ ve zikru mezâhibihim ve ahbârihim* (nşr. Abdülâlim Abdülâzîm el-Bestevî), Medine: Mektebetü’d-dâr, 1405-1985, I, 317.

¹¹⁴ Fesevî, *el-Ma‘rife ve’t-târîh*, II, 122. Diğer misaller için bk. II, 123, 437; III, 60, 61, 139, 140, 141, 479; İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, II, 258-259; VII, 272.

¹¹⁵ Nesâî, *ed-Du‘afâ’ ve’l-metrûkîn*, s. 179, 189; İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, III, 344.

¹¹⁶ İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, V, 157.

¹¹⁷ İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, VI, 130, 289; VII, 325.

¹¹⁸ İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, VI, 246, 344.

¹¹⁹ İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, VIII, 318.

¹²⁰ Zehebî, *Mizânü’l-i‘tidâl*, III, 492.

¹²¹ İbn Hacer, *Takrîb*, 120.

¹²² İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, II, 246.

¹²³ İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, III, 61.

¹²⁴ İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, III, 173-174.

¹²⁵ İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, III, 559.

¹²⁶ İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, III, 92; V, 176.

¹²⁷ İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, III, 116.

¹²⁸ İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, VIII, 390.

¹²⁹ İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, VIII, 496.

¹³⁰ İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, VII, 112.

mümkündür. Metrûkun yukarıdaki kullanımları esas alındığında, bu kullanımların genellikle mütekaddimûn döneminde yoğunlaştığı görülmektedir. İlk dönem cerh ta'dîl âlimlerinin metrûku, pek çok cerh lafzıyla birlikte kullanması da metrûku lafzî anlamda hadisinın terk edileceğine işaret etmek üzere kullanmış olmalarını düşündürmektedir. Başka bir neden ise bazı münekkidlerin yöntemiyle ilgilidir. Nitekim Ebû Hâtim'in, râvileri pek çok lafız kullanarak cerh ettiği, bu yöntemle râvileri tavsif etme ve onların hâlini açıklama konusunda hafif cerhten şiddetliye gitmeyi amaçladığı bilinmektedir.¹³¹ Meselâ Ebû Hâtim, bir râviyi "za'îful-hadîs, leyse bi'l-kavî, hüve 'alâ yedey adl" şeklinde cerh etmektedir. Ebû Hâtim, bununla ilmî nezaketinden dolayı râvi hakkında en ağır cerh lafzını söyleyip bırakmaktansa en hafifinden şiddetlisine gitmeyi tercih etmiş olmalıdır. Dolayısıyla metrûkun delâleti incelenirken bilhassa mütekadimûn döneminde metrûkun birlikte kullanıldığı lafızlardan ziyade de cerh-tâ'dîl ulemâsınının metodu, lafzın kullanıldığı bağlam, varsa bizzat o lafız ile ilgili görüşlerin incelenmesi daha isabetli görülmektedir.¹³²

D. Metrûk ve Metrûkü'l-hadîs Teriminin Farklı Lafızlarla İfadesi

Cerh-ta'dîl âlimleri, ilk dönemlerden itibaren metrûk terimini kullanmalarının yanı sıra terk fiilinden türeyen (تركوه), (تركه فلان), (متفق على تركه), (مجمع على تركه), (فاستحق الترك) gibi farklı lafızları da kullanmışlardır. Bu lafızlardan (تركوه) ve (تركه فلان) arasında delâlet ettiği mâna açısından bazı farklılıklar bulunduğu işaret edilmektedir.¹³³

1. تركوه

İlk dönemden itibaren kullanılan bir cerh lafzı olmasına rağmen تركوه, müteahhirûn dönemi cerh mertebelerinde yerini almaktadır. Irâkî'ye göre ikinci¹³⁴, Sehâvî'ye göre ise üçüncü¹³⁵ sıradaki cerh lafzıdır. Abdülfettâh Ebû Gudde bu lafzın, "تركه فلان"ın aksine râvinin sâkıt olup hadisinın yazılmayacağına delâlet ettiğini belirtmektedir.¹³⁶ Abdülfettah Ebû Gudde'nin bu ifadesinden تركوه lafzıyla cerh edilen bütün râvilerin terk edilmesi gerektiği gibi bir mâna anlaşılmaktadır. Ancak hakkında söz konusu lafzın kullanıldığı râviler incelendiğinde çoğunluğu sâkıt olsa da bir kısmı için bunu söylemek mümkün değildir.

¹³¹ İbn Adî, *el-Kâmil*, neşredenin girişi, I, s. 56.

¹³² Mustafa Macit Karagözoğlu da aynı noktaya temas etmektedir (bk. Mustafa Macit Karagözoğlu, *Zayıf Râviler: Duafâ Literatürü ve Zayıf Rivayetleri*, İstanbul: İFAV, 2014, s. 231).

¹³³ Leknevî'nin *er-Ref' ve't-tekmîl* adlı eserini neşreden Abdülfettah Ebû Gudde, eserin dipnotunda bu hususu dile getirmektedir (bk. *er-Ref' ve't-tekmîl*, s. 139-141, dn 3).

¹³⁴ Irâkî, *et-Tebîra ve't-tezkire*, II, 11.

¹³⁵ Sehâvî, *Fethu'l-mugîs*, II, 290.

¹³⁶ Leknevî, *er-Ref' ve't-tekmîl*, s. 139, dn. 3.

Örneğin, Zekeriyâ es-Sâcî (ö. 307) Kur'an'ın mahlûk olup olmadığı meselesinde sükût etmesi nedeniyle تركوه denilen râvi hakkında yaptığı değerlendirmesinde, تركوه lafzının, o râvinin hadisinin metrûk mesabesinde olduğu anlamına değil, hadisini almaktan sakınmak anlamına geldiğini ifade etmektedir.¹³⁷ Yine تركوه denilen bazı râviler arasında İbn Hacer'in haklarında zayıf, meçhûl hatta sadûk lehû evhâm dediği râviler yer almaktadır.¹³⁸ Bütün bunlardan hareketle Ebû Gudde'nin تركوه denilen râvilerin ekseriyetinin metrûka tekabül etmesi neticesinde genel bir bakış açısıyla çoğunluğu esas alarak böyle bir kanaate vardığını söylemek mümkündür. Nitekim Ebû Gudde'nin, ifadesinde تركوه lafzının her durumda sâkıt râviye delâlet ettiğine dair herhangi bir kayıt düşmemiş olması da onun, hakkında تركوه denilen her râvinin mutlak mânada terkinin gerektiğini kast etmediği düşüncesini doğurmaktadır.

2. تركه فلان

تركه فلان lafzı her zaman râvinin sâkıt olduğuna delâlet etmeyebilir. Zira âlimler bu lafzı cerh amaçlı kullandığı gibi cerh dışında herhangi bir sebeple de kullanmaktadır.¹³⁹ Bu düşünceye sevk eden ise bazı âlimlerden تركه فلان ile ilgili gelen bilgilerdir. Örneğin İbn Teymiyye (ö. 728), bir râvi hakkında “terekehu Şu‘be” denilmesinden hareketle, bu lafız ile ilgili bazı açıklamalarda bulunmuştur. Buna göre, “تركه”, o râviden rivayet etmeyi terk anlamındadır. Rivayeti terk etmek de yalnızca râvinin mecrûh olmasıyla ilgili bir durum değildir. Nitekim Şu‘be, Yahyâ b. Saîd el-Kattân (ö. 198) gibi âlimler, şüphelendiği bazı râvilerin hadislerini terk etmişlerdir. Şüphe nedeniyle bir râvinin hadisini terk etmek ise râvi açısından cerhi gerektirmeyen bir durumdur.¹⁴⁰

تركه lafzı, bazen de bu şekilde tavsif edilen râviden hadis yazmayı bırakmak anlamına gelmektedir, hadisini terk etmek mânasında değildir.¹⁴¹ Nitekim Ata b. Ebî Rabâh (ö. 114) ithilât nedeniyle hakkında bu lafzın kullanılması neticesinde Zehebî, terekehû lafzının ıstilahî mânada bir terk olmadığının altını çizerek, söz konusu lafzın yazmayı terk etmek anlamına

¹³⁷ Zehebî, *Siyer*, XI, 477.

¹³⁸ Misaller için bk. *Tehzîb*, I, 115- *Takrîb*, s. 100; *Tehzîb*, I, 117-*Takrîb*, 100; *Tehzîb*, II, 83-*Takrîb* 250; *Tehzîb*, II, 182-*Takrîb*, s. 269; *Tehzîb*, II, 227-*Takrîb* 280; *Tehzîb*, II, 245-*Takrîb*, s. 283; *Tehzîb*, III, 103-105-*Takrîb*, s. 391; *Tehzîb*, III, 217-218- *Takrîb*, s. 410; *Tehzîb*, III, 277-278- *Takrîb*, s. 423; *Tehzîb*, III, 577-*Takrîb*, s. 483; *Tehzîb*, IV, 113-*Takrîb*, s. 538; *Tehzîb*, IV, 290-*Takrîb*, s. 575.

¹³⁹ Leknevî, *er-Ref' ve't-tekmîl*, s. 139-141, dn. 3.

¹⁴⁰ İbn Teymiyye, Takiyyüddîn Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Abdülhalîm b. Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ* (nşr. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım), Medine: Mücemma' el-Melik Fehd, 1425/2004, XXIV, 349.

¹⁴¹ Leknevî, *er-Ref' ve't-tekmîl*, s. 153, dn. 1.

geldiğini belirtmektedir.¹⁴² Yoksa Atâ'nın sâkıt bir râvi olduğu anlamında değildir. Zira Atâ normalde 'رضي ثبت' bir râvidir.

3. متفق على تركه

Zehebî'ye göre cerhin ikinci mertebesinde yer alan متفق على تركه lafzı,¹⁴³ cerh âlimleri arasında metrûk veya metrûkü'l-hadîs kadar yaygın değildir. Ebû Nuaym el-İsfahânî (ö. 430) bir râviyi "فمتروك متفق على تركه" olarak tenkid etmiştir.¹⁴⁴ Ancak Ebû Nuaym'ın cerh ettiği bu râvi hakkında genellikle ta'dîl lafızları kullanılmaktadır.¹⁴⁵ Zehebî de Bahr b. Küneyz'i "متفق على تركه" şeklinde cerh etmiştir.¹⁴⁶

4. مجمع على تركه

مجمع على تركه, Sehâvî'nin üçüncü mertebede metrûk, metrûkü'l-hadîs ve terekûhu ile birlikte zikrettiği cerh lafızlarındandır.¹⁴⁷ Bu terimi daha çok Zehebî, âlimlerin hiçbiri tarafından tevsik edilmeyen üstelik terkine işaret edilen râviler hakkında kullanmıştır.¹⁴⁸ Ancak her ne kadar Zehebî'nin râvileri bu lafızla cerh ettiği görülse de cerh mertebeleri dikkate alındığında, orada مجمع على تركه yerine متفق على تركه teriminin yer aldığı görülmektedir. Bu durumu neticede her iki terimin de râvinin terkinde birleşmesi anlamına gelmesinden hareketle Zehebî'nin iki terim arasında bir fark görmemiş olabileceğiyle açıklamak mümkündür.

5. فاستحق الترك

Bu lafız, daha çok İbn Hibbân tarafından kullanılmaktadır.¹⁴⁹ İbn Hibbân'ın "terki hak ettiler" dediği râviler arasında mablûb hadis ya da münker hadis rivayet eden, çok hata yapan, ihtilâta uğraması neticesinde hadisler arasında ayırım yapamayan râviler yer almaktadır.

¹⁴² Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, III, 70; Ebü'l-Hasen Mustafa b. İsmâîl, *Şifâü'l-'alîl bi-elfâzi ve kavâ'idü'l-cerh ve't-ta'dîl*, Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1411/1991, s. 330.

¹⁴³ Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, I, 4.

¹⁴⁴ Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, I, 166.

¹⁴⁵ İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 194.

¹⁴⁶ Zehebî, *Dîvânü'd-du'afâ' ve'l-metrûkîn* (nşr. Hammâd b. Muhammed el-Ensârî), y.y.: yay.y., ts., s. 44.

¹⁴⁷ Sehâvî, *Fethu'l-mugîs*, II, 290.

¹⁴⁸ Misaller için bk. *el-Mugnî*, I, 117; II, 247; *Mîzânü'l-i'tidâl*, I, 253, 638.

¹⁴⁹ Misaller için bk. İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Büstî, *Kitâbü'l-Mecrûhîn mine'l-muhaddîsîn ve'd-du'afâ' ve'l-metrûkîn* (nşr. Mahmûd İbrâhîm Zâyed), Beyrut: Dâru'l-Ma'rîfe, 1412/1992, I, 248, 253, 270, 308, 365- 366; II, 8, 27, 48, 53, 55, 57, 63, 65, 104; III, 25, 51, 143-144.

Ancak İbn Hibbân'ın bu şekilde tavsif ettiği çoğu râvi hakkında diğer cerh âlimlerinin görüşü dikkate alındığında genel kanaat bu râvilerin zayıf olduğu noktasında birleşmektedir.¹⁵⁰

İbn Hibbân'ın cerh noktasındaki müteşeddid tutumu, onu râvi hakkında bu şekilde hüküm vermeye sevk etmiş olabilir. Bu nedenle İbn Hibbân'ın “terke müstehaktır” dediği râviler hakkında ihtiyatlı olmak gerekmektedir.

E. Metrûk ve Metrûkü'l-hadîs Yerine Kullanılan Diğer Terimler

Metrûk veya metrûkü'l-hadîs terimlerinin delâletini bilmek kadar, bunlar dışında râvinin metrûk olduğuna delâlet eden diğer terimleri de belirlemek önem arz etmektedir. Nitekim bir râvinin metrûk olduğuna ve rivayetinin terk edilmesi gerektiğine delâlet eden pek çok cerh lafzı bulunmaktadır.¹⁵¹ Ancak burada metrûka işaret etmekle birlikte farklı seviyedeki râvilere de delâlet etmek üzere veya fazla yaygın olmamakla birlikte bazı münekkidler tarafından metrûku ifade etmek için kullanılan önemli cerh lafızlarına değinilecektir. Söz konusu lafızlar “leyse bişey”, zayıf, münkerü'l-hadîs, seketû anh ve fîhi nazar”dır.¹⁵²

Leyse bi-şey' pek çok münekkid tarafından kullanılan bir lafız olsa da söz konusu lafzın Yahyâ b. Maîn tarafından kullanıldığı anlamlar noktasında çeşitli görüşler ileri sürülmesi nedeniyle genellikle Yahyâ b. Maîn ile özdeşleşen bir terimdir. Buna bağlı olarak İbn Hacer, İbnü'l-Kattân el-Fâsî'den (ö. 628) Yahya b. Maîn'in bazı rivayetlerinde geçen leyse bi-şey' lafzını hadisi az anlamında kullandığını nakletmektedir.¹⁵³ Abdülfettâh Ebû Gudde ise Yahya b. Maîn'in söz konusu lafız ile râvinin zayıflığını kastettiğini ifade etmektedir ancak bununla birlikte “hadisi az” mânasında da kullanmış olabileceği ihtimalini tamamen göz ardı etmez.¹⁵⁴ Ahmet Yücel ise bu terimin, Yahya b. Maîn tarafından çoğu

¹⁵⁰ İbn Hibbân'ın “festehakka't-terk” dediği râviler hakkında diğer âlimlerin görüşleri için bk. İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 468, 478, 447, 657; II, 201, 376, 314, 523, 525, 495, 507-508; III, 30, 8, 164, IV; 152-153, 221-222, 452. (149. Dipnotta verilen râvi sırasıyla.)

¹⁵¹ Söz konusu cerh lafızlarının toplu bir şekilde görmek için bk. Ahmet Yücel, *Hadis İlminde Tenkit Terimleri*, İstanbul: İFAV, 2015, s. 50-55.

¹⁵² Yücel, *Hadis İlminde Tenkit Terimleri*'nde yukarıda geçen her bir lafzı müstakil başlıklar altında ele alarak ayrıntılı bilgi vermektedir (bk. s. 72-110).

¹⁵³ İbn Hacer, *Hedyü's-sârî Mukaddimetü Fethi'l-Bârî*, (nşr. Abdülkâdir Şeybe el-Hamd), Riyad: Fehresetü Mektebeti'l-Melik Fehd el-Vataniyye, 1421/2001, s. 441. Yücel, “İbn Hacer, İbn Maîn'in bu tabiri biri cerh diğeri hadisi az olmak üzere iki farklı mânada kullandığını İbnü'l-Kattân el-Fâsî'den nakleder.” demektedir. Ancak İbnü'l-Kattân el-Fâsî'den gelen nakil kaynakta şu şekilde geçmektedir: وذكر ابن القطان الفاسي أن مراد ابن معين بقوله في بعض الروايات ليس بشيء يعني أن أحاديثه قليلة جدا. Nakilden anlaşıldığına göre, el-Fâsî burada leyse bi-şey' lafzının sadece bir mânasından bahsetmektedir. Yücel'in istifade ettiği neşire ulaşılamamışsa da, eserin pek çok neşrinde el-Fâsî'nin söz konusu lafzın yalnızca bir mânasından bahsettiği görülmektedir.

¹⁵⁴ Leknevî, *er-Ref' ve't-tekmîl*, s. 213, dn. 2.

zaman şiddetli cerh lafzı şeklinde kullanıldığı görüşünde olup, “hadisi az” anlamında kullanıldığı görüşünün ise hatalı olduğu kanaatindedir.¹⁵⁵ Ali b. el-Medînî’nin de söz konusu lafzı, şiddetli bir şekilde cerh edilmiş ve hadisi yazılmayan metrûk râviler hakkında kullandığına işaret edilmektedir.¹⁵⁶

Bazı âlimler de “leyse bi-şey”den ziyade yine aynı yapıda olan “leyse bi-sika” lafzıyla da râvileri cerh etmişlerdir. Leyse bi-sika lafzının da bazen metrûk anlamında kullanılmış olabileceğini belirtmek gerekir. Zira Nesâî’nin cerh-ta’dîl metodunu ele alan ve aynı zamanda râviler hakkındaki görüşlerinin toplu olarak zikredildiği bir çalışmada kendisinin, çoğunlukla bir râvi hakkında metrûk deyip yine aynı râvi hakkında leyse bi-sika demesi,¹⁵⁷ söz konusu lafzı metrûk yerine kullandığını düşündürmektedir.

Za’îf de hem zayıf râvilere hem de metrûk râvilere delâlet etmek üzere kullanılan bir lafızdır.¹⁵⁸ Bazı ilim adamları, İclî¹⁵⁹ ve İbn Adî¹⁶⁰’nin zayıfı, şiddetli zayıf veya metrûk mânasında kullandıklarını tespit etmişlerdir. Ali b. el-Medînî¹⁶¹ ve Beyhakî (ö. 458) gibi âlimlerin de söz konusu lafzı, gerek zayıf gerekse metrûk râvilere işaret etmek üzere kullandığı belirtilmektedir.¹⁶² Ali b. el-Medînî “za’îf za’îf” şeklinde tekrar eden lafzı da metrûk râviler hakkında kullanmaktadır.¹⁶³ Yine aynı şekilde Dârekutnî’nin de *Sünen*’indeki bazı râviler hakkında bir yerde zayıf, başka bir yerde metrûk veya metrûkü’l-hadîs lafızlarını kullanmasından hareketle, onun cerh lafızlarını birbirlerinin yerine geçebilecek esneklikte kullandığına işaret edilmektedir.¹⁶⁴ Ahmet Yücel ise za’îf ve za’îfü’l-hadîs terimlerinin metrûk râviler hakkında kullanılan otuz üç farklı lafızla, zayıf râvilerle ilgili ise dokuz farklı terimle kullanıldığına ve ayrıca birincilerin ikincilere nispetle daha çok kullanıldığına işaret

¹⁵⁵ Yücel, *Hadis İlminde Tenkit Terimleri*, s. 99.

¹⁵⁶ İkrâmullah İmdâdülhak, *el-İmâm ‘Ali b. el-Medînî*, s. 582-586.

¹⁵⁷ Misaller için bk. Kâsım Ali Sa’d, *Menhecü’l-İmâm Ebî ‘Abdirrahmân en-Nesâî fi’l-cerh ve’t-ta’dîl*, y.y.: Dârü’l-buhûs li’d-dirâsâti’l-İslâmiyye ve İhyâi’t-türâs, ts., s. 2181, 2182, 2185, 2188, 2193, 2194, 2195, 2196-97, 2198, 2199, 2200, 2202, 2204, 2205, 2207, 2209, 2211, 2215, 2217, 2218, 2219, 2220, 2221, 2223, 2225, 2228, 2229, 2232, 2235, 2236, 2240, 2241, 2245 gibi.

¹⁵⁸ Yücel, *Hadis İlminde Tenkit Terimleri*, s. 85-92.

¹⁵⁹ İclî, *Ma’rifetü’s-sikât*, (neşredenin girişi), I, 127-126.

¹⁶⁰ İbn Adî, *el-Kâmil* (neşredenin girişi), I, 75.

¹⁶¹ İmdâdülhak, *el-İmâm ‘Ali b. el-Medînî*, s. 565-576.

¹⁶² Necm Abdurrahman Halef, *Mu’cemü’l-cerh ve’t-ta’dîl li-ricâli’s-Süneni’l-kübrâ*, Riyad: Dârü’r-râye li’n-neşr ve’t-tevzî’, 1409/1989, s. 215-219.

¹⁶³ İmdâdülhak, *el-İmâm ‘Ali b. el-Medînî*, s. 586-588.

¹⁶⁴ Karagözoğlu, *Zayıf Râviler*, s. 230-231.

ederek, za'îf ve za'îfü'l-hadîsin çoğunlukla metrûk râviler hakkında kullanıldığı çıkarımına ulaşmıştır.¹⁶⁵

Münkerü'l-hadîs lafzının delâleti hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Buhârî münkerü'l-hadîsi, kendisinden hadis rivayet etmenin câiz olmadığı râviler hakkında kullandığını açıklamaktadır.¹⁶⁶ Irâkî ise, münkerü'l-hadîsin, çoğunlukla rivayetlerinde teferrüd eden râviler hakkında kullanıldığına ifade etmektedir.¹⁶⁷ İbn Dakîkul'îd'e (ö. 702/1302) göre ise rivayetlerinin çoğu münker olan râviler münkerü'l-hadîstir ve böyle râviler terki hak etmişlerdir.¹⁶⁸ Ahmet Yücel'in de tespitlerine göre, söz konusu terim, yaygın olmasa da zayıf ve rivayetlerinde teferrüd eden râviler hakkında kullanılmakla birlikte ekseriyetle metrûk râvilere delâlet etmek üzere kullanılmıştır.¹⁶⁹ Münkerin birlikte kullanıldığı lafızlar, söz konusu lafzın delâleti hakkında bir ipucu verse de daha önce de belirtildiği üzere, tek başına kullanıldığı durumlarda diğer münekkidler tarafından ne ifade ettiği veya söz konusu cerh lafzıyla ilgili bizzat münekkidden gelen açıklama ve münekkidin açıklamasına riayet edip etmemesine dair tetkikler de cerh lafzının delâleti noktasında belirleyici olmaktadır. Dolayısıyla hangi cerh lafzı olursa olsun, bu şekilde bir inceleme yapılmadan o cerh lafzı hakkında genel bir yargıya varmak doğru görünmemektedir.

Fîhi nazar ve **seketü anh** terimleri, Sehâvî'ye göre Buhârî dışındaki muhadislerce cerhin altıncı mertebesinde yer alan ve hadisleri i'tibar için yazılan râviler hakkında kullanılmaktadır.¹⁷⁰ Zehebî,¹⁷¹ Irâkî¹⁷² gibi bazı münekkidler, Buhârî'nin fîhi nazar terimini metrûk râviler hakkında kullandığı görüşündedir. Ancak Abdülfettâh Ebû Gudde, hocası

¹⁶⁵ Yücel, *Hadis İlmünde Tenkit Terimleri*, s. 91. Yücel, sözlerine "hakkında za'îfü'l-hadîs lafzı kullanılan râviler hadisiyle ihticâc edilmez büsbütün yabana da atılmaz şeklinde söz konusu lafzı genel ve daimi bir kaide ile açıklamak hatalı olur" şeklinde devam etmektedir. Bu çıkarımının birkaç satır yukarısında söz konusu lafızların delâletinin birlikte kullanıldığı diğer lafızlara göre veya tek başına zikredildiğinde ise diğer münekkidlerin söz konusu râvi hakkında kullandıkları lafızlar dikkate alınarak tespit edilebileceğine vurgu yapan Yücel'in zayıfın birlikte kullanıldığı lafızlardan hareketle bu kanaate vardığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte kendisinin de belirttiği gibi zayıfın delâletinin tespitini, sadece birlikte kullanıldığı lafızları esas alarak yapmak yeterli değildir. Her bir münekkidin tek başına zayıf dediği râviler hakkında, diğer münekkid âlimlerin görüşleri belirlenip bunlar arasında gerekli mukayeseler yapılan kadar karar verilmemelidir. Ayrıca za'îfü'l-hadîs ile cerh edilen râvilerin çoğunluğu metrûk sayıldığı takdirde cerh literatürüne yerleşen zayıf kavramı ve zayıf hadisle amel noktasında koyulan kaidelerin de yeniden tanzim edilmesi gerekeceği de göz ardı edilmemelidir.

¹⁶⁶ Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, I, 6.

¹⁶⁷ Sehâvî, *Fethu'l-mugîs*, II, 296.

¹⁶⁸ Sehâvî, *Fethu'l-mugîs*, II, 296.

¹⁶⁹ Yücel, *Hadis İlmünde Tenkit Terimleri*, s. 77-85. Söz konusu lafzın, hadîsün münkerün, münkerü'l-hadîs ve diğer farklı kullanımları hakkında ayrıntılı bilgi için bk. *er-Ref' ve't-tekmîl*, s. 199-212.

¹⁷⁰ Sehâvî, *Fethu'l-mugîs*, s. 295.

¹⁷¹ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Beyrut: Dâru'l-Küttâbi'l-Arabî, 1412-1992, XIX, 259; a.mlf., *Mîzânü'l-i'tidâl*, II, 416; a.mlf., *el-Mükîza*, s. 83.

¹⁷² Irâkî, *et-Takyid ve'l-'izâh* (nşr. Muhammed Râgib et-Tabbâh), Beyrut: Dâru'l-hadîs, 1405/1984, s. 139.

Habîburrahmân el-A‘zamî’nin Buhârî’nin “fîhi nazar” dediği râviler hakkında diğerk bazı münekkidlerin tevsîk lafızları kullanması ve bu râvilerin azımsanacak bir sayıda olmamasından yola çıkarak Zehebî ve Irâkî’nin görüşlerini tenkit ettiğini aktarmaktadır.¹⁷³ Nitekim Ebû Gudde de hocasının bu görüşüne iştirak etmektedir. Çağdaş müelliflerden Misfir b. Gurmullah ed-Dümeynî’nin ise Buhârî’nin bu tabiri, zayıf râviler hakkında kullandığı görüşünde olduğu ifade edilmektedir.¹⁷⁴

Beyhakî ise Buhârî’nin aksine “fîhi nazar” lafzını, rivayetlerinin bir kısmı münker olan râviler hakkında kullanmaktadır.¹⁷⁵ Beyhâkî’nin bu lafzı cerhin en alt mertebesinde kabul etmesi, fîhi nazar olarak tenkit edilen râvinin ona göre metrûk değil, zayıf bir râvi olduğunu ortaya koymaktadır.

Seketû anh da yine Buhârî’ye has lafızlardan biridir ve bu lafız ona göre en şiddetli cerh lafızlardan sayılmaktadır.¹⁷⁶ Zehebî, Buhârî’nin söz konusu lafzı “terekûhu” mânasında kullandığını ifade etmektedir.¹⁷⁷ Nitekim Buhârî’nin “seketû anh” lafzının delâletini tespiti çalışan Dümeynî de Zehebî’nin görüşüne benzer şekilde bu lafzın, “تركوا حديثه” anlamında kullanıldığı sonucuna ulaşmıştır.¹⁷⁸

¹⁷³ Leknevî, *er-Ref‘ ve’t-tekmîl*, s. 388, dn. 4.

¹⁷⁴ Yücel, *Hadis İliminde Tenkit Terimleri*, s. 106.

¹⁷⁵ Necm Abdurrahman Halef, *Mu‘cemü’l-cerh ve’t-ta‘dîl*, s. 227-228.

¹⁷⁶ Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ‘isü’l-hâsîs şerhu İhtisâri ‘Ulûmi’l-hadîs*, Riyad: Mektebetü’l-me‘ârif li’n-neşr ve’t-tevzî‘, 1417/1996, s. 320.

¹⁷⁷ Zehebî, *el-Mûkaza*, s. 83.

¹⁷⁸ Yücel, *Hadis İliminde Tenkit Terimleri*, s. 110.

İKİNCİ BÖLÜM

**“METRÛK” VE “METRÛKÜ’L-HADÎS” ŞEKLİNDE TAVSİF
EDİLEN SÛNEN-İ EBÛ DÂVÛD RÂVİLERİ VE
RİVAYETLERİ**

I. RİSÂLE BAĞLAMINDA EBÛ DÂVÛD'UN HADİS ALMA YÖNTEMİ

Müellifler genellikle eserini hangi amaçla telif ettikleri ve telifte nasıl bir yöntem izledikleriyle ilgili eserlerinin girişinde bilgi verirler. Ebû Dâvûd, *Sünen*'in girişinde böyle bir bilgi vermese de *Sünen*'i hakkında kendisine sorulan soruları cevaplandırmak üzere kaleme aldığı *Risâletü Ebî Dâvûd ilâ ehli Mekke fî vasfî Sünenihî*'nde *Sünen*'i hakkında birtakım açıklamalarda bulunmaktadır. Ebû Dâvûd'un, *Sünen*'i bir konuda bildiği en sahih hadisleri toplamak amacıyla telif ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim mektubunda, *Sünen*'deki rivayetlerin tamamının konuyla ilgili bildiği en sahih hadislerden müteşekkil olduğunu ifade etmektedir. Sahih hadisleri seçerken, râvinin hıfz açısından kuvvetli olmasına önem veren Ebû Dâvûd, bu önemi “hadisin iki sahih tariki varsa, bu tariklerden biri isnad açısından daha kuvvetli, diğerinin râvisi hıfz yönünden daha ileri düzeyde ise hıfzı kuvvetli olan râvinin tarikini tercih ettim” sözleriyle dile getirmiştir.¹⁷⁹ Bunun yanı sıra *Sünen*'e konuyla ilgili bildiği bütün sahih hadisleri değil, yeterli sayıda hadis almayı amaçlamıştır. Bu durumu bir konuda pek çok sahih hadis olmasına rağmen bir konu (bâb) altında bir veya iki hadis zikretmekle yetindiğini belirtmek sûretiyle ifade etmektedir.¹⁸⁰

Ebû Dâvûd, zaman zaman *Sünen*'deki bir hadisi iki veya üç farklı tarikle tekrar etmiştir. Nedeni ise söz konusu tariklerle gelen hadisin ziyade bir bilgi ihtiva etmesidir.¹⁸¹ Çoğu zaman uzun hadisleri ihtisar ederek vermiş, gerekçesini “eğer hadisi uzun şekliyle yazmış olsaydım, hadisi duyan biri hadisteki fıkhu'l-hadîsi bilemeyebilir ve anlamayabilirdi” diyerek açıklamıştır.¹⁸²

Ebû Dâvûd, *Sünen*'de mürsel hadis karşısında müsned hadisin bulunmadığı veya müsned hadisin hiç bulunmadığı konularda her ne kadar kuvvet açısından muttasıl hadise denk olmasa da mürsel hadise yer vermiştir.¹⁸³ Öte yandan *Sünen*'de metrûkü'l-hadîs bir râviden nakledilen herhangi bir rivayete yer vermediğini belirtmiştir.¹⁸⁴ Benzer bir hadis bulamadığı durumlarda ise münker hadis zikretmiş ve hadisin münker olduğunu mutlaka açıklamıştır.¹⁸⁵ Aynı şekilde *Sünen*'de yer alıp, kendisinde şiddetli zayıflık bulunan hadisleri

¹⁷⁹ Ebû Dâvûd, *Risâle*, s. 63.

¹⁸⁰ Ebû Dâvûd, *Risâle*, s. 64.

¹⁸¹ Ebû Dâvûd, *Risâle*, s. 64.

¹⁸² Ebû Dâvûd, *Risâle*, s. 64.

¹⁸³ Ebû Dâvûd, *Risâle*, s. 66.

¹⁸⁴ Ebû Dâvûd, *Risâle*, s. 66.

¹⁸⁵ Ebû Dâvûd, *Risâle*, s. 67.

de açıklamış, bu hadisler arasına isnadı sahih olmayan hadisleri de dâhil etmiştir.¹⁸⁶ Hakkında herhangi bir şey söylemediği hadisler için “sâlih” ifadesini kullanmış ve bu hadislerin bir kısmının diğerlerinden daha sahih olduğunu ifade etmiştir.¹⁸⁷

Ebû Dâvûd, sıhhati kendisine gizli kalan bazı hadisleri *Sünen*'e almamıştır. Bazen de (bu tür) hadisleri kitabına almış fakat hadisin durumunu açıklamıştır. Zaman zaman ise bu hadislerin üzerinde durmayıp geçmiştir. Zira Ebû Dâvûd'a göre hadisin kusurlarını gözler önüne sermek, avâma zarar verebilir, çünkü onların bilgisi bu meseleleri kaldırmaz.¹⁸⁸

Ebû Dâvûd, *Sünen*'de hadislerle ilgili bazı açıklamalara yer vermekle birlikte hadisten çıkarılacak hükümlere fazla yer vermemiştir. Mektubunda bunların *Sünen*'de yok denecek kadar az olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁹ *Sünen*'i yalnızca ahkâm hadislerinden derlemiş, zühd ve amellerin faziletleri gibi konulara değinmemiştir.¹⁹⁰ Ebû Dâvûd'un, *Sünen*'de ahkâm hadislerini toplarken farklı mezheplerin fikhî meseleleriyle ilgili hadisleri topmayı hedeflediği söylenebilir. Nitekim, mektubta fikhî mesâilin, Süfyân es-Sevrî'nin, Mâlik ve Şâfi'nin mesâili olduğunu ve *Sünen*'deki hadislerin de bu meselelerin aslını teşkil ettiğini ifade etmektedir.¹⁹¹

Ebû Dâvûd'un *Sünen*'e aldığı hadislerin çoğunluğunu meşhûr hadisler¹⁹² oluşturmaktadır. Garîb hadisleri ise zikretmemeye dikkat ettiği anlaşılmaktadır. Zira, konuyla ilgili olarak Mâlik, Yahyâ b. Saîd ve güvenilir ilim erbabının rivayeti de olsa garîb hadisle ihticâc edilmeyeceğini vurgulamaktadır.¹⁹³ *Sünen*'de bulunan hadisler arasında mürsel ve müdelles gibi muttasıl olmayan hadisler de yer almaktadır.¹⁹⁴ *Sünen*'de bir hadis meşhûr

¹⁸⁶ Ebû Dâvûd, *Risâle*, s. 69-70.

¹⁸⁷ Ebû Dâvûd, *Risâle*, s. 70. Ebû Dâvûd'un 'sâlih hadis' ile neyi kastettiği açık değildir. Bu nedenle bazı âlimler, söz konusu mesele üzerine eğilmişler ve neticede Ebû Dâvûd'un sâlih hadis ile neyi ifade etmek istediğine dair bazı görüşler ileri sürmüşlerdir. Görüşler için bk. Mehmet Dinçoğlu, *Ebû Dâvûd'un Sünen'i (Kaynakları ve Tasnif Metodu)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012, s. 404-408. İbn Hacer ise Ebû Dâvûd'un hakkında bir şey söylemediği hadisleri *Sahîhayn*'de bulunan veya sıhhat şartlarını taşıyan hadisler, hasen li-zâtihî hadisler, başka tariklerle desteklenerek hasen mertebesine yükselen hadisler ve zayıf hadisler olmak üzere dört kısımda değerlendirmiştir (bk. *en-Nüket 'alâ kitâbi İbni's-Salâh* [nşr. Rebî' b. Hâdî Umeyr], Riyad: Dârü'r-Râye, 1415/1994, I, 435).

¹⁸⁸ Ebû Dâvûd, *Risâle*, s. 76.

¹⁸⁹ Ebû Dâvûd, *Risâle*, s. 71.

¹⁹⁰ Ebû Dâvûd, *Risâle*, s. 81.

¹⁹¹ Ebû Dâvûd, *Risâle*, s. 71.

¹⁹² Ebû Dâvûd'un meşhûr hadisle kastının istilâh olarak meşhûr hadis terimi değil, fakih ve fetva ehli muhaddisler arasında meşhûr ve bilinen hadis olması muhtemeldir (bk. Dinçoğlu, *Ebû Dâvûd'un Sünen'i*, s. 87).

¹⁹³ Ebû Dâvûd, *Risâle*, s. 72.

¹⁹⁴ Ebû Dâvûd, *Risâle*, s. 74.

râvilerden oluşan bir isnadla gelmesine rağmen, Ebû Dâvûd, meşhur râvilerin rivayet ettiği hadisi değil de daha fazla mâna içeren hadisi tercih etmiştir.¹⁹⁵

II. “METRÛK” VE “METRÛKÛ’L-HADÎS” ŞEKLİNDE NİTELENEN SÛNEN-İ EBÛ DÂVÛD RÂVİLERİ VE RİVAYETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Sünen’ler ahkâm hadislerini ihtiva etmesi açısından hadis musannefâtı arasında önemli bir konuma sahiptir. Ebû Dâvûd’un *Sünen*’i ise gerek ahkâm hâdislerine yer vermesi gerek *Kütüb-i Sitte*’nin üçüncü kaynağı olması nedeniyle ayrıca önemlidir. Fakat bu eserde bazı cerh-ta’dîl âlimleri tarafından “metrûk” ve “metrûkû’l-hadîs” şeklinde tavsif edilen râviler de bulunmaktadır. Hâlbuki Ebû Dâvûd, eserinin yöntemi hakkında bilgi verirken *Sünen*’e metrûkû’l-hadîs yani terkinde ittifak edilen râvinin rivayetini almadığını ifade etmiştir. Bu ise *Sünen*’de söz konusu lafızlarla tavsif edilen râvilerin cerh-ta’dîl açısından durumlarının incelenmesini ve terkinde ittifak edilen bir râvi olup olmadıklarının tespitini gerekli kılmaktadır. Ayrıca bu şekilde tavsif edilen râvilerin rivayetlerinin sıhhat durumu da incelenmelidir. Aşağıda bu inceleme yapılmaya çalışılmış ve söz konusu lafızlarla cerh edilen râvilerin rivayetleri değerlendirilmiştir.

A. Yalancılıkla Cerh Edilen Râviler ve Rivayetleri

1. Ebû Saîd Hâlid b. Amr el-Kûraşî el-Emevî (ö. ?)

Hâlid b. Amr; Hişâm ed-Destüvâî (ö. 153), Şu’be b. el-Haccâc, Süfyân es-Sevrî, Leys b. Sa’d (ö. 175) gibi önemli muhaddislerden hadis rivayet etmiş, kendisinden de Şihâb b. Abbâd el-Abdî (ö. 224), el-Hasen b. Ali el-Hallâd (ö. 242) gibi râviler nakilde bulunmuştur.¹⁹⁶ Cerh ve ta’dîl kaynaklarında Hâlid hakkında herhangi bir ta’dîl lafzının kullanılmadığı aksine kendisinin şiddetli şekilde cerh edildiği görülmektedir. Nitekim râvi hakkında İbn Maîn¹⁹⁷ ve Ebû Dâvûd¹⁹⁸ “leyse bi-şey”, Ahmed b. Hanbel¹⁹⁹ ve Nesâî²⁰⁰ “leyse bi-sika”, Buhârî

¹⁹⁵ Ebû Dâvûd, *Risâle*, s. 79.

¹⁹⁶ Mizzî, Cemâleddîn Ebû’l-Haccâc Yûsuf b. Abdurrahmân el-Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl fî esmâi’r-ricâl* (nşr. Beşşâr Avvâd Ma’rûf), Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1413/1992, VIII, 138- 139.

¹⁹⁷ İbn Maîn, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Maîn, *Ma’rifetü’r-ricâl* (nşr. Muhammed Kâmil el-Kassâr), Dimaşk: Matbûati mecmai’l-lügati’l-Arabiyye, 1405/1985, I, 60; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, VIII, 139-140.

¹⁹⁸ Ebû Dâvûd, *Su’âlâtü Ebî ‘Ubeyd el-Âcurrî Ebû Dâvûd Süleymân b. Eş’as es-Sicistânî* (nşr. Abdülalîm Abdülazîm el-Bestevî), Beyrut: Müessesetü’r-Reyyân, 1418/1997, I, 112-113.

¹⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, III, 254; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, III, 344.

²⁰⁰ Nesâî, *ed-Du’afâ’ ve’l-metrûkîn*, s. 172.

“münkerü’l-hadîs”,²⁰¹ Ebû Hâtim “metrûkü’l-hadîs, zayıf”,²⁰² Ebû Zür‘a “vâhi’l-hadîs”,²⁰³ Zehebî ise “terekûhu”²⁰⁴ lafızlarını kullanmıştır.

Hâlid’i şiddetli şekilde cerh edenlerin yanı sıra yalancılıkla cerh eden münekkidler de bulunmaktadır. Bu münekkidler arasında Hâlid’in yalan söylediğini,²⁰⁵ başka bir sefer de Şu‘be’den mevzû hadis naklettiğini dile getiren İbn Maîn,²⁰⁶ bâtil hadisler rivayet ettiğini ifade eden Ahmed b. Hanbel,²⁰⁷ Hâlid hakkında “hadis uydururdu” ibaresini kullanan²⁰⁸ hadis hâfızı Ebû Ali Sâlih b. Muhammed Cezere²⁰⁹ (ö. 293) gibi âlimleri saymak mümkündür.

Hâlid’in mevzû hadis rivayet ettiği kanaatinde olan münekkidlerden biri de İbn Hibbân’dır. Ona göre Hâlid, sikalardan tek başına mevzû hadis nakleden râviler arasında yer almaktadır.²¹⁰ İbn Hibbân’ın yanı sıra İbn Adî, Hâlid’in, münker hadisler rivayet ettiğine dikkat çekerek özellikle Leys’ten naklettiği hadislerin tamamının bâtil olup, Hâlid’in bu hadisleri Leys adına uydurduğunu ifade etmektedir. Hâlid’in Leys dışında başka râvilerden gelen hadislerinin de kusurlu olduğuna işaret eden İbn Adî, onun rivayet ettiği hadislerin çoğunluğunun uydurma olduğu neticesine varmıştır.²¹¹ İbn Hacer ise, Yahyâ b. Maîn’in Hâlid’i kizb ile itham ettiğini, Sâlih Cezere ve diğer bazı âlimler tarafından ise vaz‘a nispet edildiğini haber vermektedir.²¹²

İbn Maîn’in “leyse bi-şey”, Nesâî’nin “leyse bi-sika”, Buhârî’nin “münkerü’l-hadîs” lafızlarını metrûka delâlet etmek üzere kullandıkları daha önce ifade edilmişti. Fakat pek çok münekkidin Hâlid hakkında onun yalancılığına ve hadis uydurduğuna delâlet eden

²⁰¹ Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr* (nşr. Muhammed Abdülmuîd Hân), Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-ilmîyye, ts., III, 164; a.mlf., *Kitâbü’l-Du‘afâ’i’s-sagîr* (Muhmûd İbrâhim Zâyed), Beyrut: Dâru’l-Ma‘rife, 1406/1986, s. 43.

²⁰² İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, III, 344.

²⁰³ Ebû Zür‘a, Ubeydullah b. Abdülkerîm er-Râzî, *Kitâbü’l-Du‘afâ’ ve ecvibetühü ‘alâ es’ileti’l-Berza’i* (nşr. Sa’dî el-Hâşimî), (*Ebû Zür‘a ve cühûdühü fi’s-Sünne* içinde), Medine: Mektebetü İbn Kayyim, 1409/1989, s. 434.

²⁰⁴ Zehebî, *el-Kâşif fi ma’rifeti men lehû rivâye fi’l-kütübi’s-sitte* (nşr. Muhammed Avvâme-Ahmed Muhammed Nemr el-Hatîb), Cidde: Dâru’l-kible li’s-sekâfeti’l-İslâmiyye, 1413/1992, I, 367.

²⁰⁵ İbn Maîn, *Ma’rifetü’r-ricâl*, I, 60; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, VIII, 139-140.

²⁰⁶ Hatîb, *Târîhu Medîneti’s-selâm ve ahbârî muhaddisihâ ve zikru kuttânihâ’l-‘ulemâ min gayri ehlihâ ve vâridihâ* (nşr. Beşşâr Avvâd Ma’rûf), Beyrut: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1422/2001, IX, 237.

²⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-‘İlel*, III, 254; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, III, 344.

²⁰⁸ Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, IX, 238; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 528.

²⁰⁹ Hayatı için bk. Zehebî, *Tezkiretü’l-huffâz*, Haydarâbâd: Dâiretü’l-Me‘ârifî’l-Osmâniyye, 1376/1956, II, 641-642.

²¹⁰ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, I, 283; İbnü’l-Cevzî, Cemâleddîn Ebü’l-Ferec Abdurrahmân b. Alî el-Bağdâdî, *Kitâbü’l-Du‘afâ’ ve’l-metrûkîn* (nşr. Ebü’l-Fidâ Abdullah el-Kâdî), Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-ilmîyye, 1406/1986, I, 249.

²¹¹ İbn Adî, *el-Kâmil*, III, 458-461.

²¹² İbn Hacer, *Takrîb*, s. 189.

değerlendirmeleri, râvinin “müttehem bi'l-kizb” olduğunu göstermektedir. Nitekim İbn Hacer'in râvi hakkında “metrûk” ifadesini kullanmayarak, bazı münekkidler Hâlid'i kizble itham ettiğini belirtmesi İbn Hacer'e göre de söz konusu râvinin “müttehem bi'l-kizb” olduğuna işaret etmektedir. Bu noktada İbn Hacer'in kullandığı metrûk ile müttehem bi'l-kizb lafızları arasındaki istilâhî fark da ortaya çıkmaktadır. Farkın ise râviyi kizbe veya vaz'a nispet edenlerin çokluğuyla alâkalı olduğunu söylemek mümkündür.

Kizble itham edilen Hâlid b. Amr'ın *Sünen*'de yalnız bir tarikte bulunduğu tespit edilmiştir. Hâlid'in yer aldığı rivayet ise şu şekildedir:

حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةَ وَخَالِدُ بْنُ عَمْرٍو وَأَبُو حُدَيْفَةَ قَالُوا حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بِإِسْنَادِهِ بِهَذَا قَالَ فَرَفَعَ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ مَرَّةٍ وَقَالَ بَعْضُهُمْ مَرَّةً وَاحِدَةً.²¹³

Muâviye (b. Hişâm), Hâlid b. Amr ve Ebû Huzeyfe dedi ki: “Süfyân es-Sevrî hadisi aynı isnadla bize rivayet etti. Buna göre Alkâme şöyle dedi: “(Abdullah b. Mes'ûd) başlangıçta (tekbirde) ellerini kaldırdı.” (Râvilerden) bazıları da şöyle dedi: “bir kere”.

Hâlid b. Amr'ın yer aldığı rivayetin, daha önceki rivayetle irtibatı nedeniyle önceki rivayeti de aktarmak konuya açıklığa kavuşturmaya yardımcı olacaktır. Söz konusu rivayet şu şekildedir:

حَدَّثَنَا عُمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ عَاصِمٍ - يَعْنِي ابْنَ كَلَيْبٍ - عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَسْوَدِ عَنْ عَلْقَمَةَ قَالَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ أَلَا أُصَلِّي بِكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ - قَالَ فَصَلَّى فَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ إِلَّا مَرَّةً. قَالَ أَبُو دَاوُدَ هَذَا مُخْتَصَرٌ مِنْ حَدِيثٍ طَوِيلٍ وَلَيْسَ هُوَ بِصَحِيحٍ عَلَى هَذَا اللَّفْظِ.²¹⁴

Alkâme b. Kays (ö. 61), Abdullah b. Mes'ûd'un (r.a.) şöyle dediğini söylemiştir: “Size Hz. Peygamber'in (s.a.v.) namazını kaldırayım mı?” (Alkâme sözlerine devam ederek) şöyle söyledi: (Sonra) namaz kaldı ve (iftitah tekbirinde olmak üzere yalnız) bir kere ellerini kaldırdı.

²¹³ Ebû Dâvûd, *Kitâbü's-Sünen*, Vaduz: Thesaurus Islamicus Foundation, 2000, I, “Salât” 121, (hadis nr. 749).

²¹⁴ Ebû Dâvûd, “Salât” 121, (hadis nr. 748); Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî bi şerhi'l-Hâfiz Celâleddîn es-Süyûtî ve Hâşiyeti'l-İmâm es-Sindî* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Halep: Mektebü'l-Matbûâtü'l-İslâmiyye, 1414/1984, “İftitâh” 20, (hadis nr. 1058); “İftitâh” 87, (hadis nr. 1026); Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî* (nşr. Şuayb el-Arnaût), Beyrut: Dâru'r-risâleti'l-âlemiyye, 1430/2009, I, “Salât” 77, (hadis nr. 256). Tirmizî söz konusu hadisin hasen, İbn Hazm ise sahih olduğunu ifade etmiştir. Ancak Abdullah b. Mübârek ve Dârekutnî hadisin sabit olmadığı, Ebû Hâtim hatalı olduğu, Ahmed b. Hanbel ve Buhârî ise zayıf olduğu görüşündedir. Ebû Dâvûd da sahih olmadığını ifade etmektedir. İbn Hibbân ise esasında hadisin zayıf olduğuna dikkat çekmekle birlikte namazda rükûya giderken ve rükûdan kalkarken ellerin kaldırılmamasıyla ilgili Kûfe ehlinde nakledilen en hasen hadis olduğunu belirtmektedir (bk. İbn Hacer, *Telhîsü'l-habîr fî tahrîci ehâdîsi'r-Râfi'iyi'l-kebîr* (nşr. Ebû Âsım Hasen b. Abbâs b. Kutb), y.y.: Müessesetü Kurtuba, 1416/1995, I, 401-402; Azîmâbâdî, Ebû't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak b. Emîr ed-Diyânüvî, *'Avnü'l-ma'bûd Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1410/1990, II, 316).

*Ebû Dâvûd: Bu hadis, uzunca bir hadisten özetir ve bu lafızlarla sahih değildir dedi.*²¹⁵

Aktarılan rivayetlerden anlaşıldığına göre, Ebû Dâvûd, ikinci rivayete asıl olarak, Hâlid'in bulunduğu rivayete ise asıl hadisin Süfyân'dan nakledilen diğer tariklere işaret etmek amacıyla yer vermiştir. Hadisi Süfyân'dan, Vekî' b. el-Cerrâh başta olmak üzere Muâviye b. Hişâm (ö. 204), Hâlid b. Amr ve Ebû Huzeyfe (ö. 220) nakletmektedir. Hadisin asıl isnadında Hâlid'in mütâbiî râvilerinden biri olan Vekî' b. el-Cerrâh sika olup,²¹⁶ isnaddaki diğer râviler de güvenilirdir.²¹⁷

Hâlid'in mütâbiî olan bir diğer râvi Muâviye b. Hişâm hakkında İclî, Ebû Dâvûd, Zehebî "sıkâ",²¹⁸ bazı âlimler ise "sadûk"²¹⁹ değerlendirmesinde bulunmuştur. Ebû Huzeyfe ise hıfzıyla ilgili bazı sorunları bulunmakla birlikte pek çok âlim tarafından "sadûk" olarak tavsif edilmiştir.²²⁰ Dört râvi dışında Nesâî'nin *Sünen*'inde aynı hadisi Süfyân es-Sevrî'den Abdullah b. Mübârek'in de rivayet ettiği görülmektedir.²²¹ Abdullah b. Mübârek'in de sika bir râvi olduğu malumdur. Bu bilgilerden hareketle Abdullah b. Mes'ûd hadisinin Süfyân'dan beş

²¹⁵ Ebû Dâvûd'un bu ifadesinin *Sünen*'in bütün nüshalarında bulunmayıp, sadece iki nüshasında yer aldığına işaret edilmektedir (bk. Azîmâbâdî, *'Avnü'l-ma'bûd*, II, 318). *Sünen*'in Avvâme neşrinde ise bu ifadenin İlyas b. Osman el-Kürdî nüshasının haşiyesinde yer aldığı belirtilmektedir (bk. Ebû Dâvûd, *Kitâbü's-Sünen* (nşr. Muhammed Avvâme) Beyrut: Müessesetü'r-Reyyân, 1425/2004, I, dn. 748). Lü'lûî nüshasını esas alan Avvâme baskısında hadisin sonunda bu ibare yer almamaktadır (bk. "Salât" 118, [hadis nr. 748]). Açıklamayla ilgili olarak Sehârenfûrî (ö. 1346) ise söz konusu ibarenin Ebû Dâvûd'a aidiyetinin şüpheli olduğuna dikkat çekmektedir. İbare, Ebû Dâvûd'a ait olsa bile "sahih değildir" sözünün hadisin zayıflığına delâlet etmediğini vurgulayan Sehârenfûrî, bir hadisin sahih olmadığı söyleminin o hadisin sadece zayıf olduğu anlamına gelmeyeceğini, hasen de olabileceğini ifade etmektedir (bk. Sehârenfûrî, Halîl Ahmed b. Mecîd Sehârenfûrî, *Bezlü'l-mechûd fî halli Ebî Dâvûd* (nşr. Muhammed Zekeriyâ Kandehlevî), Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, ts., IV, 471). Sehârenfûrî'nin bu ifadesi onun söz konusu hadis ile ilgili müspet bir kanaat taşıdığını göstermektedir.

²¹⁶ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 341; Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IX, 37-39; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 311-314.

²¹⁷ Osman b. Ebû Şeybe için bk. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 130; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIX, 478-487; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, III, 35-39; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 386. Vekî' b. el-Cerrâh için bk. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 341; Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IX, 37-39; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 311-314. Âsım b. Küleyb için bk. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 10; İbn Hibbân, *Kitâbü's-Sikât* (nşr. Muhammed Abdülmuîd Han), Haydarâbâd: Dâiretü'l-meârifî'l-Osmâniyye, 1398/1978, VII, 256; Zehebî, *el-Mugnî*, II, 457-458; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 286. Abdurrahman b. el-Esved için bk. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 73; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, V, 209; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVI, 531-533; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 336. Alkâme b. Kays için bk. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 145-148; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI, 404-405; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 34; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 397.

²¹⁸ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 285; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVIII, 220; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 215.

²¹⁹ Dârimî, Ebû Saîd Osman b. Saîd ed-Dârimî, *Târîhu Osmân b. Sa'îd ed-Dârimî 'an Ebî Zekeriyâ Yahyâ b. Ma'in fî tecrîhi'r-ruvât ve ta'dîlihîm* (nşr. Ahmed Muhammed Nürseyf), Dimaşk: Dârü'l-Me'mûn li't-türâs, 1400/1980, s. 61; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VIII, 385; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVIII, 220; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 538.

²²⁰ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 305; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VIII, 163-164; Zehebî, *el-Mugnî*, II, 337; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIX, 147-149; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 554.

²²¹ Nesâî, "İftitâh" 87, (hadis nr. 1026).

farklı tariklerle rivayet edildiğini, Hâlid b. Amr tariki hariç diğer tariklerin ise güvenilir olduğunu söylemek mümkündür.²²²

Netice itibarıyla Hâlid yalancılıkla cerh edilen bir râvi olmasına rağmen Ebû Dâvûd, kendisine *Sünen*'inde yer vermiştir. Ancak Ebû Dâvûd'un, Hâlid'in rivayetini konuyla ilgili asıl rivayetin farklı tariklerine işaret etmek amacıyla ve makrûnen, başka bir ifadeyle güvenilir râviler ile birlikte zikretmiştir. Nitekim, Mizzî de Ebû Dâvûd'un Hâlid'in rivayetini başka güvenilir râvilerin rivayeti ile birlikte verdiğini dile getirmektedir.²²³ Bu durum ise Ebû Dâvûd'un, râvi kizbe nispet edilmiş veya kendisinin ifadesi ile "leyse bi-şey" olsa da böyle bir râvinin rivayetini destekleyen güvenilir başka tarikler ile birlikte zikretmekte bir sakınca görmediğini ortaya koymaktadır. Ebû Dâvûd'un asıl hadisi ve akabinde bu hadisin Hâlid'in tarikini de içeren diğer tariklere işaret etmesinde, asıl hadisin fikhî bir boyutunun olması da etkin bir rol oynamıştır. Zira söz konusu hadis, amele medâr olan bir hadistir.²²⁴

2. Ebû'l-Hasen Muhammed b. el-Hasen b. Zebâle el-Mahzûmî (ö. 199)

Medineli olan İbn Zebâle; İmâm Mâlik, Süfyân b. Uyeyne, Abdürrezzak b. Hemâm gibi muhaddislerden hadis rivayet etmiştir. Kendisinden hadis rivayet edenler arasında ise Ebû Hayseme Züheyr b. Harb (ö. 234), Ahmed b. Sâlih el-Mısrî (ö. 248), Hârûn b. Abdullah el-Hammâl (ö. ?) gibi râviler yer almaktadır.²²⁵

İbn Zebâle, cerh ve ta'dîl âlimlerinin büyük bir çoğunluğu tarafından ciddi şekilde tenkide tabi tutularak yalanla itham edilmiştir. İbn Maîn, İbn Zebâle hakkında "kezzâb, lem yekün bi-şey",²²⁶ başka bir defasında ise "leyse bi-sika, yesrikü'l-hadîs" ifadesini kullanmıştır.²²⁷ İbn Zebâle'nin talebeleri arasında yer alan Ahmed b. Sâlih ise İbn Zebâle'den elli bin veya yüz bin hadis yazdığını fakat daha sonra onun hadis uydurduğunu anlayınca bütün hadislerini terk ettiğini ifade etmiştir.²²⁸ Cûzcânî hadislerine güvenilmediğine "İbn

²²² Ebû Dâvûd'un yer verdiği hadise mâna açısından uygunluk arz eden başka bir hadis de Berâ b. Âzib'den nakledilmektedir (bk. Ebû Dâvûd, "Salât" 120, [hadis nr. 750]). Ancak bu hadisin isnadında yer alan râvilerden Yezîd b. Ebû Ziyâd zayıftır (bk. İbn Maîn, *Târîhu Yahyâ b. Ma'in* (nşr. Abdullah Ahmed Hasan), Beyrut: Dârü'l-kalem, ts. II, 48; Cûzcânî, Ebû İshâk İbrâhim b. Ya'kûb el-Cûzcânî, *Ahvâlü'r-ricâl* (nşr. Abdülazîm Abdülalîm el-Bestevî), Pakistan: Hadith Academy, 1411/1990, s. 151; Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, s. 252; Dârekutnî, *Su'âlâtü'l-Berkânî*, s. 72; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 135-140; Zehebî, *el-Mugnî*, II, 420; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 601).

²²³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VIII, 141.

²²⁴ Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd (Ahmed) b. Muhammed el-Hattâbî, *Me'âlimü's-Sünen* (nşr. Muhammed Râgıb et-Tabbâh), Halep: Matbaatü'l-İlmiyye, 1351/1932, I, 193.

²²⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXV, 61-64.

²²⁶ İbn Maîn, *Târîh*, I, 167; İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 370.

²²⁷ İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 228; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II, 275.

²²⁸ Ebû Dâvûd, *Su'âlâtü'l-Âcurrî*, II, 168; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXV, 65; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 541.

Zebâle'nin hadislerine hiç kimse inanmaz” diyerek dikkat çekmiştir.²²⁹ Bunun yanı sıra Ebû Dâvûd da İbn Zebâle'nin yalancı olduğunu belirtmiş²³⁰ ve kendisini Medine ehlinin yalancı râvileri arasında saymıştır.²³¹ Aynı şekilde Sâcî'nin de İbn Zebâle'yi yalanla itham ettiği onun hakkında “Mâlik adına yalan hadis uydurdu dediği” haber verilmektedir.²³² İbn Hacer de söz konusu râvi hakkında “kezzebûhu” ifadesini kullanmıştır.²³³ Nesâî,²³⁴ Ezdî,²³⁵ Dârekutnî²³⁶ ve Zehebî²³⁷ ise İbn Zebâle'yi “metrûkü'l-hadîs” veya “metrûk” olarak tavsif etmişlerdir. Buhârî, münker rivayetlerinin olduğuna dikkat çekmiş,²³⁸ Ebû Hâtim ise İbn Zebâle'nin hadislerini Vakîdî gibi zayıf râvilerin hadislerine benzeterek hakkında “vâhi'l-hadîs, za'îfü'l-hadîs, zâhibü'l-hadîs, münkerü'l-hadîs, leyse bi-metrûk” ifadelerini kullanmış, Ebû Zür'a da kendisini “vâhi'l-hadîs” olarak tavsif etmiştir.²³⁹ İbn Hibbân ise İbn Zebâle'nin hadis hırsızlığı yaptığını dile getirmiştir.²⁴⁰

İbn Zebâle hakkında söylenenler dikkate alındığında hiçbir şekilde tevsik edilmediği aksine Ebû Dâvûd başta olmak üzere pek çok münekkidin kendisini yalancılıkla cerh ettiği ve metrûk olarak tavsif ettiği görülmektedir. Bu nedenle İbn Zebâle'nin terkinde ittifak edilen bir râvi olduğunu söylemek mümkündür. Ebû Dâvûd'a göre de İbn Zebâle yalancı biri olmasına rağmen, *Sünen*'de ismi zikredilmektedir.

Ebû Dâvûd, Ebyaz b. Hammâl'in iktâ ile ilgili şu rivayetine yer vermiş:

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ الثَّقَفِيُّ وَمُحَمَّدُ بْنُ الْمُتَوَكِّلِ الْعَسْقَلَانِيُّ - الْمَعْنَى وَاحِدٌ - أَنَّ مُحَمَّدَ بْنَ يَحْيَى بْنِ قَيْسِ الْمَارِبِيِّ حَدَّثَهُمْ أَخْبَرَنِي أَبِي عَنْ ثَمَامَةَ بْنِ شُرَاحِيلَ عَنْ سَمِيِّ بْنِ قَيْسٍ عَنْ شَمِيرٍ - قَالَ ابْنُ الْمُتَوَكِّلِ ابْنِ عَبْدِ الْمَدَانِ - عَنْ أَبِيضَ بْنِ حَمَّالٍ أَنَّهُ وَقَدِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ - فَاسْتَقَطَعَهُ الْمَلْحَ - قَالَ ابْنُ الْمُتَوَكِّلِ الَّذِي يَمَّارِبَ - فَقَطَعَهُ لَهُ فَلَمَّا أَنْ وَلى قَالَ رَجُلٌ مِنَ الْمَجْلِسِ أَتَدْرِى مَا قَطَعْتَ لَهُ إِمَّا قَطَعْتَ لَهُ الْمَاءَ الْعِدَّ. قَالَ فَانْتَزَعَ مِنْهُ قَالَ وَسَأَلَهُ عَمَّا يُحْمَى مِنَ الْأَرَاكِ قَالَ «مَا لَمْ تَنْلُهُ حِخْفًا». وَقَالَ ابْنُ الْمُتَوَكِّلِ «أَخْفَافُ الْإِبِلِ».²⁴¹

²²⁹ Cûzcânî, *Ahvâlü'r-ricâl*, s. 231; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXV, 65.

²³⁰ İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, III, 51; Zehebî, *el-Mugnî*, II, 180.

²³¹ Ebû Dâvûd, *Su'âlâtü'l-Âcurrî*, II, 310-311; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXV, 66.

²³² İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 541.

²³³ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 474.

²³⁴ Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, s. 233; İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 370.

²³⁵ İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, III, 51.

²³⁶ Dârekutnî, *Su'âlâtü'l-Berkânî*, s. 59.

²³⁷ Zehebî, *el-Kâşif*, II, 164.

²³⁸ Buhârî, *ed-Du'afâ'ü's-sagîr*, s. 103; İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 370.

²³⁹ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 228.

²⁴⁰ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II, 275; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, III, 51.

²⁴¹ Ebû Dâvûd, “Harâc” 36, (hadis nr. 3066); Tirmizî, “Akhâm” 39, (hadis nr. 1435); İbn Mâce, Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *es-Sünen* (nşr. Şuayb el-Arnaût), Beyrut: Dâru'r-risâleti'l-âlemiyye, 1430/2009, “Rühûn” 17, (hadis nr. 2475).

Ebyaz b. Hammâl'den rivayet edildiğine göre, kendisi Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yanına geldi ve Allah Resûlü'nden (s.a.v.) tuzlayı kendisine bağışlamasını istedi. İbn Mütevekkil (bu kısmı) "Me'rib'deki tuzla" şeklinde rivayet etti. Hz. Peygamber de (s.a.v.) ona tuzlayı bağışladı. Ebyaz dönüp gidince, mecliste bulunan bir kişi Hz. Peygamber'e (s.a.v.) "Ona neyi bağışladın biliyor musun? Hazır ve kesilmeyen suyu bağışladın" dedi. Bunun üzerine Allah Resûlü (s.a.v.) tuzlayı Ebyaz'dan geri aldı. Ebyaz (bu defa) Hz. Peygamber'den (s.a.v.) erâk ağaçlarından oluşan mamur arazinin kendisine bağışlanmasını istedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) ise "Toynaklarının değmemesi şartıyla (verebilirim)" buyurdu. İbn Mütevekkil "deve toynakları" dedi.

Ebû Dâvûd, Ebyaz b. Hammâl'dan rivayet edilen bu hadisin hemen akabinde ise İbn Zebâle'nin şöyle dediğini belirtmiştir:

حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ الْمَخْزُومِيُّ «مَا لَمْ تَنْلُهُ أَحْقَافُ الْإِبِلِ» يَعْنِي أَنَّ الْإِبِلَ تَأْكُلُ مُنْتَهَى رُءُوسِهَا وَيُحْمَى مَا فَوْقَهُ.²⁴²

Muhammed b. el-Hasen (b. Zebâle) el-Mahzûmî dedi ki: "Develerin toynaklarının değmemesi şartıyla" ile Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kastettiği şudur: Develer başlarının erişebildiği yere kadar otları yerler, bunun ilerisinde kalan yerler ise korunmuştur.

Buradan anlaşıldığına göre Ebû Dâvûd, hadiste geçen 'مَا لَمْ تَنْلُهُ أَحْقَافُ الْإِبِلِ' ifadesi hakkında İbn Zebâle'nin açıklamasına yer vermiştir. *Kütüb-i Sitte* müellifleri arasında yalnızca Ebû Dâvûd'un bu açıklamaya yer verdiği görülmektedir. İbn Zebâle'nin bu yorumunun *Sünen*'de bulunması hakkında İbn Hacer, Ebû Dâvûd'un İbn Zebâle'den herhangi bir hadis tahrîc etmediğini, sadece İbn Zebâle'nin hadisin yorumuyla ilgili açıklamasını aldığını bunun ise hadis tahrîci anlamına gelmediğini belirtmektedir.²⁴³

3. Ebû Seleme Yahyâ b. el-Alâ el-Becelî (ö. 160)

Ebû Abd küyesiyle de tanınan Yahyâ b. el-Alâ; Muhammed b. Yahyâ b. el-Habbân (ö. 121), Eyyûb es-Sahtiyânî, Zeyd b. Eslem (ö. 136) gibi pek çok hocadan hadis nakletmiş, kendisinden de Abdürrezzâk b. Hemmâm (ö. 211), Muhammed b. Îsâ İbnü't-Tabbâ' (ö. 224) gibi râviler nakilde bulunmuştur.²⁴⁴

²⁴² Ebû Dâvûd, "Harâc" 36, (hadis nr. 3067).

²⁴³ İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 541.

²⁴⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXI, 484-486.

Yahyâ b. el-Alâ, neredeyse hiçbir münekkid tarafından ta'dil edilmemiş, aksine şiddetli şekilde tenkid edilmiştir. Nitekim, Vekî b. el-Cerrâh,²⁴⁵ Ahmed b. Hanbel²⁴⁶ gibi âlimler, Yahyâ b. el-Alâ'nın yalancı olduğunu ve hadis uydurduğunu ifade etmiştir. Vekî'in Yahyâ b. el-Alâ hakkında olumsuz kanaate sahip olmasının nedeni ise, Yahyâ'nın yemekte iken ayakkabıları çıkarma konusunda rivayet ettiği yirmiye²⁴⁷ yakın hadistir.²⁴⁸ Buhârî de Vekî' b. el-Cerrâh'ın Yahyâ hakkındaki menfi kanaatini belirtmek üzere 'yetekellemu fihi' ifadesini kullanmıştır.²⁴⁹ Yahyâ'nın hadislerinin mevzû²⁵⁰ olduğuna dikkat çeken bir diğer âlim ise İbn Adî'dir. İbn Adî, Yahyâ'nın rivayetlerinin mütâbiinin bulunmadığını ayrıca bu rivayetlerin tamamının gayru mahfûz olduğunu belirterek hadislerindeki açık bir zayıflık bulunduğunu ifade etmiştir.²⁵¹ Müteahhirûn âlimlerinden İbn Hacer de Yahyâ'yı uydurma hadis rivayet etmekle itham eden âlimleri kastederek onun hakkında 'rumiye bi'l-vaz' ifadesini kullanmıştır.²⁵² Yahyâ, kizble cerh edilmesinin yanı sıra Nesâî,²⁵³ Amr b. Alî el-Fellâs,²⁵⁴ Buhârî,²⁵⁵ Ezdî,²⁵⁶ Dûlâbî,²⁵⁷ ve Dârekutnî²⁵⁸ tarafından "metrûkû'l-hadîs" olarak tavsif edilmiştir. Zehebî'nin ise kendisini "terekûhu" şeklinde cerh ettiği görülmektedir.²⁵⁹

Yahyâ'yı cerh eden diğer münekkidler arasında ise hakkında "leyse bi-sika"²⁶⁰ diyen İbn Maîn, bir defasında "gayru mukni", başka bir defasında ise "vâh" olduğunu belirten²⁶¹ Cûzcânî, "yu'rafu ve yünkeru" şeklinde ta'n eden²⁶² Fesevî, "münkerü'l-hadîs, fihi za'f"²⁶³

²⁴⁵ Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr el-Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr* (nşr. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî), Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1404/1984, IV, 437; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXI, 487.

²⁴⁶ İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, III, 200; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXI, 486; Zehebî, *el-Mugnî*, II, 409.

²⁴⁷ Bazı nakillerde bu sayı on olarak geçmektedir (bk. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXI, 487).

²⁴⁸ Cûzcânî, *Ahvâlü'r-ricâl*, s. 341; İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IX, 180; İbn Adî, *el-Kâmil*, IX, 23.

²⁴⁹ Buhârî, *ed-Du'afâ'ü's-sagîr*, s. 125.

²⁵⁰ İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, III, 200; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXI, 488; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 380.

²⁵¹ İbn Adî, *el-Kâmil*, IX, 28; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, III, 200; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXI, 488; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 380.

²⁵² İbn Hacer, *Takrîb*, s. 595.

²⁵³ Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, s. 248; İbn Adî, *el-Kâmil*, IX, 23.

²⁵⁴ İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IX, 180.

²⁵⁵ İbn Adî, *el-Kâmil*, IX, 23.

²⁵⁶ İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, III, 200.

²⁵⁷ İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 380. Ancak Dûlâbî, *el-Künâ ve'l-esmâ*'da Yahyâ b. el-'Alâ hakkında "za'if" dediği görülmektedir (bk. Dûlâbî, Ebû Bişr Muhammed b. Ahmed ed-Dûlâbî, *el-Künâ ve'l-esmâ* (nşr. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî), Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1421/2000, II, 779).

²⁵⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXI, 486; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, IV, 397.

²⁵⁹ Zehebî, *el-Kâşif*, II, 372.

²⁶⁰ İbn Maîn, *Târîh*, II, 284; İbn Adî, *el-Kâmil*, IX, 23; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, III, 200; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, IV, 397.

²⁶¹ Cûzcânî, *Ahvâlü'r-ricâl*, s. 341; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXI, 486; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 380.

²⁶² Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, III, 141; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 380.

²⁶³ İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 380.

diyen Sâcî, “leyse bi’l-kavî ve fi hadîsihi da’f”²⁶⁴ olarak tavsif eden Ebû Hâtim ve Ebû Zûr‘a yer almaktadır. İbn Hibbân ise hadisleriyle ihticâc etmenin câiz olmadığını dile getirmektedir.²⁶⁵

Yahyâ’nın *Sünen*’de bir rivayeti bulunmaktadır. *Kütüb-i Sitte*’de yalnızca Ebû Dâvûd’un *Sünen*’inde yer alan bu rivayet şu şekildedir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَيْسَى حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ الْعَلَاءِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ حَبَّانَ عَنْ يُونُسَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَلَامٍ قَالَ:
رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ - وَضَعَ تَمْرَةً عَلَى كِسْرَةٍ فَقَالَ: «هَذِهِ إِدَامٌ هَذِهِ».²⁶⁶

Yusuf b. Abdullah b. Selâm’dan²⁶⁷ (r.a.) şöyle dediği rivayet edilmiştir: Resûlullah’ı (s.a.v.) gördüm, hurmayı bir ekmek parçasının üzerine koyup, “Bu (hurma) bunun (ekmeğin) katığıdır” buyurdu.

Söz konusu hadiste Yahyâ’dan başka cerh edilen veya zayıf addedilen bir râvi yer almamaktadır. Yahyâ ise âlimlerin çoğu tarafından hadis uydurmakla cerh edilen bir râvidir. Vekî‘ b. el-Cerrâh’ın da işaret ettiği gibi Yahyâ’nın cerhine yemek sırasında ayakkabıları çıkarma konusunda rivayet ettiği yirmiye yakın hadis neden olmuştur. Vekî‘ gibi cerh etme sebebini açıkça beyan eden biri olmasa da, Yahyâ’yı yalancılıkla cerh eden veya metrûk olarak addeden âlimlerin de Yahyâ’yı cerh etme nedeni söz konusu hadisler olabilir. Ebû Dâvûd’un Yahyâ’nın rivayetini tahrîc etme meselesiyle ilgili olarak ise Yahyâ’nın Ebû Dâvûd’a göre metrûk veya hadis uyduran biri değil, aksine zayıf bir râvi²⁶⁸ olmasıyla açıklanabilir.

Sünen’de aynı hadis, Hârûn b. Abdullah→Ömer b. Hafs→Hafs b. Gîyâs→Muhammed b. Ebû Yahyâ→Yezîd el-A‘ver tarihiyle Yusuf b. Abdullah b. Selâm’dan rivayet edilmektedir. Yahyâ’nın mütâbii olan Muhammed b. Ebû Yahyâ güvenilir bir râvidir. Ancak isnadda yer alan bir diğer râvi Yezîd el-A‘ver meçhûl olarak tavsif edilmektedir.²⁶⁹ Fakat

²⁶⁴ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, IX, 180; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXXI, 486.

²⁶⁵ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, III, 116; İbnü’l-Cevzî, *ed-Du‘afâ’ ve’l-metrûkîn*, III, 200.

²⁶⁶ Ebû Dâvûd, “Eymân ve’n-nüzûr” 10, (hadis nr. 3261, 3262); “Et‘ime” 42, (hadis nr. 3832).

²⁶⁷ Yusuf b. Abdullah b. Selâm, küçük sahâbilerdendir. İsmi bizzat Hz. Peygamber (s.a.v.) koymuştur (bk. İbn Abdilberr, Ebû Ömer Cemâleddin Yûsuf b. Abdullâh b. Muhammed b. Abdilber, *el-İstî‘âb fî ma’rifeti’l-ashâb* [nşr. Âdil Mürşid], Amman: Dârü’l-A‘lâm, 1423/2002, s. 770). Sahâbi olup olmadığı noktasında bazı ihtilâflar mevcuttur. Buhârî, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile sohbetinin olduğu görüşündedir. İbn Hacer de en doğru görüşün, Buhârî’nin görüşü olduğunu belirtmektedir (bk. İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyizi’s-sahâbe*, Beyrut: Dârü’l-kütübi’l-ilmiyye, ts., VI, 326).

²⁶⁸ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXXI, 487; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 380.

²⁶⁹ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 599.

Münzirî Yezîd el-A‘ver kanalıyla rivayet edilen bu hadisin “hasen” olduğunu söylemektedir.²⁷⁰

Hadisin sahâbî râvisi Yusuf, başta Buhârî olmak üzere dört *Sünen* müellifinin hadis tahrîc ettiği bir sahâbîdir. Ayrıca *Sünen*’de geçen bu rivayet, bizzat Yusuf’un (r.a.) rivayetleri arasında zikredilmektedir. Başka bir ifadeyle Ebû Dâvûd’un *Sünen*’inde yer verdiği bu rivayetin bir aslının olduğu anlaşılmaktadır. Hadisle ilgili dikkat çeken bir husus ise ne *Sünen* şârihlerinin ne de diğer âlimlerin Yahyâ’nın rivayet ettiği yukarıda zikredilen hadis hakkında hiçbir yorum yapmamaları, sadece hadiste geçen katık ile kastedilen mânânın tespitine yönelik görüşlerin zikrine yoğunlaşmalarıdır. Esasen âlimlerin bu davranışları, söz konusu hadisin sabit olduğuna hamledilebilir.

B. Metrûk Râviler ve Rivayetleri

1. Ebân b. Ebû Ayyâş el-Abdî (ö. 138)

Ebân b. Ebû Ayyâş, Enes b. Mâlik (ö. 93), Hasan-ı Basrî (ö. 110), Huleyd b. Abdullah el-Aserî (ö. ?) gibi şahsiyetlerden nakilde bulunmuş, kendisinden de İmrân el-Kattân (ö. 161?), Süfyân es-Sevrî, Hammâd b. Seleme (ö. 167) gibi râviler hadis rivayet etmiştir.²⁷¹

Ebân, bazı âlimler tarafından hadis rivayetine ehil görülmemiş, hatta bazıları tarafından yalan söylemekle itham edilmiştir.²⁷² İlk dönem münekkidlerinden Ali b. el-Medîni, Ebân’dan “za‘îf za‘îf” şeklinde bahsetmektedir.²⁷³ Nitekim Ali b. el-Medîni’nin bu lafzı metrûk anlamında kullandığı bilinmektedir.²⁷⁴ İbn Maîn de Ebân’ın “metrûkü’l-hadîs” olduğunu ifade etmektedir.²⁷⁵ Bu iki cerh ta‘dîl âliminin dışında Ahmed b. Hanbel,²⁷⁶ Nesâî,²⁷⁷ Ebû Hâtim er-Râzî (ö.322),²⁷⁸ Dârekutnî,²⁷⁹ İbn Hacer²⁸⁰ gibi pek çok münekkid de

²⁷⁰ Münzirî, *Muhtasar*, III, 472.

²⁷¹ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, II, 19-20.

²⁷² İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, II, 295-296; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, I, 96; İbn Şâhin, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed el-Bağdâdî, *Târîhu esmâi’d-du‘afâ’ ve’l-kezzâbîn* (nşr. Abdürrahîm Muhammed Ahmed el-Kâşgarî), Medine: yay.y., 1409/1989, s. 45; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, II, 19- 24; Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl*, I, 10-15; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 55.

²⁷³ Ali b. el-Medîni, Ebû’l-Hasen Ali b. Abdullah es-Sa‘dî, *Su‘âlâtü Muhammed b. Osmân b. Ebû Şeybe li Ali b. el-Medîni* (nşr. Muvaffak Abdullâh Abdülkâdir), Riyad: Mektebetü’l-Me‘ârif, 1404, s. 54.

²⁷⁴ İkrâmullah İmdâdülhak, *el-İmâm ‘Ali b. el-Medîni*, s. 586-588.

²⁷⁵ İbn Maîn, *Târîh*, II, 117.

²⁷⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, I, 412; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 207.

²⁷⁷ Nesâî, *ed-Du‘afâ’ ve’l-metrûkîn*, s.148

²⁷⁸ Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, II, 296.

²⁷⁹ Dârekutnî, *ed-Du‘afâ’ ve’l-metrûkîn*, s. 87.

²⁸⁰ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 87.

Ebân'ın metrûk olduğunu dile getirmektedir. Söz konusu râvi sâkıt,²⁸¹ kendisinden semâ ettiği bazı râvilerin hadislerini temyiz edemediği gerekçesiyle “vâh bi'merra”²⁸² ve “münkerü'l-hadîs”²⁸³ şeklinde de cerh edilmiştir.

Ebân hakkında genellikle cerh lafzılarının kullanılması ve hiçbir hadis âlimi tarafından tevsik edilmemesi dikkat çekmektedir. Ancak burada dikkati çeken başka bir husus da Ebân'ın rivayetine bizzat *Sünen*'inde yer veren Ebû Dâvûd'un söz konusu râvinin hadisinin yazılıp yazılmayacağıyla ilgili kendisine yöneltilen soruya verdiği menfî cevaptır.²⁸⁴ Daha açık bir ifadeyle Ebû Dâvûd, Ebân hakkında hem hadisleri yazılmaz derken hem de *Sünen*'inde ondan gelen bir hadise yer vermektedir. Ayrıca bu husus, Ebû Dâvûd'un Mekkelilere yazdığı mektupta terkinde icmâ edilen hiçbir râvinin hadisine *Sünen*'inde yer vermediğine dair ifadesine de ters düşmektedir. Zira râvi pek çok cerh âlimi tarafından metrûk olarak tavsif edildiğinden terki üzerinde icmânın gerçekleştiği düşünülebilir. Bu nedenle Ebû Dâvûd'un Ebân'ın rivayetine yer vermesinin mâkul bir açıklaması olmalıdır. Aksi takdirde bir tenâkuz arz etmektedir. Bu durumun izaha kavuşması için *Sünen*'de Ebân'ın bulunduğu rivayeti incelemek gerekmektedir. Söz konusu rivayet şu şekildedir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْعَنْبَرِيُّ حَدَّثَنَا أَبُو عَلِيٍّ الْحَنْفِيُّ عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الْمَجِيدِ حَدَّثَنَا عِمْرَانُ الْقَطَّانُ حَدَّثَنَا قَتَادَةُ وَأَيُّبُ بْنُ كِلَابٍ عَنْ خَلِيدِ الْعَصْرِيِّ عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ - «خَمْسٌ مَنْ جَاءَ بِهِنَّ مَعَ إِيْمَانٍ دَخَلَ الْجَنَّةَ مَنْ حَافِظَ عَلَى الصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ عَلَى وَصُوئِهِنَّ وَرُكُوعِهِنَّ وَسُجُودِهِنَّ وَمَوَاقِيْتِهِنَّ وَصَامَ رَمَضَانَ وَحَجَّ الْبَيْتَ إِنْ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَأَعْطَى الزَّكَاةَ طَيِّبَةً بِمَا نَفْسُهُ وَأَدَّى الْأَمَانَةَ». قَالُوا يَا أَبَا الدَّرْدَاءِ وَمَا آدَاءُ الْأَمَانَةِ قَالَ الْغُسْلُ مِنَ الْجَنَابَةِ.²⁸⁵

Ebü'd-Derdâ'dan (r.a.) Allah Resûlü'nün (s.a.v.) şöyle buyurduğu nakledilmiştir:
“Beş (haslet) vardır ki, kim onları (bilerek ve) inanarak yaparsa cennete girer: (Bu hasletlerin sahipleri) Abdestlerine, rükûlarına, secdelerine ve vakitlerine riâyet ederek namaza devam eden, Ramazanda oruç tutan, gücü yeterse hacceden, gönüllü râzı olarak zekât veren ve emânete riâyet edenlerdir.” (İşitenler): “Ey Ebü'd-Derdâ! Emânete riâyet nedir?” dediler. “Cünüplükten dolayı yıkanmak” dedi.

Yukarıdaki rivayet, *Kütüb-i Sitte* içindeki başka bir kaynakta yer almamaktadır. Dolayısıyla Ebû Dâvûd'un, Ebân gibi metrûk bir râvinin rivayetine yer vermesi problemine

²⁸¹ Cûzcânî, *Ahvâlü'r-ricâl*, s. 173.

²⁸² Ebû Zür'a, *ed-Du'afâ* ve *ecvibetühü 'alâ es'ileti'l-Berza* 'ı, s. 478.

²⁸³ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, II, 295-296.

²⁸⁴ Ebû Dâvûd, *Su'âlâtü'l-Âcurrî*, I, 415.

²⁸⁵ Ebû Dâvûd, “Salât” 9, (hadis nr. 429).

bir de rivayetin sadece onun *Sünen*'inde yer alması meselesi eklenmekte, bu nedenle Ebû Dâvûd'un böyle bir tutum sergilemesinin arkasında yatan sebebin tespitinin önemi artmaktadır. Bütün bu mülâhazalar ışığında meseleye cevap arandığında, metrûk bir râvi olan Ebân'ın yer aldığı rivayetin *Sünen*'de geçmesinin, *Sünen* nüshaları arasındaki rivayet farklılığından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Sünen'in pek çok rivayet nüshası bulunmaktadır. Bunlar arasından sadece Ebû İsâ Remlî (ö. 320), Ebû Hasen İbn Abd (ö. 328), Lü'lûî (ö. 333), İbn Arabî (ö. 340-41) ve İbn Dâse (ö. 346) olmak üzere beş râvinin nüshası vasıtasıyla *Sünen* bugüne ulaşmakta, Lü'lûî'ninki en sağlamı, İbn Arabî'ninki ise en noksanı olarak da nüsha kabul edilmektedir.²⁸⁶ Ayrıca bazı kaynaklarda işaret edildiği üzere bu nüshalarında geçen hadisler veya açıklamalar *Sünen*'in diğer nüshalarında yer almayabilmektedir.²⁸⁷

Yukarıdaki bilgiler ışığında Ebân'dan gelen rivayet incelendiğinde, Lü'lûî nüshasına dayalı neşirlerin bazılarında söz konusu rivayetin yer almadığı görülmektedir²⁸⁸ ki bu durum meseleye açıklık kazandırmaktadır Zira Ebân'dan gelen bu hadisin Lü'lûî'ye değil, İbn Arabî'ye ait olduğu bilinmektedir.²⁸⁹ Lü'lûî nüshasını esas alan kaynaklarda Ebân rivayetinin yer alması meselesine gelince, hadis Lü'lûî nüshasındayken Ebû Dâvûd tarafından sonradan çıkarılması ve bazı müstensih râvilerin bu durumdan haberdar olmaması, *Sünen* nüshalarının hepsine vakıf olan râvilerin mukayeseleri neticesinde bazı rivayetleri dâhil etmeleri veya son olarak rivayetlerin karıştırılması gibi durumların olması muhtemeldir. Neticede problemin Ebû Dâvûd'dan değil, sonraki râvilerden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Nüsha farkıyla ilgili bir problem olmakla birlikte Ebû Dâvûd'un metrûk râvilerin rivayetlerini makrûnen rivayette bir sorun görmemesiyle de yorumlanabilir. Nitekim Ebû Dâvûd, Ebân'ın rivayetini yalnız başına değil sika bir râvi olan Katâde b. Diâme ile birlikte zikretmiştir.

2. İshâk b. Abdullah b. Ebû Ferve el-Medenî (ö. 144)

²⁸⁶ *Sünen*'in nüshaları hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ebû Dâvûd, *Sünen* (nşr. Muhammed Avvâme), neşredenin girişi s. 10-18; İbn Hayr, Ebû Bekr Muhammed b. Hayr el-İşbilî, *Fehresetü mâ revâhu 'an şüyühîhi mine'd-devâvîni'l-musannefe fi durûbi'l-'ilm ve envâ'i'l-me'ârif* (nşr. Muhammed Fuad Mansûr) Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1419/1998, s. 88-91; James Robson, "Suneni Ebû Dâvûd Nüshalarının Rivayeti" (çev. Talat Koçyiğit), *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, V/1-4 (1956), s.173-182; Mehmet Dinçoğlu, *Ebû Dâvûd'un Sünen'i*, s. 92-113.

²⁸⁷ Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâisü'l-hasîs*, s. 137.

²⁸⁸ *Sünen*'in Muhammed Avvâme neşrinde söz konusu hadisin yerinde, namazın vaktinde kılınmasının önemi ile ilgili başka bir hadis yer almaktadır.

²⁸⁹ Mizzî, *Tuhfetü'l-eşraf bi-ma'rifeti'l-etrâf* (nşr. Abdüssamed Şereffeddin), Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1403/1983, VIII, 221.

İshâk b. Ebû Ferve, Hz. Ömer'in azadlı kölesi Nâfi (ö. 117), İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124) gibi pek çok kişiden hadis rivayet etmiştir. Kendisinden rivayet edenler arasında ise Şuayb b. Ebû Hamza (ö. 162), Abdullah b. Lehîa (ö. 174), el-Velîd b. Müslim (ö. 195) gibi râviler yer almaktadır.²⁹⁰

İshâk b. Ebû Ferve'nin hadislerinin yazılmayacağı konusunda pek çok hadis âliminin ittifakı bulunmaktadır. Nitekim, Medine mescidinde otururlarken, İshâk'ı, "Hz. Peygamber şunları söyledi" derken duyan Zührî, kendisine isnadı olmayan hadisler rivayet ettiği gerekçesiyle kızmıştır.²⁹¹ İmâm Mâlik ve Şâfiî de İshâk'ı tenkid etmiş ve kendisini terk etmişlerdir.²⁹² Bu nedenle Ebû Ferve ailesine mensup diğer kişiler hadis nakli konusunda sika kabul edilirken, İshâk bundan istisna tutularak hadislerinin yazılmayacağına ve kendisinden hadis yazmanın helâl olmadığına dikkat çekilmiştir.²⁹³ İshâk'ın bazı hadislerin isnadlarını değiştirerek ve mürsel hadisi mevsûl rivayet ettiği belirtilmektedir.²⁹⁴ Bunun yanı sıra İshâk b. Ebû Ferve Ebû Hâtim, Ebû Zür'a, Nesâî, Dârekutnî, İbn Hacer gibi pek çok cerh ta'dîl âlimi tarafından "metrûk" veya "metrûkü'l-hadîs" olarak tavsif edilmekte²⁹⁵ ayrıca kendisi için "za'îf",²⁹⁶ "münkerü'l-hadîs",²⁹⁷ "terekûhu"²⁹⁸ gibi lafızlar da kullanılmakta, hatta "kezzâb" olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır.²⁹⁹

Âlimlerin İshâk hakkındaki görüşleri dikkate alındığında onun güvenilir olduğuna işaret eden hiçbir ta'dîl lafzının yer almadığı görülmektedir. Yalancılıkla cerh edilmesi, pek çok münekkidin terkinde ve hadisinin yazılmaması noktasında fikir birliği, söz konusu râvinin metrûk olduğuna delâlet etmektedir.

Metrûk olan İshâk'ın, ne amaçla ve hangi bağlamda *Sünen*'de zikredildiği meselesi tetkîke muhtaçtır. Tetkîk neticesinde ise Ebû Dâvûd'un rivayete yer verme nedeni

²⁹⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, II, 446-447.

²⁹¹ Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*, I, 102; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, I, 131; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, II, 449; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 123;

²⁹² Halîlî, Ebû Ya'lâ Halîl b. Abdullâh el-Halîlî el-Kavzînî, *Kitâbü'l-İrşâd fî ma'rifeti 'ulemâ'il'l-hadîs* (nşr. Muhammed Saîd b. Ömer İdrîs), Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409/1989, I, 194.

²⁹³ İbn Maîn, *Târîh*, I, 167-168; Fesevî, *el-Ma'rifetü ve't-târîh*, III, 55; Cûzcânî, *Ahvâlü'r-ricâl*, s. 213; Dûlâbî, *el-Künâ ve'l-esmâ*, II, 601; Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*, I, 102; İbn Adî, *el-Kâmil*, I, 530; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, II, 453; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, I, 193.

²⁹⁴ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, I, 131.

²⁹⁵ Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, s. 154; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 228; Dârekutnî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, s.84; İbn Adî, *el-Kâmil*, I, 531; İbn Hacer, *Takrîb*, s.102

²⁹⁶ İbn Şâhin, *Târîhu esmâi'd-du'afâ' ve'l-kezzâbîn*, s. 55; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 123.

²⁹⁷ İbn Adî, *el-Kâmil*, I, 531; İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Ali b. el-Hasen b. Hibetullah ed-Dımaşkî, *Târîhu medîneti Dımaşk* (nşr. Muhibbüddin Ebû Saîd el-Amrevî), Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1415/1995, VIII, 243-255; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, II, 452.

²⁹⁸ Buhârî, *ed-Du'afâ'ü's-sagîr*, s. 21; Zehebî, *el-Mugnî*, I, 119.

²⁹⁹ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 228; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, II, 451; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 123.

anlaşılmaktadır. İshâk'ın yer aldığı rivayet, kendinden bir önceki rivayetle bağlantılı olduğu için aşağıda ikisi birlikte ele alınacaktır:

حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ بْنُ جَدَّةَ حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ ح وَحَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْأَنْطَاكِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا مُبَشَّرٌ ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَوْفٍ الطَّائِيُّ أَنَّ الْحَكَمَ بْنَ نَافِعٍ حَدَّثَهُمْ - الْمَعْنَى - كُلُّهُمْ عَنْ شُعَيْبِ بْنِ أَبِي حَمْرَةَ عَنْ نَافِعِ بْنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ بَعَثَنَا رَسُولُ اللَّهِ - ﷺ - فِي جَيْشٍ قَبْلَ تَجْدِ وَأَنْبَعَثْتَ سَرِيَّةً مِنَ الْجَيْشِ فَكَانَ سُهْمَانُ الْجَيْشِ اثْنَيْ عَشَرَ بَعِيرًا اثْنَيْ عَشَرَ بَعِيرًا وَنَفَلَ أَهْلَ السَّرِيَّةِ بَعِيرًا بَعِيرًا فَكَانَتْ سُهْمَانُهُمْ ثَلَاثَةَ عَشَرَ ثَلَاثَةَ عَشَرَ.

حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ عُثْبَةَ الدِّمَشْقِيُّ قَالَ قَالَ الْوَلِيدُ - يَعْنِي ابْنَ مُسْلِمٍ - حَدَّثْتُ ابْنَ الْمُبَارَكِ بِهَذَا الْحَدِيثِ قُلْتُ وَكَذَا حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي فَرَوَةَ عَنْ نَافِعٍ قَالَ لَا تَعْدِلْ مَنْ سَمَّيْتَ بِمَالِكٍ هَكَذَا أَوْ نَحْوَهُ يَعْنِي مَالِكِ بْنِ أَنَسٍ.³⁰⁰

İbn Ömer'den (r.a.) rivayetle demiştir ki: “Hz. Peygamber (s.a.v.) bizi bir askeri birlikle (seriyye olarak) Necd yakınlarına gönderdi. Seriyye ordudan ayrıldı. O zamanlar ordudakilerin hisseleri on ikişer deveydi. Hz. Peygamber (s.a.v.) seriyyede bulunanlara birer deve daha nefel olarak verdi de hisseleri on üç deveye oldu.”

Velîd b. Müslim dedi ki: “Abdullah b. Mübârek'e bu hadisten bahsettim. Aynı hadisi İbn Ebû Ferve Nâfi'den bize rivayet etti” dedim. Abdullah b. Mübârek de şöyle dedi: “Senin söylediğin bu kimse (İbn Ebû Ferve) Mâlik'e (adalet ve zabt bakımından) denk olamaz” veya buna benzer bir şey söyledi.

İlk hadisin isnadında Şuayb b. Ebû Hamza→Nâfi→Abdullah b. Ömer yer almakta, hadisi Şuayb b. Ebû Hamza'dan, Velîd b. Müslim, Mübeşşir (ö. 200), Hakem b. Nâfi (ö. 221) olmak üzere üç râvi nakletmektedir. Bu râvilerden de sırasıyla Abdülvehhâb b. Necde (ö. 232), Mûsâ b. Abdurrahmân ve Muhammed b. Avf (ö. 272) rivayet etmektedir. İsnad güvenilir râvilerden oluşmaktadır.

Konuyla ilgili kısım ise ikinci rivayettir. Zira bu ikinci rivayette, Velîd b. Müslim'in, İbn Mübârek'e hem Şuayb b. Ebû Hamza vasıtasıyla Nâfi'den aldığı ilk hadisi rivayet ettiği hem de yine aynı hadisi, İshâk b. Ebû Ferve vasıtasıyla Nâfi'den aktardığı bildirilmektedir. Başka bir ifadeyle Velîd b. Müslim bu hadisi, hem güvenilir bir râvi olan Şuayb'den³⁰¹ hem de metrûk olan İshâk b. Ebû Ferve'den almıştır. Kendisi ise Evzâ'nin hadislerinde tedlis

³⁰⁰ Ebû Dâvûd, “Cihâd” 157, (hadis nr. 2743, 2744).

³⁰¹ İbn Maîn, *Su'âlâtü İbn Cüneyd* (nşr. Ahmed Muhammed Nürseyf), Medine: Mektebetü'd-dâr, 1408/1988, s. 394; Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, II, 496; a.mlf., *Su'âlâtü Ebî Dâvûd li'l-İmâm Ahmed b. Hanbel fî cerhi'r-ruvâti ve ta'dilihim* (nşr. Ziyâd Muhammed Mansûr), Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1414/1994, s. 263; İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, I, 458; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IV, 345; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 516-520; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 267.

yapmakla bilinse de sika bir râvi olarak kabul edilmektedir.³⁰² Velîd'in, İbn Ebû Ferve'den rivayet ettiği hadis ile ilgili olarak Abdullah b. Mübârek, kendisine adâlet ve zabt bakımından İbn Ebû Ferve'nin Mâlik b. Enes seviyesinde bir râvi olmadığını ifade etmiştir.

Abdullah b. Mübârek'in İshâk ve Mâlik mukayesesi, aynı hadisin Mâlik tarafından da rivayet edildiği düşüncesine sevk etmektedir. Nitekim Ebû Dâvûd Mâlik'ten gelen benzer bir rivayete de *Sünen*'de yer vermektedir.³⁰³ Mâlik dışında, *Sünen*'de benzer hadisi Nâfi'den rivayet edenler arasında Muhammed b. İshâk, Leys b. Sa'd, Ubeydullah b. Ömer gibi râviler de bulunmaktadır.³⁰⁴ Bir diğer ifadeyle söz konusu hadis Şuayb ve İshâk dışında güvenilir râviler ile *Sünen*'de yerini almaktadır. Buradan anlaşılacağı üzere Ebu Dâvûd, *Sünen*'de söz konusu hadisin benzer bütün tariklerine yer vermek istemiş, dolayısıyla İbn Ebû Ferve isnadını da asıl hadisin mütâbii olması nedeniyle zikretmiştir. Nitekim, *Sünen* dışında *Sahîh-i Buhârî* ve *Sahîh-i Müslim*'de de aynı sahâbi râvisinden farklı tariklerle gelen benzer hadislerle rastlamak mümkündür.³⁰⁵

Ebû Dâvûd'un, hadisin aslında pek çok güvenilir tarikten gelmesine rağmen İbn Ebû Ferve gibi metrûk bir râvinin bulunduğu isnada yer vermesi ilgi çekici olsa da Ebû Dâvûd'un bunu bilinçli olarak yaptığını söylemek mümkündür. Çünkü hadis güvenilir pek çok tarikten geldiği için sıhhati hususunda bir şüphe yoktur. Dolayısıyla metrûk râvinin bulunduğu isnadın ilmî emanetin gereği olarak zikretmekte bir beis görmemiş olması kuvvetle muhtemeldir. Ebû Dâvûd'un özellikle İbnü'l-Mübârek'in açıklamalarına yer vermesi de anlamlıdır. Zira isnadla ilgili bir probleme bir bakıma İbnü'l-Mübârek işaret etmektedir. Ebû Dâvûd, bu nedenle tekrar bir açıklama yapma gereği duymamış olabilir.

3. Eyyûb b. Hût Ebû Ümeyye el-Basrî (ö. ?)

Eyyûb b. Hût, Ebû Dâvûd'un *Sünen*'de zikrettiği râvilerden biridir. Ancak İbn Mübârek söz konusu râviyi terk etmiş,³⁰⁶ hatta bir defasında kendisine Eyyûb'den

³⁰² İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 343; Dârekutnî, *Su'âlâtü's-Sülemî*, s. 318-319; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IX, 16-17; Zehebî, *er-Ruvâtü's-sikât el-mütekellimü fihîm bimâ-lâ yücübü reddehüm* (nşr. Muhammed İbrahim el-Mevsîlî), Beyrut: Dârü'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 1412/1992, s. 186; Zehebî, *el-Mugnî*, II, 388; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 325-326; a.mlf., *Takrîb*, s. 584; Süyûtî, *Kitâbü esmâi'l-müdellesîn* (nşr. Mahmûd Muhammed Mahmûd Hasan Nassâr), Beyrut: Dârü'l-Cîl, 1412/1992, s. 102.

³⁰³ Ebû Dâvûd, "Cihâd" 157, (hadis nr. 2746).

³⁰⁴ Ebû Dâvûd, "Cihâd" 157, (hadis nr. 2745, 2746, 2747).

³⁰⁵ Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî* (nşr. Abdülmelik Mücâhid), Riyad: Dârü's-selâm, 1419/1999, "Farzu'l-humus" 15, (hadis nr. 3134); "Megâzî" 58, (hadis nr. 4338); Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim* (nşr. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî), Beyrut: Dârü'l-Kurtuba, 1430/2009, "Cihâd" 1749.

³⁰⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, III, 484; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, I, 414; a.mlf., *Kitâbü'd-Du'âfâ'i's-sagîr*, s.22.

bahsedildiğinde “irmi bih” demiştir.³⁰⁷ İbn Maîn de râvinin zayıf olup ve hadisinin yazılamayacağına işaret ederken³⁰⁸ yine aynı râvi hakkında “leyse bi-şey” ifadesini kullanmıştır.³⁰⁹ Amr b. Ali el-Fellâs (ö. 249), bazı âlimler tarafından yalancılıkla itham edilen³¹⁰ Eyyûb’un “kezzâb” bir râvi olmadığını ancak çok hata ve vehm sahibi olmasından ötürü “metrûk” şeklinde tavsif edilebilecek bir râvi olduğunun altını çizmektedir.³¹¹ Nitekim Ebû Hâtim, Cûzcânî, Nesâî, Dârekutnî, İbn Hacer gibi pek çok cerh-ta’dîl âlimi kendisini “metrûk” olarak tavsif etmektedir.³¹² Meşhur muhaddislerden, münker hadis rivayet etme gerekçesiyle “münkerü’l-hadis”³¹³ olarak da cerh edilen Eyyûb’un aynı zamanda isnadında Enes b. Mâlik’in yer aldığı bir hadisi vaz’ ettiğine dair nakiller de bulunmaktadır.³¹⁴ *Sünen*’de rivayetine yer veren Ebû Dâvûd da râvi hakkında “leyse bişey” demiştir.³¹⁵ Râvi hakkındaki bütün bu görüşler dikkate alındığında hakkında hiç tevsik lafzı bulunmaması, bilakis kezzâb başta olmak üzere şiddetli cerh lafızlarıyla tenkid edilmesi ve terkinde ittifak eden bir çoğunluğun varlığı bu râvinin metrûk olduğunu göstermektedir. Nitekim bâtil hadisler rivayet etmesi gerekçesiyle âlimlerin Eyyûb’un terkinde icmâ ettiklerine işaret edilmektedir.³¹⁶

Eyyûb’un *Sünen*’de geçen rivayeti şu şekildedir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ أَبِي رَزْمَةَ أَخْبَرَنَا الْفَضْلُ بْنُ مُوسَى عَنْ حُسَيْنِ بْنِ وَاقِدٍ عَنْ أَبِي نُوبٍ عَنْ نَافِعِ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ - « وَدِدْتُ أَنْ عِنْدِي خُبْرَةٌ بَيْضَاءَ مِنْ بُرَّةِ سَمْرَاءَ مُلَبَّقَةً بِسَمْنٍ وَلَبْنٍ ». فَقَامَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ فَاتَّخَذَهُ فَبَجَاءَ بِهِ فَقَالَ « فِي أَيِّ شَيْءٍ كَانَ هَذَا ». قَالَ فِي عَكَّةَ صَبَّ قَالَ « ارْفَعَهُ »³¹⁷

İbn Ömer’den (r.a.) rivayet olunduğuna göre Resûlullah (s.a.v.): “ (Şu anda) Önümde esmer buğday (unun)dan yağ ve sütle karıştırılarak yapılmış beyaz bir ekmeğin ne kadar arzu ederdim.” dedi. Bunun üzerine (orada bulunan) cemaatten biri kalktı ve bu ekmeği yaparak Hz. Peygamber’e (s.a.v.) getirdi. [Hz. Peygamber (s.a.v.) ekmeği görünce onu getiren zâta]: “Bu (yağ) neyin içerisinde (bulunuyor) idi?” diye sorunca; “keler

³⁰⁷ Ukaylî, *ed-Du‘afâ‘ü’l-kebîr*, I, 110.

³⁰⁸ İbn Maîn, *Târîh*, II, 115; Ukaylî, *ed-Du‘afâ‘ü’l-kebîr*, I, 110; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, II, 246.

³⁰⁹ İbn Adî, *el-Kâmil* (nşr. Komisyon), Beyrut: Dârü’l-Fikr, ts., I, 341.

³¹⁰ İbn Adî, *el-Kâmil* (Dârü’l-Fikr), I, 341; Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl*, I, 286; İbn Hacer, *Lisânü’l-Mîzân* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut: Mektebetü’l-Matbûâtü’l-İslâmiyye, 1423/2002, II, 238-239.

³¹¹ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, II, 246; İbn Adî, *el-Kâmil* (Dârü’l-Fikr), I, 343.

³¹² İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, II, 246; Cûzcânî, *Ahvâlü’r-ricâl*, s. 163; Nesâî, *ed-Du‘afâ‘ü’l-metrûkîn*, s. 149; Dârekutnî, *ed-Du‘afâ‘ü’l-metrûkîn* s. 88; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 118.

³¹³ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, I, 166. Hadisler için bk. İbn Adî, *el-Kâmil* (Dârü’l-Fikr), I, 342-343.

³¹⁴ İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *Te’vilü muhtelifi’l-hadis* (nşr. Muhammed Muhyiddîn el-Asfar), Beyrut: el-Mektebü’l-İslâmî, 1419/1999, s. 128.

³¹⁵ Ebû Dâvûd, *Su‘âlâtü’l-Âcurrî*, I, 358.

³¹⁶ İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 203.

³¹⁷ Ebû Dâvûd, “Et’ime” 38, (hadis nr. 3820); İbn Mâce, “Et’ime” 47, (hadis nr. 3341).

(derisin)den (yapılmış) bir kap içerisindeydi” diye cevap verdi. (Bunu işiten Hz. Peygamber (s.a.v.): “Onu (derhal önümden) kaldır!” buyurdu.

Sünen'de geçen yukarıdaki rivayetle ilgili Ebû Dâvûd'un "bu hadis münkerdir, isnadda bulunan Eyyûb da Eyyûb es-Sahtiyânî (ö. 131) değildir" şeklinde açıklama yaptığı görülmektedir.³¹⁸ Nitekim onun bu sözü, *Sünen*'ini tavsif ettiği mektupta, "şiddetli zayıflık bulunan bir hadis zikretmişsem mutlaka onun zaafiyetini açıklamışım" ³¹⁹ ifadesine uygun düşmektedir. Ancak burada konuyla ilgili önemli bir husus, Ebû Dâvûd'un bu açıklamasının, *Sünen* baskılarının bazılarında bulunmamasıdır.³²⁰ Söz konusu durumun, *Sünen* nüshaları arasındaki rivayet farklılığından kaynaklandığını söylemek mümkündür. Nitekim *Sünen* şârihi Azîmâbâdî bu konuya değinerek *Sünen*'in bazı nüshalarında Ebû Dâvûd'dan gelen söz konusu açıklamanın yer almadığını ifade etmekte ve ayrıca Mizzî'nin *Tuhfû'l-eşrâf* da, Münzirî'nin *Muhtasar*'ında bu noktaya hiç temas etmediğinin altını çizmektedir.³²¹ Azîmâbâdî'nin de ifade ettiği gibi Mizzî ve Münzirî Ebû Dâvûd'un açıklamasından hiç bahsetmemekte üstelik Mizzî söz konusu rivayete Eyyûb es-Sahtiyânî'nin biyografisi altında yer vermektedir.³²² Bununla birlikte *Sünen*'in dört nüshasını esas alan Mizzî'nin bu rivayetin geçtiği nüsha ilgili olarak bir açıklama yapmaması rivayetin hangi nüshada yer aldığı tespitini zorlaştırmaktadır. Öte yandan İbn Hacer'in Eyyûb b. Hût bahsinde söz konusu açıklamayla ilgili düştüğü kayıt, rivayetin kesin olarak bulunduğu nüshalardan birinin Abd nüshası³²³ olduğu hakkında bir ipucu vermekteyse de bu konu tetkike muhtaç olduğundan rivayetle ilgili açıklamanın bulunduğu nüsha hakkında kesin bir şey söylemek mümkün görünmemektedir.

Ebû Dâvûd'un rivayetle ilgili açıklamasının hangi nüshada yer aldığı meselesi önemi haizse de neticede kaynaklardan Ebû Dâvûd'un söz konusu hadis hakkında açıklama yaptığı anlaşılmaktadır. Bu açıklamada Ebû Dâvûd rivayetin münker olduğuna işaret etmekle birlikte rivayetin isnadında yer alan Eyyûb'un, Eyyûb es-Sahtiyânî olmadığına dikkat çekmesi ayrıca önem arz etmektedir. Nitekim Eyyûb b. Hût ile Eyyûb es-Sahtiyânî'nin karışma ihtimali çok yüksektir. Zira rivayetin isnadında yer alan Hüseyin b. Vâkîd, hem Eyyûb b. Hût'tan hem de Eyyûb es-Sahtiyânî'den hadis almıştır.³²⁴ Ayrıca her ikisinin hocaları arasında Nâfi yer

³¹⁸ Ebû Dâvûd, "Et'ime" 38, (hadis nr. 3820).

³¹⁹ Ebû Dâvûd, *Risâle*, s. 69-70.

³²⁰ Muhammed Avvâme neşrinde söz konusu rivayet ile ilgili Ebû Dâvûd'un açıklaması yer almamaktadır (bk. Ebû Dâvûd, "Et'ime" 39, [hadis nr. 3814]).

³²¹ Azîmâbâdî, *'Avnü'l-ma'bûd*, X, 213.

³²² Mizzî, *Tuhfetu'l-eşrâf*, VI, 75; Münzirî, *Muhtasar*, III, 469.

³²³ İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 203.

³²⁴ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 209-210; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VI, 491-492; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 438.

almaktadır.³²⁵ Bu nedenle yukarıdaki isnad ile ilgili olarak herhangi bir kayıt bulunmaksızın rivayetin Eyyûb b. Hût'a mı yoksa Eyyûb es-Sahtiyânî'ye mi ait olduğunun anlaşılması mümkün değildir. Nitekim yukarıda da bahsedildiği gibi Mizzî her iki râviyi karıştırmıştır. Onun söz konusu râvileri karıştırmaması, *Tuhfe*'deki rivayetin akabinde Ebû Dâvûd'un yaptığı açıklamadan hiç bahsetmemesiyle yakından ilgilidir. Yani Mizzî Ebû Dâvûd'un yaptığı bu açıklamaya muttali olmamış olmalı ki *Tuhfe*'sinde hiç bahsetmemiş ve bu nedenle de râvileri karıştırmıştır. Bu bağlamda Mizzî'nin *Tehzîbü'l-Kemâl*'de de Eyyûb b. Hût'un biyografisine yer vermemesi ayrıca dikkat çekicidir.

Eyyûb es-Sahtiyânî ile Eyyûb b. Hût'un karıştırılması rivayetin sıhhatiyle ilgili hükmü de önemli ölçüde etkilemektedir. Zira Eyyûb es-Sahtiyânî sika³²⁶ Eyyûb b. Hût ise daha önce belirtildiği üzere metrûk bir râvidir. *Sünen*'de yer alan rivayetle ilgili olarak Ebû Dâvûd bizzat kendisi Eyyûb hakkında kayıt düşmemiş olsaydı Eyyûb dışında isnadda yer alan diğer râviler de güvenilir olduğundan rivayet de güvenilir olarak kabul edilebilirdi. Bu nedenle Ebu Dâvûd'un Eyyûb'un, Eyyûb es-Sahtiyânî olmadığını ilmî dürüstlük ile ifade etmesi takdire şayandır.

Sonuç olarak Ebû Dâvûd, terkinde icmâ olan Eyyûb'un rivayetine *Sünen*'inde yer vermiş, ancak rivayetin akabinde açıklama yaparak hadisin münker olduğunu ve Eyyûb'un es-Sahtiyânî olmadığını ifade etmiştir. Dolayısıyla bu, onun Mekkelilere yazdığı mektupta, münker hadisleri ve zayıflık bulunan hadisleri açıkladığıyla ilgili sözüyle uygunluk arz etmektedir.

4. Ebû Muâz Süleyman b. Erkam el-Basrî (ö. ?)

Süleyman b. Erkam; Hasan-ı Basrî (ö.110), Sâlih b. Keysân (ö. 140), İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124) gibi hocalardan rivayette bulunmuştur. Kendisinden hadis rivayet edenler arasında ise hocası İbn Şihâb ez-Zührî başta olmak üzere Süfyân es-Sevrî, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî (ö. 204), Yahyâ b. Ebû Kesîr (ö. 129) gibi âlimler yer almaktadır.³²⁷

³²⁵ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 246; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 203; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, III, 458-59; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 200.

³²⁶ İbn Sa'd, Ebû Abdullâh Muhammed b. Sa'd el-Kâtib el-Hâşimî, *Kitâbü't-Tabakâtü'l-kebir* (nşr. Ali Muhammed Ömer), Kahire: Mektebetü'l-Hânci, 1421/2001, IX, 246-250; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, I, 409-410; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, I, 133; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 53; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VI, 460-464.

³²⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XI, 351-352.

Süleyman b. Erkam pek çok âlim tarafından şiddetli şekilde cerh edilen bir râvidir. İbn Maîn onun hakkında “leyse bi-şey” ifadesini kullanmış, başka bir defasında ise onu “leyse yesvî fels” şeklinde cerh etmiştir.³²⁸ Ahmed b. Hanbel de İbn Maîn’e benzer şekilde “lâ yesvî şey” olarak cerh etmiş ve kendisinden hadis rivayet edilemeyeceğini belirtmiştir.³²⁹ Amr b. Ali el-Fellâs’ın Süleyman hakkında “leyse bi-sika, münker hadisler rivayet eder” dediği nakledilmiştir.³³⁰ Cûzcânî tarafından “sâkıt”,³³¹ Buhârî tarafından “terekûhu”³³² Ebû Zür’a tarafından “za’îfû’l-hadîs, zâhîbü’l-hadîs”³³³ gibi lafızlarla cerh edilen Süleyman b. Erkâm; Ebû Hâtim,³³⁴ Tirmizî,³³⁵ İbn Hirâş,³³⁶ Nesâî,³³⁷ Dârekutnî,³³⁸ Zehebî³³⁹ tarafından ise “metrûk” veya “metrûkü’l-hadîs” olarak tavsif edilmiştir. *Sünen*’de rivayetine yer veren Ebû Dâvûd da Süleyman’ın “metrûkü’l-hadîs” olduğunu belirtmiştir.³⁴⁰ İbn Hibbân da hadisleri kalb ettiğini ve sika râvilerden mevzû hadis rivayet ettiğini dile getirmiştir.³⁴¹ Öte yandan, Nesâî, İbn Hacer gibi âlimler Süleyman’ın “za’îf” olduğunu söylemişlerdir.³⁴² İbn Adî ise Süleyman’ın sâlih hadislerinin varlığına işaret etmekle birlikte rivayet ettiği pek çok hadisin mütâbii olmadığını belirtmiştir.³⁴³

Süleyman’ın şiddetli cerh lafızlarıyla tenkid edilmesi, pek çok âlimin onun terkinde hem fikir olduğunu göstermektedir. Terkinde ittifak bulunmasa bile, Ebû Dâvûd’a göre Süleyman metrûk bir râvidir ve dolayısıyla Ebû Dâvûd bizzat kendisinin metrûk dediği râvinin rivayetine yer vermiştir. Ebû Dâvûd’un Süleyman b. Erkam’ın rivayetini hangi amaçla aldığı meselesini açıklığa kavuşturmak için rivayeti incelenmelidir. Söz konusu rivayet şu şekildedir:

³²⁸ İbn Maîn, *Târîh*, I, 381; Dârimî, *Târîh*, s. 129

³²⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, II, 67.

³³⁰ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, IV, 100; İbn Adî, *el-Kâmil*, IV, 228.

³³¹ Cûzcânî, *Ahvâlü’r-ricâl*, s. 174.

³³² Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, IV, 2; a.mlf., *ed-Du’afâ’ü’s-sagîr*, s. 54.

³³³ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, IV, 100-101.

³³⁴ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, IV, 101.

³³⁵ Kādî Ebû Tâlib, *İlelü’t-Tirmizî el-kebîr* (nşr. Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâî v.dğr.), Beyrut: Âlemü’l-kütüb, 1409/1989, s. 390.

³³⁶ Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, X, 20.

³³⁷ Nesâî, *Sünen*, VII, 27; İbn Adî, *el-Kâmil*, IV, 229.

³³⁸ Dârekutnî, *Sünenü’l-Dârekutnî* (nşr. Şuayb el-Arnaût v.dğr.), Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1424/2004, I, 197, 283; a.mlf., *el-İlelü’l-vârîde fi’l-ehâdisi’n-nebeviyye* (nşr. Mahfûzurrahmân Zeynullah es-Selefi), Riyad: Dâru Taybe, 1414, IX, 109.

³³⁹ Zehebî, *el-Kâşif*, I, 456. Zehebî başka bir keresinde ise râvi hakkında “vâhi’l-hadîs” demiştir (bk. *el-Mugnî*, I, 398-399).

³⁴⁰ Ebû Dâvûd, *Su’âlâtü’l-Âcurrî*, II, 195; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XI, 353; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 83.

³⁴¹ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, I, 328.

³⁴² Nesâî, *ed-Du’afâ’ ve’l-metrûkîn*, s. 185; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 250.

³⁴³ İbn Adî, *el-Kâmil*, IV, 238.

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْمَرْوَزِيُّ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِي بَكْرٍ بْنِ أَبِي أُوَيْسٍ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ بِلَالٍ عَنِ ابْنِ أَبِي عَتِيقٍ وَمُوسَى بْنِ عُقْبَةَ عَنِ ابْنِ شَهَابٍ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ أَرْقَمٍ أَنَّ يَحْيَى بْنَ أَبِي كَثِيرٍ أَخْبَرَهُ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ عَائِشَةَ عَلَيْهَا السَّلَامُ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -ﷺ- : «لَا نَذْرَ فِي مَعْصِيَةٍ وَكَفَّارَتُهُ كَفَّارَةُ يَمِينٍ».³⁴⁴

Hz. Âişe'den (ö. 57) (r.anhâ) rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “(Allah’a karşı) günah işleme konusunda adak olmaz. (Eğer adanmışsa) onun kefâreti yemin kefâretidir.”

Ebû Dâvûd hocası Ahmed b. Muhammed b. Mervezî'den (ö. 230) naklettiği hadisin hemen akabinde yine Mervezî'den naklettiği bir bilgiye yer vermektedir. Bu bilgi ise Süleyman b. Erkam'ın isnadında geçtiği rivayetin değerlendirilmesinde büyük önemi hâizdir. Mervezî şöyle demiştir:

قَالَ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْمَرْوَزِيُّ : إِذَا الْحَدِيثُ حَدِيثُ عَلِيِّ بْنِ الْمُبَارَكِ عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ عَنِ النَّبِيِّ -ﷺ-. أَرَادَ أَنَّ سُلَيْمَانَ بْنَ أَرْقَمٍ وَهَمَّ فِيهِ وَحَمَلَهُ عَنْهُ الزُّهْرِيُّ وَأَرْسَلَهُ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَحِمَهَا اللَّهُ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ : رَوَى بَقِيَّةُ عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ عَنْ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الزُّبَيْرِ بِإِسْنَادِ عَلِيِّ بْنِ الْمُبَارَكِ مِثْلَهُ.

Mervezî'nin burada ifade ettiği üzere, söz konusu hadis aslında İmrân b. Husayn'ın (ö. 52) hadisidir. Ali b. el-Mübârek bu hadisi Yahyâ b. Ebû Kesîr→Muhammed b. Zübeyr→Muhammed b. Zübeyr'in babası Zübeyr et-Temîmî vasıtasıyla İmrân b. Husayn'dan merfû olarak rivayet etmiştir. Ancak Süleyman b. Erkam hadiste vehme kapılarak söz konusu hadisi Ebû Seleme vasıtasıyla Hz. Âişe'den (r. anhâ) nakletmiştir. İbn Şihâb ez-Zührî ise Süleyman'dan hadisi bu şekilde almış olmasına rağmen zayıflığı nedeniyle isnaddan Süleyman'ı düşürerek doğrudan Ebû Seleme'den rivayet etmiştir.³⁴⁵ Zührî, isnaddan bir problemliliği iki râviyi düşürdüğü ve üstteki râvi Ebû Seleme'ye de mülâkî olduğu için burada bir tedlîsten de söz edilebilir. Nitekim Tirmizî de, Zührî'nin bu hadisi Ebû Seleme'den

³⁴⁴ Ebû Dâvûd, “Eymân ve nüzûr” 23, (hadis nr. 3292, 3293, 3294); Tirmizî, “Nüzûr” 1, (hadis nr. 1603, 1604); Nesâî, “Eymân ve nüzûr” 41, (hadis nr. 3834, 3835, 3836, 3837, 3838, 3839); İbn Mâce, “Keffâret” 16, (hadis nr. 2125).

³⁴⁵ Zührî gibi hadis hâfızları, güvenilir râvilerden nakilde buldukları neredeyse her durumda hadisi aldıkları kişiyi söylemişlerdir. Bu nedenle irsâlleri veya râviyi mübhem bırakmaları, ismi atlanan/verilmeyen râvide bir kusur olduğuna hamledilmiştir. Hadis hâfızlarının aktarılan âdeti nedeniyle, Yahyâ b. Saîd el-Kattân Zührî'nin irsâllerinin, başkaların irsâllerinden daha kötü olduğunu ifade ettiği; Yahyâ b. Maîn ve İmâm Şâfiî'nin de onun mürsellerinin değersizliğini dile getirdiği, özellikle Süleyman b. Erkam'dan mürsel olarak rivayet ettiği hadislerin hüccet sayılmadığı görülmektedir (bk. İbn Receb, Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ahmed b. Abdurrahman Receb el-Bağdâdî, *Şerhu 'İleli't-Tirmizî* [nşr. Nûreddin İtr], Dımaşk: Dârü'l-Mellâh, 1398/1978, s. 284).

işitmediğini dile getirmektedir.³⁴⁶ Ancak Sindî, Mervezî'nin bu görüşüne karşı çıkmakta, Zührî'nin tedlîs yapmadığını savunarak söz konusu hadisin sabit olduğunu belirtmektedir.³⁴⁷

Ebû Dâvûd'un, Mervezî'nin Süleyman b. Erkam'dan naklettiği hadise yer verme amacının ise aynı bâbda daha önce zikredilen ilk hadisin isnadındaki probleme işaret etmek olduğu anlaşılmaktadır. Zira bâbın başında zikredilen “لَا نَذْرَ فِي مَعْصِيَةٍ وَكَفَّارَتُهُ كَفَّارَةٌ يَمِينٌ” hadisi İbn Şihâb ez-Zührî tarafından Ebû Seleme vasıtasıyla Hz. Âişe'den (r.anhâ) rivayet edilmektedir. Hâlbuki hadisin isnadı yukarıda izah edildiği üzere munkatıdır³⁴⁸ ve bu durum ancak Mervezî'nin verdiği bilgiden hareketle anlaşılmaktadır.

Mervezî'nin esasında İmrân b. Husayn'dan geldiğine işaret ettiği “لَا نَذْرَ فِي مَعْصِيَةٍ وَكَفَّارَتُهُ كَفَّارَةٌ” hadisine gelince, hadisin birçok tariki bulunmakla birlikte “كَفَّارَتُهُ كَفَّارَةٌ يَمِينٌ” ifadesi yalnız Muhammed b. Zübeyr el-Hanzalî'nin ortak isim olarak yer aldığı tariklerde geçmektedir.³⁴⁹ Muhammed b. Zübeyr pek çok âlim tarafından cerhe uğramış, İbn Hacer tarafından ise “metrûk” olarak tavsif edilmiştir.³⁵⁰ Bu nedenle İmrân'dan nakledilen söz konusu tarikin muhaddisler nezdinde zayıf kabul edildiği dile getirilmektedir.³⁵¹ Hadisin İmrân'dan nakledilen ve *Kütüb-i Sitte*'de geçen diğer varyantları ise “لَا نَذْرَ فِي مَعْصِيَةِ اللَّهِ، وَلَا فِيمَا لَا يَمْلِكُ ابْنُ آدَمَ”³⁵² ve “لَا نَذْرَ لِابْنِ آدَمَ فِيمَا لَا يَمْلِكُ، وَلَا فِي مَعْصِيَةِ اللَّهِ”³⁵³ şeklindedir ve bu varyantlar sika râviler vasıtasıyla nakledilmektedir.

Sonuç olarak Süleyman b. Erkam başta Ebû Dâvûd olmak üzere pek çok âlim tarafından metrûk sayılmaktadır. Ebû Dâvûd onun metrûk olduğunu söylemesine rağmen *Sünen*'de rivayetini zikretmiştir. Ancak Ebû Dâvûd, Süleyman b. Erkam'ın hadisine, hem ilk rivayetteki tedlîse işaret etmek hem de hadisin asıl isnadını göstermek amacıyla yer vermiştir. Ebû Dâvûd'un söz konusu hadisin üzerinde durmasının bir başka nedeni ise hadisin ihtiva ettiği fikhî hüküm ve bu hükümle amel edilmesidir. Nitekim, Ebû Hanîfe, Süfyân es-Sevrî

³⁴⁶ Tirmizî, “Nüzûr” 1, (hadis nr. 1603).

³⁴⁷ Azîmâbâdî, ‘Avnü'l-ma'bûd, IX, 89.

³⁴⁸ Tezde istılahların yazımında *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* takip edilmişse de “munkatı” teriminin *Ansiklopedi*'deki yazımı (münkati) esas alınmamıştır.

³⁴⁹ Ebû Dâvûd, “Eymân ve nüzûr” 23, (hadis nr. 3294); Nesâî, “Eymân ve nüzûr” 41, (hadis nr. 3840, 3841, 3845, 3847, 3848).

³⁵⁰ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, I, 86; a.mlf., *ed-Du'afâ'ü's-sagîr*, s.104; Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, s. 235; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 259; İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 421-423; Zehebî, *el-Mugnî*, II, 195; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 478.

³⁵¹ Azîmâbâdî, ‘Avnü'l-ma'bûd, IX, 84.

³⁵² Nesâî, “Eymân ve nüzûr” 41, (hadis nr. 3851); İbn Mâce “Keffâret” 16, (hadis nr. 2124).

³⁵³ Nesâî, “Eymân ve nüzûr” 41, (hadis nr. 3849).

gibi âlimlerin Zührî'nin tedlîs yaparak Ebû Seleme'den naklettiği Hz. Âişe hadisini kullandıkları bilinmektedir.³⁵⁴

5. Abbâd b. Kesîr es-Sekafî (ö. 141)

Abbâd b. Kesîr; Sâbit el-Bünânî (ö. 127), Eyyûb es-Sahtiyânî, el-Alâ b. Abdurrahmân el-Cühenî (ö. 132), akranı Süfyân es-Sevrî gibi hocalardan hadis rivayet etmiş, kendisinden ise İbrahim b. Edhem (ö. 161), İsmail b. Ayyâş (ö. 181), Abdülaziz b. Muhammed ed-Derâverdî (ö. 186) gibi şahsiyetler nakilde bulunmuştur.

Süfyan es-Sevrî, Şu'be b. Haccâc, İbnü'l-Mübârek gibi âlimlerin Abbâd hakkında menfi kanaate sahip olduğu bilinmektedir.³⁵⁵ Hatta kaynaklarda Süfyân'ın Abbâd'ı tekzîb ettiği ve bu nedenle onun cenazesine katılmadığına dair bir bilgi de yer almaktadır.³⁵⁶ Abbâd, Ali b. el-Medîni tarafından "lem yekün bi-şey",³⁵⁷ Yahyâ b. Maîn tarafından "leyse hadîsuhu bi-şey", leyse bi-şey fî'l-hadîs, zayıf, fî hadîsihi za'f" gibi lafızlarla cerh edilmiştir.³⁵⁸ Ahmed b. Hanbel de Abbâd'ın semâ etmediği halde yalan hadisler rivayet ettiğini dile getirmiştir.³⁵⁹ Bunun yanı sıra Buhârî de Abbâd'ı "terekûhu"³⁶⁰ ve "seketû anh"³⁶¹ gibi şiddetli cerh lafızlarıyla tenkid etmiştir. Ebû Dâvûd ve Nesâî Abbâd hakkında "metrûkü'l-hadîs" derken, İbn Hacer de onu "metrûk" şeklinde tavsif etmiş ayrıca Ahmed b. Hanbel'in râvi hakkında yalan hadisler rivayet ettiği şeklindeki kanaatini de aktarmıştır.³⁶² İbn Hacer'in Ahmed b. Hanbel'in Abbâd hakkındaki görüşüne yer vermesi -her ne kadar "müttehem bi'l-kizb" lafzını ayrı bir mertebede zikretse de- râviyi metrûk sayma nedenlerinden birinin kizble itham olduğunu da göstermektedir.

Yukarıda aktarılan cerhlerin dışında Ebû Hâtim râvi hakkında "za'îfü'l-hadîs" diyerek sikalardan yaptığı nakillerde nekâret bulunduğuna işaret etmiştir.³⁶³ Ebû Hâtim'in yanı sıra Dârekutnî de Abbâd hakkında "za'îf" hükmü vermiştir.³⁶⁴ Ebû Zür'a ise Abbâd'ın zabtında

³⁵⁴ Hattâbî, *Me'âlimü's-Sünen*, IV, 54.

³⁵⁵ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II, 167; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIV, 147.

³⁵⁶ Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah el-İsfahânî, *Kitâbü'd-Du'afâ* (nşr. Fâruk Hamâde), y.y.: Dârü'l-beyzâ, 1984, s. 122.

³⁵⁷ Ali b. el-Medîni, *Su'âlât*, s. 125.

³⁵⁸ İbn Maîn, *Ma'rifetü'r-ricâl*, I, 53; İbn Maîn, *Târîh*, II, 71, 99, 209; Dârimî, *Târîh*, s. 146.

³⁵⁹ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI, 84-85. Ayrıca bk. İbn Hacer, *Takrîb*, s. 290.

³⁶⁰ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VI, 43; Zehebî, *el-Mugnî*, I, 466.

³⁶¹ Buhârî, *et-Târîhu's-sagîr* (nşr. Mahmûd İbrâhim Zâyed), Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1406/1986, II, 97.

³⁶² Ebû Dâvûd, *Su'âlâtü'l-Âcurrî*, I, 369; Nesâî, *ed-Du'afâ ve'l-metrûkîn*, s. 214; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 290.

³⁶³ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI, 85.

³⁶⁴ Dârekutnî, *Sünen*, I, 283; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIV, 148.

kusur bulunduğunu belirterek hadislerinin yazılmayacağını belirtmiştir.³⁶⁵ Son olarak İbn Adî, nehy konusunda üç yüz kusur hadisinin varlığına dikkat çekerek bunların çoğunun mütâbiinin olmadığını belirtmiştir.³⁶⁶

Abbâd'ın kimi âlimler tarafından “metrûk” olduğunun ifade edilmesi ve/veya buna delâlet eden lafızlar kullanılması, hatta bazı münekkidlerin onu vaz'a nispet etmesi, çoğunluğun kanaatinin onun terki yönünde olduğuna delâlet etmektedir. Abbâd'ın terkinde icmâ olmasa dahi Ebû Dâvûd'a göre metrûk bir râvi olması tezin konusu bağlamında incelenmesini gerektirmektedir.

Ebû Dâvûd, metrûk dediği Abbâd'ın *Sünen*'inde bir rivayetini tahrîc etmiştir. Söz konusu rivayet şu şekildedir:

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ قَدِمَ عَبَّادُ بْنُ كَثِيرٍ الْمَدِينَةَ فَمَالَ إِلَى مَجْلِسِ الْعَلَاءِ فَأَخَذَ بِيَدِهِ فَأَقَامَهُ ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ إِنَّ هَذَا يُحَدِّثُ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ - قَالَ « إِذَا انْتَصَفَ شَعْبَانَ فَلَا تَصُومُوا ». فَقَالَ الْعَلَاءُ اللَّهُمَّ إِنَّ أَبِي حَدَّثَنِي عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ - بِذَلِكَ.³⁶⁷

قَالَ أَبُو دَاوُدَ رَوَاهُ الثَّوْرِيُّ وَشِبْلُ بْنُ الْعَلَاءِ وَأَبُو عُمَيْسٍ وَرُهَيْبُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنِ الْعَلَاءِ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَكَانَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ لَا يُحَدِّثُ بِهِ قُلْتُ لِأَحْمَدَ لِمَ قَالَ لِأَنَّهُ كَانَ عِنْدَهُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ - كَانَ يَصِلُ شَعْبَانَ بِرَمَضَانَ وَقَالَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - خِلَافَهُ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَلَيْسَ هَذَا عِنْدِي خِلَافَهُ وَلَمْ يَجِيءْ بِهِ غَيْرُ الْعَلَاءِ عَنْ أَبِيهِ.³⁶⁸

Abdülaziz b. Muhammed (ö. 186) şöyle demiştir: “Abbâd b. Kesîr Medine’ye gelip Alâ b. Abdurrahman’ın (ö. 132) meclisine gitti, elini tutup ‘Alâ’yı ayağa kaldırdı ve: “Bu şahıs babası vasıtasıyla Ebû Hüreyre’den (r.a.) Resûlullah’ın (s.a.v.) ‘Şaban ayı yarılanınca oruç tutmayınız’ buyurduğunu haber vermektedir” dedi. ‘Alâ ise: “Allah’a yemin olsun ki, babam, Ebû Hüreyre’den, o da Resûlullah’tan (s.a.v.) bana bunu haber verdi” dedi.

Ebû Dâvûd dedi ki: “Bu hadisi Sevrî, Şibl b. Alâ, Ebû ‘Umeys ve Züheyr b. Muhammed Alâ’dan rivayet etmişlerdir.” Yine Ebû Dâvûd şöyle dedi: “Abdurrahman bu hadisi rivayet etmezdi. Ahmed’e nedenini sordum. Ahmed de “Çünkü Resûlullah’ın (s.a.v.) Şaban’ı Ramazan’la birleştirdiğine dair bir rivayet biliyordu. Hâlbuki Alâ, Resûlullah’dan

³⁶⁵ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VI, 85.

³⁶⁶ İbn Adî, *el-Kâmil*, V, 539-540, 542-543; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 280-281.

³⁶⁷ Ebû Dâvûd, “Savm” 12, (hadis nr. 2339); Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî-Şuayb el-Arnaût), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001, “Savm” 73, (hadis nr. 2923); Tirmizî, “Savm” 38, (hadis nr. 748); İbn Mâce, “Savm” 5, (hadis nr. 1651).

³⁶⁸ *Sünen*'in Muhammed Avvâme tarafından yapılan tahkikinde Ebû Dâvûd'un Abbâd rivayetiyle ilgili yaptığı açıklama yer almamaktadır. Avvâme, bu açıklamaların İbn Dâse, İbn Abd gibi diğer *Sünen* râvilerinin nüshalarında yer aldığına işaret etmektedir (bk. *Sünen* [nşr. Muhammed Avvâme], III, 139, dn. 2330). Ancak açıklama, çalışmada esas alınan neşirde yer aldığı için üzerinde durulacaktır.

(s.a.v.) bunun aksini naklediyordu” dedi. Ebû Dâvûd dedi ki: “Her ne kadar bu hadisi, ‘Alâ’dan başka hiç kimse onun babasından nakletmemişse bana göre bu (‘Alâ’nın hadisi), (Abdurrahman’ın bildiği diğer rivayete) muhalif değildir.”

Abbâd hariç hadisin isnadında yer alan râviler güvenilirse de daha önce ifade edildiği üzere pek çok âlim Abbâd’ın “metrûk” olduğu kanaatindedir. Bu nedenle hadis sahih bir isnada sahip değildir. Öte taraftan Ebû Dâvûd’un yukarıdaki ifadeleri, hadisin Abbâd dışında başka râviler tarafından ‘Alâ’dan nakledildiğini göstermektedir. Nitekim Tirmizî ve İbn Mâce’nin *Sünen*’lerinde yer alan aynı hadisin isnadında Abbâd b. Kesîr bulunmamakta, Abdülazîz b. Muhammed hadisi yukarıdaki gibi değil de doğrudan ‘Alâ’dan rivayet etmektedir. Başka bir ifadeyle Abdülazîz söz konusu hadisi -Ebû Dâvûd’un *Sünen*’indeki gibi- hem Abbâd vasıtasıyla Alâ’dan hem de doğrudan Alâ’dan nakletmiştir. Abdülazîz’in her iki hocanın talebeleri arasında yer alması ise hadisi iki farklı hocadan işitmesini mümkün kılmaktadır.³⁶⁹ Öte yandan isnadda Abbâd’ın yer almaması isnadla ilgili hükmü de etkilemiştir. Nitekim Tirmizî isnadında Abbâd’ın yer almadığı hadis için “hasen-sahih” değerlendirmesinde bulunmuştur. Bununla birlikte söz konusu hadisin Alâ’ya kadar tek tarikile geldiği görülmektedir. Dolayısıyla hadis ferddir. Nitekim hadisle ilgili “hasen-sahih” değerlendirmesini yapan Tirmizî de söz konusu hadisin sadece ‘Alâ’ tarikinden haberdar olduğunu söyleyerek bu duruma işaret etmiştir. Öte yandan Ebû Dâvûd’un hocası Ahmed b. Hanbel’in söz konusu hadis hakkında “münker” dediği bilinmektedir. Münzirî’ye göre ise Ahmed b. Hanbel’in hadisi münker sayma sebebi, Alâ b. Abdurrahman’dır. Zira Alâ bazı âlimler tarafından tenkid edilmiş ve bu hadiste teferrüd etmiştir. Ancak ‘Alâ, İmâm Mâlik, Müslim gibi âlimlerin hadisini aldığı bir râvidir.³⁷⁰ Münzirî’nin verdiği bu bilgiden, aslında Alâ’nın zayıf bir râvi olmadığı anlaşılmaktadır.

Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî gibi âlimlerin hakkında farklı değerlendirmelerde bulunduğu hadisin akabinde Ebû Dâvûd’un yukarıda aktarılan açıklamaları da önem arz etmektedir. Zira Ebû Dâvûd burada, aynı hadisi Alâ’dan Abbâd dışında Süfyân es-Sevrî, Şibl b. Alâ (ö. ?), Ebû ‘Umeys el-Hüzeli (ö. 151) ve Züheyr b. Muhammed’in (ö. 162) rivayet ettiğini haber vermektedir.³⁷¹ Bu râviler arasında ise yalnızca Şibl b. Alâ zayıftır.³⁷² Esasen

³⁶⁹ Oryantalistler bir râvinin hadisi, bir hocadan hem vasıtalı hem de vasıtasız olarak doğrudan rivayet ettiği durumları genellikle şüpheli kabul etmişler, vasıtasız ikinci tariki yayılma (Joseph Schacht (1902-1969) veya dalış (G. H. A. Jynboll [1935-2010]) şeklinde adlandırmışlardır. Oryantalistlerin söz konusu iddiaları ve bu iddiaların tenkidi için bk. Fatma Kızıl, *Müşterek Râvi Teorisi ve Tenkidi*, İstanbul: İSAM, 2013, s. 206-214.

³⁷⁰ Münzirî, *Muhtasar*, II, 289-290, (hadis nr. 2237).

³⁷¹ Süfyân es-Sevrî’den gelen rivayete hadis kaynakları arasında rastlayamadık. Şibl b. Alâ’nın rivayeti için bk. Ebû Tâhir, Muhammed b. Ahmed el-Lahmî, *Meşyabatü Ebî Tâhir* (nşr. Şerîf Hâtim b. Ârif el-Avni), Riyad:

Abbâd'ın mütâbii olan râviler, sadece Ebû Dâvûd'un saydığı râvilerle sınırlı değildir. Zira Ebû Dâvûd'un zikrettiği dört râvi dışında Müslim b. Hâlid (ö. 179), Ravh b. Kâsım (ö. 141), Muhammed b. Velîd (ö. ?), Süfyan b. Uyeyne gibi güvenilir isimler de aynı hadisi doğrudan Alâ'dan rivayet etmişlerdir.³⁷³

Ebû Dâvûd'un yaptığı açıklamada değinilmesi gereken başka bir husus da Abdurrahman b. Mehdî'nin 'Alâ'nın naklettiği hadisi kabul etmemesidir. Zira Abdurrahman b. Mehdî'ye ulaşan başka bir hadiste, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Ramazan ile Şaban aylarını birleştirdiği ifade edilmiştir. Bu nedenle Abdurrahman b. Mehdî, Alâ'dan hadisini tahdîs etmemiştir. Ancak Hz. Peygamber'den (s.a.v.) nakledilen birbirine muhalif pek çok hadisi vardır ve hadis âlimleri bu tür rivayetleri terk etmek yerine imali yeğlemiş ve bir usul/disiplin geliştirerek ihtilâfî'l-hadîs ilmi adı altında söz konusu meselenin halli üzerinde mesai harcamışlardır. Aynı durum Abbâd'ın Alâ'dan naklettiği hadis için de geçerlidir. Nitekim, âlimler Şaban'ın ikinci yarısında oruç tutmayı nehyeden hadislerle Şaban ile Ramazan'ı birleştirerek oruç tutmayla ilgili birbirine muhalif gibi görünen hadisleri telif ederek söz konusu ihtilafı gidermeye çalışmışlardır.³⁷⁴ Buna binâen Ebû Dâvûd'un, Abbâd'ın hadisiyle ilgili "وَلَيْسَ هَذَا عِنْدِي جِلَافَةً" bana göre bu hadis diğer hadise muhalif değildir" değerlendirmesi isabetli görünmektedir.

Sonuç olarak diğer *Sünen*'lerde yer alan rivayetin, Ebû Dâvûd'daki rivayet kadar tafsilâtlı olmadığını, sadece Ebû Dâvûd'un, Abbâd ile ilgili ayrıntılara yer verdiğini belirtmek gerekir. Öte taraftan Ebû Dâvûd başta olmak üzere Buhârî, Nesâî ve İbn Hacer gibi âlimler Abbâd'ın "metrûk" olduğunu ifade etmektedir. Bu durum Ebû Dâvûd'un metrûk râvilerden hadis almadığına dair ifadesine ters düşmektedir. Ancak Ebû Dâvûd, hadisin akabinde verdiği bilgi ile Abbâd'ın dışında hadisi rivayet eden güvenilir pek çok râvinin olduğuna dikkat

Mektebetü'r-Rüşd, 1418/1997, s. 110, (hadis nr. 39). Ebû Ümeys'in rivayeti için bk. İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebû Şeybe, *el-Musannef li-İbni Ebî Şeybe* (nşr. Muhammed Avvâme), Cidde: Dârü'l-Kıble, 1427/2006, VI, 145, (hadis nr. 9119); Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel* (nşr. Şuayb el-Arnaût v.dğr.), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1417/1997, XV, 441, (hadis nr. 9707); Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, "Savm" 73, (hadis nr. 2923). Züheyr b. Muhammed'in rivayeti için bk. İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân* (nşr. Şuayb el-Arnaût), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1414/1993, VIII, 358, (hadis nr. 3591).

³⁷² İbn Adî, *el-Kâmil*, V, 73; Zehebî, *el-Mugnî*, I, 421.

³⁷³ Müslim b. Hâlid için bk. İbn Mâce, "Savm" 5, (hadis nr. 1651); Ravh b. Kâsım'ın rivayeti için bk. Ebû Avâne, Ya'kûb b. İshâk el-İsferâyinî, *Müsnedü Ebî Avâne* (nşr. Eymen b. Ârif ed-Dimeşkî), Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1419/1998, II, 171, (hadis nr. 2710); İbn Hibbân, *Sahîh*, VIII, 355-356, (hadis nr. 3589); Muhammed b. Velîd ez-Zübeydî için bk. Ebû Avâne, *Müsned*, II, 171, (hadis nr. 2712). Süfyan b. Uyeyne için bk. Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî, *el-Musannef* (nşr. Habîbürrahman el-A'zamî), Beyrut: el-Meclisü'l-ilmî, 1391/1972, IV, 161, (hadis nr. 7325).

³⁷⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (nşr. Abdülazîz b. Abdullah b. Bâz), Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts., IV, 128-129; Azîmâbâdî, *'Avnü'l-ma'bûd*, VI, 330-331.

çekmektedir ki söz konusu durumun Abbâd'dan gelen hadisi tahrîc etmekte bir sakınca görmemesine neden olduğu anlaşılmaktadır.

6. Ebû Eyyûb Yahyâ b. Meymûn b. Atâ et-Temmâr el-Kuraşî (ö. 190)

el-Basrî ve el-Bağdâdî küneyeleriyle de anılan Yahyâ b. Meymûn; Sâbit el-Bünânî (ö. 127), Ali b. Zeyd b. Cüd'ân (ö. ?), Âsım el-Ahvel (ö. 142) gibi isimlerden rivayette bulunmuştur. Kendisinden nakilde bulunanlar arasında ise Mu'temir b. Süleyman (ö. 187), Ali b. Müslim et-Tûsî (ö. 259) gibi râviler yer almaktadır.³⁷⁵

Yahyâ b. Meymûn sadece Ali b. el-Medîni tarafından "za'îf" lafzıyla cerh edilmiş,³⁷⁶ pek çok âlim tarafından ise ağır tenkidlere maruz kalmıştır. Nitekim Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Meymûn hakkında "leyse bi-şey" demektedir,³⁷⁷ Amr b. Ali el-Fellâs, Yahyâ b. Meymûn'un mevzû ve münker hadisler rivayet ettiğine işaret ederek onun hakkında "kezzâb" ifadesini kullanmaktadır.³⁷⁸ Sâcî'nin de Yahyâ'yı, yalancılıkla cerh ettiği, Ali b. Zeyd'den bâtil hadisler rivayet ettiğini haber verdiği nakledilmektedir.³⁷⁹ Ebû Ahmed Hâkim el-Kebîr'in de (ö. 378) "seketû anh" dediği bilinmektedir.³⁸⁰ Ayrıca İbn Hibbân Yahyâ'nın hadislerinin kendi masnûâtından başka bir ifadeyle mevzûâtından olduğunu belirtmiştir.³⁸¹

İbn Adî Yahyâ'nın hiçbir rivayetinin mahfûz olmadığını kaydetmiş,³⁸² Yahyâ hakkında Müslim b. Haccâc "münkerü'l-hadîs",³⁸³ Nesâî "leyse bi-sika velâ me'mûn" değerlendirmesinde bulunmuştur.³⁸⁴ Dârekutnî ise Yahyâ b. Meymûn'u "metrûk" olarak tavsif etmiştir.³⁸⁵ Zehebî de "terekûhu" diyerek kendisini şiddetli şekilde cerh etmiş, ayrıca

³⁷⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 10-11.

³⁷⁶ Hatîb, *Târihu Bağdâd*, XVI, 190; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 11.

³⁷⁷ Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*, IV, 426; İbn Adî, *el-Kâmil*, IX, 76; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, III, 204; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 11.

³⁷⁸ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IX, 189; İbn Adî, *el-Kâmil*, IX, 75-76; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 11.

³⁷⁹ İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 394.

³⁸⁰ İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 394.

³⁸¹ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, III, 121.

³⁸² İbn Adî, *el-Kâmil*, IX, 78.

³⁸³ Müslim, *el-Künâ ve'l-esmâ* (nşr. Abdürrahim Muhammed el-Kaşgarî), Medine: el-Meclisü'l-İlmî, 1404/1984, s. 69; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, III, 204; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 11.

³⁸⁴ Hatîb, *Târihu Bağdâd*, XVI, 191; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, III, 204; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 12.

³⁸⁵ Dârekutnî, *el-İlel: Tekmile*, XII, 27; Hatîb, *Târihu Bağdâd*, XVI, 191; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, III, 204; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 11.

Dârekutnî dışında pek çok âlimin Yahyâ hakkında “metrûk” dediğini kaydetmiştir.³⁸⁶ İbn Hacer de Yahyâ’yı “metrûk” olarak tavsif eden münekkidler arasında yer almaktadır.³⁸⁷

Yukarıdaki bilgilerden anlaşılacağı üzere Yahyâ b. Meymûn metrûk bir râvidir. Nitekim hakkında hiç tevsîk lafzı kullanılmamış, bilakis cerh edilmiş ve bazı âlimler tarafından kizbe nispet edilmiştir. Aktarılanlara rağmen, İbn Hacer’in verdiği bilgiye göre Ebû Dâvûd’un Yahyâ b. Meymûn’dan rivayet edip etmediği konusu ihtilâflıdır. Nitekim *Kemâl* sahibi Makdisî, Ebû Dâvûd’un Yahyâ b. Meymûn’un rivayetine yer verdiğini dile getirirken, Mizzî bunun aksini savunmaktadır.³⁸⁸ Mizzî, tercemesine yer verdiği râvinin hadis rivayet ettiği hocalarını ve kendisinden rivayet eden talebelerini zikrederken râvinin o hocadan veya talebeden rivayetinin hangi kaynakta yer aldığını göstermek amacıyla hoca ve talebenin isimlerini zikrettikten sonra bazı remizler kullanmaktadır. Bu da o râvinin o kaynakta kaç rivayetinin bulunduğu tespit etmeye yardımcı olmaktadır. Ancak Yahyâ b. Meymûn b. Atâ’nın hoca veya talebelerinden sonra ‘s’ remzi koymamıştır. Bu da Mizzî’nin râvinin Ebû Dâvûd’daki rivayetine vakıf olamadığını göstermektedir.³⁸⁹ Nitekim *Sünen*’de Yahyâ b. Meymûn b. Atâ’dan nakledilen herhangi bir rivayete rastlanmamıştır.³⁹⁰

7. Ebü’l-Mühezzim et-Temîmî (ö. ?)

Daha çok künyesi ile meşhur olan râvinin isminin Yezîd b. Süfyân veya Abdurrahman b. Süfyân olduğu söylenmektedir. Yalnızca Ebû Hüreyre’den hadis rivayet etmiş, kendisinden ise Şu‘be b. el-Haccâc, Hammâd b. Seleme, Habîb el-Muallim gibi isimler nakilde bulunmuştur.³⁹¹

Şu‘be b. el-Haccâc Ebü’l-Mühezzim’i terk etmiş³⁹² ve kendisini hadis uydurmakla cerh etmiştir. Şu‘be, terk etme nedenini “Ebü’l-Mühezzim’e birkaç kuruş para verseler yetmiş

³⁸⁶ Zehebî, *el-Kâşif*, II, 377; a.mlf., *el-Mugnî*, II, 414.

³⁸⁷ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 597.

³⁸⁸ İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 394.

³⁸⁹ Nitekim *Tehzîbü’l-Kemâl* nâşiri de bu konuya işaret etmiştir. Ayrıca kitabın bir nüshasının haşiyesinde Mizzî’nin “Ebû Dâvûd, Yahyâ b. Meymûn b. Atâ’nın değil, Yahyâ b. Meymûn el-Hadrâmî’nin rivayetine yer vermiştir” dediğini belirtmiştir (bk. *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXXII, 10, dn. 1).

³⁹⁰ *Sünen*’de sadece Ebû Amra künyeli Yahyâ b. Meymûn el-Hadrâmî (ö. 114) isimli bir râvi bulunmaktadır. Ancak bu râvinin hocaları ve talebelerinden hareketle yukarıda adı geçen Yahyâ’dan farklı bir râvi olduğu anlaşılmaktadır. Bu râvinin *Sünen*’de geçen hadisi ise “لَا تُجَالِسُوا أَهْلَ الْقَدْرِ وَلَا تُفَاتِحُوهُمْ” şeklindedir (bk. Ebû Dâvûd, “Sünne” 17, (hadis nr. 4712).

³⁹¹ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXXIV, 327.

³⁹² Buhârî, *et-Târihu’l-kebir*, VIII, 339; a.mlf., *ed-Du‘afâ’ü’s-sagîr*, s. 126; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXXIV, 328.

hadis rivayet eder” şeklinde açıklamıştır.³⁹³ Bu nedenle her ne kadar kendisinden yüze yakın hadis yazmışsa da bu hadislerden hiçbirisini rivayet etmemiştir.³⁹⁴ Amr b. Ali el-Fellâs, Abdurrahman b. Mehdî ve Yahyâ el-Kattân’ın da Ebü’l-Mühezzim’den hadis rivayet etmediklerini haber vermiştir.³⁹⁵ Bu nedenle Ebü’l-Mühezzim bazı münekkidler tarafından şiddetli şekilde tenkid edilmiştir. Nitekim İbn Maîn Ebü’l-Mühezzim’i “leyse bi-şey”,³⁹⁶ İbn Cüneyd “şibhü’l-metrûk”,³⁹⁷ Nesâî “metrûkü’l-hadîs”,³⁹⁸ Dârekutnî “yutraku”,³⁹⁹ Münzirî ve İbn Hacer ise “metrûk”⁴⁰⁰ olarak tavsif etmiştir.

Öte yandan Ahmed b. Hanbel Ebü’l-Mühezzim’i Sehâvî’ye göre ta’dîlin altıncı mertebesinde bulunan “mâ akrabe hadîseh” lafzıyla ta’dîl etmiş; Ebû Zür’a ve Ebû Hâtim ise sırasıyla “leyse bi’kavî”, “za’îfü’l-hadîs”,⁴⁰¹ Zehebî “da’afûhu”⁴⁰² ifadeleriyle râvinin zayıflığına işaret etmişlerdir. İbn Hibbân, Ebü’l-Mühezzim’i çok hata yapan ve yanılan râviler arasında saymış ayrıca sikalara muhalefet eden rivayetleri arttığında adâlet sınırlarından çıkacağını dile getirmiştir.⁴⁰³ İbn Adî de Ebü’l-Mühezzim’in rivayet ettiği hadislerin pek çoğunun mahfûz olmadığını kaydetmiştir.⁴⁰⁴ Zekeriyya b. Yahyâ es-Sâcî ise münker rivayetlerinin bulunduğu dikkat çekerek bunların hüccet değeri taşımadığının altını çizmektedir.⁴⁰⁵

Neticede Ebü’l-Mühezzim’in ilk dönem münekkidleri tarafından terk edildiği, bazı münekkidler tarafından metrûk, bazıları tarafından ise zayıf kabul edildiği, Ahmed b. Hanbel tarafından ise ta’dîl edildiği görülmektedir. Çoğunluğun ise râvinin terki üzerinde ittifak ettiğini söylemek mümkündür. Ancak Ebû Dâvûd Ebü’l-Mühezzim’i “zayıf” olarak tavsif etmiştir.⁴⁰⁶ Ayrıca *Sünen*’de rivayetini verdikten sonra bunu belirterek, hadisinde vehim olduğunu açıklamıştır.

³⁹³ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kebîr*, IX, 237; Ukaylî, *ed-Du’afâ’ü’l-kebîr*, IV, 383; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, IX, 269; İbn Adî, *el-Kâmil*, IX, 148.

³⁹⁴ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, IX, 269; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 595.

³⁹⁵ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, IX, 269; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXXIV, 328.

³⁹⁶ İbn Maîn, *Ma’rifetü’r-ricâl*, I, 54; İbn Maîn, *Su’âlâtü İbn Cüneyd*, s. 402; İbn Adî, *el-Kâmil*, IX, 148; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXXIV, 328.

³⁹⁷ İbnü’l-Cevzî, *ed-Du’afâ’ ve’l-metrûkîn*, III, 209; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 595.

³⁹⁸ Nesâî, *ed-Du’afâ’ ve’l-metrûkîn*, s. 252; İbn Adî, *el-Kâmil*, IX, 148; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXXIV, 328.

³⁹⁹ Dârekutnî, *Su’âlâtü’l-Berkânî*, s. 71.

⁴⁰⁰ Münzirî, *Muhtasar*, II, 70, (hadis nr. 1776); İbn Hacer, *Takrîb*, s. 676.

⁴⁰¹ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, IX, 269; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXXIV, 328.

⁴⁰² Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl*, IV, 426.

⁴⁰³ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, III, 99.

⁴⁰⁴ İbn Adî, *el-Kâmil*, IX, 150; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 595.

⁴⁰⁵ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXXIV, 328; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 595.

⁴⁰⁶ Ebû Dâvûd, “Menâsik” 43, (hadis nr. 1856).

Ebü'l-Mühezzim'in *Sünen*'de yalnızca bir rivayeti yer almaktadır:

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ عَنْ حَبِيبِ الْمُعَلَّمِ عَنْ أَبِي الْمُهَزِّمِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ أَصَبْنَا صِرْمًا مِنْ جِرَادٍ فَكَانَ رَجُلٌ مَنَا يَضْرِبُهُ بِسَوْطِهِ وَهُوَ مُحْرَمٌ فَقِيلَ لَهُ إِنَّ هَذَا لَا يَصْلُحُ فَذَكَرَ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ ﷺ - فَقَالَ « إِنَّمَا هُوَ مِنْ صَيْدِ الْبَحْرِ ». سَمِعْتُ أَبَا دَاوُدَ يَقُولُ أَبُو الْمُهَزِّمِ ضَعِيفٌ وَالْحَدِيثَانِ جَمِيعًا وَهَمَّ.⁴⁰⁷

Ebü Hüreyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: Bir çekirge sürüsüne rastladık. İçimizden biri ihramlı olduğu halde kamçısıyla (çekirgelere) vuruyordu. Kendisine bunun uygun (bir hareket) olmadığı söylendi. Bu olay Hz. Peygamber'e (s.a.v.) haber verildi de Hz. Peygamber (s.a.v.): "O ancak deniz av(lar)ındandır" buyurdu.

Ebü Dâvûd dedi ki: "Ebü'l-Mühezzim zayıftır, (bu ve bir önceki) her iki hadis de hatalıdır."

Ebü Dâvûd hadisin akabinde yaptığı açıklamada Ebü'l-Mühezzim'in zayıf ve rivayetinin hatalı olduğunu ifade etmektedir. Hatalı olduğuna işaret ettiği diğer hadis ise Ebü'l-Mühezzim'in hadisinden önce naklettiği yine Ebü Hüreyre'den rivayet edilen "الجُرَادُ مِنَ الصَّيْدِ الْبَحْرِ" hadisidir.⁴⁰⁸ Zira bu hadisin isnadında yer alan Meymûn b. Câbân'ın hadisiyle ihticâc edilmediği belirtilmektedir.⁴⁰⁹

Ebü Dâvûd'un naklettiği bu hadisi, Ebü'l-Mühezzim dışında Ebü Hüreyre'den rivayet eden başka bir râvi bulunmamaktadır. Nitekim Tirmizî, hadisin yalnızca Ebü'l-Mühezzim tarihiyle geldiğine işaret ederek hadisin "garîb" olduğunu belirtmektedir.⁴¹⁰ Dolayısıyla Ebü'l-Mühezzim'e mütâbaat eden başka bir râvinin varlığından söz edilememektedir. Bunun yanı sıra başka bir sahâbîden aynı mânada bir hadisin nakledildiğine de rastlanmamaktadır.

Netice itibariyle esasında Ebü Dâvûd'un, Ebü'l-Mühezzim'in hadisini delil olarak kullanılması ve fikhî mesâilden olması nedeniyle tahrîc etmiştir. Bu fikhî mesele çekirgenin kara hayvanı mı yoksa deniz hayvanı mı olduğu, buna bağlı olarak ihramlının çekirgeyi öldürüp öldürmeyeceği meselesi ve ihramlının deniz hayvanını öldürmesinde bir sakınca yok iken kara hayvanını öldürmesi yasaktır. Tirmizî'nin verdiği bilgiye göre ihramlının çekirge

⁴⁰⁷ Ebü Dâvûd, "Menâsik" 43, (hadis nr. 1856); Tirmizî, "Hac" 27, (hadis nr. 866); İbn Mâce, "Sayd" 9 (hadis nr. 3222).

⁴⁰⁸ Ebü Dâvûd, "Menâsik" 43, (hadis nr. 1855).

⁴⁰⁹ Münzirî, *Muhtasar*, II, 70, (hadis nr. 1775). Ancak râvi hakkında kaynaklarda aşırı cerhin yer almadığını belirtmek gerekir.

⁴¹⁰ Tirmizî, "Hac" 27, (hadis nr. 866).

avlayıp yemesine ruhsat veren Ebû Saîd el-Hudrî, Urve b. Zübeyr gibi âlimler, Ebû'l-Mühezzîm'in hadisiyle ihticâc etmektedir.⁴¹¹

Her hâlükârda Ebû Dâvûd'un da işaret ettiği üzere, Ebû'l-Mühezzim zayıf bir râvidir ve hadisi sahih değildir. Bununla birlikte bu konuda sahih isnadla gelen başka bir hadis de tespit edilememiştir. Nitekim Münzirî'nin vermiş olduğu bilgiye göre, Ebû Bekr el-Me'âfirî, çekirgenin deniz hayvanı olması ve buna bağlı olarak ihramlıya çekirgeyi öldürdüğü takdirde dinî açıdan herhangi bir cezânın gerekmediği hususunda sahih bir hadisin bulunmadığı vurgulamaktadır.⁴¹²

C. Meçhûl Râviler ve Rivayetleri

1. Abdülazîz b. Abdülmelik el-Kuraşî (ö. ?)

Abdülazîz b. Abdülmelik el-Kuraşî,⁴¹³ Sâlih b. Cübeyr es-Sudâî (ö. ?), Atâ el-Horasânî (ö. 133) olmak üzere iki hocadan hadis rivayet etmiş, kendisinde ise yalnızca Ebû Tevbe er-Rabî' b. Nâfi (ö. 221) nakilde bulunmuştur.⁴¹⁴

Abdülazîz hakkında kaynaklarda az sayıda bilgi bulunmaktadır.⁴¹⁵ Nitekim Yahya b. Saîd el-Kattân ve İbn Hacer onu “meçhûl”⁴¹⁶; Ezdî ise “metrûk”⁴¹⁷ şeklinde nitelemiştir. Ezdî Abdülazîz'in “metrûk” olduğunu söylemişse de cerhte müteşeddid bir âlim olan Ezdî'nin, söz konusu cerhini destekleyecek ilâve bir görüş bulunmamaktadır. Râvi hakkında Yahyâ b. Saîd el-Kattân ve İbn Hacer'in değerlendirmesi esas alınır, cehâlet râvinin rivayetlerinin terkinde değil, bu rivayetlerde tevakkufu gerektirecektir.

Ebû Dâvûd Abdülazîz'den yalnızca bir hadis rivayet etmiştir.⁴¹⁸ “Kitâbü's-Salât” da geçen söz konusu rivayet ise şu şekildedir:

⁴¹¹ Tirmizî, “Hac” 27, (hadis nr. 866).

⁴¹² Münzirî, *Muhtasar*, II, 70.

⁴¹³ Râvi ile aynı ismi taşıyan Abdülazîz b. Abdülmelik b. Ebû Mahzûra isimli başka bir râvi daha bulunmaktadır. Yahyâ el-Kattân, Abdülazîz b. Abdülmelik el-Kuraşî'nin, Abdülazîz b. Abdülmelik b. Ebû Mahzûra olduğunu düşünen bazı kişiler olduğundan bahsetmiştir (bk. *Tehzîb*, II, 590). İbn Hacer ise bu râvinin Abdülazîz b. Abdülmelik b. Ebû Mahzûra olduğunu iddia eden âlimlerin hata ettikleri kanaatindedir (bk. *Takrîb*, s. 358). Ayrıca İbn Hacer, Ezdî'nin *ed-Du'afâ'*'sında Abdülazîz b. Abdülmelik ed-Dîmeşkî adlı bir râvinin geçtiğini zikrederek, Zehebî'nin bu râvinin Abdülazîz b. Abdülmelik el-Kuraşî olduğunu kesin olarak belirttiğini ifade etmiştir (bk. *Tehzîb*, II, 590).

⁴¹⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVIII, 168-169.

⁴¹⁵ İbn Hacer, Mesleme'nin, Abdülazîz hakkında “شيخ قديم” dediğini ve tarih kitaplarında onunla ilgili bir kaydın düşülmediğini nakletmektedir (bk. *Tehzîb*, II, 590).

⁴¹⁶ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, II, 631; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 358.

⁴¹⁷ İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, II, 110; Zehebî, *el-Mugnî*, I, 563; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 590.

⁴¹⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVIII, 169.

حَدَّثَنَا أَبُو تَوْبَةَ الرَّبِيعُ بْنُ نَافِعٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ الْقُرَشِيُّ حَدَّثَنَا عَطَاءُ الْخُرَّاسِيُّ عَنِ الْمُغِيرَةَ بْنِ شُعْبَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -ﷺ- « لَا يُصَلِّي الْإِمَامُ فِي الْمَوْضِعِ الَّذِي صَلَّى فِيهِ حَتَّى يَنْحَوَلَ ».

قَالَ أَبُو دَاوُدَ عَطَاءُ الْخُرَّاسِيُّ لَمْ يُدْرِكِ الْمُغِيرَةَ بْنَ شُعْبَةَ.⁴¹⁹

Mugîre b. Şu'be'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "İmam yerini değiştirmedikçe (farz) namaz kaldığı yerde (nafile) namaz kılamaz."

Ebû Dâvûd: "(Hadisin râvilerinden) Atâ el-Horasânî (ö. 133), Mugîre b. Şu'be'ye erişmemiştir" dedi.

Hadisin râvilerinden Ebû Tevbe Rebî' b. Nâfi sikadır.⁴²⁰ Atâ b. Abdullah el-Horasânî'nin sika olduğuna dair görüşler⁴²¹ aktarılmakla birlikte genel kanaat "sadûk" olduğu yönündedir.⁴²² Râviyi "sadûk" şeklinde tavsif eden İbn Hacer ayrıca Atâ'nın çok yanlış olduğunu, irsal ve tedlîs yaptığını ifade etmektedir.⁴²³ Nitekim Ebû Dâvûd'un da hadisin akabinde dikkat çektiği üzere Atâ'nın Mugîre'ye yetişemediği halde ondan hadis rivayet etmesi hadisin munkatı bir senedle geldiğini göstermektedir. Gerek söz konusu inkitâ gerek Abdülazîz'in meçhûl olması bu tarikle gelen hadisin zayıf olduğuna işaret etmektedir. Hadis ayrıca Abdülazîz dışında Atâ'nın oğlu Osman b. Atâ (ö. 155) tarafından da rivayet edilmiştir.⁴²⁴ Ancak Osman b. Atâ zayıf bir râvi olduğu için⁴²⁵ bu tarik de zayıftır.

İncelenen hadisin, *Kütüb-i Sitte'de* Mugîre b. Şu'be'den (r.a.) gelen sahih bir senedine rastlanmamakta başka sahâbî râvilerden benzer bir rivayet de gelmediği görülmektedir. *Kütüb-i Sitte* dışındaki hadis kaynaklarında ise Hz. Ali'den mevkûf olarak "إذا سلم الإمام لم يتطوع حتى" şeklinde Mugîre b. Şu'be'nin Hz. Peygamber'den (s.a.v.) rivayet ettiği hadise mâna açısından benzeyen bir rivayet nakledilmekte; Hz. Ali'den gelen bu rivayetin Dârekutn'nin *Sünen*'inde geçen "إِنَّ مِنَ السُّنَّةِ إِذَا سَلَّمَ الْإِمَامُ أَنْ لَا يَقُومَ فِي مَوْضِعِهِ الَّذِي صَلَّى فِيهِ فَيُصَلِّي تَطَوُّعًا" şeklinde varyantından da hükmen merfû olduğu⁴²⁷ "حَتَّى يَنْحَوَلَ أَوْ يَنْحَوَلَ أَوْ يَنْحَوَلَ أَوْ يَنْحَوَلَ" şeklinde varyantından da hükmen merfû olduğu

⁴¹⁹ Ebû Dâvûd, "Salât" 73, (hadis nr. 616); İbn Mâce, "Salât" 203, (hadis nr. 1428).

⁴²⁰ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, III, 470-471; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 239; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 392; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 207.

⁴²¹ İbn Maîn, *Târîh*, I, 132; İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 138

⁴²² İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VI, 334-335; İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 72; Zehebî, *el-Mugnî*, I, 614.

⁴²³ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 392.

⁴²⁴ İbn Mâce, "Salât" 203, (hadis nr. 1428).

⁴²⁵ Ali b. el-Medîni, *Su'âlât*, s. 158; İbn Maîn, *Ma'rifetü'r-ricâl*, I, 68; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VI, 162; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, II, 170; Zehebî, *el-Mugnî*, I, 605; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 385.

⁴²⁶ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, IV, 301, (hadis nr. 6076, 6082).

⁴²⁷ Dârekutnî, *Sünen*, II, 26-27, (hadis nr. 1090).

anlaşılmaktadır. Bununla birlikte “إِنَّ مِنَ السُّنَّةِ” lafzının geçtiği metinlerin isnadında Amr b. Abdülgaflar adlı metrûk bir râvi bulunmaktadır.⁴²⁸

Netice itibariyle Abdülazîz b. Abdülmelik, metrûk değil meçhûl bir râvidir. Râvinin durumu ile ilgili Ebû Dâvûd’dan herhangi bir değerlendirme gelmemiştir. Ebû Dâvûd’un Abdülazîz’in isnadında bulunduğu hadisin akabinde yaptığı açıklamadan hareketle onun dikkat çekmek istediği asıl noktanın ise isnaddaki meçhûl râviden ziyade inkıtâ olduğu anlaşılmaktadır. Son olarak söz konusu hadisin *Kütüb-i Sitte* içinde muttasıl bir senedi veya başka bir sahâbî râviden benzer mânada nakledilen bir hadis de tespit edilememiş, *Kütüb-i Sitte* öncesi eserlerden İbn Ebû Şeybe’nin *Musannef*’inde Hz. Ali’den gelen benzer bir rivayetin bulunduğu görülmüştür.

2. Ebû Sümâme el-Hannât el-Kammâh (ö. ?)

Ebû Sümâme el-Hannât, arpa sattığı için el-Kammâh olarak da anılmaktadır. Ebû Sümâme sadece Kâ‘b b. ‘Ucre’den (ö. 52) hadis rivayet etmiştir. Kendisinden hadis rivayet edenler arasında ise Kâ‘b’ın oğlu Sa‘d b. İshâk (ö. ?), Saîd b. Ebû Saîd el-Makburî (ö. 123) yer almaktadır.⁴²⁹

Cerh-ta‘dîl açısından Ebû Sümâme hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmamaktadır. İbn Hibbân Ebû Sümâme’den *es-Sikât*’ta bahsetmiştir.⁴³⁰ Zehebî de tevsîk edildiğini haber vermiş,⁴³¹ ancak başka bir yerde tanınmadığına işaret ederek rivayetlerinin münker olduğunu dile getirmiştir.⁴³² Dârekutnî Ebû Sümâme’nin tanınmadığına işaret etmekle birlikte kendisini “metrûk” olarak tavsif etmektedir.⁴³³ İbn Hacer de “meçhûlü’l-hâl” olduğunu belirtmektedir.⁴³⁴ İsabetli olan da İbn Hacer’in görüşüdür.

Ebû Sümâme’nin *Sünen*’de yalnızca bir rivayeti yer almaktadır. O da şu şekildedir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْأَنْبَارِيُّ أَنَّ عَبْدَ الْمَلِكِ بْنَ عَمْرٍو حَدَّثَهُمْ عَنْ دَاوُدَ بْنِ قَيْسٍ قَالَ حَدَّثَنِي سَعْدُ بْنُ إِسْحَاقَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيِّ حَدَّثَنِي أَبُو ثَمَامَةَ الْخَنَّاطُ أَنَّ كَعْبَ بْنَ عُجْرَةَ أَدْرَكَهُ وَهُوَ يُرِيدُ الْمَسْجِدَ أَدْرَكَ أَحَدَهُمَا صَاحِبَهُ

⁴²⁸ Râvi hakkında bk. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI, 246; İbn Adî, *el-Kâmil*, VI, 253; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, II, 228; Zehebî, *el-Mugnî*, II, 68; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mîzân*, VI, 215- 217.

⁴²⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXIII, 175.

⁴³⁰ İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 566.

⁴³¹ Zehebî, *el-Kâşif*, II, 415.

⁴³² Zehebî, *el-Mugnî*, II, 455; Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, IV, 509.

⁴³³ Dârekutnî, *Su'âlâtü'l-Berkânî*, s. 76; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXIII, 175; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 501.

⁴³⁴ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 627.

قَالَ فَوَجَدَنِي وَأَنَا مُشَبَّكٌ بِيَدَيَّ فَنَهَانِي عَنْ ذَلِكَ وَقَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ - قَالَ «إِذَا تَوَضَّأَ أَحَدُكُمْ فَأَحْسَنَ وُضُوئَهُ ثُمَّ خَرَجَ عَامِدًا إِلَى الْمَسْجِدِ فَلَا يُشَبِّكَنَّ يَدَيْهِ فَإِنَّهُ فِي صَلَاةٍ».⁴³⁵

Ebû Sümâme el-Hannât, mescide giderken, Kâ'b b. Ucre'nin (ö. 52) arkadan gelip kendisine yettiğini, (daha doğrusu) birbirlerine rastladıklarını haber verdi. Dedi ki: Kâ'b beni parmaklarımı birbirine geçirmiş olduğum bir vaziyette buldu. Beni bundan nehyetti ve "muhakkak Resûlullah (s.a.v.) 'Biriniz abdestini tam olarak (farz ve sünnetlerine riayet ederek) alıp, mescidi kastederek (yola) çıktığı zaman el parmaklarını birbirine geçirmesin. Çünkü o namazdadır (namazda sayılır)' buyurmuştur" dedi.

Ebû Sümâme hariç, isnadda yer alan râviler tanınan ve güvenilir râvilerdir. Ancak Ebû Sümâme yukarıda izah edildiği üzere meçhûl bir râvidir. Ebû Sümâme'nin Kâ'b'dan rivayet ettiği hadis, kaynaklarda gerek lafız açısından gerek Kâ'b'dan hadisi rivayet edenler açısından muhtelif şekillerde yer almaktadır.⁴³⁶ Örneğin, Tirmizî'nin *Sünen*'inde söz konusu hadisin isnadı, Ebû Sümâme'nin ismi zikredilmeden yani Kuteybe b. Saîd→ Leys→Muhammed b. Aclân→ Saîd el-Makburî→ Racül→Kâ'b b. Ucre şeklindedir.⁴³⁷

İbn Mâce'de ise Kâ'b b.Ucre'den doğrudan Saîd el-Makbûrî'nin rivayet ettiği görülmektedir. Saîd'den de Muhammed b. Aclân, Muhammed b. Aclân'dan ise Ebû Bekr b. Ebû Ayyâş nakletmektedir.⁴³⁸ Ancak İbn Mâce'de yer alan ve Ebû Bekr'in rivayet ettiği söz konusunun hadisin şâz olduğu söylenmektedir.⁴³⁹ Zira Ebû Bekr, Kâ'b'dan hadisi, ' أن رسول الله صلى الله عليه و سلم رأى رجلا قد شبك أصابعه في الصلاة ففرج رسول الله صلى الله عليه و سلم بين أصابعه ' şeklinde rivayet etmiştir. Hâlbuki Muhammed b. Aclân'dan hadisi rivayet eden İbn Cüreyc (ö. 150),⁴⁴⁰ Süfyân es-Sevrî,⁴⁴¹ Kurrân b. Temmâm (ö. 181)⁴⁴² gibi güvenilir râviler, isnadda bazı farklılıklarla hadisi ' إِذَا تَوَضَّأَ أَحَدُكُمْ فَأَحْسَنَ وُضُوئَهُ ثُمَّ خَرَجَ عَامِدًا إِلَى الْمَسْجِدِ فَلَا يُشَبِّكَنَّ يَدَيْهِ فَإِنَّهُ فِي صَلَاةٍ ' şeklinde rivayet etmişlerdir. Bu da Ebû Bekr'in hadisi şâz olarak rivayet ettiği görüşünü desteklemektedir.

⁴³⁵ Ebû Dâvûd, "Salât" 51, (hadis nr. 562); Tirmizî, "Salât" 169, (hadis nr. 387); İbn Mâce, "Salât" 42, (hadis nr. 967).

⁴³⁶ Tahâvî, kitabında hadisin bütün bu farklı tariklerine işaret etmiştir (bk. Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed et-Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-âsâr* [nşr. Şuayb el-Arnaût], Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1415/1994, *Şerhu Müşkili'l-âsâr*, XIV, 191-199).

⁴³⁷ Tirmizî, "Salât" 169, (hadis nr. 387).

⁴³⁸ İbn Mâce, "Salât" 42, (hadis nr. 967).

⁴³⁹ İbn Mâce, *Sünen*, II, 113, dn. 1.

⁴⁴⁰ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, II, 272, (hadis nr. 3333); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXX, 41, (hadis nr. 18114).

⁴⁴¹ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, II, 273, (hadis nr. 3334); Dârimî, *Sünenü'd-Dârimî* (nşr. Hüseyin Selim Esed), Riyad: Dârü'l-Mugnî, 1420/2000, "Salât" 121, (hadis nr. 1445).

⁴⁴² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXX, 41, (hadis nr. 18115).

Diğer hadis kaynaklarında ise söz konusu hadisi, Kâ'b b. Ucre'den Ebû Sümâme dışında güvenilir bir râvi olan Abdurrahman b. Ebû Leylâ (ö. 83) rivayet etmektedir.⁴⁴³ Dolayısıyla hadisin güvenilir bir isnadının olduğunu söylemek mümkündür. Tahâvî de Abdurrahman b. Ebû Leylâ'nın naklettiği hadis ile ilgili olarak "bu bâbta Kâ'b'dan naklenilen en hasen hadistir" ifadesini kullanmaktadır.⁴⁴⁴

Ayrıca Kâ'b dışında Ebû Hüreyre'den⁴⁴⁵ ve Ebû Saîd el-Hudrî'den⁴⁴⁶ benzer hadisler rivayet edilmiştir. Ancak Ebû Saîd'den nakledilen hadisin isnadında meçhûl bir râvi bulunduğu için isnadı zayıftır. Hadisin isnadı zayıf olmakla birlikte Aynî'den nakledilen bilgiye göre bazı âlimlerin mescidde elleri kenetlemek ve namazda elleri kenetlemek noktasında ihtilâf etmeleri, elleri kenetlemeyle ilgili nakledilen söz konusu hadis ile amel edildiğine delâlet etmektedir. Nitekim İbrahim en-Nehâî namazda elleri kenetlemeyi mekrûh saymış, İbn Ömer ve oğlu Sâlim ise buna ruhsat vermiştir. Hasan-ı Basrî ise mescidde ellerini kenetlemiştir. Mâlikî mezhebinin kurucusu İmâm Mâlik de mescidde elleri kenetlemede bir beis görmezken namazda kenetlemeyi kerih görmüştür.⁴⁴⁷

Konuyla ilgili olarak Kâ'b'ın teşbîkin nehyiyle ilgili hadisine karşılık Ebû Mûsa, Ebû Hüreyre, Abdullah b. Amr gibi sahâbîlerden nakledilen ve mutlak olarak elleri birbirine geçirmenin câiz olduğuna delâlet eden sahih hadislerin bulunduğu⁴⁴⁸ da işaret edilmektedir. Bu hadislerin birbiriyle teâruz ettiği akla gelse de bazı âlim nehyin sadece namazla veya namaza gitmekle mukayyet olduğunu, bunun dışındaki durumlarda ise câiz olduğunu söyleyerek⁴⁴⁹ hadisler arasında teâruz bulunmadığını dile getirmektedir. *Sünen* şârihi Sehârenfûrî de yasak ve cevaz konusundaki hadislerin sıhhat noktasında birbirine müsâvî olmadığını belirterek rivayetlerde teâruz bulunduğunu iddia edenlere cevap vermektedir.⁴⁵⁰

Netice itibarıyla, Ebû Sümâme'nin isminin açıkça zikredildiği isnadın sadece Dâvûd b. Kays kanalıyla geldiği anlaşılmaktadır. Ebû Dâvûd da *Sünen*'de hadisin bu tarikine yer vermiştir. Gerek *Kütüb-i Sitte*'ye dâhil diğer *Sünen*'lerde gerek bunun dışındaki hadis

⁴⁴³ Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-âsâr*, XIV, 196.

⁴⁴⁴ Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-âsâr*, XIV, 196.

⁴⁴⁵ İbn Huzeyme, *Sahîhu İbn Huzeyme* (nşr. Muhammed Mustafa el-A'zamî), Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1400/1980, II, 226-227, (hadis nr. 439,440).

⁴⁴⁶ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, III, 538, (hadis nr. 4859); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XIV, 477, (hadis nr. 11385).

⁴⁴⁷ Sehârenfûrî, *Bezlü'l-mechûd*, IV, 155-156.

⁴⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XI, 54, (hadis 6508); Buhârî, "Salât" 88, (hadis nr. 479, 480,481, 482)

⁴⁴⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, I, 566; Azîmâbâdî, 'Avnü'l-ma'bûd, II, 190.

⁴⁵⁰ Sehârenfûrî, *Bezlü'l-mechûd*, IV, 156.

kaynaklarında söz konusu hadisin farklı isnadlarla geldiği görülmektedir. Nitekim *Sünen* şârihi Âzîmâbâdî hadisin isnadındaki ihtilâflar nedeniyle bazı hadis âlimlerinin söz konusu hadisi zayıf saydıklarını ifade etmektedir.⁴⁵¹

3. Ebû Mâcîde el-Hanefî (ö. ?)

Ebû Mâcîde,⁴⁵² Ebû Mâcîd olarak da bilinmektedir. İsmi ise ‘Âiz b. Nadle olduğu ifade edilmektedir.⁴⁵³ Ebû Mâcîde, sadece Abdullah b. Mes‘ûd’dan hadis rivayet etmiş, kendisinden de Eyyûb es-Sahtiyânî ve Yahyâ b. Abdullah el-Câbir olmak üzere iki râvi rivayette bulunmuştur.⁴⁵⁴ Ancak Alî b. el-Medîni, Yahyâ el-Câbir’den başka Ebû Mâcîde’den rivayet eden kimseyi bilmediklerini belirtmektedir.⁴⁵⁵ Tirmizî ise Ebû Mâcîde’nin Abdullah b. Mes‘ûd’dan iki hadis rivayet ettiğini kaydetmektedir.⁴⁵⁶

Cerh ve ta‘dîl noktasında Ebû Mâcîde hakkında söylenenleri münker diyenler ve meçhûl diyenler olmak üzere iki grupta toplamak mümkündür. Ebû Mâcîde’nin münker olduğunu söyleyenler arasında Buhârî, Nesâî ve İbn Adî yer almaktadır.⁴⁵⁷ Meçhûl olduğunu ifade eden âlimler arasında ise Cûzcânî,⁴⁵⁸ Ahmed b. Hanbel,⁴⁵⁹ Ebû Dâvûd,⁴⁶⁰ Tirmizî,⁴⁶¹ Zehebî⁴⁶² ve İbn Hacer⁴⁶³ bulunmaktadır. Dârekutnî de meçhûl olduğunu söylemekle birlikte Ebû Mâcîde’yi “metrûk” olarak tavsif etmiş ve bu değerlendirmesinde yalnız kalmıştır.⁴⁶⁴ Öte yandan İclî Ebû Mâcîde’nin “sika” olduğunu söylemektedir.⁴⁶⁵ Ancak İclî’nin de tevsik noktasında yalnız kalması, Ebû Mâcîde ile ilgili verdiği hükmün kabul edilmesini

⁴⁵¹ Azîmâbâdî, *‘Avnü’l-ma‘bûd*, II, 190.

⁴⁵² Ebû Dâvûd’un *Sünen*’inde Ebû Mâcîde ile aynı künyeyi taşıyan başka bir râvi daha yer almaktadır. Ancak bu râvinin nisbesi es-Sehmi’dir. Adının ise Ali olduğu söylenmektedir. Ayrıca bu râvi, Hz. Ömer’den (r.a.) rivayet etmekte, kendisinden ise el-‘Alâ b. Abdurrahman (ö. 132) nakilde bulunmaktadır (bk. İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 580).

⁴⁵³ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, VII, 16.

⁴⁵⁴ Hâkim el-Kebîr’in (ö. 378), Yahyâ el-Câbir’in rivayette bulunduğu râvinin Ebû Mâcîd, Eyyûb es-Sahtiyânî’nin rivayette bulunduğu râvinin ise Ebû Mâcîde olduğunu söyleyerek bu râvileri tefrik ettiği ve Ebû Mâcîd hakkında “hadisleri kâim değildir” ifadesini kullandığı nakledilmektedir (bk. İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 590).

⁴⁵⁵ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXXIV, 241.

⁴⁵⁶ Tirmizî, *Sünen*, II, 496.

⁴⁵⁷ Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, IX, 73; a.mlf., *ed-Du‘afâ’ü’s-sagîr*, s. 129; Nesâî, *ed-Du‘afâ’ ve’l-metrûkîn*, s. 253; İbn Adî, *el-Kâmil*, IX, 195.

⁴⁵⁸ Cûzcânî, *Ahvâlü’r-ricâl*, s. 90; İbn Adî, *el-Kâmil*, IX, 29.

⁴⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, I, 397-398; III, 27; Ukaylî, *ed-Du‘afâ’ü’l-kebîr*, IV, 410; İbn Adî, *el-Kâmil*, IX, 29.

⁴⁶⁰ Ebû Dâvûd, *Sünen*, II, 552.

⁴⁶¹ Tirmizî, *Sünen*, II, 496; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXXIV, 242; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 579.

⁴⁶² Zehebî, *el-Mugnî*, II, 493.

⁴⁶³ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 670.

⁴⁶⁴ Dârekutnî, *Su‘âlâtü’l-Berkânî*, s. 77; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXXIV, 242; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 580.

⁴⁶⁵ İclî, *Ma‘rifetü’s-sikât*, II, 422.

engellemektedir. Neticede âlimlerin büyük çoğunluğu, Ebû Mâcide'nin meçhûl olduğu noktasında müttefiktir.

Ebû Mâcide'nin *Sünen*'de yer alan tek rivayeti şu şekildedir:

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ يَحْيَى الْمُجَبِّرِ - قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَهُوَ يَحْيَى بْنُ عَبْدِ اللَّهِ التَّمِيمِيُّ - عَنْ أَبِي مَاجِدَةَ
عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ سَأَلْنَا نَبِيَّنَا - ﷺ - عَنِ الْمَشِيِّ مَعَ الْجَنَازَةِ فَقَالَ «مَا دُونَ الْحَبِّ إِنْ يَكُنْ خَيْرًا تَعَجَّلْ إِلَيْهِ وَإِنْ يَكُنْ
غَيْرَ ذَلِكَ فَبَعْدًا لِأَهْلِ النَّارِ وَالْجَنَازَةُ مَتْبُوعَةٌ وَلَا تُتْبَعُ لَيْسَ مَعَهَا مَنْ تَقَدَّمَهَا». قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَهُوَ ضَعِيفٌ هُوَ يَحْيَى بْنُ عَبْدِ
اللَّهِ وَهُوَ يَحْيَى الْجَابِرُ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَهَذَا كُوفِيٌّ وَأَبُو مَاجِدَةَ بَصْرِيٌّ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ أَبُو مَاجِدَةَ هَذَا لَا يُعْرَفُ.⁴⁶⁶

Abdullah b. Mes'ûd'dan (r.a.) rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: Hz. Peygamber'e (s.a.v.) cenaze ile birlikte yürümeyi sorduk, şöyle buyurdu: "Koşmanın altında (mutedil bir süratle yürünür. Böyle yürümekle) eğer (ölen kimse) hayırlı (biriyse) onu hayra (eriştirmekte) acele etmiş olunur. Eğer böyle değilse (varsın) cehennem halkı (bizden biran) uzak(laşıp, gitsin). Cenaze, arkasından gidilendir, (kendisi) arkadan giden değildir. (Cenazenin) önünden giden onunla beraber gitmiş olmaz."

Ebû Dâvûd dedi ki: Bu râvi (yani) Yahyâ b. Abdullah zayıftır. Yahyâ el-Câbir (denilen kimse) de Yahyâ b. Abdullah'tır ve Kûfelidir. Ebû Mâcide ise Basralıdır. Bu Ebû Mâcide'nin kimliği ise meçhûldür.⁴⁶⁷

Ebû Dâvûd'un işaret ettiği üzere isnadda yer alan Yahyâ el-Câbir zayıf bir râvidir. Ebû Mâcide ise meçhûl kabul edilmektedir. Ayrıca Abdullah b. Mes'ûd'dan bu hadisi Ebû Mâcide'den başka kimse rivayet etmemiş, Yahyâ el-Câbir de Ebû Mâcide'den rivayette tek kalmıştır. Söz konusu hadis ancak Yahyâ el-Câbir'den sonra yayılmaktadır. Zira Yahyâ'dan Süfyân b. Uyeyne, Hasen b. Hay, Süfyân es-Sevri, Züheyr b. Muâviye, Şu'be b. el-Haccâc, Ebû Avâne, Abdülvâhid b. Ziyâd gibi güvenilir râviler rivayet etmektedir.⁴⁶⁸ Fakat bu râviler aynı isnadla rivayet ettikleri için hadis sadece Ebû Mâcide vasıtasıyla bilinmektedir. Bu

⁴⁶⁶ Ebû Dâvûd, "Cenâiz" 50, (hadis nr. 3186); Tirmizî, "Cenâiz" 27, (hadis 1032); İbn Mâce, "Cenâiz" 16, (hadis nr. 1484).

⁴⁶⁷ Muhammed Avvâme neşrinde hadisi, Abdullah b. Mes'ûd'dan rivayet eden râvi, Ebû Mâcide değil, İbn Mâcide şeklindedir. Ebû Dâvûd'un hadisin ardından yaptığı açıklama ise "hadisin isnadı zayıftır" ifadesi ile sınırlıdır (bk. "Cenâiz" 50, (hadis nr. 3176). Râvinin ismiyle ilgili Muhammed Avvâme, Lü'lû' nüshasını esas alan İbn Hacer'e ait *Sünen* nüshası dışındaki nüshaların tamamında râvinin Ebû Mâcid olarak geçtiğini ifade etmektedir. Ebû Dâvûd'un açıklamasıyla ilgili ise yukarıdaki ifadelerin, Kürdî nüshasının haşiyesinde ilâve olarak yer aldığı ifade etmektedir (bk. *Sünen*, IV, 46, dn. 3176).

⁴⁶⁸ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, III, 466, (hadis nr. 6265); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 64, (hadis nr. 3585), VI, 279, (hadis nr. 374); VII, 86, (hadis nr. 3978), VII, 183, (hadis nr. 4110); Ebû Dâvûd, "Cenâiz" 50, (hadis nr. 3186); Tirmizî, "Cenâiz" 27, (hadis 1032); İbn Mâce, "Cenâiz" 16, (hadis nr. 1484).

duruma dikkat çeken Tirmizî hadisle ilgili olarak “garîb” ifadesini kullanmış, Buhârî'nin hadisi zayıf kabul ettiğini aktarmıştır.⁴⁶⁹

D. Zayıf Râviler ve Rivayetleri

1. Ebû Sâlih Bâzâm el-Kûfî Mevlâ Ümmi Hânî (ö. 121?)

Ebû Sâlih Bâzâm,⁴⁷⁰ Ali b. Ebû Tâlib (ö. 40), Ümmü Hânî (ö. 50), Abdullah b. Abbas (ö. 68) gibi sahâbîlerden rivayet etmiş, kendisinden de Muhammed b. Cühâde (ö. 131), Muhammed b. es-Sâib el-Kelbî (ö. 146), Süfyân es-Sevrî gibi şahsiyetler nakilde bulunmuştur.⁴⁷¹ Hadis rivayetinin yanı sıra tefsir ilmiyle de ilgilendiği bilinmektedir.⁴⁷² Ancak tefsir konusunda liyakat sahibi olmadığı ifade edilmektedir.

Ebû Sâlih'in, sadece Cûzekânî tarafından “metrûk” olarak tavsif edildiği bilinmekte⁴⁷³ bunun dışında başka bir münekkid tarafından metrûk olarak cerh edilmemektedir. Cûzekânî'nin metrûk dediği Ebû Sâlih'in *Sünen*'de sadece bir rivayetinin yer aldığı tespit edilmiştir. O da şu şekildedir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جِحَادَةَ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا صَالِحٍ يُحَدِّثُ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ لَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ - زَانِرَاتِ الْقُبُورِ وَالْمُتَخَذِينَ عَلَيْهَا الْمَسَاجِدَ وَالسُّرُجَ.⁴⁷⁴

İbn Abbâs'tan şöyle nakletmiştir: “Resûlullah (s.a.v.), kabirleri ziyaret eden, onları mescid edinen ve kabirlerde kandiller yakan kadınlara lanet etmiştir.”

⁴⁶⁹ Tirmizî, “Cenâiz” 27, (hadis 1032).

⁴⁷⁰ Muhaddisler arasında râvinin adı konusunda ihtilâf edilmiştir. Bir kısmı Bâzâm, bir kısmı ise Bâzân olarak isimlendirmiştir (bk. İbn Maîn, *Târîh*, I, 279; İbn Ebû Hayseme, *Târîh*, II, 206) Hatta Nâzân şeklinde de kayıt bulunmaktadır (bk. İbnü'l- Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, I, 135). Ancak genel kanaat râvinin isminin Bâzâm olduğu yönündedir (bk. İbn Mende, Ebû Abdullah Muhammed b. İshâk el-Isbehânî, *Fethü'l-bâb fi'l-künâ ve'l-elkâb* [nşr. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Feryâbî], Riyad: Mektebetü'l-Kevser, 1417/1996, s. 428). Fakat râvi, adından ziyade künyesiyle meşhurdur. Bu nedenle kendisiyle aynı künyeyi taşımaları ve çalışmada ele alınan rivayetteki aynı hoca ile talebeye sahip olmaları nedeniyle Ebû Sâlih Zekvân es-Semmân (ö.101) ile karıştırılma ihtimali söz konusudur (bk. Ebû Dâvûd, *Su'âlâtü'l-Âcurrî*, I, 215). Bâzâm'ın vefat tarihi de tam olarak bilinmemektedir. Ancak Zehebî'nin verdiği bilgiye göre Bâzâm, Zekvân'ın vefatından sonra yaklaşık yirmi yıl yaşamıştır (bk. Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, V, 38). Zekvân hicrî 101 yılında vefat ettiğine göre Bâzâm'ın da hicrî 120-121 yılında vefat ettiğini söylemek mümkündür.

⁴⁷¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IV, 6. İbn Hibbân ise Ebû Sâlih'in İbn Abbas'tan hadis dinlemediğini ifade etmektedir (bk. İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, I, 185).

⁴⁷² Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, II, 144; a.mlf., *ed-Du'afâ'ü's-sagîr*, s. 27; İbn Ebû Hayseme, *Târîh*, II, 206; Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*, I, 165; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, I, 185; İbn Adî, *el-Kâmil* (Dârü'l-Fikr), I, s. 502-503; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, I, 296.

⁴⁷³ İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 211.

⁴⁷⁴ Ebû Dâvûd, “Cenâiz” 82, (hadis nr. 3238); Nesâî, “Cenâiz” 104, (hadis nr. 2043); Tirmizî, “Salât” 123, (hadis nr. 320); İbn Mâce “Cenâiz” 49, (hadis nr. 1575).

Yukarıdaki hadis, muttasıl bir senedle⁴⁷⁵ gelmekte olup senedde yer alan râvilerden Muhammed b. Kesîr el-Abdî'nin (ö. 223) “kâne fî hadîsîhî elfâz”, “za‘îf” gibi lafızlarla zayıflığına işaret edilmekle birlikte⁴⁷⁶ hakkında genellikle ta‘dîl lafızları kullanılmaktadır.⁴⁷⁷ İbn Hacer, râviyi sika sayarak, taz‘îf edenlerin görüşünü isabetli bulmadığını belirtmektedir.⁴⁷⁸ Ayrıca Buhârî ve Müslim *Sahîh*'lerinde Muhammed b. Kesîr'in rivayetlerine yer vermiştir.⁴⁷⁹ İsnadın devamında yer alan Şu‘be b. el-Haccâc ve hadisi Ebû Sâlih'ten nakleden Muhammed b. Cühâde el-Evdî de sikadır.⁴⁸⁰

Konuyu asıl ilgilendiren râvi, Ebû Sâlih'e gelince, Cûzekânî dışında Abdurrahman b. Mehdî'nin de kendisini terk ettiği,⁴⁸¹ Ezdî'nin ise daha da ileri giderek Ebû Sâlih hakkında “kezzâb”⁴⁸² dediği nakledilmektedir.⁴⁸³ Söz konusu iki âlim dışında Ebû Sâlih'i şiddetli cerh lafızlarıyla tavsif eden başka kimse bulunmamaktadır. Ezdî ve Cûzekânî'nin ise cerh hususunda müteşeddîd birer âlim oldukları bilinmektedir.⁴⁸⁴ Bu nedenle cerhlerinin muteber sayılmayacağı ifade edilmişse de Ezdî'nin, sika râvileri zayıf şeklinde nitelemesinin nazarı itibara alınmaması gerektiğini söylemek daha isabetlidir.⁴⁸⁵ Bu mülâhazalarla Ebû Sâlih hakkındaki cerh ifadelerini göz ardı etmek mümkün görünmemektedir. Nitekim, Yahyâ b.

⁴⁷⁵ İsnadda yer alan râviler arasında hoca talebe ilişkisi bulunmakla birlikte Ebû Sâlih istisna müdellis olduğuna işaret edilen bir râvi yoktur. Ancak bazı âlimler Ebû Sâlih'in, İbn Abbas'tan duymadığı halde ondan hadis rivayet ettiğini iddia etmektedir (bk. İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, I, 185; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du‘afâ’ ve'l-metrûkîn*, I, 135). Ancak kaynaklarda Ebû Sâlih'in bu hadisi İbn Abbas'tan tedlîs yaparak rivayet ettiğine dair bir bilgi yer almamaktadır.

⁴⁷⁶ İbn Maîn, *Su‘âlâtü İbn Cüneyd*, s. 357; İclî, *Ma‘rifetü's-sikât*, II, 251; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 683.

⁴⁷⁷ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta‘dîl*, VIII, 70; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX, 77-78; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVI, 334-336; Zehebî, *el-Mugnî*, II, 257; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 683.

⁴⁷⁸ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 504.

⁴⁷⁹ Kelâbâzî, Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed el-Buhârî, *Ricâlü Sahîhi'l-Buhârî* (nşr. Abdullah el-Leysî), Beyrut: Dâru'l-Ma‘rifetü, 1407/1987, II, 676; İbn Mencûye, Ahmed b. Ali b. Mencûye el-Esbehânî, *Ricâlü Sahîhi Müslim* (nşr. Abdullah el-Leysî), Beyrut: Dâru'l-Ma‘rifetü, 1407, II, 204.

⁴⁸⁰ Şu‘be b. el-Haccâc için bk. İclî, *Ma‘rifetü's-sikât*, I, 457; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta‘dîl*, I, 126-129; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 446; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 485; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 266. Muhammed b. Cühâde için bk. Dârimî, *Târîh*, s. 207; Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, II, 96; İclî, *Ma‘rifetü's-sikât*, II, 234; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta‘dîl*, VII, 222; Zehebî, *el-Mugnî*, II, 172; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 471.

⁴⁸¹ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, II, 502; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, II, 144; Buhârî, *ed-Du‘afâ‘ü's-sagîr*, s. 27; Ukaylî, *ed-Du‘afâ‘ü'l-kebir*, I, 165; İbn Adî, *el-Kâmil* (Dâru'l-Fikr), I, 502; *Tehzîbü'l-Kemâl*, IV, 7; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 211.

⁴⁸² Kaynaklarda Ezdî'den önce bazı âlimlerin, Ebû Sâlih'i kezzâb anlamına gelen farsça kökenli “ذُرُوعُونَ” lafızıyla isimlendirdiği nakledilmektedir (bk. Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, II, 144; a.mlf., *ed-Du‘afâ‘ü's-sagîr*, s. 27; Cûzcânî, *Ahvâlü'r-ricâl*, s. 88; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, I, 185; İbn Adî, *el-Kâmil* (Dâru'l-Fikr), I, s. 501, 502; Zehebî, *Mizânü'l-i‘tidâl*, I, 296; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 211.

⁴⁸³ İbnü'l-Cevzî, *ed-Du‘afâ‘ü' ve'l-metrûkîn*, I, 135; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 211.

⁴⁸⁴ Leknevî, *Ecvibetü'l-fâdila li'l-es‘ileti'l-aşeretü'l-kâmile* (nşr. Abdulfettâh Ebû Gudde), Beyrut: Mektebetü'l-Matbûâtü'l-İslâmiyye, 1384/1964, s. 176-179.

⁴⁸⁵ Tehânevî, *Kavâ'id fî 'ulûmi'l-hadîs*, s. 178-179; Mehmet Eren, *Hadis İlminde Rical Bilgisi ve Kaynakları*, İstanbul: İSAM, 2012, s. 564.

Kattân, Ebû Hâtim gibi bazı münekkidler Ebû Sâlih'i güvenilir kabul edip⁴⁸⁶ İclî onun hakkında "sika" ifadesini kullanmışsa da,⁴⁸⁷ İbn Maîn ve Nesâî "za'îf", Zehebî "leyyin", İbn Hacer "za'îf, yürsilü"⁴⁸⁸ ifadeleriyle râvinin zayıflığına işaret etmektedir.⁴⁸⁹ Ayrıca Zehebî, Buhârî'nin de râviyi zayıf kabul ettiğini kaydetmektedir.⁴⁹⁰ İbn Maîn, başka bir yerde ise Kelbî'nin Ebû Sâlih'ten rivayet ettiği durumlarda Ebû Sâlih'in "leyse bi-şey"⁴⁹¹ olduğunu belirtmektedir. Zira İbn Maîn'e göre Kelbî, bazen kendi görüşünden rivayet ederken bazen de bu görüşünü Ebû Sâlih'ten veya Ebû Sâlih vasıtasıyla İbn Abbas'tan rivayet etmektedir.⁴⁹¹ İbn Maîn'in bu açıklamasına göre "leyse bi-şey"⁴⁹² ifadesinin, Ebû Sâlih ile ilgili değil, aksine Kelbî'nin adâlet ve zabt noktasındaki kusuruna bağlı olarak Kelbî'den gelen rivayetlere has olduğu anlaşılmaktadır.

Aktarılan bilgilerden hareketle Ebû Sâlih'in terkinde icmâ edilen bir râvi olmadığını, öte yandan hakkında ta'dîl lafızları kullanan âlimlerin de azınlığı teşkil ettiğini, çoğunluğun ise zayıflığı noktasında ittifak ettiğini söylemek mümkündür. Ayrıca Ebû Sâlih'in, tefsirle ilgili rivayetlerine ve Kelbî'den gelen nakillerine de ihtiyatla yaklaşmak gerektiğinin altı çizilmelidir.

Ebû Sâlih zayıf bir râvi olması nedeniyle yukarıda yer aldığı isnad da problemlî hâle gelmektedir. Ancak onun İbn Abbas'tan rivayet ettiği söz konusu hadisin, Ebû Dâvûd dışında diğer üç *Sünen*'de de yer aldığı görülmektedir. Tirmizî ve Nesâî hadisi Kuteybe→Abdülvâris b. Saîd→Muhammed b. Cühâde→Ebû Sâlih→İbn Abbas tarikiyle rivayet ederken İbn Mâce,

⁴⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, III, 155; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 432; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IV, 7.

⁴⁸⁷ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, I, 242.

⁴⁸⁸ İbn Hacer'in irsalden kastının, tabînin sahabîyi düşürerek doğrudan Hz. Peygamber'den (s.a.v.) rivayet etmesi değildir. Nitekim, İbn Hacer'in müdellis râvileri ihtiva eden eserini neşreden Âsım b. Abdullah el-Karyûtî, kitabın sonuna eklediği mülhak kısmında Ebû Sâlih Bâzâm'a yer vererek, İbn Hacer'in *Takrîb*'te râvi için zayıf, müdellis dediğini aktarmaktadır (bk. *Tabakâtü'l-müdellisin/Ta'rifü ehli't-takdîs bi-merâtibi'l-mevsûfîne bi't-tedlîs* [nşr. Âsım b. Abdullah el-Karyûtî], Zerkâ: Mektebetü'l-Menâr, ts., s. 60). Bu durum İbn Hacer'in irsal ile tedlîsi kastettiğini ortaya koymaktadır.

⁴⁸⁹ İbn Ebû Hayseme, *Târîh*, II, 206; Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, s. 158; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, I, 185; Zehebî, *el-Muktenâ fi serdi'l-künâ* (nşr. Muhammed Sâlih Abdülazîz el-Murâd), Medine: İhyâü't-Türâs li'l-İslâmî, 1408, I, 311; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 120.

⁴⁹⁰ Zehebî, *el-Mugnî*, I, 159; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, I, 296.

⁴⁹¹ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 432.

⁴⁹² İbn Adî, Ebû Sâlih'in rivayetlerinin neredeyse tamamının tefsirden oluştuğuna dikkat çekmektedir. Hatta bir tefsir kitabının bulunduğu ve bu kitaba ehl-i tefsirin mütâbaat etmediği rivayetler eklediğinin altını çizmektedir (bk. İbn Adî, *el-Kâmil*, [Dârü'l-Fikr], I, 504; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, I, 135; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IV, 7; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, I, 296; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 211). Esasen İbn Adî'nin verdiği bu bilgi, Ebû Sâlih'in rivayetlerini tefsirle ilgili ve tefsir dışındaki rivayetler şeklinde iki kısımda değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır. Ayrıca İbn Maîn'in Kelbî'nin Ebû Sâlih'ten yaptığı nakilleri problemlî görmesi, Kelbî'nin tefsirde öne çıkan bir âlim olmasıyla birlikte düşünüldüğünde onun Ebû Sâlih'ten naklettiği rivayetlerin daha çok tefsirle ilgili rivayetler olabileceğini akla getirmektedir.

Ezher b. Mervân→Abdülvâris b. Saîd→Muhammed b. Cühâde→Ebû Sâlih→İbn Abbas tarikiyle rivayet etmişlerdir. Bu tariklerde görüldüğü üzere hadis dört *Sünen*'de de, Muhammed b. Cühâde'ye kadar aynı isnadla yer almakta; Muhammed b. Cühâde'den itibaren biri Şu'be diğeri Abdülvâris b. Saîd olmak üzere iki tarike ayrılmaktadır. Şu'be'den sadece Muhammed b. Kesîr rivayet ederken, Abdülvâris'ten (ö.180) Kuteybe b. Saîd (ö. 240) ve Ezher b. Mervân (ö.243) olmak üzere iki râvi rivayet etmektedir. Üç râvi de güvenilir olup haklarında ta'dîl lafızları kullanılmaktadır.⁴⁹³ Ancak bu isnadlardan anlaşıldığına göre hadisi İbn Abbas'tan Ebû Sâlih dışında rivayet eden başka bir râvi bulunmamakta, hadis Abdülvâris b. Saîd'e kadar tek tarikle gelirken, Abdülvâris b. Saîd'den sonra dağılmaktadır. Dolayısıyla Ebû Sâlih için tam mütâbaat bulunmamaktadır.

Ancak Hasan b. Sâbit (ö. 54) ve Ebû Hüreyre tarafından “أن رسول الله صلى الله عليه و سلم لعن زوارات القبور” şeklinde, Ebû Sâlih'in İbn Abbas'tan rivayet ettiği hadisin yalnızca baş tarafına benzeyen bir hadis nakledilmektedir.⁴⁹⁴ Hadisi Hasan b. Sâbit'ten ve Ebû Hüreyre'den rivayet eden râviler hakkında şiddetli bir cerhin yer almaması ve genellikle ta'dîl lafızlarının kullanılması her iki sahâbîden nakledilen hadislerin hasen olduğunu göstermektedir. Nitekim Tirmizî *Sünen*'inde yer verdiği Ebû Hüreyre hadisi için “hasen-sahih” ifadesini kullanmaktadır.

Neticede Ebû Sâlih'in *Sünen*'de yer alan hadisinin Ebû Dâvûd dışında diğer *Sünen*'lerde yer alması önem arz etmektedir. Zira diğer *Sünen*'lerde geçmesi özellikle de bir hadisi kitabına alma noktasında müteşeddid olan ve aynı zamanda Ebû Dâvûd gibi terki üzerinde icmâ edilen râvilere yer vermeyen Nesâî'nin *Sünen*'inde aynı isnadla yer alması, Ebû Sâlih'in İbn Abbas'tan naklettiği hadis noktasında terki gerektirecek bir problemin olmadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca hadis, Ebû Hüreyre ve Hasan b. Sâbit tarikiyle de desteklenerek sıhhat kazanmaktadır. Nitekim Tirmizî, Ebû Sâlih Bâzâm'ın rivayet ettiği hadis hakkında “hasen” ifadesini kullanmaktadır.⁴⁹⁵ Ayrıca Ebû Dâvûd'un *Sünen*'de bu hadis ile ilgili herhangi bir açıklama yapmaması, hadisin ona göre sâlih olduğuna ve Ebû Sâlih'i aşırı derecede zayıf görmediğine delâlet etmektedir. Zira bilindiği üzere Ebû Dâvûd çok zayıf bir hadis

⁴⁹³ Abdülvâris için bk. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 107; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI, 75-76; Zehebî, *el-Mugnî*, I, 583; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 367. Kuteybe için bk. Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VII, 195; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 140; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX, 20; Hafîb, *Târîhu Bağdâd*, XIV, 481-488; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 454. Ezher b. Mervân için bk. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 315; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 132; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, II, 330-331; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 231; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 98.

⁴⁹⁴ Hasan b. Sâbit'in hadisi için bk. İbn Mâce “Cenâiz” 49, (hadis nr. 1574); Ebû Hüreyre'nin hadisi için bk. Tirmizî, “Cenâiz” 61, (hadis nr. 1077); İbn Mâce “Cenâiz” 49, (hadis nr. 1576).

⁴⁹⁵ Tirmizî, “Salât” 123, (hadis nr. 320).

zikrettiğinde bu zayıflığın sebebini belirtmekte, hakkında açıklama yapmadıklarının ise kendisine göre sâlih olduğunu ifade etmektedir.⁴⁹⁶

2. Ebû Abdullah Câbir b. Yezîd el-Cu'fî (ö. 128)

Zehebî'nin Şia'nın âlimlerinden biri olduğunu bildirdiği⁴⁹⁷ Câbir, tâbiîn neslindedir ve Sâlim b. Abdullâh (ö. 106), Tâvus b. Keysân (ö. 106), Atâ b. Ebû Rabâh (ö. 114), Mücâhid b. Cebr, Âmir eş-Şa'bî gibi pek çok hocadan hadis dinlemiş, kendisinden de Süfyan b. Sevrî, Şu'be b. el-Haccâc gibi önemli bazı hadis âlimleri rivayette bulunmuştur.⁴⁹⁸

Cerh ve ta'dîl açısından Câbir'in durumu incelendiğinde onun hakkında âlimler arasında bir ihtilafın bulunduğunu söylemek mümkündür. Zira bazı âlimler Câbir hakkında olumlu kanaate sahipken âlimlerin bir kısmı onu çok şiddetli şekilde tenkid etmişlerdir. Câbir hakkında olumlu kanaate sahip olan âlimler arasında Süfyan es-Sevrî yer almaktadır. Nitekim o, hadis söz konusu olduğunda Câbir'den daha verâ sahibi kimse görmediğini belirtmiş,⁴⁹⁹ Sevrî dışında Şu'be b. el-Haccâc, Vekî' b. el-Cerrâh gibi pek çok âlim de Câbir'den övgüyle bahsederek hakkında “sika, sadûk fi'l-hadîs, ekrabu minhu ile's-sıdk” gibi ifadeler kullanmışlardır.⁵⁰⁰ Fakat söz konusu âlimler her ne kadar Câbir'i ta'dîl etseler de rivayetlerine ihtiyatlı yaklaşmışlardır.

Öte yandan Abdurrahman b. Mehdî, Yahyâ b. Saîd el-Kattân gibi âlimler önceden Câbir'den hadis rivayet ederken daha sonra kendisini terk etmişlerdir.⁵⁰¹ Şa'bî, Câbir'e “Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yalan isnad etmeden ölmeyesin” demiş, çok geçmeden ise Câbir kizb ile itham edilmiştir.⁵⁰² Ebû Hanîfe de (ö. 150) kendisinden daha yalancı birini görmediğini dile getirmiştir. Bunun yanı sıra Cûzcânî Câbir'i “kezzâb”,⁵⁰³ Nesâî ise “metrûk” olarak tavsif etmiştir.⁵⁰⁴ Ancak hem Nesâî'nin⁵⁰⁵ hem de Cûzcânî'nin⁵⁰⁶ müteşeddid münekkidler

⁴⁹⁶ Ebû Dâvûd, *Risâle*, s. 69-70.

⁴⁹⁷ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, I, 379.

⁴⁹⁸ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 497.

⁴⁹⁹ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 497; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IV, 467; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 284.

⁵⁰⁰ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 498; İbn Adî, *el-Kâmil*, II, 542-543; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IV, 467.

⁵⁰¹ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, II, 210-211; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 498; İbn Adî, *el-Kâmil*, II, 539-540.

⁵⁰² Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, II, 210-211; a.mlf., *ed-Du'afâ'ü's-sagîr*, 29; Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*, I, 192; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IV, 468; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 284.

⁵⁰³ Cûzcânî, *Ahvâlü'r-ricâl*, s. 55-56.

⁵⁰⁴ Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, s. 163.

⁵⁰⁵ Tehânevî, *Kavâ'id*, s. 179.

⁵⁰⁶ Zehebî, “Zikru men yu'temedu kavlühu fi'l-cerh ve't-ta'dîl”, *Erba'u resâil fi 'ulûmi'l-hadîs* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut: Mektebetü'l-matbûâtü'l-İslâmiyye, 1419/1999, s. 172.

olmasının dışında, ayrıca Cûzcânî'nin Şîî eğilimli râvilere karşı sert bir tutum sergilediği bilinmektedir.⁵⁰⁷

Câbir'in bazı âlimler tarafından terk edilmesine ve aşırı derecede tenkid edilmesine neden olan en önemli sebebin, benimsediği rec'at inancı⁵⁰⁸ olduğu anlaşılmaktadır. Zira pek çok âlim, Câbir'in yalanla itham edilmesinin veya kendisinden hadis yazılmamasının sebebini "yü'minü bi'r-rec'at"⁵⁰⁹ şeklinde açıkça dile getirmişlerdir.⁵¹⁰ Ayrıca Hz. Peygamber'in ashabına ağır ithamlarda bulunduğunu da ifade etmişlerdir.⁵¹¹ Nitekim, kendisine ait nakillerin bir kısmında, rec'at inancına sahip olduğu ve ayrıca Ehl-i sünnet inancına ait bazı değerleri tahkir edecek kadar akidesinin bozulduğu açıkça görülmektedir.⁵¹²

Yahyâ b. Maîn, Ebû Dâvûd, İclî, Ebû Hâtim, Dârekutnî, İbn Adî ve İbn Hacer⁵¹³ gibi diğer münekkidler ise kendisini zayıf addetmişlerdir.⁵¹⁴ Bunun yanı sıra bazı âlimler, Câbir'in tedlîs yaptığına da dikkat çekmiştir.⁵¹⁵ Nitekim, Fazl b. Dükeyn (ö. 219) tarafından Süfyan b. Sevrî'den nakledilen, Câbir'in "haddesenî" veya "semi'tü" lafızlarını kullandığında hadisi gerçekten bu edâ sîgalarıyla aldığı, "kâle" lafzını kullandığında ise bunun tedlîs olabileceği şeklindeki ifadesi⁵¹⁶ onun müdellîs bir râvi olduğunu teyid etmektedir.

Ebû Dâvûd *Sünen*'de Câbir'den gelen tek bir hadise yer vermiştir. Namazda yanılmayla ilgili olan hadis şu şekildedir:

⁵⁰⁷ Muhammed Enes Topgöl, *Hadis Râvilerinde Şiîlik Eğilimi* (yüksek lisans tezi, 2010), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 79.

⁵⁰⁸ Rec'at anlayışı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. İlyas Üzümlü, "Rec'at", *DİA*, Ankara 2007, XXXIV, 504-506.

⁵⁰⁹ Râvinin Şîî eğilimlere sahip olduğunu belirtmek amacıyla "yü'minü bi'r-rec'at" ifadesinin yanı sıra "yağlû fi't-teşeyyu", "râfizî", "sebei" gibi çeşitli lafızlar kullanılmıştır. Bu lafızların anlamları ve aralarındaki farklılıklar için bk. Topgöl, *Hadis Râvilerinde Şiîlik Eğilimi*, s. 49-81.

⁵¹⁰ Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, II, 716; Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*, I, 192, 194; İbn Adî, *el-Kâmil*, II, 540; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IV, 468.

⁵¹¹ Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*, I, 193; Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, I, 383.

⁵¹² Câbir'in bazı rivayetleri için bk. Ebubekir Sifil, "Sünnî Ricâl Kaynaklarındaki Boşlukların Doldurulmasında Şîî Ricâl Edebiyatının Önemi: Câbir el-Cu'fî Örneği", *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, XIII/I, 2015, s. 34-38.

⁵¹³ İbn Hacer'in sadece bir yerde Câbir hakkında "metrûk" dediği görülmektedir (bk. *Metâlibü'l-âliye bi-zevâidi'l-mesânîdi's-semâniye* [nşr. Sa'd b. Nâsir eş-Şisrî], Riyad: Dârü'l-Âsime, 1419/1998, IV, 136). Fakat eserin muhtelif kısımlarında Câbir için genellikle zayıf lafzını kullanmıştır. Bu da genel kanaatinin Câbir'in zayıflığı yönünde olduğuna dair bir izlenim uyandırmaktadır.

⁵¹⁴ İbn Maîn, *Târîh*, I, 268; Ebû Dâvûd, *Su'âlâtü'l-Âcurrî*, I, 189; İclî, *Ma'fetü's-sikât*, I, 264; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 498; İbn Adî, *el-Kâmil*, II, 543; Dârekutnî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, s. 99; Zehebî, *el-Mugnî*, I, 193; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 137.

⁵¹⁵ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, I, 264; İbn Hacer, *Tabakâtü'l-müdellîsîn / Ta'rifü ehli't-takdîs bi-merâtibi'l-mevsûfîne bi't-tedlîs*, s. 53.

⁵¹⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kebîr*, VIII, 464.

حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَمْرٍو عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْوَلِيدِ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ جَابِرٍ - يَعْنِي الْجُعْفِيَّ - قَالَ حَدَّثَنَا الْمُغِيرَةُ بْنُ شُبَيْلِ الْأَحْمَسِيُّ عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - ﷺ - «إِذَا قَامَ الْإِمَامُ فِي الرَّكْعَتَيْنِ فَإِنْ ذَكَرَ قَبْلَ أَنْ يَسْتَوِيَ قَائِمًا فَلْيَجْلِسْ فَإِنْ اسْتَوَى قَائِمًا فَلَا يَجْلِسْ وَيَسْجُدُ سَجْدَتِي السَّهْوِ».

قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَابْنُ أَبِي حَتْمٍ فِي كِتَابِي عَنِ جَابِرِ الْجُعْفِيِّ إِلَّا هَذَا الْحَدِيثُ.⁵¹⁷

Mugîre b. Şu‘be (ö. 50), Hz. Peygamber’in (s.a.v) şöyle buyurduğunu söylemiştir: “İmam, ikinci rek‘atte(n sonra oturmadan) kalktığında, eğer iyice doğrulmadan (oturmadığını) hatırlarsa otursun. İyice doğrulduysa oturmasın, (namazın sonunda) iki sehiv secdesi yapsın.”

Câbir dışında hadisin isnadında yer alan râviler güvenilirdir.⁵¹⁸ Câbir’in ise hâkim kanaate göre zayıf bir râvi olduğunu söylemek mümkündür. Müdellis bir râvi olduğuna işaret edilmekteyse de yukarıdaki hadiste tedlîs yapmadığı, hadisi Mugîre’den alırken kullandığı “haddesenâ” ifadesinden anlaşılmaktadır.

Söz konusu hadisi, Mugîre b. Şübeyl’den Câbir dışında rivayet eden güvenilir bir râvi bulunmamakta, Câbir rivayetinde teferrüd etmektedir. Ancak Ebû Dâvûd söz konusu hadisten hemen sonra farklı lafızlarla da olsa aynı sahâbî râviden mâna açısından Câbir’in hadisini destekleyen başka bir hadise yer vermiştir. Bu hadise göre, Mugîre b. Şu‘be imamlık yaparken ikinci rek‘atte oturmayı unutup kalkmış ve namazın sonunda sehiv secdesi yapmıştır. Sonra da Hz. Peygamber’in (s.a.v.) böyle yaptığını haber vermiştir.⁵¹⁹ Ebû Dâvûd, bu hadisin üç farklı tarikini birlikte zikretmiştir. Bunlardan, Ubeydullah b. Ömer el-Cüşemî→ Yezîd b. Hârûn→Abdurrahmân el-Mes‘ûdî→ Ziyâd b. ‘Ilâkâ→Mugîre b. Şu‘be tarikindeki râvilerin tamamı güvenilirdir. Ebû Dâvûd hadisin diğer iki tarikini yani Muhammed b. Abdurrahman b. Ebû Leylâ→Âmir eş-Şa‘bî→Mugîre b. Şu‘be tariki ile Ebû ‘Umeys→Sâbit b. ‘Ubeyd→Mugîre b. Şu‘be tarikini ise ta‘lik yaparak zikretmiştir. Bu tariklerin ilkinde yer

⁵¹⁷ Ebû Dâvûd “Salât” 203, (hadis nr. 1038); Tirmizî “Salât” 154, (hadis nr. 364); İbn Mâce “İkâmetü’s-salât” 131, (hadis nr. 1208).

⁵¹⁸ Hasan b. Amr için bk. Gassânî, Ebû Ali Hüseyin b. Muhammed el-Gassânî, *Tesmiyetü şüyühi Ebî Dâvûd* (nşr. Muhammed es-Said b. Besyûni Zağlûl), Beyrut: Dârü’l-kütübî’l-ilmiyye, ts., s. 74; Mizzî, *Tehzibü’l-Kemâl*, VI, 286; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 163. Abdullah b. Velîd için bk. Ebû Dâvûd, *Su‘âlâtü’l-Âcurrî*, s. 237; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, V, 188; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 348; Mizzî, *Tehzibü’l-Kemâl*, XVI, 272-273; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 328. Süfyân es-Sevrî için bk. İbn Sa‘d, *et-Tabakâtü’l-kebîr*, VIII, 492-495; İbn Maîn, *Su‘âlâtü İbn Cüneyd*, s. 355; Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, IV, 92-93; İclî, *Ma‘rifetü’s-sikât*, I, 407-415; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, I, 55-85; Mizzî, *Tehzibü’l-Kemâl*, XI, 154-169; Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl*, II, 169; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 244. Mugîre b. Şübeyl için bk. İclî, *Ma‘rifetü’s-sikât*, II, 293; Mizzî, *Tehzibü’l-Kemâl*, XVIII, 368-369; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 286; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 543. Kays b. Ebû Hâzım için bk. Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, VII, 145; İclî, *Ma‘rifetü’s-sikât*, II, 220; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, VII, 102; İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 307-308; Mizzî, *Tehzibü’l-Kemâl*, XXIV, 10-16; Zehebî, *er-Ruvâtü’s-sikât*, s. 153; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 456.

⁵¹⁹ Ebû Dâvûd, “Salât” 203, (hadis nr. 1039).

alan İbn Ebû Leylâ'nın "seyyiü'l-hıfz"⁵²⁰ olduğuna işaret edilmektedir.⁵²¹ Zehebî ve İbn Hacer ise İbn Ebû Leylâ'nın "seyyiü'l-hıfz" oluşuna işaret etmekle birlikte hakkında "sadûk" ifadesini kullanmışlardır.⁵²²

Yukarıdaki hadisin benzerleri, Mugîre b. Şu'be dışında Sa'd b. Ebû Vakkâs (ö. 55), Abdullah b. Mâlik b. Buhayne (ö. 56), Ukbe b. Âmir (ö. 58) gibi başka sahâbîlerden de nakledilmektedir. Bu sahâbîler arasında İbn Buhayne'nin hadisi *Kütüb-i Sitte*'nin tamamında yer almaktadır.⁵²³ Söz konusu hadiste Abdullah b. Buhayne, Hz. Peygamber'in (s.a.v.), cemaate namaz kıldırırken ikinci rek'atte oturmayı unutup ayağa kalktığını ve namazın sonunda selâm vermeden önce sehiv secdesi yaptığını haber vermektedir. Dolayısıyla bu hadis, Ebû Dâvûd'un üç farklı tarikle zikrettiği Mugîre b. Şu'be hadisini, dolaylı olarak da Câbir'in naklettiği hadisi mâna açısından desteklemektedir. Ayrıca *Kütüb-i Sitte*'de yer alan Abdullah b. Buhayne hadisi hakkında Tirmizî'nin de "hasen-sahih" değerlendirmesini yaptığı görülmektedir.⁵²⁴

Neticede bazı âlimlerin râvi hakkında kezzâb, metrûk şeklindeki ağır ithamlarda bulunduğu, bu ithamların ise daha çok râvinin Şîî bir görüş benimsemesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle daha önce kendisinden hadis rivayet edilmekteyken aşırı Şîî eğilimli bazı görüşlere meyl ettiği, ehli bid'attan sayıldığı için itham edilmiş ve rivayetleri terk edilmiştir. Fakat küfre düşmediği, zabt-itkan ve vera sahibi olduğu müddetçe bir râvinin Şîîliğinin veya Râfîzîliğinin rivayetinin kabulüne engel teşkil etmediği bilinmektedir.⁵²⁵ Öte taraftan bid'at ehlinin mezhebini desteklemek üzere yalan söyleme ihtimalinin de dikkate alınmasının lüzumu, hakkında kullanılan "kezzâb" ifadesinin görmezden gelinmemesi gerektiğini de işaret etmektedir. Herhâlükârda Câbir, Ebû Dâvûd'a ve âlimlerin çoğunluğuna göre zayıf bir râvidir. Nitekim, Ebû Dâvûd'un hadisin sonunda Câbir'den sadece bir hadis aldığını bilhassa belirtmesi, Câbir'in zayıf bir râvi olmasına ve hakkında ihtilâflar

⁵²⁰ "Seyyiü'l-hıfz" sebebiyle zayıf râviden hadis rivayeti ve rivayetin hükmü ile ilgili bilgi için bk. Ayşe Esra Ağırakça Şahyar, *Zayıf Hadis Rivayeti*, İstanbul: Akdem Yayınları, 2011, s. 231-237.

⁵²¹ Cûzcânî, *Ahvâlî'r-ricâl*, s. 108-109; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VII, 322-323; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II, 243-246; İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 288-397.

⁵²² Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, III, 613; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 493.

⁵²³ Buhârî "Ezân" 146, (hadis nr. 829), "Ezân" 147, (hadis nr. 830), "Sehv" 1, (hadis nr. 1224, 1225), "Sehv" 5, (hadis nr. 1230), "Eymân ve'n-nüzur", (hadis nr. 6670); Müslim, "Mesâcid", 570; Ebû Dâvûd, "Salât" 201, (hadis nr. 1036); Nesâî, "Tatbîk" 106, (hadis nr. 1177, 1178); "Sehv" 21, (hadis nr. 1222, 1223), "Sehv" 28, (hadis nr. 1261); Tirmizî "Salât" 173, (hadis nr. 392); İbn Mâce "İkâmetü's-salât" 131, (hadis nr. 1206, 1207).

⁵²⁴ Tirmizî, "Salât" 173, (hadis nr. 393).

⁵²⁵ İbn Dakîkul 'Îd, Ebû'l-Feth Takıyyüddin Muhammed b. Alî el-Kuşeyrî, *el-Iktirâh fî beyâni'l-istilâh ve mâ üdîfe ilâ zâlike mine'l-ehâdîsi'l-ma'düde mine's-sihâh* (nşr. Kahtân Abdurrahman ed-Dürî), Ürdün: Dârü'l-Ulûm li'n-neşr ve't-tevzî', 1427/2007, s. 439-440; İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 103.

bulunmasına bir işaret kabul edilebilir.⁵²⁶ Bu durumda Ebû Dâvûd'un zayıf râvileri ve onlardan gelen rivayetleri *Sünen*'ine almakta bir beis görmediğini söylemek mümkündür. Zira Ebû Dâvûd, bu tür rivayetlere yer verdiğinde zayıflığın kaynağını mutlaka belirtmiştir. Üstelik gerek Mugîre'nin gerek Buhayne'nin yer aldığı diğer güvenilir tarikler Câbir'in rivayetini sıhhat açısından desteklemektedir.

Hadis kaynaklarında sehiv secdesiyle ilgili pek çok sahih hadis yer almasına rağmen Ebû Dâvûd'un Câbir'den gelen tarike yer vermesi, bu hadisle amel edilmesi - Tirmizî de ilim ehlinin bu hadisle amel ettiğini belirtmektedir.⁵²⁷ - ve hadisin isnadında Süfyân es-Sevrî'nin bulunmasıyla da ilgili görünmektedir. Zira Ebû Dâvûd'un fikhî meselelerde Süfyân es-Sevrî, Mâlik ve Şâfî'nin çözümlerini esas aldığı ve topladığı hadislerin de bu çözümlerin kaynaklarını teşkil ettiği bilinmektedir.⁵²⁸

3. Hakîm b. Cübeyr el-Esedî (ö. ?)

Hakîm; Alkame b. Kays (ö. 62), İbrahim en-Nehâî (ö. 96), Saîd b. Cübeyr (ö. 94), Zekvân Ebû Sâlih Semmân (ö. 101) gibi hocalardan rivayette bulunmuştur. Kendisinden hadis rivayet eden râviler arasında ise Süfyan b. Uyeyne, Süfyan es-Sevrî, Şu'be b. el-Haccâc gibi şahsiyetler yer almaktadır.⁵²⁹ Hakîm'den hadis rivayet edenler arasında yer alan Şu'be b. el-Haccâc, Hakîm hakkında menfî görüşlere sahip olup,⁵³⁰ rivayet ettiği sadaka hadisinden dolayı kendisini terk etmiştir.⁵³¹ Şu'be'nin yanı sıra Abdurrahman b. Mehdî, Yahyâ b. Saîd gibi bazı hadis âlimleri de Hakîm'den hadis rivayetini terk etmişlerdir.⁵³² Hakîm, Cûzcânî tarafından "kezzâb",⁵³³ Dârekutnî tarafından ise "metrûk" şeklinde tavsif edilmiştir.⁵³⁴ Her iki âlim dışında kendisini ağır şekilde tenkid eden başka bir âlim ise bulunmamaktadır.

Hakîm'in, diğer münekkidler tarafından ise farklı cerh lafızlarıyla tenkid edildiği görülmektedir. Nitekim Yahyâ b. Maîn, Hakîm'i "leyse bi-şey",⁵³⁵ Ahmed b. Hanbel "za'îf, muzdarib",⁵³⁶ Buhârî "fihî nazar",⁵³⁷ Nesâî "za'îf"⁵³⁸ lafzıyla cerh etmiş, Ebû Hâtim ise râviyi

⁵²⁶ Sehârenfûrî, *Bezlü'l-mechûd*, V, 416.

⁵²⁷ Tirmizî, "Salât" 154, (hadis nr. 364).

⁵²⁸ Ebû Dâvûd, *Risâle*, s. 71.

⁵²⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VII, 166-167; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 472.

⁵³⁰ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, III, 16; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, I, 230.

⁵³¹ Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*, I, 316; İbn Adî, *el-Kâmil*, II, 634; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VII, 167-168.

⁵³² Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, III, 16; İbn Adî, *el-Kâmil*, II, 634.

⁵³³ Cûzcânî, *Ahvâlü'r-ricâl*, s. 49; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VII, 168.

⁵³⁴ Dârekutnî, *Sünen*, III, 30; Dârekutnî, *Su'âlâtü'l-Berkânî*, s. 24 ; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VII, 168.

⁵³⁵ İbn Maîn, *Târîh*, I, 210.

⁵³⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, I, 396; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, III, 202.

⁵³⁷ Ebû Tâlib el-Kādî, *İlelü't-Tirmizî el-kebîr*, s. 390.

“za‘îfû’l-hadîs, münkerü’l-hadîs” ifadeleriyle tenkid ederek Şîlikte aşırıya gittiğini belirtmiştir.⁵³⁹ Hakîm’in Şîlikteki aşırılığına vurgu yapanlardan biri de İbn Hibbân’dır. Kendisi aynı zamanda râviyi “kesîrû’l-vehm” olmakla da tenkid etmiştir.⁵⁴⁰ Zehebî de râvinin Râfîzîliğine değinerek pek çok âlimin kendisini zayıf kabul ettiğini söylemiş,⁵⁴¹ yine aynı şekilde İbn Hacer Şîlikle itham edildiğini ifade ederek Hakîm hakkında “za‘îf” lafzını kullanmıştır.⁵⁴² Hakîm hakkında müspet bir görüşe sahip olan tek münekkîd ise onu “mahalluhû sîdk” olarak tavsif eden Ebû Zür‘a’dır.⁵⁴³

Ebû Dâvûd’un, *Sünen*’de Hakîm’in yalnız bir hadisine yer verdiği tespit edilmiştir. Zekât bahsinde geçen söz konusu hadis şu şekildedir:

حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ حَكِيمِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ - « مَنْ سَأَلَ وَلَهُ مَا يُغْنِيهِ جَاءَتْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ خُمُوشٌ - أَوْ خُدُوشٌ - أَوْ كُدُوحٌ - فِي وَجْهِهِ ». فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا الْغِنَى قَالَ « خَمْسُونَ دِرْهَمًا أَوْ قِيمَتُهَا مِنَ الدَّهَبِ ».

قَالَ يَحْيَى فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُثْمَانَ لِسُفْيَانَ حَفْظِي أَنَّ شُعْبَةَ لَا يَرَوِي عَنْ حَكِيمِ بْنِ جُبَيْرٍ فَقَالَ سُفْيَانُ فَقَدْ حَدَّثَنَا زُبَيْدٌ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ.⁵⁴⁴

Abdullah b. Mes‘ûd (ö. 32) (r.a.), *Resûlullah*’ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu söylemiştir: “Kendisine yetecek malı olduğu halde dilenen kimsenin (aldığı şeyler) kıyamet gününde yüzünde tırmak izi -veya yara- olarak gelir.” Bunun üzerine “Ey Allah’ın Resûlü! Zenginliğin ölçüsü nedir?” diye soruldu. *Resûlullah* (s.a.v.): “Elli dirhem gümüş veya bunun değerinde altın” buyurdu.

(Râvi) *Yahyâ b. Âdem* (ö. 203) dedi ki: *Abdullah b. Osman, Süfyân’a*: Hatırladığıma göre *Şu‘be, Hakîm b. Cübeyr*’den (hadis) rivayet etmez” dedi. *Süfyân da*: “Bu hadisi *Muhammed b. Abdurrahman b. Yezîd*’den *Zübeyd b. el-Hâris* (ö. 122) rivayet etti” cevabını verdi.

Yukarıda verilen hadisin isnadı muttasıl, Hakîm dışında isnadda yer alan râviler de sikadır.⁵⁴⁵ Hakîm hakkında her ne kadar Cûzcânî ve Dârekutnî ağır ithamlarda bulunsalar da,

⁵³⁸ Nesâî, *ed-Du‘afâ’ ve’l-metrûkîn*, s. 166.

⁵³⁹ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, III, 201-202.

⁵⁴⁰ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, I, 246.

⁵⁴¹ Zehebî, *el-Mugnî*, I, 275.

⁵⁴² İbn Hacer, *Takrîb*, s. 176.

⁵⁴³ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, III, 202.

⁵⁴⁴ Ebû Dâvûd, “Zekât” 24, (hadis nr. 1628); Nesâî, “Zekât” 87, (hadis nr. 2592); Tirmizî, “Zekât” 22, (hadis nr. 657); İbn Mâce, “Zekât” 26, (hadis nr. 1840).

Ebû Zür‘a’nın râviyi sıdk makamında değerlendirmesi ve Zehebî’nin de belirttiği üzere pek çok münekkidin zayıf kabul etmesi, Hakîm’in terkinde değil aksine zayıflığı noktasında ittifakın bulunduğunu göstermektedir.

Hakîm’den kaynaklanan zayıflığa bağlı olarak hadisin sıhhati noktasında da bazı tenkidler bulunmaktadır. Zira söz konusu hadis, yukarıda da zikri geçtiği üzere Şu‘be’nin Hakîm’i terk etmesine sebep olan sadaka hadisinin bizzat kendisidir. Dolayısıyla Şu‘be söz konusu hadisi rivayet etme hususunda Allah’tan korktuğunu belirterek⁵⁴⁶ hadisle ilgili çekincesinin boyutunu dile getirmektedir. Ayrıca İbn Hibbân da sadaka hadisiyle ilgili olarak, hadisin Hakîm b. Cübeyr dışında bilinen başka bir tarihinin olmadığını ifade etmektedir.⁵⁴⁷ İbn Maîn ise hadisin bir başka râvisi olan Yahyâ b. Âdem üzerinde durarak onun dışında hadisi Süfyân’dan rivayet eden birini bilmediğini eğer bunda bir vehm olmasaydı pek çok kişinin Süfyân’dan bu hadisi rivayet edebileceğini hâlbuki zıddı gerçekleştiği için hadisin münker sayıldığını dile getirmektedir.⁵⁴⁸

Gerek Yahyâ b. Maîn’in gerek İbn Hibbân’ın ifadelerinden, hadisteki problemin râvilerin teferrüdünden kaynaklanan bir problem olduğu anlaşılmaktadır. Ancak İbn Hibbân’ın ifadesinin aksine hadisin sadece Hakîm b. Cübeyr’den gelmediği rivayetle sabittir. Nitekim bir rivayette Süfyân’ın: “Şu‘be, Hakîm b. Cübeyr’in sadaka hadisini inkâr ediyor. Hâlbuki ben onu Zübeyd’den işittim”⁵⁴⁹ dediği bilinmektedir. Ayrıca yukarıda da görüldüğü gibi Ebû Dâvûd, Hakîm rivayetinin hemen akabinde hadisi Muhammed b. Abdurrahman’dan Hakîm dışında Zübeyd b. el-Hâris’in de rivayet ettiğiyle ilgili Süfyân’dan gelen nakle yer vermektedir. Bunun yanı sıra *Sünen*’lerinde aynı hadise yer veren Tirmizî, Nesâî ve İbn

⁵⁴⁵ Hasan b. Ali el-Hulvânî için bk. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, III, 21; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, VI, 262-263; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 328; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 162. Yahyâ b. Âdem için bk. İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kebir*, VIII, 526; Dârimî, *Târîh*, I, 227; İclî, *Ma’rifetü’s-sikât*, II, 347; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, IX, 128-129; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXXI, 191-192; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 587. Muhammed b. Abdurrahman için bk. İclî, *Ma’rifetü’s-sikât*, II, 246; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, VII, 321-322; İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 361; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, V, 649; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 493. Abdurrahman b. Yezid için bk. İclî, *Ma’rifetü’s-sikât*, II, 91; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, V, 299; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XVIII, 12-14; Zehebî, *Târîhü’l-İslâm*, VI, 132; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 353.

⁵⁴⁶ Ukaylî, *ed-Du’afâ’ü’l-kebir*, I, 316.

⁵⁴⁷ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, I, 237.

⁵⁴⁸ İbn Maîn, *Târîh*, I, 254; İbn Adî, *el-Kâmil*, II, 634.

⁵⁴⁹ İbn Adî, *el-Kâmil*, II, 634.

Mâce'nin de Zübeyd'den gelen tarike işaret ettiği görülmektedir.⁵⁵⁰ Zübeyd ise sika bir râvidir.⁵⁵¹

Tirmizî'de bu hadisin Şerîk b. Abdullah→Hakîm b. Cübeyr→Muhammed b. Abdurrahman b. Yezîd→Abdurrahman b. Yezîd→Abdullah b. Mes'ûd tarikiyle geldiği görülmektedir. Şerîk'ten hadisi Ali b. Hücr ve Kuteybe rivayet etmişlerdir.⁵⁵² Dolayısıyla bu isnad, hadisin Süfyân dışında Şerîk'ten; Yahyâ b. Âdem dışında Ali b. Hücr ve Kuteybe'den geldiğini göstermektedir. İbn Hacer, isnadda yer alan Şerîk'in Kûfe kadılığına getirildiği günden itibaren hafızasının zayıfladığını ve çok hata yaptığını belirtmekle birlikte hakkında “sadûk” demiştir.⁵⁵³ Ali b. Hücr ve Kuteybe b. Saîd ise sikadır.⁵⁵⁴

Hakîm'in hadisine benzer hadislerin Abdullah b. Mes'ûd dışında Abdullah b. Amr es-Sehmî (ö. 63) ve Abdullah b. Ömer el-Adevî (ö. 73) olmak üzere iki sahâbî tarafından rivayet edildiği görülmektedir. Her biri güvenilir isnadlarla gelen bu hadislerden Abdullah b. Ömer el-Adevî'nin hadisi *Kütüb-i Sitte* musanniflerinden Buhârî, Müslim ve Nesâî'nin eserlerinde yer alırken,⁵⁵⁵ Abdullah b. Amr es-Sehmî'nin hadisi sadece Nesâî'de geçmektedir.⁵⁵⁶

Yukarıdaki bilgilerden hareketle Hakîm'in gerek zayıflığı gerek de sadaka hadisini ferd olarak rivayet etmesi nedeniyle tenkîd edildiği görülmektedir. Cûzcânî râviyi “kezzâb”, Dârekutnî ise “metrûk” olarak tasvir etmiş ancak bu noktada yalnız kalmışlardır. Çoğu münekkidin râvinin zayıflığına işaret etmesi ittifakın bu yönde olduğunu göstermektedir. Hakîm'in ferd olması nedeniyle eleştirdikleri hadisine gelince Ebû Dâvûd, Nesâî, Tirmizî ve İbn Mâce'nin aynı hadisin Zübeyd tarafından rivayet edildiğine dikkat çekmeleri Hakîm'in hadisini ferd olmaktan çıkarmaktadır. Ayrıca başka sahâbî râviler tarafından da benzer sahih rivayetlerin yer alması zayıf şeklinde değerlendirilen Hakîm'in hadisini sıhhat açısından

⁵⁵⁰ Nesâî, “Zekât” 87, (hadis nr. 2592); Tirmizî, “Zekât” 22, (hadis nr. 657); İbn Mâce, “Zekât” 26, (hadis nr. 1840).

⁵⁵¹ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, I, 367; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, III, 623; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IX, 289-292; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 401; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 213.

⁵⁵² Tirmizî “Zekât” 22, (hadis nr. 656).

⁵⁵³ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 266.

⁵⁵⁴ Ali b. Hücr için bk. Nesâî, *Tesmiyetü meşâyihî Ebî Abdirrahmân Ahmed b. Şu'ayb b. Ali en-Nesâî ellezîne semî'a minhüm ve zikrû'l-müdellesîn* (nşr. Şerîf Hâtim b. Ârif el-Avnî), Mekke: Dârü âlemi'l-fevâid, 1423, s. 58; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 214; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XX, 355; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 36; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 399; Kuteybe b. Saîd için bk. Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VII, 195; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VII, 140; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX, 20; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XIV, 481-488; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 454. Ezher b. Mervân için bk. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, II, 315; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 132; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, II, 330-331; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 231; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 98.

⁵⁵⁵ Buhârî, “Zekât” 52, (hadis nr. 1474); Müslim, “Zekât” 1040; Nesâî, “Zekât” 83 (hadis nr. 2585).

⁵⁵⁶ Nesâî, “Zekât” 89, (hadis nr. 2594).

desteklemektedir. Nitekim, Tirmizî de sadaka hadisiyle ilgili tarikleri zikrettikten sonra Abdurrahmân b. Mes'ûd'dan gelen bu hadisin "hasen" olduğuna hükmetmiştir.⁵⁵⁷

Söz konusu hadisi Hakîm'den aktaran kişinin Süfyân es-Sevrî olması, Ebû Dâvûd'un bu hadise yer vermesinin sebeplerinden biri kabul edilebilir ve hadisin Süfyân'ın mesâilinin dayanaklarından olduğu düşünülebilir. Nitekim bazı ilim ehlinin bu hadisle amel ettiği ve amel edenler arasında Süfyân es-Sevrî, Abdullah b. Mübârek, Ahmed b. Hanbel gibi âlimlerin yer aldığı bildirilmektedir.⁵⁵⁸

4. Ebû Abdürrahîm Ubeyde b. Muatteb ed-Dabbî (ö. ?)

Ubeyde b. Muatteb; İbrahim en-Nehâî (ö. 96), Ebû Vâil Şakîk b. Mesleme (ö. 86) gibi hocalardan hadis rivayet etmiş, kendisinden de Şu'be b. el-Haccâc (ö. 160), Süfyân es-Sevrî, Cerîr b. Abdülhamîd (ö. 188) gibi isimler nakilde bulunmuştur.⁵⁵⁹

Ubeyde, ömrünün sonunda ihtilâta uğramıştır. Nitekim Şu'be "Ubeyde bana hafızası bozulmadan önce rivayet etti" ifadesiyle⁵⁶⁰ Ubeyde'nin hafızasının kötüleştiğini haber vermektedir. Bu ifade, Şu'be'nin Ubeyde'nin hafızası bozulduktan sonra kendisinden hadis rivayetini bıraktığını ihsas etmektedir.

Bazı âlimler de Ubeyde'nin hadisini terk etmişlerdir. Nitekim İbnü'l-Mübârek'in Ubeyde'nin hadisini terk ettiği, Yahyâ b. Saîd el-Kattân'ın ve Abdurrahman b. Mehdî'nin kendisinden hadis nakletmediği aktarılmaktadır.⁵⁶¹ Pek çok âlimin Ubeyde'nin hadisini terk ettiğini dile getiren⁵⁶² Ahmed b. Hanbel de Ubeyde'nin hadisiyle meşgul olmayı gereksiz bulduğunu belirtmiştir.⁵⁶³ Ahmed b. Ali Fellâs ise kendisini "metrûkü'l-hadîs" olarak tavsif etmiş, aynı zamanda hakkında "seyyiü'l-hıfz" ifadesini kullanmıştır.⁵⁶⁴

Süfyân es-Sevrî'ye göre ise Ubeyde zayıf bir râvidir. Ebû Dâvûd da Ubeyde'yi Süfyân'ın zayıf hocaları arasında zikretmiştir.⁵⁶⁵ Ayrıca Süfyân'ın kendisinden sadece künyesiyle hadis rivayet etmesi nedeniyle -Süfyân ancak zayıf râvileri künyeleriyle zikrettiği

⁵⁵⁷ Tirmizî, "Zekât" 22, (hadis nr. 656).

⁵⁵⁸ Hattâbî, *Me'âlimü's-Sünen*, II, 52.

⁵⁵⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIX, 273.

⁵⁶⁰ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, VI, 128; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIX, 274.

⁵⁶¹ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VI, 94; İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 59.

⁵⁶² Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, II, 549; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 694.

⁵⁶³ Cûzcânî, *Ahvâlü'r-ricâl*, s. 69.

⁵⁶⁴ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VI, 94; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, II, 165.

⁵⁶⁵ Ebû Dâvûd, *Su'âlâtü'l-Âcurrî*, I, 189-190.

için- Ubeyde'nin ona göre zayıf bir râvi olduğu ifade edilmiştir.⁵⁶⁶ Süfyân'ın yanı sıra Ubeyde'nin zayıf olduğunu belirtenler arasında İbn Sa'd "za'îf cidden" lafzıyla;⁵⁶⁷ Yahyâ b. Maîn ve Ebû Hâtim "za'îfü'l-hadîs" lafzıyla;⁵⁶⁸ Ebû Zür'a, Nesâî ve İbn Hacer ise "leyse bi'l-kavî"⁵⁶⁹ lafzıyla Ubeyde'nin zayıf olduğunu söyleyenler arasında yer almaktadır. Ebû Dâvûd da Ubeyde'nin "za'îf" olduğu kanaatindedir.⁵⁷⁰ Nesâî ve İbn Hacer aynı zamanda Ubeyde'nin ihtilâta uğradığını da dile getirmişlerdir. Ubeyde'nin hafızasını yitirdiğine dikkat çeken âlimlerden biri de İbn Hibbân'dır. İbn Hibbân, Ubeyde'nin ihtilât nedeniyle bazı imamlardan mablûb hadis rivayet etmeye başladığını bildirerek ihtilâttan önceki hadisleriyle sonrakilerinin temyiz edilemediğini belirtmiştir. Bu nedenle hadisleriyle ihticâc edilemeyeceği kanaatindedir.⁵⁷¹ İbn Adî ise zayıf bir râvi olmasına rağmen Ubeyde'nin hadislerinin yazılacağını ifade etmiştir.⁵⁷²

Ubeyde'nin cerh edilme nedeninin daha çok sûû'l-hıfz nedeniyle olduğu anlaşılmaktadır. Ahmed b. Ali Fellâs'ın da "seyyü'l-hıfz" ile "metrûk" lafızlarını birlikte kullanması, râviyi hafızasının kötü olması nedeniyle metrûk şeklinde tavsif ettiğini düşündürmektedir. Bu noktada Şu'be'nin Ubeyde ile ilgili naklini de râvinin ihtilâttan sonra terk edildiğinin bir delili olarak saymak mümkündür. Ancak bu terk, ıstilahî anlamda "metrûk" lafzının ifade ettiği anlamda bir terk değil, ondan hadis rivayet etmeyi bırakmak anlamındadır.

Âlimlerin onun hakkında 'güvenilirdi fakat daha sonra ihtilâta uğradı' şeklinde bir kayıt düşmeyip aksine 'zayıf, ihtilâta uğradı' şeklinde görüş beyan etmeleri Ubeyde'nin ihtilâttan önce de zayıf bir râvi olduğuna işaret etmektedir. Bu durumda Ubeyde'nin ihtilâttan önceki rivayetleri, ancak başka tarikler ile desteklenmesi şartıyla alınabilecektir. Öte yandan Şu'be'nin ihtilâta uğramadan önce Ubeyde'den hadis nakletmesini, Şu'be nezdinde Ubeyde'nin güvenilir bir râvi olduğunun bir emaresi saymak mümkündür. Zira Şu'be'nin zayıf râvilerden hadis rivayet etmeme hususunda titiz bir âlim olduğu malumdur.

Ubeyde'nin Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde bir hadisi bulunmaktadır. Hadis şu şekildedir:

⁵⁶⁶ Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, III, 145-146.

⁵⁶⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kebir*, VIII, 474.

⁵⁶⁸ İbn Maîn, *Su'âlâtü İbn Cüneyd*, s. 441; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VI, 94.

⁵⁶⁹ Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, s. 213; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VI, 94; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 379.

⁵⁷⁰ Ebû Dâvûd, "Tetavvu'" 7, (hadis nr. 1272).

⁵⁷¹ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II, 173.

⁵⁷² İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 60.

حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ سَمِعْتُ عُبَيْدَةَ يُحَدِّثُ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنِ ابْنِ مِنْجَابٍ عَنْ قَرْنَعٍ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ عَنِ النَّبِيِّ - ﷺ - قَالَ « أَرْبَعٌ قَبْلَ الظُّهْرِ لَيْسَ فِيهِنَّ تَسْلِيمٌ تُفْتَحُ مِنْ أَبْوَابِ السَّمَاءِ ». قَالَ أَبُو دَاوُدَ بَلَغَنِي عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ الْقَطَّانِ قَالَ لَوْ حَدَّثْتُ عَنْ عُبَيْدَةَ بِشَيْءٍ لَحَدَّثْتُ عَنْهُ بِهَذَا الْحَدِيثِ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ عُبَيْدَةُ ضَعِيفٌ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ ابْنُ مِنْجَابٍ هُوَ سَهْمٌ.⁵⁷³

Ebû Eyyûb el-Ensârî'den nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Öğle namazından önce, arasında selam verilmeden kılınan dört (rek'at namaz) için gök kapıları açılır.”

Ebû Dâvûd dedi ki: Yahyâ b. Saîd el-Kattân'ın şöyle dediği bana ulaştı: “Eğer Ubeyde'den hadis nakledecek olsaydım ondan bu hadisi naklederdim.” Ebû Dâvûd akabinde “Ubeyde zayıftır, İbn Mincâb ise Sehm (adlı râvi)dir” dedi.

Hadisin isnadında Ubeyde dışında zayıf bir râvi bulunmamakta ve hadis muttasıl senedle gelmektedir. Ancak Ubeyde'nin yukarıda izah edilen durumu nedeniyle isnad zayıftır. Nitekim hadisin akabinde Ebû Dâvûd da Ubeyde'nin zayıflığını belirterek bu duruma dikkat çekmektedir. Öte yandan kendisinden hadis nakletmeyen Yahyâ el-Kattân'ın⁵⁷⁴ aktarılan görüşü, söz konusu hadisin Ubeyde'nin rivayetleri arasında en sağlamı olduğunu göstermektedir.

Ayrıca yukarıdaki isnadda hadisi Ubeyde'den rivayet eden kişinin Şu'be b. el-Haccâc olduğu görülmektedir. Şu'be'nin Ubeyde'den ihtilâta uğramadan önce hadis naklettiği bilindiğine göre, bu hadisin Ubeyde'nin ihtilâttan önceki rivayetlerinden olduğu değerlendirilmesi yapılabilir. Bu durumda Ubeyde'nin bu hadisi, onun ihtilâttan sonraki rivayetlerinden temyiz edilmekte ve İbn Hibbân'ın Ubeyde hakkında ihtilâttan önceki hadisleriyle sonrakilerinin temyiz edilemediği görüşü en azından söz konusu rivayet için geçerliliğini yitirmektedir.

Ubeyde'nin rivayeti *Kütüb-i Sitte* içerisinde yalnız Ebû Dâvûd ve İbn Mâce'nin *Sünen*'lerinde yer almakta, bu kaynaklarda hadisin Ebû Eyyûb el-Ensârî'den nakledilen güvenilir başka bir tarikine rastlanmamakta, diğer hadis kaynaklarında da güvenilir tariklerinin bulunmadığı görülmektedir. Zira Ebû Eyyûb el-Ensârî'den pek çok râvi benzer mânada hadis rivayet etmekte ancak bu hadislerin râvileri zayıf ya da isnadları munkatıdır.

⁵⁷³ Ebû Dâvûd, “Tetavvu” 7, (hadis nr. 1272); İbn Mâce, “İkâmetü's-salât” 105, (hadis nr. 1157).

⁵⁷⁴ Bazı kaynaklarda Yahyâ b. Saîd el-Kattân'ın söz konusu hadisi yazarken gördüğü bir âlime, “اما انه من عتيق حديثه” dediği nakledilmektedir (bk. İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II, 173; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIX, 274).

Örneğin; İbn Ebû Şeybe'nin *Musannef*'inde Ebû Eyyûb'dan Müseyyeb b. Râfi'↔Saîd b. Mesrûk↔Ebû'l-Ahvas tarikiyle benzer bir hadisin rivayet edildiği görülmektedir. Fakat râvilerinin tamamı sika olmasına rağmen hadisin isnadı, Müseyyeb b. Râfi'nin Ebû Eyyûb'tan hadis işitmemesi nedeniyle⁵⁷⁵ munkatıdır.

Öte yandan söz konusu hadis, Ebû Eyyûb el-Ensârî dışında Ebû Mûsa Muhammed b. Müsennâ→Ebû Dâvûd et-Tayâlisî→Muhammed b. Müslim b. Ebû'l-Vazzâ'→Abdülkerîm el-Cezerî→Mücâhid tarikiyle başka bir sahâbî râviden, Abdullah b. es-Sâib'den (ö. 63) rivayet edilmektedir.⁵⁷⁶ Tamamı güvenilir râvilerden oluşan bu hadis, Tirmizî ve Nesâî'de geçmekte olup, Ubeyde'nin Ebû Eyyûb'dan rivayet ettiği hadisi mâna açısından desteklemektedir.

5. Ebû'l-Yakzân Osman b. 'Umeyr el-Becelî (ö. 150)

Osman b. 'Umeyr; Enes b. Mâlik, İbrahim en-Nehâî, Adî b. Sâbit (ö. 116) gibi kişilerden hadis rivayet etmiş, kendisinden de Haccâc b. Ertat (ö. 145), Şu'be b. el-Haccâc, Şerîk b. Abdullah (ö. 177) gibi râviler nakilde bulunmuştur.⁵⁷⁷

Şîa mezhebine mensub bir râvi olan Osman b. 'Umeyr, pek çok âlim tarafından cerh edilmiştir. Nitekim Yahyâ b. Saîd el-Kattân'ın ve Abdurrahmân b. Mehdî'nin kendisinden hadis rivayet etmediği, Şu'be'nin ise ondan razı olmadığı bilinmektedir.⁵⁷⁸ Yahyâ b. Maîn hakkında "leyse hadîsuhû bi-şey",⁵⁷⁹ Ahmed b. Hanbel ve Ebû Zür'a "za'îfü'l-hadîs",⁵⁸⁰ Cûzcânî, "aşırı mezhepçi, münkerü'l-hadîs",⁵⁸¹ Nesâî "leyse bi'l-kavî",⁵⁸² Ebû Hâtim "za'îfü'l-hadîs, münkerü'l-hadîs"⁵⁸³ ifadesini kullanmaktadır. İbn Hibbân ise muhtelit bir râvi olduğuna dikkat çekerek özellikle teferrüd ettiği hadisleriyle ihticâcın câiz olmadığını kaydetmektedir.⁵⁸⁴ İbn Adî, râvinin Şîlikte aşırıya gittiğini, rec'at anlayışını benimsediğini

⁵⁷⁵ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, VI, 273-274, (hadis nr. 5992). Taberânî'nin *Mu'cem*'inde de benzer hadisi İbrahim en-Nehâî'den güvenilir bir râvi olan Abdülhâlik b. Selime rivayet etmektedir (bk. Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* [nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi], Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts., IV, 169, [hadis nr. 4035]). Ancak Mizzî, Abdülhâlik'in kendisinden nakilde bulunduğu kişiler sadedinde sadece Saîd b. el-Müseyyeb'e yer vermektedir (bk. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVI, 464).

⁵⁷⁶ Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, "Salât" 13, (hadis nr. 329); Tirmizî, "Vitr" 16, (hadis nr. 482).

⁵⁷⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIX, 470.

⁵⁷⁸ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VI, 246; Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*, III, 212; Ebû Dâvûd, *Su'âlâtü'l-Âcurrî*, I, 223; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI, 161.

⁵⁷⁹ İbn Maîn, *Târîh*, I, 335.

⁵⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, II, 536; Ebû Zür'a, *ed-Du'afâ' ve ecvibetühü 'alâ es'ileti'l-Berza'î*, s. 430.

⁵⁸¹ Cûzcânî, *Ahvâlü'r-ricâl*, s. 51.

⁵⁸² Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, s. 215.

⁵⁸³ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI, 161; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIX, 472.

⁵⁸⁴ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II, 95.

ifade etmekte, akabinde ise zayıflığına rağmen hadislerinin yazılabileceğini belirtmektedir.⁵⁸⁵ Zehebî de aynı şekilde râvinin Şîliğine dikkat çekerek taz'îf edildiğine işaret etmektedir.⁵⁸⁶ İbn Hacer ise hakkında “zayıf, ihtilata uğradı, tedlîs yapar, Şîlikte aşırı” ifadelerini kullanmaktadır.⁵⁸⁷

Osman'ı şiddetli şekilde cerh eden tek münekkîd Dârekutnî'dir. Zira Osman'ı “metrûk” şeklinde tavsif etmiş,⁵⁸⁸ ayrıca sapkın anlamına gelen “zâiğ” ifadesini kullanarak kendisiyle ihticâc edilmediğini dile getirmiştir.⁵⁸⁹ Dârekutnî'nin Osman hakkında “metrûk” ifadesini kullanması onun Şîliği ile ilgili görünmektedir. Ancak Osman'ın Şîî olmasına rağmen Şîî eğilimler taşımadığı da belirtilmektedir.⁵⁹⁰ Bununla beraber kendisinin sika bir râvi olduğu da söylenemez. Zira hakkında kullanılan ifadelerden pek çok âlimin Osman'ı zayıf kabul ettiği anlaşılmaktadır.

Ebû Dâvûd, *Sünen*'de Osman'ın bir rivayetine yer vermiştir. Hayızlı kadının durumuyla ilgili hadis şu şekildedir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ بْنِ زِيَادٍ قَالَ أَنْبَأَنَا ح وَأَخْبَرَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا شَرِيكٌ عَنْ أَبِي الْيَقْظَانَ عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ - فِي الْمُسْتَحَاضَةِ « تَدْعُ الصَّلَاةَ أَيَّامَ أَقْرَانِهَا ثُمَّ تَغْتَسِلُ وَتُصَلِّي وَالْوُضُوءُ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ ». قَالَ أَبُو دَاوُدَ زَادَ عُثْمَانُ « وَتُصَوِّمُ وَتُصَلِّي ». ⁵⁹¹

Adî b. Sâbit (ö. 116), babası vasıtasıyla dedesinden Nebî'in (s.a.v.) hayızlı kadın hakkında şöyle buyurduğunu ifade etmiştir: “Hayızlı günlerinde namazı terk eder sonra (hayız günleri bitince) gusleder ve namazını kılar. (Özürlü olduğu durumlarda) her namaz için abdest alması gerekir.”

Ebû Dâvûd dedi ki: Osman (b. Ebû Şeybe) “Oruç tutar ve namaz kılar” ifadesini ekledi.

Hadisin isnadında yer alan râvilerden Muhammed b. Ca'fer b. Ziyâd (ö. 228), Osman b. Ebû Şeybe, Adî b. Sâbit sika,⁵⁹² Osman b. 'Umeyr'den hadisi rivayet eden Şerîk sadûk,⁵⁹³

⁵⁸⁵ İbn Adî, *el-Kâmil*, VI, 287.

⁵⁸⁶ Zehebî, *el-Kâşif*, II, 11.

⁵⁸⁷ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 386.

⁵⁸⁸ Dârekutnî, *Su'âlâtü'l-Berkânî*, s. 51

⁵⁸⁹ Dârekutnî, *Su'âlâtü'l-Hâkim en-Nisâbüri li'd-Dârekutnî* (nşr. Muvaffak b. Abdullah b. Abdülkâdir), Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 1404/1984, s. 245.

⁵⁹⁰ Enes Topgül, Osman'ı Şîlik eğilimi taşımayan râviler başlığı altında zikretmektedir (bk. *Hadis Râvilerinde Şîlik Eğilimi*, s. 348). Topgül bu ifadesiyle Şîlik ithamına maruz kalan ancak çeşitli nedenlerle kaynaklar tarafından bu itham doğrulanmayan râvileri kastettiğini belirtmektedir.

⁵⁹¹ Ebû Dâvûd, “Tahâret” 114, (hadis nr. 297); Tirmizî, “Tahâret” 94, (hadis nr. 126); İbn Mâce, “Tahâret” 115, (hadis nr. 625).

Adî'nin babası Sâbit el-Ensârî ise meçhûl bir râvidir.⁵⁹⁴ Hadisi Hz. Peygamber'den (s.a.v.) nakleden sahâbî râvi Abdullah b. Yezîd el-Evsî olup sığâr-ı sahâbîden sayılmaktadır.⁵⁹⁵ Osman b. 'Umeyr ise Dârekutnî tarafından her ne kadar "metrûk" şeklinde tavsif edilmiş olsa da, Berkânî Osman'nın rivayet ettiği bu hadisin isnadını kendisine sorduğunda, isnadın zayıf olduğunu söyleyerek bu zayıflığın sebebini Osman b. 'Umeyr'in zayıflığına dayandırması, akabinde söz konusu isnadla rivayet edilen hadisin terk edilmeyeceğini, bilakis tahrîc edilebileceğini ifade etmesi⁵⁹⁶ Dârekutnî'nin Osman'ı ve rivayet ettiği hadisi mutlak olarak metrûk görmediğini ortaya koymaktadır. Nitekim Zehebî, Dârekutnî'nin metrûkun yanı sıra râvi hakkında "zayıf" dediğini nakletmektedir.⁵⁹⁷ Dolayısıyla Osman metrûk değil, zayıf bir râvidir. Ancak gerek kendisinin zayıflığı gerek de isnadda yer alan bir diğer râvi Sâbit el-Ensârî'nin cehâleti nedeniyle, *Sünen*'de yer alan bu hadis, isnad açısından problemlidir.

Osman'ın rivayet ettiği hadis aynı zamanda ferd hadistir. Zira Şerîk, Osman'dan; Osman, Adî b. Sâbit'ten, Âdi ise babasından rivayette tek kalmıştır. Hadisin *Kütüb-i Sitte* içerisinde aynı sahâbîden rivayet edilen başka bir tarikine de rastlanmamaktadır. Ancak Ebû Dâvûd'un, söz konusu hadisin hemen akabinde Hz. Âişe'den (r.anhâ) nakledilen aynı mânadaki hadislere yer verdiği görülmektedir. Fakat Hz. Âişe'den (r.anhâ) nakledilen hadislerin senedlerinde râvi kaynaklı bazı problemler bulunduğu için bu hadislerin zayıf olduğunu belirten Ebû Dâvûd, Osman b. 'Umeyr'in hadisinin zayıf olduğunu da beyan etmektedir.⁵⁹⁸ Ebû Dâvûd'un bu tutumundan, *Sünen*'de Osman b. 'Umeyr'den gelen söz konusu hadise ve diğer hadislerle zayıflıklarına işaret etmek amacıyla yer verdiği anlaşılmaktadır. Nitekim Ebû Dâvûd'un sahih hadis bulamadığı konularda zayıf hadis zikrettiği ve onların zayıflığını mutlaka açıkladığı bilinmektedir.

Ebû Dâvûd'un söz konusu hadise yer vermesindeki bir diğer amaç ise, hadisin fikhî bir hüküm içermesi ve kendisiyle amel ediliyor olmasıdır. Nitekim pek çok sahâbî ve tâbiîn,

⁵⁹² Muhammed b. Ca'fer b. Ziyâd için bk. İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX, 89; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIV, 582; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 471; Osman b. Ebû Şeybe için bk. İclî, *Ma'rîfetü's-sikât*, II, 130; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIX, 478-487; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, III, 35-39; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 386; Adî b. Sâbit için bk. Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, II, 491; İclî, *Ma'rîfetü's-sikât*, II, 132; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 2; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 15; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 388.

⁵⁹³ Şerîk için bk. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IV, 367; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 468-472; Zehebî, *el-Mugnî*, I, 425-426; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 266.

⁵⁹⁴ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 461; Zehebî, *el-Mugnî*, I, 188; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 133.

⁵⁹⁵ Hayatı için bk. İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed eş-Şeybânî, *Üsdü'l-gâbe* (nşr. Ali Muhammed Muavviz v.dğr.), Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, ts., III, 413; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVI, 301-304; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 456-457.

⁵⁹⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIX, 476, dn. 3.

⁵⁹⁷ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, III, 50.

⁵⁹⁸ Ebû Dâvûd, "Tahâret" 114, (hadis nr. 298, 299, 300).

Süfyân es-Sevrî, İmâm Mâlik, İbnü'l-Mübârek ve İmâm Şâfi gibi âlimler hayızlı kadının hayız müddetinin, mu'tad günlerini aştığında gusledip, her namaz veya vakit için abdest alması gerektiği görüşündedirler.⁵⁹⁹

6. Ömer b. Abdullah b. Ya'lâ es-Sekafî (ö. ?)

Ömer b. Abdullah; Enes b. Mâlik, Saîd b. Cübeyr (ö. 94), babası Abdullah b. Ya'lâ (ö. ?) gibi isimlerden hadis rivayet etmiş, kendisinden de İsrâil b. Yûnus (ö. 160), Süfyân es-Sevrî, Cerîr b. Abdülhamîd (ö. 188) gibi râviler nakilde bulunmuştur.⁶⁰⁰

Buhârî, Ömer'in babası, babasının da dedesi vasıtasıyla Hz. Peygamber'den (s.a.v.) altın yüzükle ilgili hadis rivayet ettiğini belirtmiş, akabinde Ömer hakkında "yetekellemûne fîhi" ifadesini kullanmıştır.⁶⁰¹ İbn Hibbân ise Ömer'in babasından rivayet ettiği hadislerin münker olduğunu ifade etmiştir.⁶⁰² Başka bir keresinde ise İbn Hibbân'ın "zayıf (ضعيف), belânın kendisinden mi babasından mı kaynaklandığını bilmiyorum" dediği nakledilmiştir.⁶⁰³ Dârekutnî daha müteşeddid bir tutum sergileyerek Ömer'i "metrûk" olarak tavsif etmiştir.⁶⁰⁴

Öte yandan İbn Maîn, Ahmed b. Hanbel, Ebû Hâtim, Ebû Zür'a, Nesâî ve İbn Hacer gibi münekkidler ise râviyi "za'îf" veya "za'îfü'l-hadîs" lafızlarıyla cerh etmişlerdir.⁶⁰⁵ Ebû Hâtim aynı zamanda buna "münkerü'l-hadîs" lafzını da eklemiştir.⁶⁰⁶ Ayrıca İbn Maîn'in başka bir keresinde râviyi "leyse bi-şey",⁶⁰⁷ Ebû Zür'a'nın ise "leyse bi-kavî, es'elullâhe's-selâme"⁶⁰⁸ şeklinde cerh ettiği bilinmektedir. Fesevî de Ömer hakkında hafif derecede zayıflığa işaret eden "leyyinü'l-hadîs"⁶⁰⁹ ifadesini kullanmıştır.

⁵⁹⁹ Tirmizî, "Tahâret" 93, (hadis nr. 125); Hattâbî, *Me'âlimü's-Sünen*, I, 92.

⁶⁰⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXI, 418.

⁶⁰¹ Buhârî, *ed-Du'afâ'ü's-sagîr*, s. 84; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, II, 213; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXI, 419.

⁶⁰² İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II, 91.

⁶⁰³ İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' vel'metrûkîn*, II, 147.

⁶⁰⁴ İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, II, 213; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXI, 420; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, III, 211; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 238.

⁶⁰⁵ İbn Maîn, *Târîh*, II, 157; Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, I, 514; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI, 118; Ebû Zür'a, *ed-Du'afâ' ve'ecvibetühü 'alâ es'ileti'l-Berza'î*, s. 364; Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, s. 223; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 414.

⁶⁰⁶ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI, 118. Ancak İbn Hacer, *Tehzîb*'de dört âlimin Ömer hakkında "münkerü'l-hadîs" dediklerini, Ebû Hâtim'in buna ilâve olarak "metrûkü'l-hadîs" dediğini aktarmaktadır (bk. *Tehzîb*, III, 237). Bu bilgi, İbn Hacer dışında başka bir âlim tarafından ise nakledilmemektedir.

⁶⁰⁷ Dârimî, *Târîh*, s. 177.

⁶⁰⁸ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI, 118-119.

⁶⁰⁹ Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, III, 111.

Ömer'in *Sünen*'de Buhârî'nin işaret ettiği altın yüzükle ilgili rivayeti⁶¹⁰ yer almaktadır. Bu rivayet dışında ise *Sünen*'de Ömer b. Ya'lâ'dan nakledilen başka bir hadise rastlanmamaktadır. Söz konusu rivayet şöyledir:

حَدَّثَنَا صَفْوَانُ بْنُ صَالِحٍ حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عُمَرَ بْنِ يَعْلَى فَذَكَرَ الْحَدِيثَ نَحْوَ حَدِيثِ الْحَاتِمِ.
قِيلَ لِسُفْيَانَ كَيْفَ تُرَكِّبُهُ قَالَ تَضُمُّهُ إِلَى غَيْرِهِ.⁶¹¹

Ebû Dâvûd, Ömer b. Ya'lâ'nın rivayetini, zînet olarak takılan yüzüğün zekâtıyla ilgili Hz. Âişe'den (r.anhâ) nakledilen benzer bir rivayetin hemen akabinde zikretmektedir. Rivayetten anlaşılacağı gibi Ebû Dâvûd, söz konusu hadisin isnadını Ömer'e kadar zikretmiş, hadise de sadece değinmekle yetinmiştir. Söz konusu hadis Beyhakî'nin *Sünen*'inde tam olarak şu şekilde yer almaktadır:

أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدِانَ، أَنبَأَ أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الصَّغَرِ، ثنا عُبَيْدُ بْنُ شَرِيكٍ، ثنا صَفْوَانُ، ثنا الْوَلِيدُ، ثنا سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ، عَنْ عُمَرَ بْنِ يَعْلَى الطَّائِفِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفِي إصْبَعِي خَاتَمٌ مِنْ ذَهَبٍ، فَقَالَ: "تُوَدِّي زَكَاةَ هَذَا؟" فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَهَلْ فِي ذَا زَكَاةٍ؟ قَالَ: "نَعَمْ جَمْرَةٌ عَظِيمَةٌ". قَالَ الْوَلِيدُ: فَقُلْتُ لِسُفْيَانَ كَيْفَ تُوَدِّي زَكَاةَ خَاتَمٍ وَإِنَّمَا قَدْرُهُ مِثْقَالٌ أَوْ نَحْوُهُ، قَالَ: تُضَيِّفُهُ إِلَى مَا تَمْلِكُ فِيمَا يَجِبُ فِي وَزْنِهِ الزَّكَاةُ، ثُمَّ تُرَكِّبُهُ. وَكَذَلِكَ رَوَاهُ جَمَاعَةٌ عَنِ الْوَلِيدِ بْنِ مُسْلِمٍ وَرَوَاهُ أَيْضًا الْأَشْجَعِيُّ عَنِ الثَّوْرِيِّ.⁶¹²

Nakle göre, Ömer'in dedesi Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yanına, parmağında altın yüzükle gelmiş, bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisine bu yüzüğün zekâtını verip vermediğini sormuştur. Ömer'in dedesi de bunun için zekât düşüyor mu ki diyerek durumdan haberdar olmadığını yansıtan bir ifade kullanmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.) ise kendisine zekâtın düştüğünü haber vererek, zekâtını eda etmediği takdirde (yüzüğün kıyamet gününde kendisi için) büyük bir kor olacağını belirtmiştir. Velîd b. Müslim de Süfyân'a, nisap miktarına ulaşmadığında yüzüğün zekâtının nasıl verileceğini sormuş, Süfyân ise zekât düşen diğer mallara ilâve edilerek verileceğini bildirmiştir.

Beyhakî'nin tafsilatlı, Ebû Dâvûd'un muhtasar olarak verdiği hadisin isnadında yer alan Ömer zayıf olduğu gibi babası Abdullah b. Ya'lâ da "fihi nazar", "kesîrû'l-menâkîr", "da'afahû gayru vâhid" gibi lafızlarla cerh edilen zayıf bir râvidir.⁶¹³ Dolayısıyla hadis, isnad

⁶¹⁰ Söz konusu rivayetin, İbn Dâse rivayeti olduğu ifade edilmektedir (bk. Mizzî, *Tuhfetü'l-esrâf*, XIII, 322; Azîmâbâdî, *Avnü'l-ma'bûd*, IV, 301). Muhammed Avvâme ise bu rivayetin, İbn Dâse'nin rivayetini esas alan iki nüshada ve Kürdî nüshasının hâşiyesinde bulunduğu işaret etmektedir (bk. *Sünen*, II, 315).

⁶¹¹ Ebû Dâvûd, "Zekât" 4, (hadis nr. 1568).

⁶¹² Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* (nşr. Muhammed Abdülkâdir Atâ), Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1424/2003, IV, 244, (hadis nr. 7585).

⁶¹³ Buhârî, *ed-Du'afâ'ü's-sagîr*, s. 72; Dârekutnî, *ed-Du'afâ' vel'metrûkîn*, s. 183; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' vel'metrûkîn*, II, 147; Zehebî, *el-Mugnî*, I, 519.

açısından problemlidir. Ayrıca söz konusu hadisi, Ömer dışında rivayet eden başka güvenilir bir râvi de bulunmamaktadır. Benzer mânada bir hadis ise sadece Hz. Âişe (r.anhâ) tarafından nakledilmektedir. Bu hadis de daha önce ifade edildiği gibi Ebû Dâvûd'un Ömer'in hadisinden bir önce zikrettiği Hz. Âişe (r.anhâ) hadisidir. Hz. Âişe (r.anhâ) rivayeti ise *Kütüb-i Sitte* içerisinde sadece Ebû Dâvûd'dun *Sünen*'inde geçmekte olup, hadisi Hz. Âişe'den tek nakleden râvi Abdullah b. Şeddâd'dır. Mizzî'nin belirttiğine göre Abdullah b. Şeddâd Hz. Âişe'den nakilde tek kaldığı için Ebû Dâvûd, Ömer b. Ya'lâ hadisine yer vermiştir.⁶¹⁴ Bu durumda Ebû Dâvûd'un Ömer'in muhtasar da olsa altın yüzükle ilgili rivayetini zikretme amacının Hz. Âişe'den nakledilen benzer hadisi desteklemek olduğu anlaşılmaktadır.

7. Ebû Muhammed Amr b. Sâbit b. Hürmüz el-Bekrî (ö. 172)

Amr b. Sâbit; Amr b. Ebi'l-Mikdâm ismiyle de tanınan Kûfeli bir râvidir. Simâk b. Harb (ö. 123), babası Ebû'l-Mikdâm Sâbit b. Hürmüz (ö. ?), Abdullah b. Muhammed b. Akîl (ö. 141) gibi şahsiyetlerden hadis rivayet etmiş, kendisinden de Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Ebû Nuaym Fazl b. Dükeyn, Ebû'l-Velîd et-Tayâlisî (ö. 227) gibi pek çok isim nakilde bulunmuştur.⁶¹⁵

Amr'ın cerh-ta'dîl açısından durumu incelendiğinde genellikle tenkide maruz kaldığı görülmektedir. Nitekim ilk dönem münekkidlerinden Abdullah b. Mübârek kendisini terk etmiş, Abdurrahman b. Mehdî ise Amr'dan hadis rivayetini yasaklamıştır.⁶¹⁶ Ayrıca Abdullah b. Mübârek'in "Amr'dan hadis rivayet etmeyin, çünkü o sefeye sövmüştür" dediği nakledilmektedir.⁶¹⁷ Ukaylî'de yer alan bir nakle göre ise İbnü'l-Mübârek'in, sefeye sövmesi nedeniyle Amr'ı terk ettiği açıkça dile getirilmiştir.⁶¹⁸

Hicrî II. asır münekkidlerinden İbn Maîn ise, kendisini "leyse bi-şey" lafzıyla⁶¹⁹ başka bir keresinde "za'îf, leyse bi-sika velâ me'mûn"⁶²⁰ şeklinde cerh etmiş, İclî ise râvinin kuvvetli bir Şîa müntesibi olup, bu konuda aşırıya gittiğini belirterek kendisini "vâhi'l-hadîs" olarak nitelemiştir.⁶²¹ Ebû Hâtim de râvinin Şîilikte aşırıya gittiğini, hoş olmayan görüşlere sahip olduğunu dile getirmekle birlikte hakkında "za'îfü'l-hadîs, yüktebü hadîsuh" ifadesini

⁶¹⁴ Mizzî, *Tuhfetü'l-eşraf*, XIII, 322.

⁶¹⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXI, 554- 555.

⁶¹⁶ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI, 223; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II, 76; İbn Adî, *el-Kâmil*, VI, 213-214.

⁶¹⁷ Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'l-İlel*, III, 486; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXI, 555.

⁶¹⁸ Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*, III, 262.

⁶¹⁹ Dârimî, *Târîh*, s. 151.

⁶²⁰ İbn Maîn, *Târîh*, I, 247, 377-378; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI, 223.

⁶²¹ İclî, *Ma'rîfetü's-sikât*, II, 173.

kullanmıştır. Aynı şekilde Ebû Zür‘a,⁶²² İbn Adî⁶²³ ve İbn Hacer⁶²⁴ gibi münekkidler de Amr’ı “za‘îf” olarak cerh etmiştir. Buhârî, “leyse bi’l-kavî” ifadesini kullanmıştır.⁶²⁵

Amr’ı şiddetli şekilde tenkid eden münekkidler arasında Nesâî, İbn Hibbân ve Zehebî yer almaktadır. Zira Nesâî ve Zehebî Amr’ı “metrûk” olarak tavsif ederken,⁶²⁶ İbn Hibbân Amr’ı mevzû hadis rivayet eden râviler arasında değerlendirmekte, bu nedenle rivayetlerinin yalnızca i‘tibar için kullanılmasını uygun görmektedir.⁶²⁷ Söz konusu münekkidlerin râviyi cerh etme sebepleri açık olmamakla birlikte sert tenkidlerinde râvinin Şîa’ya mensubiyeti etkin bir rol oynamıştır. Ancak çoğunluğun kanaatine göre Amr terki gerektirecek kadar aşırı zayıf biri değildir. Bu noktada dikkati çeken en önemli husus ise eserinde Amr’ın rivayetine yer veren Ebû Dâvûd’un Amr hakkındaki kanaatidir. Zira Ebû Dâvûd, Amr hakkında “kötü biri/رَجُلٌ سَوِيءٌ” ifadesini kullansa da onun hadislerinin Şiflerin hadisine benzemediğini, aksine müstakîm olduğunu vurgulamaktadır. Başka bir yerde ise hadislerinde herhangi bir nekâretin bulunmadığına işaret etmektedir.⁶²⁸ Ayrıca kendisinden tahrîc ettiği rivayetin akabinde “hadiste sadûktur” ifadesini de kullanmaktadır.

Ebû Dâvûd, Amr hakkında olumlu bir kanaate sahip olmakla birlikte onun *Sünen*’de sadece bir yerde, Hamne b. Cahş’dan (ö. 44) rivayet edilen istihâza hadisinin akabinde yaptığı açıklamada, Amr b. Sâbit’ten bahsettiği görülmektedir.

Hamne b. Cahş’dan nakledildiğine göre kendisi çok hayız gören bir kadındır. Bu nedenle Hz. Peygamber’e (s.a.v.) gidip fetvâ istemiş, Hz. Peygamber de kendisine, iki tavsiyede bulunmuştur. Bu tavsiyelerden biri normal hayız gördüğü gün süresi geçince gusledip bir sonraki mu‘ad günü gelene kadar namazına ve orucuna devam etmesi, diğeri ise özürlü olduğu durumlarda öğle ve ikindiye cem‘ edip iki vakit için bir gusül, akşam ve yatsıyı cem‘ edip bunun için de bir gusül alması ve sabah namazı için ise ayrıca gusletmesidir. Hz. Peygamber son tavsiyesini kastederek “وهذا أعجب الأمرين إليّ”/ikisi arasında daha hoşuma giden budur” buyurmuştur.⁶²⁹

⁶²² İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, VI, 223.

⁶²³ İbn Adî, *el-Kâmil*, VI, 215.

⁶²⁴ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 419.

⁶²⁵ Buhârî, *ed-Du‘afâ‘ü’s-sagîr*, s. 87.

⁶²⁶ Nesâî, *ed-Du‘afâ‘ ve’l-metrûkîn*, s. 220; Zehebî, *el-Mugnî*, II, 62.

⁶²⁷ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II, 76.

⁶²⁸ Ebû Dâvûd, *Su‘âlâtü’l-Âcurrî*, I, 244-245, 341-342; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXI, 557-558.

⁶²⁹ Ebû Dâvûd, “Tahâret” 111, (hadis nr. 287). Hadisin Arapça metni uzun olduğu için, metne yer verilmemiş, mefhumu aktarılmakla yetinilmiştir.

Söz konusu hadis, Züheyr b. Harb→Abdülmelik b. Amr→Züheyr b. Muhammed→Abdullah b. Muhammed b. Akîl→İbrahim b. Muhammed b. Talha→İmrân b. Talha tarikiyle Hamne b. Cahş'tan rivayet edilmektedir. Ancak isnadda yer alan Abdullah b. Muhammed b. Akîl (ö. 141), bazı âlimlere göre makbul olmakla birlikte Ebû Dâvûd'a göre zayıf bir râvidir.⁶³⁰ İbn Akîl'den hadisi nakleden Züheyr b. Muhammed (ö. 162) ise sadûktur.⁶³¹

Ebû Dâvûd, söz konusu hadisin hemen akabinde şu açıklamayı yapmaktadır:

قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَرَوَاهُ عَمْرُو بْنُ ثَابِتٍ عَنِ ابْنِ عَقِيلٍ قَالَ فَقَالَتْ حَمْنَةُ فَقُلْتُ هَذَا أَعْجَبُ الْأَمْرَيْنِ إِلَيَّ. لَمْ يَجْعَلْهُ مِنْ قَوْلِ النَّبِيِّ ﷺ - جَعَلَهُ كَلَامَ حَمْنَةَ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَعَمْرُو بْنُ ثَابِتٍ رَافِضِيٌّ رَجُلٌ سَوِيٌّ وَلَكِنَّهُ كَانَ صَدُوقًا فِي الْحَدِيثِ وَثَابِتُ بْنُ الْمِقْدَامِ رَجُلٌ تَقِيٌّ وَذَكَرَهُ عَنْ يَجِيِّ بْنِ مَعِينٍ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ سَمِعْتُ أَحْمَدَ يَقُولُ حَدِيثُ ابْنِ عَقِيلٍ فِي نَفْسِي مِنْهُ شَيْءٌ.

Ebû Dâvûd'un bu ifadesine göre, aynı hadisi Abdullah b. Muhammed b. Akîl'den Amr b. Sâbit rivayet etmiştir. İbn Akîl bu rivayetinde, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) değil de Hamne b. Cahş'ın “وهذا أعجب الأمرين إليّ/ikisi arasında daha hoşuma giden budur” dediğini söylemiştir. Başka bir ifadeyle bu sözü Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözü olarak değil, Hamne'nin sözü olarak nakletmiştir.

Daha sonra Ebû Dâvûd, Amr'ın Râfîzî, kötü biri fakat hadiste sadûk olduğuna, üstelik babasının da sika olduğuna dikkat çekmiş, İbn Akîl ile ilgili olarak ise Ahmed b. Hanbel'in “hadisi hakkında içimde bir şüphe var” ifadesini nakletmiştir.

Ebû Dâvûd'un yapmış olduğu açıklamadan onun, asıl dikkat çekmek istediği ismin Abdullah b. Muhammed b. Akîl olduğu anlaşılmaktadır. Zira aynı rivayetteki farklılığa değindikten sonra Amr hakkında müspet ifadeler kullanıp, İbn Akîl ile ilgili Ahmed b. Hanbel'in ifadesine yer vermesi, Ebû Dâvûd'un bu farklılığın müsebbibi olarak İbn Akîl'i gördüğünü düşündürmektedir. Çünkü aynı hadisi İbn Akîl'den rivayet eden her iki râvi Züheyr b. Muhammed ve Amr b. Sâbit Ebû Dâvûd'a göre “sadûk”, İbn Akîl ise “seyyiü'l-hıfz” bir râvidir. Bu nedenle hadisi Züheyr'e farklı, Amr'a farklı rivayet etmesi muhtemeldir. Dolayısıyla Ebû Dâvûd'un Amr b. Sâbit'ten bahsetmesindeki amacın, İbn Akîl ile ilgili probleme işaret etmek olduğunu söylemek mümkündür.

⁶³⁰ Ebû Dâvûd, *Su'âlâtü'l-Âcurrî*, I, 164, 182; II, 83.

⁶³¹ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, I, 371; Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, s. 180; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, III, 589-590; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, IX, 416-418; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 217.

İbn Akîl'in rivayet ettiği Hamne b. Caş hadisi *Kütüb-i Sitte* içinde Tirmizî ve İbn Mâce'nin *Sünen*'lerinde de yer almaktadır. Tirmizî'deki tarik Ebû Dâvûd'dakiyle aynı olup hadisi İbn Akîl'den Züheyr nakletmektedir. Ayrıca Tirmizî bazı âlimlerin bu hadis hakkında "hasen, hasen-sahih" dediklerini haber vermektedir.⁶³²

İbn Mâce'de ise aynı hadisi, İbn Akîl'den İbn Cüreyc (ö. 150) ve Şerîk b. Abdullah (ö. 177) rivayet etmektedir.⁶³³ İbn Cüreyc tedlîs yapmakla bilirse de "sika", Şerîk çok hata yapmakla birlikte "sadûk" bir râvidir.⁶³⁴ Bu tariklerin her birinde "وهذا أعجب الأمرين إليّ/ikisi arasında daha hoşuma giden budur" sözü ise Hz. Peygamber'in sözü olarak nakledilmiştir. Neticede, söz konusu hadisi İbn Akîl'den Züheyr b. Muhammed, Amr b. Sâbit, Şerîk ve İbn Cüreyc olmak üzere dört râvi rivayet etmektedir. Ancak İbn Akîl zayıf bir râvidir ve söz konusu hadisi rivayette tek kalmıştır. İbn Akîl dışında Hamne b. Caş'tan bu hadisi rivayet eden güvenilir bir râvinin varlığına da rastlanmamaktadır.

8. Amr b. Abdullah b. el-Esvâr el-Yemânî (ö. ?)

Amr Berk olarak da tanınan Amr b. Abdullah sadece İbn Abbas'ın mevlâsı İkrime'den (ö. 104) rivayette bulunmuş, Amr'dan ise yalnızca Ma'mer b. Râşid (ö. 154) hadis rivayet etmiştir.⁶³⁵

Amr, İbn Maîn tarafından "leyse bi'l-kavî", Hişâm b. Yusuf (ö. ?) tarafından "leyse bi-sika", Ezdî tarafından ise "metrûkü'l-hadîs" şeklinde tavsif edilmiş,⁶³⁶ Ahmed b. Hanbel ise Amr hakkında "lehû eşyâun menâkîr" ifadesini kullanmış, öte yandan Ma'mer'in kendisinden rivayet ettiği hadislerin "lâ be'se bih" olduğunu belirtmiştir.⁶³⁷ İbn Adî Amr hakkında "ehadisuhu la yütâbiuhu's-sikâtü aleyhi", Zehebî "da'ufe" ifadesini kullanırken,⁶³⁸ İbn Hacer "sadûk, fîhi lîn" ifadesini kullanmıştır.⁶³⁹

Neticede Amr'ın adâlet ve zabt yönünden bazı kusurları bulunmakla birlikte Ezdî dışında kendisini şiddetli şekilde tenkid eden bir âlim bulunmamaktadır. Hakkında genellikle zayıflığına delâlet eden lafızlar kullanılırken İbn Hacer kendisini "sadûk" kabul etmektedir.

⁶³² Tirmizî, "Tahâret" 95, (hadis nr. 128).

⁶³³ İbn Mâce, "Tahâret" 115, (hadir nr. 622); "Tahâret" 117, (hadis nr. 627).

⁶³⁴ İbn Cüreyc için bk. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, V, 357-358; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 93-94; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, II, 659; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 363. Şerîk için bk. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IV, 367; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 468-472; Zehebî, *el-Mugnî*, I, 425-426; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 266.

⁶³⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXII, 96.

⁶³⁶ İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, II, 229; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 283-284.

⁶³⁷ Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*, III, 259.

⁶³⁸ İbn Adî, *el-Kâmil*, VI, 248; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 81.

⁶³⁹ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 423.

Ancak İbn Hacer bunun yanı sıra “fihi lîn” diyerek râvide hafif de olsa bir zayıflığın bulunduğuna işaret etmektedir. Nitekim Münzirî, Amr’ın zayıflığına işaret etmiş, hakkında “vekad tekellemû fihi gayru vâhid” ifadesini kullanmış,⁶⁴⁰ *Tahrîru Takrîbi ’t-Tehzîb*’te ise İbn Hacer’in “sadûk” değerlendirmesine itiraz edilerek Amr’ın “zayıf” olduğu belirtilmiştir.⁶⁴¹

Ebû Dâvûd *Sünen*’de Amr’ın sadece bir hadisine yer vermiştir. Bu hadis şu şekildedir:

حَدَّثَنَا هَنَادُ بْنُ السَّرِيِّ وَالْحَسَنُ بْنُ عَيْسَى مَوْلَى ابْنِ الْمُبَارَكِ عَنِ ابْنِ الْمُبَارَكِ عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ
عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ - زَادَ ابْنُ عَيْسَى - وَأَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ - عَنْ شَرِيظَةَ الشَّيْبَانِ. زَادَ ابْنُ عَيْسَى فِي
حَدِيثِهِ وَهِيَ الَّتِي تُدْبِحُ فَيُقَطِّعُ الْجِلْدَ وَلَا تُفْرَى الْأَوْدَاجُ ثُمَّ تُتْرَكُ حَتَّى تَمُوتَ.⁶⁴²

İbn Abbas’tan ve Ebû Hüreyre’den rivayet edildiğine göre “Resûlullah (s.a.v.) şerîtatü’s-şeytânı yasaklamıştır.” İbni İsâ rivayetine şunu (açıklamayı) ilâve etmiştir: Şerîtatü’s-şeytân, derisi kesilerek şahdamaları kesilmeden, bu şekilde ölüme terk edilen hayvandır.

Yukarıdaki hadis, hem İbn Abbas’tan hem de Ebû Hüreyre’den nakledilmektedir. Amr hariç hadisi nakleden râvilerin tamamı sikadır.⁶⁴³ Söz konusu hadis, sadece Ebû Dâvûd’un *Sünen*’inde geçmekte olup, diğer *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin kitaplarında yer almamaktadır. Hadisin, Amr’ı destekleyecek güvenilir başka herhangi bir tariki de bulunmamaktadır. Ayrıca başka bir sahâbîden gelen ve Amr’ın hadisini mâna açısından destekleyen benzer bir hadis de mevcut değildir. Başka bir ifadeyle hadisin mütâbii veya şâhidi bulunmamaktadır. Buhârî ise hadisle ilgili olarak bu hadisi, İbnü’l-Mübârek dışında rivayet eden kimseyi bilmediğini beyan etmektedir.⁶⁴⁴

Ebû Dâvûd’un Amr hakkındaki kanaatini aktaran herhangi bir bilgiyi de rastlanmamaktadır. Ancak söz konusu hadisin akabinde zayıflığına işaret eden bir açıklamada bulunmamasından hareketle, hadisin Ebû Dâvûd’a göre sâlih olduğunu söylemek mümkündür.

⁶⁴⁰ Münzirî, *Muhtasar*, III, 22.

⁶⁴¹ Şuayb el-Arnaût-Beşşar Avvâd Ma’ruf, *Tahrîru Takrîbi ’t-Tehzîb*, Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1417/1997, III, 98.

⁶⁴² Ebû Dâvûd, “Dahâyâ” 17, (hadis nr. 2828).

⁶⁴³ İkrime için bk. Dârimî, *Târîh*, s. 117; İclî, *Ma’rifetü’s-sikât*, II, 145; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, VII, 7-9; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 33; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 397. Ma’mer b. Râşid için bk. İclî, *Ma’rifetü’s-sikât*, II, 290; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, VIII, 255-257; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXVIII, 309-311; Zehebî, *el-Mugnî*, II, 316; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 541. Hasan b. İsâ için bk. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, VI, 296-299; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 329; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 163. Hennâd b. Serî için bk. İbn Hacer, *Takrîb*, s. 574.

⁶⁴⁴ Ebû Tâlib el-Kâdî, *İlelü’l-Tirmizî el-kebîr*, s. 243.

9. Anbese b. Saïd el-Kattân el-Vâsîfî (ö. ?)

Basralı olan Anbese b. Saïd,⁶⁴⁵ Ebû'r-Rebî' Semmân Eş'as b. Saïd'in kardeşi olup, Hasan el-Basrî, Hişâm b. Urve (ö. 146) gibi isimlerden hadis rivayet etmiş, kendisinden de kardeşinin oğlu Saïd b. Ebî'r-Rebî' (ö. ?), Abdülvehhâb b. Abdülmecîd es-Sekâfî (ö. 194) ve İsmail b. Sabîh (ö. 217) gibi râviler nakilde bulunmuştur.⁶⁴⁶

Anbese'yi yalnız Amr b. Fellâs ve Dârekutnî “metrûk” şeklinde tavsif etmekte, Amr b. Fellâs buna “sadûk, la yahfaz” ifadesini de eklemektedir.⁶⁴⁷ Ayrıca Fellâs'ın, Anbese'nin muhtelit bir râvi olduğuna dikkat çektiği de bilinmektedir.⁶⁴⁸ Fellâs ve Dârekutnî dışındaki diğer âlimlerin ise Anbese'yi “metrûk” gibi şiddetli lafızlarla tenkid etmediği görülmektedir. Ancak İbn Hibbân'ı bu durumdan istisna etmek gerekir. Zira o Anbese hakkında “münkerü'l-hadîs cidden” ifadesini kullanmıştır.⁶⁴⁹ Ancak İbn Hibbân'ın cerhte müşeddid olduğu bilinmektedir.⁶⁵⁰ Söz konusu münekkidler dışında diğer bazı âlimler örneğin İbn Maîn, Anbese'yi “za'îf” lafızıyla tenkid etmiş,⁶⁵¹ Ebû Dâvûd bir yerde “sika” ifadesini kullansa da başka bir yerde aklının ara sıra gidip geldiğini, kardeşi Eş'as b. Saïd gibi “za'îf” olduğunu belirtmiştir.⁶⁵² Aynı şekilde Ebû Hâtim, Anbese'nin uydurma hadisler rivayet ettiğini söylemesine rağmen “za'îfü'l-hadîs” olduğunu dile getirmiştir.⁶⁵³ İbn Adî bazı hadislerinin müstakîm olduğunu, bazılarının ise mütâbiinin bulunmadığını ifade etmiştir.⁶⁵⁴ Son olarak Zehebî “da‘afûhu”⁶⁵⁵ ve İbn Hacer “za'îf”⁶⁵⁶ lafızlarıyla Anbese'nin zayıflığına işaret etmişlerdir.

⁶⁴⁵ Anbese b. Saïd'in kimliği ile ilgili bazı ihtilâflar bulunmaktadır. Bazı muhaddisler bu râviyi Ebu'r-Rebî' Semmân'ın kardeşi Anbese b. Saïd ve Anbese b. Saïd el-Kattân olmak üzere iki farklı kişi olarak zikretmiş, bir nevi tefrik yapmıştır (bk. Ebû Dâvûd, *Su'âlâtü'l-Âcurrî*, I, 176, 423-424; Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*, III, 366-367; Zehebî, *el-Mugnî*, II, 78). Bazıları ise aynı ismi taşıyan başka râvileri Anbese b. Saïd el-Kattân zannetmiş yani bir nevi cem etmiştir (bk. İbn Adî, *el-Kâmil*, VI, 465-466). Ancak Anbese b. Saïd adını taşıyan râviler arasında sadece Ebu'r-Rebî' Semmân'ın kardeşi Anbese b. Saïd yer almakta, Anbese b. Saïd el-Kattân adında ayrıca bir râvi bulunmamaktadır (bk. Hatîb, *el-Müttefik ve'l-müfterik* [nşr. Muhammed Sâdık Aydın el-Hâmdî], Dimaşk: Dârü'l-Kadrî, 1417/1997, III, 1754-1759). Bu durumda Ebu'r-Rebî' Semmân'ın kardeşi Anbese b. Saïd ile Anbese b. Saïd el-Kattân'ın aynı râviler olduğu anlaşılmaktadır.

⁶⁴⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXII, 411-412.

⁶⁴⁷ İbn Adî, *el-Kâmil*, VI, 465; Dârekutnî, *Su'âlâtü'l-Berkânî*, s. 49; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXII, 412.

⁶⁴⁸ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI, 399.

⁶⁴⁹ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II, 178.

⁶⁵⁰ Leknevî, *el-Ecvibe*, s. 179.

⁶⁵¹ İbn Maîn, *Târîh*, II, 175; Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*, III, 368.

⁶⁵² Ebû Dâvûd, *Su'âlâtü'l-Âcurrî*, I, 176, 423.

⁶⁵³ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI, 399.

⁶⁵⁴ İbn Adî, *el-Kâmil*, VI, 468.

⁶⁵⁵ Zehebî, *el-Mugnî*, II, 78. Zehebî, Anbese'yi Anbese b. Saïd el-Vasîfî, Anbese b. Saïd el-Basrî ve Anbese b. Saïd Ehû Ebi'r-Rebî' es-Semmân şeklinde üç ayrı kişi gibi zikretmiştir. Ancak daha sonra bu râvilerin bir kişi olduğuna delâlet eden bir açıklama yapmıştır.

Yukarıdaki bilgilerden anlaşılacağı üzere Fellâs ve Dârekutnî, Anbese'yi "metrûk" olarak cerh etmekte yalnız kalmışlardır. Kendisine metrûk diyen Dârekutnî'nin başka bir defasında Anbese hakkında "za'îf" ifadesini kullandığı da bilinmektedir.⁶⁵⁷ Fellâs'ın ise Anbese'nin "metrûk" olduğunu belirttikten sonra "sadûk la yahfaz" ifadesini kullanması da onun Anbese'yi neden metrûk şeklinde tavsif ettiğini gösteren önemli bir ip ucu. Zira onun bu ifadesi yine Anbese hakkında kullandığı muhtelit değerlendirmesiyle birlikte düşünüldüğünde Anbese'yi kötü hafızası nedeniyle metrûk şeklinde cerh ettiği anlaşılmaktadır. Anbese, Fellâs ve Dârekutnî dışındaki diğer pek çok âlime ve bilhassa Ebû Dâvûd'a göre zayıf bir râvidir.

Ebû Dâvûd, Anbese'den yalnızca bir hadis rivayet etmiştir.⁶⁵⁸ Söz konusu rivayet şu şekildedir:

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ خَلْفٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ بْنُ عَبْدِ الْمَجِيدِ حَدَّثَنَا عَنْبَسَةُ ح وَحَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ عَنْ مُحَمَّدِ الطَّوِيلِ جَمِيعًا عَنِ الْحَسَنِ عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ عَنِ النَّبِيِّ - ﷺ - قَالَ « لَا جَلْبَ وَلَا جَنْبَ ». زَادَ يَحْيَى فِي حَدِيثِهِ « فِي الرَّهَانِ »⁶⁵⁹

İmrân b. Husayn'dan (ö. 52) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Yarıшта atın (daha hızlı koşması için) peşine nara atacak bir kimse takmak ve (yorulduğunda onun yerine yarıшта devam etmesi için) yanına yedek bir at almak yoktur." Yahyâ hadisine "ödüllü yarıшта" kelimesini ilâve etti.

Yukarıdaki hadisi, İmrân b. Husayn'dan Hasan-ı Basrî⁶⁶⁰ nakletmekte, Hasan'dan da Anbese ve Humeyd et-Tavîl (ö. 143) olmak üzere iki râvi rivayet etmektedir. Anbese daha önce zikredildiği gibi zayıf, Humeyd ise sika bir râvidir.⁶⁶¹ Burada Ebû Dâvûd'un Anbese'nin hadisini, Humeyd et-Tavîl'in hadisine makrûnen zikrettiği görülmektedir. Başka bir ifadeyle Anbese zayıf bir râvi olduğu için Ebû Dâvûd, onun rivayet ettiği hadisi, sika bir râvi olan

⁶⁵⁶ İbn Hacer, Anbese b. Saîd'i zayıf olarak nitelemekte ancak akabinde Ebû Dâvûd'un hadis rivayet ettiği râvinin Anbese b. Saîd değil, Anbese b. Râita olduğunu ileri sürmektedir (bk. İbn Hacer, *Takrîb*, s. 432). *Tehzîb*'de ise kendisini bu düşünceye sevk eden durumları zikretmekle birlikte kesin bir neticeye varmadığı da görülmektedir (bk. *Tehzîb*, III, 332-333).

⁶⁵⁷ Dârekutnî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, s. 198.

⁶⁵⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXII, 414; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, III, 299-300.

⁶⁵⁹ Ebû Dâvûd, "Cihâd" 70, (hadis nr. 2583).

⁶⁶⁰ Hasan-ı Basrî sika olmasına rağmen bazen irsal ve tedlîs yapan bir râvidir. Ancak kendisinin İmrân b. Husayn'dan semâi olduğu bilinmektedir. (bk. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, I, 293; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV, 123; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VI, 98; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 160.

⁶⁶¹ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, I, 325; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, III, 219; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VII, 359-363; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 181.

Humeyd tarikiyle birlikte zikretmiştir. Söz konusu hadisin akabinde aynı hadisin Katade'den rivayet edildiğine de işaret etmiştir.⁶⁶² Ancak Katade'nin hadisi munkatıdır.

Anbese'nin İmrân b. Husayn'dan naklettiği hadis, *Kütüb-i Sitte* içindeki diğer kaynaklarda yer almamaktadır. Ancak Humeyd tarikiyle gelen hadis, Tirmizî ve Nesâî'de - metinde bazı ziyadelerle- zikredilmekte,⁶⁶³ Tirmizî, Humeyd'in rivayet ettiği hadis için "hasen-sahih" değerlendirmesini yapmaktadır. Benzer bir hadisi Hasan-ı Basrî vasıtasıyla İmran'dan Humeyd dışında Ebû Kaza'a da rivayet etmektedir.⁶⁶⁴ Ebû Kaza'a ise sika bir râvidir.⁶⁶⁵

Ayrıca Nesâî'nin *Sünen*'inde aynı hadisin Enes b. Mâlik'ten de nakledildiği görülmektedir.⁶⁶⁶ Ancak, Nesâî bu hadisteki yanlışlığa işaret ederek, sahih olanın İmrân'dan nakledilen hadis olduğunu belirtmektedir. Enes b. Mâlik'ten gelen rivayet dışında da *Kütüb-i Sitte*'de benzer hadisi rivayet eden başka bir sahâbîye rastlanmamaktadır.⁶⁶⁷

Sonuçta, Anbese'nin zayıf bir râvi olduğu görülmektedir. Ancak onun rivayet ettiği hadise benzer rivayetler Humeyd'den ve Ebû Kaza'a'dan sahih isnadlarla rivayet edilmektedir. Bunlar dışında hadisi destekleyen başka isnadların olmaması hadisin az sayıda tarikte geldiğini göstermektedir. Başka sahâbîlerden de benzer hadisler nakledilmesine rağmen, Nesâî'nin söz konusu hadisi İmrân b. Husayn'a nispet etmesi hadisin bu tarikte bilindiğine delâlet etmektedir. Burada dikkat çeken bir husus da hadisi İmrân'dan nakleden râvilerin tamamının Basralı olmasıdır. İmrân da Basralı olduğu için bu hadisin Basralılar arasında yaygın olduğunu başka bir ifadeyle Basralıların teferrüd ettiği bir hadis olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Tahâvî de, söz konusu hadis ile ilgili yaptığı açıklamada, hadisin Basralıların teferrüd ettiği bir uygulama/sünnet olduğuna dikkat çekmiştir.⁶⁶⁸

10. Kesîr b. Abdullah b. Amr b. Avf el-Müzenî (ö. ?)

Kesîr b. Abdullah; babası Abdullah, İbn Ömer'in mevlâsı Nâfi ve Ebû Saîd el-Hudrî'nin torunu Rubeyh (ö. ?) gibi şahsiyetlerden hadis rivayet etmiş, kendisinden de Yahyâ

⁶⁶² Ebû Dâvûd, "Cihâd" 70, (hadis nr. 2584).

⁶⁶³ Nesâî, "Nikâh" 60, (hadis nr. 3335); "Hayl" 15, (hadis nr. 3590); Tirmizî, "Nikâh" 28, (hadis nr. 1151).

⁶⁶⁴ Nesâî, "Hayl" 16, (hadis nr. 3591).

⁶⁶⁵ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, I, 442; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IV, 235-236; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 235-236; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 260.

⁶⁶⁶ Nesâî, "Nikâh" 60, (hadis nr. 3336).

⁶⁶⁷ Abdullah b. Ömer'den de "لا جَلْبَ وَلَا جَنْبَ" şeklinde hadis rivayet edilmekteyse de hadiste yer alan "لا جَلْبَ وَلَا جَنْبَ" ifadelerinden kastedilen mânanın Anbese'nin rivayetinde kastedilen mâna ile aynı olmayıp zekât hakkında olduğu anlaşılmaktadır (bk. Ebû Dâvûd, "Zekât" 9, [hadis nr. 1593]).

⁶⁶⁸ Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-âsâr*, V, 153.

b. Saîd el-Ensârî (ö. 143), Ebû Üveys Abdullah b. el-Medenî (ö. 167), Muhammed b. Ömer el-Vâkîdî (ö. 207) gibi isimler rivayette bulunmuştur.⁶⁶⁹

Kesîr'in, bazı âlimler tarafından kizble itham edildiği görülmektedir. Bu âlimler arasında Kesîr için “rüknün min erkânî'l-kizb” diyen İmâm Şâfiî⁶⁷⁰ ve İmâm Şâfiî'nin Kesîr'i kizbe nispet ettiğini haber vererek hakkında “ehadü'l-kezzâbîn” ifadesini kullanan Ebû Dâvûd⁶⁷¹ yer almaktadır. Ebû Dâvûd'un hocası Ahmed b. Hanbel'in de Kesîr'in rivayetlerini terk ettiği anlaşılmaktadır. Zira o, Kesîr hakkında “münkerü'l-hadîs, leyse bi-şey” demiş, ayrıca oğlundan nakledilen bilgiye göre Kays'ın *Müsned*'de geçen nakillerini bir daha rivayet etmemiştir.⁶⁷² İbn Hibbân'ı da Kesîr'i kizble itham eden âlimler arasında saymak mümkündür. O, Kesîr'in içerisinde babası ve dedesi kanalıyla gelen hadislerin bulunduğu uydurma bir nüshadan rivayet ettiğine dikkat çekmiştir.⁶⁷³ Bunun yanı sıra Nesâî, Dârekutnî ve Zehebî gibi âlimler ise Kesîr'i “metrûkü'l-hadîs” veya “metrûk” olarak tavsif etmişlerdir.⁶⁷⁴

Kizble itham edilmesine rağmen bazı âlimlerin Kesîr hakkında müspet kanaate sahip olduğu da bilinmektedir. Nitekim Buhârî *Halku ef'âli'l-ibâd* ve *el-Kirâatü halfe'l-imâm* eserlerinde ondan hadis rivayet etmiştir.⁶⁷⁵ Ayrıca Tirmizî, Kesîr'in bir rivayet hakkında Buhârî'ye soru sorduğunda, Buhârî bu rivayeti hasen kabul etmiş ve Ahmed b. Hanbel'i Kesîr'i zayıf görmesi nedeniyle eleştirmiştir.⁶⁷⁶ Aynı şekilde Tirmizî, *Sünen*'de Kesîr'in rivayetlerine yer vererek bu rivayetler hakkında “hasen-sahih” ve sadece “hasen” gibi ifadeler kullanmıştır.⁶⁷⁷ Bu nedenle Kesîr, müttehem bi'l-kizb olup olmaması noktasında ihtilâf bulunan râviler arasında sayılmıştır.⁶⁷⁸ İbn Hacer ise bu ihtilâfa bir açıklık getirerek Kesîr'i kizble itham edenlerin ifrata kaçtıklarını belirtmekte ve onun zayıf bir râvi olduğunu dile getirmektedir.⁶⁷⁹ Ali b. el-Medînî ve İbn Sa'd, Kesîr'i “za'îf” lafzıyla,⁶⁸⁰ Cûzcânî “za'îfü'l-

⁶⁶⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIV, 136-137.

⁶⁷⁰ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II, 221-222; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, III, 24.

⁶⁷¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIV, 138.

⁶⁷² Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, III, 213; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 154; İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 187; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIV, 137.

⁶⁷³ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II, 221-222.

⁶⁷⁴ Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, s. 228; Dârekutnî, *Su'âlâtü's-Sülemî*, s. 272; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, III, 24; Zehebî, *el-Mugnî*, II, 129.

⁶⁷⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIV, 140.

⁶⁷⁶ İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 463.

⁶⁷⁷ Meselâ bk. Tirmizî, “Ahkâm” 17, (hadis nr. 1406); “İman” 13, (hadis nr. 2818).

⁶⁷⁸ İbn Receb, *Şerhu 'İleli't-Tirmizî*, s. 328.

⁶⁷⁹ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 460.

⁶⁸⁰ Ali b. el-Medînî, *Su'âlât*, s. 90; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kebîr*, VII, 591.

hadîs” lafzıyla⁶⁸¹ cerh ederek onun zayıflığına işaret etmişlerdir. Aynı şekilde İbn Maîn, Kesîr hakkında “leyse bi-şey” demişse de⁶⁸² başka bir defasında “za’îf” olduğunu beyân etmiştir.⁶⁸³ Nitekim, Ebû Nuaym, İbn Maîn’in Kesîr’i zayıf kabul ettiğini haber vermektedir.⁶⁸⁴ Bunun yanı sıra Ebû Hâtim ise onun hakkında “leyse bi’l-mefîn” demiştir.⁶⁸⁵ Ebû Zür’a ise “vâhî’l-hadîs, leyse bi-kavî” olduğunu belirtmiştir.⁶⁸⁶ İbn Adî, rivayet ettiği hadislerin çoğunun mütâbii olmadığına dikkat çekmiştir.⁶⁸⁷ İbn Abdülber ise Kesîr’in zayıflığında icmâ edilen bir râvi olduğunu dile getirmiştir.⁶⁸⁸

Kesîr ile ilgili dikkat çeken husus, Ebû Dâvûd’un kendisini kizble itham etmesine rağmen *Sünen*’de bir rivayetini yer vermiş olmasıdır. Söz konusu rivayet şu şekildedir:

حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ حَاتِمٍ وَغَيْرُهُ قَالَ قَالَ الْعَبَّاسُ حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ أَخْبَرَنَا أَبُو أُوَيْسٍ حَدَّثَنَا كَثِيرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ عَوْفِ الْمُرَيْتِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ - أَفْطَحَ بِلَالُ بْنُ الْحَارِثِ الْمُرَيْتِيُّ مَعَادِنَ الْقَبَلِيَّةِ جَلَسَ بِهَا وَغَوْرِيَّهَا - وَقَالَ غَيْرُ الْعَبَّاسِ جَلَسَهَا وَغَوْرَهَا - وَحَيْثُ يَصْلُحُ الزَّرْعُ مِنْ قُدْسٍ وَمَنْ يُعْطِهِ حَقَّ مُسْلِمٍ وَكَتَبَ لَهُ النَّبِيُّ ﷺ - «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ هَذَا مَا أَعْطَى مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ بِلَالُ بْنُ الْحَارِثِ الْمُرَيْتِيُّ أَعْطَاهُ مَعَادِنَ الْقَبَلِيَّةِ جَلَسَ بِهَا وَغَوْرِيَّهَا». وَقَالَ غَيْرُ الْعَبَّاسِ «جَلَسَهَا وَغَوْرَهَا». «وَحَيْثُ يَصْلُحُ الزَّرْعُ مِنْ قُدْسٍ وَمَنْ يُعْطِهِ حَقَّ مُسْلِمٍ». قَالَ أَبُو أُوَيْسٍ وَحَدَّثَنِي ثَوْرُ بْنُ زَيْدٍ مَوْلَى بَنِي الدَّيْلِ بْنِ بَكْرٍ بْنِ كِنَانَةَ عَنْ عِكْرَمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ مِثْلَهُ.⁶⁸⁹

Kesîr b. Abdullah b. Amr b. Avf’in dedesi Amr’dan (rivayet ettiğine göre) Hz. Peygamber (s.a.v.) Kabeliyye (denilen nâhiye)’nin madenlerini deresiyle tepesiyle Bilal b. el-Hâris’e bağışlamıştır. (Bu hadisi) Abbas dışındaki başka bir râvi de şöyle rivayet etti: Hz. Peygamber (s.a.v.) Kabeliyye’nin madenlerini deresiyle tepesiyle Bilal’e verdi. Ayrıca ona Kuds denilen dağdan ziraate elverişli olan yerleri de verdi. Fakat bunları verirken ona hiçbir Müslümanın hakkını vermedi. Bir de ona şöyle yazmıştır: “Bismillâhirrahmânirrahîm şu Allah’ın Resûlü Muhammed’in Bilal b. el-Hâris el-Müzenî’ye verdiği yerleri bildiren bir vesikadır. el-Kabeliyye denilen nâhiyeyi deresiyle tepesiyle ona bağışlamıştır.” Bu olayı Abbas dışındaki başka bir râvi de şöyle rivayet etti: “Hz. Peygamber (s.a.v.) el-Kabeliyye’nin

⁶⁸¹ Cûzcânî, *Ahvâlü’r-ricâl*, s. 236.

⁶⁸² İbn Maîn, *Ma’rifetü’r-ricâl*, I, 61; Dârimî, *Târîh*, s. 195; İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 187.

⁶⁸³ İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 188.

⁶⁸⁴ Ebû Nuaym, *ed-Du’afâ*, s. 133.

⁶⁸⁵ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, VII, 154; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXIV, 139.

⁶⁸⁶ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, VII, 154.

⁶⁸⁷ İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 197; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXIV, 139.

⁶⁸⁸ İbn Abdülber, *et-Temhîd limâ fi’l-Muvatta mine’l-me’ânî ve’l-esânîd* (nşr. Mustafa b. Ahmed el-Alevî-Muhammed b. Abdülkebîr el-Bekrî), Rabat: yay.y., 1387/1967, III, 237.

⁶⁸⁹ Ebû Dâvûd, “Harâc” 36, (hadis nr. 3064, 3065).

madenlerini deresiyle tepesiyle Bilal'e verdi. Ayrıca ona Kuds denilen dağdan ziraate elverişli olan yerleri verdi. Fakat bunları verirken ona hiçbir Müslümanın hakkını vermedi.”

Ebû Üveys dedi ki: Bu hadisin bir benzerini Dîl b. Bekr b. Kinâye oğullarının azadlı kölesi Sevr b. Yezîd, İkrime kanalıyla İbn Abbas'tan rivayet etti.

Kesîr'in rivayet ettiği söz konusu hadisin isnadında mübhem bir râvi yer almaktadır. Bunun yanı sıra Kesîr'in babası sadece İbn Hacer tarafından “makbûl” görülmüş, bazı âlimler tarafından ise “meçhûl” olarak tavsif edilmiştir.⁶⁹⁰ Hadisi, Kesîr'den nakleden Ebû Üveys ise sadûk, sâlih bir râvidir.⁶⁹¹ Ancak Kesîr daha önce belirtildiği üzere çoğunluğa göre zayıf bir râvi olmakla birlikte Ebû Dâvûd'a göre “müttehem bi'l-kizb”dir. Dolayısıyla hadisin sahih bir isnada sahip olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir.

Ancak, söz konusu hadisin akabinde Ebû Dâvûd'un naklettiğine göre Kesîr dışında Sevr b. Zeyd de aynı hadisi, İkrime kanalıyla İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. Sevr b. Zeyd ve İkrime güvenilir râviler⁶⁹² olduğu için İbn Abbâs tariki sahih olup Kesîr'in dedesinden naklettiği hadisi sıhhat açısından dolayı da olsa desteklemektedir. Nitekim Ebû Dâvûd'un İbn Abbas tarikini bu amaçla zikretmiş olabileceği nakledilmektedir.⁶⁹³ Ayrıca Ebû Dâvûd Kesîr'in rivayetinden bir önce, benzer bir hadisin, İmâm Mâlik kanalıyla Rebîa b. Ebî Abdirrahman'dan rivayet edilen tarikine yer vermektedir.⁶⁹⁴ Ancak sika bir râvi olan Rebîa'nın yer aldığı isnadda hadisi Hz. Peygamber'den (s.a.v.) nakleden râviler ‘gayru vâhid’ şeklinde belirtilmiştir. Dolayısıyla isnadda ibhâmdan kaynaklanan bir problem bulunmaktadır. Buna rağmen Rebîa'nın yer aldığı isnad bazı âlimlere göre hasen-sâlihtir.⁶⁹⁵ İmâm Mâlik vasıtasıyla rivayet edilen bu benzer hadis Kesîr'i desteklese de Kesîr için tam mütâbaat bulunmamaktadır.

Netice itibariyle, Kesîr b. Abdullah'a müttehem bi'l-kizb, sadûk, zayıf diyen âlimler bulunmaktadır. Asıl önemli husus ise, Ebû Dâvûd'un Kesîr hakkındaki görüşüdür. Daha önce de belirtildiği üzere Ebû Dâvûd Kesîr'i “ehadü'l-kezzâbîn” lafzıyla cerh etmiştir. Fakat buna

⁶⁹⁰ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 316; Şuayb el-Arnaût-Beşşâr Avvâd, *Tahrîrü't-Takrîb*, II, 245.

⁶⁹¹ İbn Maîn, *Târîh*, I, 122; Ebû Dâvûd, *Su'âlâtü'l-Âcurrî*, II, 301; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, V, 92; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 565; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 309.

⁶⁹² Sevr b. Zeyd için bk. İbn Maîn, *Târîh*, I, 143; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 468; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IV, 417; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 285; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 135. İkrime için bk. Dârimî, *Târîh*, s. 117; İclî, *Ma'rîfetü's-sikât*, II, 145; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 7-9; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 33; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 397.

⁶⁹³ Sehârenfûrî, *Bezlü'l-mechûd*, XIV, 10.

⁶⁹⁴ Ebû Dâvûd, “Harâc” 36, (hadis nr. 3063).

⁶⁹⁵ İbn Abdilberr, *et-Temhîd*, III, 237-238.

rağmen rivayetini *Sünen*'de zikretmiştir. Ancak kendisinin ifade ettiğine göre Kesîr'in hadisiyle aynı mânadaki hadis, İbn Abbâs'tan da nakledilmektedir. İbn Abbas'ın hadisini Kesîr'in hadisine şâhid olarak zikrettiğini söylemek mümkünse de Kesîr'e mütâbaat eden bir râvinin varlığı tespit edilememektedir.

11. Ebû Abdullah Muhammed b. Câbir es-Suhaymî el-Yemâmî (ö. ?)

Âmâ bir râvi olan Muhammed b. Câbir aslen Kûfelidir. Hammâd b. Ebû Süleyman (ö. 120), Simâk b. Harb (ö. 123), Kays b. Talk en-Nehâî (ö. ?) gibi râvilerden hadis rivayet etmiş, kendisinden de Eyyûb es-Sahtiyânî, Şu'be b. Haccâc, Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne gibi önemli hadis âlimleri nakilde bulunmuştur.⁶⁹⁶

Muhammed b. Câbir'in hafızası zayıf bir râvi olduğu için tenkid edildiği görülmektedir. Nitekim İbnü'l-Mübârek, hafızasındaki zayıflığı fark edince, kendisine “yalnızca kitabından rivayet et” demiştir.⁶⁹⁷ İbn Maîn, Muhammed b. Câbir'in bir defasında “za'îf” olduğunu ifade etmiş,⁶⁹⁸ ancak başka bir defasında âmâ olduğunu ve ihtilâta uğradığını belirterek hakkında “leyse bi-şey” ifadesini kullanmıştır.⁶⁹⁹ Aynı şekilde Ebû Dâvûd'un da Muhammed hakkında “leyse bi-şey” dediği nakledilmektedir.⁷⁰⁰ Bunun dışında Buhârî hakkında, bir defasında “leyse bi'l-kavî”⁷⁰¹ başka bir defasında ise “yetekellemûne fîhi”⁷⁰² değerlendirmesinde bulunmuştur. Abdurrahman b. Mehdî, Muhammed b. Câbir'in zayıflığına işaret etmiş,⁷⁰³ aynı şekilde Nesâî,⁷⁰⁴ Dârekutnî⁷⁰⁵ gibi münekkidler de onun zayıflığına işaret etmek üzere hakkında “za'îf” lafzı kullanmışlardır. Zehebî ise kendisini “seyyü'l-hıfz” şeklinde tavsif etmiştir.⁷⁰⁶ Alâî de Muhammed b. Câbir'i, ihtilâttan önce de hakkında konuşulan ve ihtilâtı nedeniyle zayıflığı artan râviler arasında saymıştır.⁷⁰⁷

⁶⁹⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIV, 565.

⁶⁹⁷ İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 528.

⁶⁹⁸ İbn Maîn, *Târîh*, II, 99; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, III, 45.

⁶⁹⁹ İbn Maîn, *Târîh*, I, 390-391.

⁷⁰⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIV, 568; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 528.

⁷⁰¹ Buhârî, *ed-Du'afâ'ü's-sagîr*, s. 103; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, III, 46.

⁷⁰² İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 329.

⁷⁰³ İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 528.

⁷⁰⁴ Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, s. 233.

⁷⁰⁵ Dârekutnî, *Suâlâtü'l-Berkânî*, s. 63; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 528.

⁷⁰⁶ Zehebî, *el-Kâşif*, II, 161.

⁷⁰⁷ Alâî, Ebû Saîd Salâheddîn Halîl b. Keykeldî el-Alâî, *Kitâbü'l-Muhtelîtin* (nşr. Fuat Fevzî Abdülmuttalib-Ali Abdülbâsıt Mezîd), Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, ts., (neşreden giriş, s. 3).

Muhammed b. Câbir’i metrûk olarak tavsif eden tek âlim ise Amr el-Fellâs’tır. Amr, Muhammed hakkında “sadûk, kesîrû’l-vehm, metrûkû’l-hadîs” ifadelerini kullanmıştır.⁷⁰⁸ Ebû Hâtim, Muhammed b. Câbir’in kendisine ait bir kitabının bulunduğunu, fakat daha sonra bu kitabının zayi olduğunu, akabinde Muhammed b. Câbir’in hafızasını kaybederek telkine maruz kaldığını belirtmektedir. Bu nedenle Ebû Hâtim ve Ebû Zür’a, Muhammed b. Câbir’in Yemâme ve Mekke’de iken naklettiği rivayetlerinde “sadûk”, bunun dışındaki rivayetlerinde ise muhtelit olduğu kanaatindedirler.⁷⁰⁹ İbn Hacer ise râvinin durumunu “sadûktur, kitabı helâk oldu, hafızası kötüleşti ve çok karıştırdı; kör oldu, bu nedenle telkini kabul eder hâle geldi” şeklinde özetlemektedir.⁷¹⁰

Muhammed b. Câbir hakkında söylenenler dikkate alındığında, onun çoğunlukla tenkide uğramış, muhtelit bir râvi olduğunu söylemek mümkündür. *Sünen* şârihi Sehârenfûrî de râvi hakkındaki genel kanaati “çoğunlukla tenkide uğramış zayıf bir râvi” ifadesiyle aktarmaktadır.⁷¹¹ Muhammed b. Câbir’in şiddetli şekilde tenkid edilme nedeninin ise ihtilât olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda Amr el-Fellâs’ın kendisini “metrûk” olarak tavsif etmesi, Muhammed b. Câbir’in ihtilâttan sonraki durumunu ifade etmesi açısından önemliyse de bu durum onun tamamıyla metrûk olduğu ve ihtilâttan önce de rivayetlerinin yazılmayacağı anlamına gelmemektedir. Nitekim bazı münekkidler Muhammed b. Câbir hakkındaki olumsuz görüşüne rağmen Eyyûb es-Sahtiyânî gibi önemli âlimlerin Muhammed b. Câbir’den hadis rivayet etmesine dikkat çekilerek hadislerinin yazılacağı ifade edilmektedir.⁷¹²

Muhammed b. Câbir’in *Sünen*’de yalnızca bir rivayeti yer almaktadır:

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا مَلَازِمٌ بْنُ عَمْرِو الْحَنْفِيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ بَدْرِ عَنْ قَيْسِ بْنِ طَلْقٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ قَدِمْنَا عَلَى نَبِيِّ اللَّهِ ﷺ - فَجَاءَ رَجُلٌ كَأَنَّهُ بَدَوِيٌّ فَقَالَ يَا نَبِيَّ اللَّهِ مَا تَرَى فِي مَسِّ الرَّجُلِ ذَكَرَهُ بَعْدَ مَا يَتَوَضَّأُ فَقَالَ «هَلْ هُوَ إِلَّا مُضْغَةٌ مِنْهُ». أَوْ قَالَ - «بَضْعَةٌ مِنْهُ». قَالَ أَبُو دَاوُدَ رَوَاهُ هِشَامُ بْنُ حَسَّانٍ وَسُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ وَشُعْبَةُ وَابْنُ عُيَيْنَةَ وَجَرِيرٌ الرَّازِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَابِرٍ عَنْ قَيْسِ بْنِ طَلْقٍ. حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَابِرٍ عَنْ قَيْسِ بْنِ طَلْقٍ بِإِسْنَادِهِ وَمَعْنَاهُ وَقَالَ فِي الصَّلَاةِ.⁷¹³

⁷⁰⁸ İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 329; İbnü’l-Cevzî, *ed-Du ‘afâ’ ve’l-metrûkin*, III, 46; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXIV, 567.

⁷⁰⁹ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, VII, 219-220; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXIV, 567.

⁷¹⁰ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 471.

⁷¹¹ Sehârenfûrî, *Bezli’l-mechûd*, II, 93.

⁷¹² İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 340; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 528.

⁷¹³ Ebû Dâvûd, “Tahâret” 71, (hadis nr. 182,183); Nesâî, “Tahâret” 119, (hadis nr. 165); Tirmizî, “Tahâret” 62, (hadis nr. 85); İbn Mâce, “Tahâret” 64, (hadis nr. 483).

Kays b. Talk, babası Talk'ın şöyle dediğini haber verdi: Biz (bir heyet olarak) Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yanına girmiştik ki bedevîye benzeyen bir kişi geldi ve "Yâ Resûlallah, abdest aldıktan sonra zekerine dokunan kimse hakkında ne buyurursun (abdesti bozulur mu)?" dedi. Resûlullah (s.a.v.) "O, vücudundan bir parça değil midir? (abdesti bozulmaz)" buyurdu.

Ebû Dâvûd dedi ki: Bu hadisi, Hişâm b. Hassân, Süfyân es-Sevrî, Şu'be b. el-Haccâc, Süfyân b. Uyeyne ve Cerîr er-Râzî; Kays b. Talk'tan Muhammed b. Câbir vasıtasıyla rivayet etti. Nitekim Müsedded, Muhammed b. Cerîr'den aynı sened ve mâna ile sadece "namazda (zekerine dokunursa)" ilâvesi ile rivayet etti.

Yukarıdaki rivayeti, Kays'tan Abdullah b. Bedr'in yanı sıra ve Muhammed b. Câbir'in de rivayet ettiği anlaşılmaktadır. Abdullah b. Bedr sika bir râvidir.⁷¹⁴ Ebû Dâvûd, Abdullah b. Bedr'in rivayetini asıl, Muhammed b. Câbir'i ise ona mütâbi olarak zikretmiştir. Ancak daha önce belirtildiği üzere Muhammed b. Câbir muhtelit bir râvidir. Bu nedenle söz konusu hadisi hangi dönemde rivayet ettiğini bilmek önem arz etmektedir. Ebû Dâvûd'un yukarıda işaret ettiği üzere, söz konusu hadisi Muhammed b. Câbir'den Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne, Şu'be b. el-Haccâc gibi önemli hadis hâfızlarının rivayet etmesi, bu âlimlerin cerh-ta'dîl konusundaki titizlikleri dikkate alındığında, hadisi ihtilâttan önce Muhammed b. Câbir'den rivayet etmiş olabilecekleri ihtimali akla gelmekteyse de kaynaklarda bu ihtimali destekleyecek somut bir bilgi tespit edilememiştir.

Diğer taraftan Ebû Dâvûd'un Abdullah b. Bedr tarikinin yanında Muhammed b. Câbir'in tarikinden bahsetmesi ve aynı hadisi Muhammed b. Câbir'den Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne, Şu'be b. el-Haccâc, Müsedded gibi râvilerin rivayet ettiğini özellikle belirtmesi, Ebû Dâvûd'un bu hadisin meşhur tarikine işaret etmek istediğini düşündürmektedir. Nitekim, İbn Adî, hadisile ilgili açıklamasında, hadisin Muhammed b. Câbir dışında Abdullah b. Bedr, İkrime b. Ammâr gibi râviler tarafından da Kays'tan nakledilmiş olmasına rağmen hadisin asıl ma'ruf tarikinin Muhammed b. Câbir tariki olduğunu belirtmesidir. Hatta hadisin Muhammed b. Câbir ile meşhur olması nedeniyle Muhammed b. Câbir'den yaşça büyük veya kendisiyle muasır pek çok râvinin bu hadisi ondan rivayet ettiğini dile getirmektedir.⁷¹⁵

⁷¹⁴ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 22; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, V, 11-12; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIV, 324; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 296.

⁷¹⁵ İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 332.

Ebû Dâvûd'un Muhammed b. Câbir'in rivayetine yer vermesindeki önemli bir başka bir nokta ise Muhammed b. Câbir ve Abdullah b. Bedr'in rivayetleri arasındaki lafız farklılıklarına işaret etmesidir. Nitekim Abdulah b. Bedr'in rivayetinde 'abdest aldıktan sonra zekerine dokunma'dan bahsedilirken Muhammed b. Câbir'in rivayetinde, 'namaz esnasında dokunma'dan söz edilmektedir. Ancak Muhammed b. Câbir çoğunlukla tenkide uğramış zayıf bir râvi olduğu için onun yaptığı ziyade zayıf kabul edilmiştir.⁷¹⁶ Sahîh görülen rivayet ise, Abdullah b. Bedr'in rivayetidir.⁷¹⁷

Neticede Muhammed b. Câbir, muhtelit bir râvi olduğu için hadisinin hükmü, ancak onun hangi dönemde rivayet edildiğini tespitle mümkündür. Yukarıda böyle bir tespit yapılamamışsa da benzer bir hadisin Abdullah b. Bedr tarafından Kays'tan rivayet edildiği görülmüştür. Muhammed b. Câbir rivayetinin bu tarik dışında başka mütâbüi ise bulunmamaktadır.

12. Ebû Gırâre Muhammed b. Abdurrahman b. Ebû Bekr (ö. ?)

el-Kuraşî, et-Teymî, el-Müleykî, el-Mekkî gibi pek çok nisbeye sahip olan Ebû Gırâre Muhammed b. Abdurrahman b. Ebû Bekr el-Cüd'ânî; babası Abdurrahman b. Ebû Bekr (ö. ?), hanımı Cebre b. Muhammed (ö. ?), Muhammed b. Münkedir (ö. 131) gibi isimlerden hadis rivayet etmiş, kendisinden de Dahhâk b. Mahled (ö. 212), Müsedded b. Müserhed (ö. 228) gibi kişiler nakilde bulunmuştur.⁷¹⁸

Kaynaklarda, Muhammed b. Abdurrahman muâsır iki râvinin olduğundan bahsedilmektedir. Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde geçen râvinin Ebû Gırâre Muhammed b. Abdurrahman olduğu aşağıda da görüleceği üzere isnadda kendisinden rivayette bulunduğu babası vasıtasıyla anlaşılmaktadır. Öte taraftan ricâl âlimlerinin bazen iki râviyi tefrik ederek bazen ise herhangi bir ayrıma gitmeksizin değerlendirmede bulunduğu görülmektedir. Meselâ Ebû Hâtim gibi bazı âlimler râviyi iki farklı kişi kabul ederek değerlendirmede bulunmuştur.⁷¹⁹ Ebû Hâtim *Ebû Gırâre* Muhammed b. Abdurrahman altında "şeyh"⁷²⁰ Muhammed b. Abdurrahman b. Ebû Bekr *el-Cüd'ânî* hakkında ise "za'îfü'l-hadîs" demiştir.⁷²¹

⁷¹⁶ Sehârenfûrî, *Bezlü'l-mechûd*, II, 93.

⁷¹⁷ Tirmizî, *Sünen*, I, 103; Sehârenfûrî, *Bezlü'l-mechûd*, II, 91.

⁷¹⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXV, 591.

⁷¹⁹ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 311-312.

⁷²⁰ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 312; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXV, 592.

⁷²¹ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 312.

İbn Hacer de râviyi tefrik ederek, Ebû Gırâre künyesiyle anılan Muhammed'in "leyyinü'l-hadîs", Muhammed b. Abdurrahman el-Cüd'ânî'nin ise "metrûk" olduğunu beyan etmiştir.⁷²²

İbn Adî, her iki râvinin aynı dönemde yaşayan iki farklı râvi olduğunu belirtmekle birlikte söz konusu râvilerin tek bir râvi olabileceği ihtimali üzerinde durmuştur.⁷²³ Öte taraftan Hatîb bu râvilerin kesin olarak tek bir kişi olduğunu ifade etmiştir.⁷²⁴ Mizzî'nin de bu kanaatte olduğu anlaşılmaktadır zira isnadda Muhammed'in kendisinden rivayette bulunduğu Abdurrahman b. Ebî Bekr'in tercemesine "والد أبي غرارة محمد بن عبد الرحمن" ifadesiyle başlamakta yine onun râvilerini sayarken "oğlu Ebû Gırâre Muhammed b. Abdurrahman el-Cüd'ânî" ifadesini kullanmaktadır.⁷²⁵ Bununla birlikte Mizzî, Ebû Dâvûd'un kendisinden nakilde bulunduğu râvinin Ebû Sevreyn Muhammed b. Abdurrahman b. Ebî Bekr el-Kuraşî el-Mekkî olabileceğini de belirtmektedir.⁷²⁶ Fakat bunun uzak bir ihtimal olduğu anlaşılmaktadır. Zira Ebû Dâvûd'da geçen rivayeti, Muhammed'den Ebû Harmel aktarmaktadır ve Ebû Harmel'in hocaları arasında Ebû Sevreyn Muhammed b. Abdurrahman yer almamakta, aynı şekilde Ebû Sevreyn'in talebeleri arasında Ebû Harmel adında bir râvi geçmemektedir.

Râvi(ler) hakkındaki diğer değerlendirmelere gelince Dârekutnî Muhammed b. Abdurrahman b. Ebî Bekr el-Müleykî, Zehebî ise Ebû Gırâre Muhammed b. Abdurrahman b. Ebî Bekr el-Müleykî adı altında zayıf kabul etmiştir.⁷²⁷ İbn Maîn Muhammed b. Abdurrahman adı altında "lâ şey",⁷²⁸ İbn Hibbân ise Ebû Gırâre adı altında münker ve mablûb hadis rivayet ettiğini belirterek, hakkında "lâ yuhteccü bih" değerlendirmesinde bulunmuştur.⁷²⁹ Buhârî ise Muhammed b. Abdurrahman el-Cüd'ânî'nin "münkerü'l-hadîs" olduğunu ifade etmiştir.⁷³⁰ Nesâî ve Ezdî ise Muhammed b. Abdurrahman el-Cüd'ânî'yi "metrûkü'l-hadîs" şeklinde tavsif etmiştir.⁷³¹

Muhammed b. Abdurrahman b Ebî Bekr'in *Sünen*'de yalnız bir rivayetin bulunduğu tespit edilebilmiştir:

⁷²² İbn Hacer, *Takrîb*, s. 491.

⁷²³ İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 398.

⁷²⁴ İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 623.

⁷²⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVI, 553-554.

⁷²⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXV, 593.

⁷²⁷ Dârekutnî, *el-İlel*, VI, 79; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXV, 592; Zehebî, *el-Mugnî*, II, 228.

⁷²⁸ İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, III, 74; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 623.

⁷²⁹ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II, 261; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, III, 74; Zehebî, *el-Mugnî*, II, 229.

⁷³⁰ Buhârî, *et-Târîhu's-sagîr*, II, 196; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, III, 74; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXV, 592.

⁷³¹ Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, s. 232; İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 398; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, III, 74.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمٍ بْنُ بَرِيْعٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي بُكَيْرٍ عَنْ إِسْرَائِيلَ عَنْ أَبِي حَوْمَلٍ الْعَامِرِيِّ - قَالَ أَبُو دَاوُدَ كَذَا قَالَ وَالصَّوَابُ أَبُو حَوْمَلٍ عَنْ - مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ أَمَّا جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ فِي قَمِيصٍ لَيْسَ عَلَيْهِ رِدَاءٌ فَلَمَّا انصَرَفَ قَالَ إِنِّي رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ - ﷺ - يُصَلِّي فِي قَمِيصٍ.⁷³²

Muhammed b. Abdurrahman b. Ebî Bekr, babası (Abdurrahman'ın şöyle) dedi(ğini rivayet etmiştir): Câbir b. Abdullah (r.a.) (bir defasında) bize (sadece) bir gömlekle imamlık yaptı. Üzerinde herhangi bir dış örtü/pelerin de yoktu. Namazdan çıkınca, "Ben Resûlullah'ı (s.a.v.) bir tek gömlekle namaz kılarken gördüm" dedi.

Netice itibariyle Muhammed b. Abdurrahman el-Cüd'ânî adında muâsır iki râvinin olduğu ve bir râvi sanıldığına dair bilgilerin yanı sıra, ikisinin aynı râvi olduğu şeklinde değerlendirmeler de bulunmaktadır. Bununla birlikte incelenen isnaddaki Muhammed'in Ebû Gırâre olduğu kendisinden rivayette bulunduğu babasından hareketle anlaşılmaktadır. Cerhta'dîl âlimlerinin hakkında vermiş olduğu bilgilerden anlaşılacağı üzere kendisinin zayıf bir râvi olduğu görülmektedir. Ancak Muhammed'in naklettiği yukarıdaki rivayetin Câbir'den gelen başka tarikleri Sahihayn'da yer almakta, dolayısıyla incelenen hadis bu tariklerle desteklenmektedir.

13. Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Abdurrahman b. Talhâ b. el-Hâris b. Talhâ el-Kuraşî el-Hacebî (ö. ?)

Muhammed b. Abdurrahman b. Talhâ; annesi Safiyye b. Şeybe (ö. ?),⁷³³ kardeşi Mansûr b. Abdurrahman el-Hacebî'den hadis rivayet etmiş, kendisinden de Şu'be b. el-Haccâc, Veki' b. el-Cerrâh, Ebû Ca'fer Abdullah b. Muhammed en-Nüfeylî (ö. 234) gibi isimlerden rivayette bulunmuştur.⁷³⁴

Muhammed b. Abdurrahman b. Talhâ, İbn Hibbân tarafından *es-Sikât*'ta zikredilmiş,⁷³⁵ İbn Adî, hakkında "yesrikûl'l-hadîs, za'îf" ifadelerini kullanmıştır.⁷³⁶ Aynı

⁷³² Buhârî, "Salât" 3, (hadis nr. 353), "Salât" 11, (hadis nr. 370); Müslim, "Salât" 518; Ebû Dâvûd, "Salât" 82, (hadis nr. 633).

⁷³³ Safiyye b. Şeybe'nin Muhammed b. Abdurrahman b. Talhâ'nın ninesi olduğu da söylenmektedir (bk. Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, I, 155; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 423).

⁷³⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXV, 612.

⁷³⁵ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 422-423.

⁷³⁶ İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 403; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ ve'l-metrûkîn*, III, 75; Zehebî, *el-Mugnî*, II, 230; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 626.

şekilde İbn Hacer de râviyi “za‘îf” lafzıyla cerh etmiştir.⁷³⁷ Muhammed b. Abdurrahman b. Talhâ’yı “metrûk” şeklinde cerh eden tek râvinin ise Dârekutnî olduğu görülmektedir.⁷³⁸

Esâsen Muhammed’in *Sünen*’de herhangi bir rivayetine rastlanmamaktadır. Ancak Ebû Dâvûd’un *Sünen*’inde metrûk şeklinde tavsif edilen râviler belirlenirken İbn Hacer’in *Tehzîb*’inden istifade edilmiştir. Bu eserde Muhammed b. Abdurrahman b. Talhâ’nın Ebû Dâvûd’un hadis tahrîc ettiği râvilerden biri olduğu görülmektedir.⁷³⁹ Aynı zamanda Mizzî’nin *Tehzîbü’l-Kemâl*’inde Ebû Dâvûd’un bu râviden hadis tahrîc ettiği belirtilmekte, bununla birlikte Mizzî, Ebû Dâvûd’un *Sünen*’inde Muhammed b. Abdurrahman b. Talhâ’nın rivayetine vâkîf olamadığının da altını çizmektedir.⁷⁴⁰ Neticede râvinin Ebû Dâvûd kendisinden *Sünen* dışındaki eserlerinden birinde tahrîcde bulunduğu için, *Tehzîbü’l-Kemâl*’e ve dolayısıyla *Tehzîbü’t-Tehzîb*’e dâhil edildiği anlaşılmaktadır.

14. Ebû Abdullah el-Müsennâ b. es-Sabbâh el-Yemânî el-Abnâvî el-Mekkî (ö. 149)

Yemen asıllı, Fâris oğullarından olan Müsennâ b. es-Sabbâh; Tâvûs b. Keysân (ö. 106), Atâ b. Ebû Rebâh (ö. 114), Amr b. Şuayb (ö. 118) gibi isimlerden nakilde bulunmuştur. Kendisinden hadis rivayet edenler arasında ise Süfyân es-Sevrî, İsmail b. Ayyâş (ö. 181), Îsâ b. Yûnûs (ö. 187) gibi râviler yer almaktadır.⁷⁴¹

Amr b. Alî el-Fellâs, Yahyâ b. Saîd el-Kattân’ın ve Abdurrahman b. Mehdî’nin Müsennâ’dan hadis rivayet etmediğini haber vermektedir.⁷⁴² Yahyâ b. Saîd el-Kattân hadis rivayet etmeme gerekçesini Atâ’dan yaptığı nakillerde ihtilâta uğraması şeklinde açıklamıştır.⁷⁴³ Cûzcânî Müsennâ’nın hadislerine güvenilmeyeceğini belirtmiştir.⁷⁴⁴ Ahmed b. Hanbel Müsennâ hakkında “lâ yüsâvî hadîsuhû şey’, muzdaribü’l-hadîs”⁷⁴⁵ derken Münzirî

⁷³⁷ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 492.

⁷³⁸ Dârekutnî, *Su’âlâtü’l-Berkânî*, s. 60.

⁷³⁹ İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 626.

⁷⁴⁰ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXV, 612, dn. 2; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 626.

⁷⁴¹ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXVII, 203-204.

⁷⁴² İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, VIII, 324; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, III, 20; İbn Adî, *el-Kâmil*, VIII, 172.

⁷⁴³ Buhârî, *ed-Du’afâ’ü’s-sagîr*, s. 116; Ukaylî, *ed-Du’afâ’ü’l-kebîr*, IV, 249; İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, VIII, 324.

⁷⁴⁴ Cûzcânî, *Ahvâlü’r-ricâl*, s. 250; İbn Adî, *el-Kâmil*, VIII, 173; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXVII, 206.

⁷⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, II, 298; İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, VIII, 324; İbn Adî, *el-Kâmil*, VIII, 172.

ise “ihticâc edilmez” demiştir.⁷⁴⁶ Nesâî ve İbnü'l-Cüneyd gibi âlimler ise kendisini “metrûkû'l-hadîs” olarak tavsif etmiştir.⁷⁴⁷

Ebû Hâtim ve Ebû Zür'a'ya göre Müsennâ “leyyinü'l-hadîs”tir. Bunun yanı sıra Ebû Hâtim, Müsennâ hakkında “za'îf” lafzını da kullanmıştır.⁷⁴⁸ İbn Hibbân ömrünün sonunda ihtilâta uğradığına hatta ihtilâtının ne riveyat ettiğini bilmeyecek kadar ilerlediğine dikkat çekerek hadisiyle ihticâc edilemeyeceğini dile getirmiştir.⁷⁴⁹ İbn Adî ise dedesi↔babası↔Amr b. Şuayb tarikiyle rivayet ettiği hadislerin sâlih olduğunu, Atâ b. Ebû Rebâh'tan naklettiklerinin ise mütekaddimûn âlimleri tarafından zayıf kabul edildiğini belirterek hadislerindeki zayıflığın açık olduğunu ifade etmiştir.⁷⁵⁰ İbn Sa'd,⁷⁵¹ Yahyâ b. Maîn,⁷⁵² Tirmizî,⁷⁵³ Dârekutnî⁷⁵⁴ ve İbn Hacer⁷⁵⁵ de Müsennâ'yı zayıf kabul eden âlimler arasında yer almaktadır.

Müsennâ hakkındaki görüşler dikkate alındığında, çoğunluğun Müsennâ'yı zayıf ve muhtelit olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır. Nesâî ve İbn Cüneyd'in kendisini “metrûk” şeklinde tavsif etmesinin ise ihtilâta uğraması nedeniyle olduğu düşünülebilir. Nitekim daha önce de bahsedildiği gibi bazı âlimler kendisinden ihtilât nedeniyle hadis rivayet etmemiştir. Fakat râvinin muhtelit olması tamamıyla metrûk olduğu anlamına gelmemektedir. Zira ihtilât, râvinin rivayetlerini ihtilâttan öncesi ve sonrası şeklinde temyiz etmeyi ve ona göre bir hüküm vermeyi gerektirmektedir.

Müsennâ'nın *Sünen*'de yalnız aşağıdaki rivayeti yer almaktadır:

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا عِمْسَى بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا الْمُتَنَّى بْنُ الصَّبَّاحِ عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ طَفْتُ مَعَ عَبْدِ اللَّهِ فَلَمَّا جِئْنَا دُبَيْرَ الْكَعْبَةِ قُلْتُ أَلَا تَتَعَوَّدُ. قَالَ نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ النَّارِ. ثُمَّ مَضَى حَتَّى اسْتَلَمَ الْحَجَرَ وَأَقَامَ بَيْنَ الرَّكْنِ وَالْبَابِ فَوَضَعَ صَدْرَهُ وَوَجْهَهُ وَذِرَاعَيْهِ وَكَفَيْهِ هَكَذَا وَبَسَطَهُمَا بَسْطًا ثُمَّ قَالَ هَكَذَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ - يَفْعَلُهُ.⁷⁵⁶

⁷⁴⁶ Münzirî, *Muhtasar*, II, 84.

⁷⁴⁷ Nesâî, *ed-Du'afâ ve'l-metrûkîn*, s. 239; İbn Adî, *el-Kâmil*, VIII, 173; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ ve'l-metrûkîn*, III, 34; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVII, 206; Zehebî, *el-Mugnî*, II, 144.

⁷⁴⁸ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VIII, 324-325; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVII, 205- 206.

⁷⁴⁹ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, III, 20.

⁷⁵⁰ İbn Adî, *el-Kâmil*, VIII, 174; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVII, 206.

⁷⁵¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kebîr*, VIII, 53; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVII, 206.

⁷⁵² İbn Maîn, *Su'âlâtü İbn Cüneyd*, s. 307; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VIII, 324; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, III, 20.

⁷⁵³ Tirmizî, *Sünen*, III, 231, (hadis nr. 1457); Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVII, 206.

⁷⁵⁴ İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ ve'l-metrûkîn*, III, 34; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVII, 207.

⁷⁵⁵ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 519.

⁷⁵⁶ Ebû Dâvûd, “Menâsik” 56, (hadis nr. 1901); İbn Mâce, “Menâsik” 35, (hadis nr. 2962).

Şuayb (b. Muhammed) şöyle demiştir: Abdullah (b. Amr b. el-Âs) ile birlikte (Kâbe'yi) tavaf ettim. (Tavaf namazı kılmak için) Kâbe'nin arkasına geldiğimiz zaman: “(burada cehennem ateşinden Allah'a sığınmayacak mısınız?” dedim. (Bunun üzerine Abdullah): “Ateşten Allah'a sığınırız” dedi. (Namazdan) sonra gitti, Hacerü'l-esved'i selâmladı. Rûkn (ü Hacer) ile kapı arasında durarak göğsünü, yüzünü, kollarını ve avuçlarını şu şekilde (Mültezem üzerine) koydu ve onları iyice açtı. Sonra: “Ben Resûlullah'ı (s.a.v.) böyle yaparken gördüm” dedi.

Sünen'de Müsennâ'nın yalnızca yukarıdaki rivayeti yer almaktadır. Rivayetin isnadında yer alan diğer râviler güvenilir iken daha önce dikkat çekildiği üzere Müsennâ zayıf, ömrünün sonunda ise ihtilâta uğramış bir râvidir.

Kütüb-i Sitte içinde söz konusu hadisi Müsennâ dışında Amr'dan rivayet eden başka bir râviye rastlanmamaktadır. Fakat diğer hadis kaynaklarında ise aynı hadisi Amr b. Şuayb'den İbn Cüreyc rivayet etmektedir.⁷⁵⁷ Müsennâ'nın mütâbii olan İbn Cüreyc ise tedlîs yaptığı bilinmekle birlikte sika bir râvidir.⁷⁵⁸ İbn Cüreyc'in Amr'dan hadisi nakledeken “عن” lafzını kullanması ve Beyhakî'nin, İbn Cüreyc'in Amr'dan hadis işitip işitmediğini bilmediği bilgisine yer vermesi, İbn Cüreyc'in, hadisi Amr'dan tedlîs yaparak rivayet etmiş olma ihtimalini akla getirmekte, dolayısıyla rivayete ihtiyatlı yaklaşmak gerekmektedir.

15. Ebû Cenâb Yahyâ b. Ebû Hayye el-Kelbî (ö. 147)

Kûfe asıllı olan Yahyâ b. Ebû Hayye; Hasân-ı Basrî, Tâvûs b. Keysân, Adî b. Sâbit (ö. 116), Dahhâk b. Müzâhim (ö. 105), Yezîd b. el-Berâ (ö. ?), Mağrâ el-Abdî (ö. ?), babası Ebû Hayye el-Kelbî (ö. ?) gibi kişilerden hadis rivayet etmiş, kendisinden de Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne, Vekî' b. el-Cerrâh, Cerîr b. Abdülhamîd gibi önemli isimler rivayette bulunmuştur.⁷⁵⁹

Yahyâ b. Saîd ve Abdurrahman b. Mehdî'nin kendisinden hadis rivayet etmedikleri nakledilmiştir.⁷⁶⁰ Ayrıca Yahyâ b. Saîd el-Kattân'ın, Yahyâ b. Ebû Hayye hakkında “za'îf” dediği bildirilmektedir.⁷⁶¹ İbn Sa'd ve Nesâî de Yahyâ'nın “za'îf” bir râvi olduğuna işaret etmişlerdir.⁷⁶²

⁷⁵⁷ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V, 150, (hadis nr. 9332).

⁷⁵⁸ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 363.

⁷⁵⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXI, 284-285.

⁷⁶⁰ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IX, 138; İbn Adî, *el-Kâmil*, IX, 50.

⁷⁶¹ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VII, 267; Buhârî, *ed-Du'afâ'ü's-sagîr*, s. 124.

⁷⁶² İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kebîr*, VIII, 480; Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, s. 250; İbn Adî, *el-Kâmil*, IX, 51.

Yahyâ b. Ebû Hayye hakkında Yahyâ b. Maîn, bir keresinde “leyse bi-kavî”,⁷⁶³ başka bir defa “za’îfü’l-hadîs”⁷⁶⁴ başka bir yerde ise “sadûk”⁷⁶⁵ demiş, ayrıca tedlîs yaptığına işaret etmiştir.⁷⁶⁶ İbn Ebû Hâtim’in cerh ta’dîl konusunda otorite kabul ettiği hadis hâfızı İbn Nümeyr (ö. 234) de Yahyâ’nın tedlîs yaptığını ve bu nedenle kendi hadislerini ifsad ettiğini belirtmekle birlikte hakkında “sadûk” ifadesini kullanmıştır.⁷⁶⁷ Aynı şekilde Ebû Hâtim ve Ebû Zür’a, da Yahyâ’nın tedlîs yaptığına dikkat çekmiş, Ebû Hâtim kendisini “leyse bi’l-kavî”, Ebû Zür’a ise “sadûk” olarak tavsif etmiştir.⁷⁶⁸ İclî de Yahyâ’nın tedlîs yaptığına işaret etmiş ayrıca Yahyâ hakkında “lâ be’sse bih” ifadesini kullanmıştır.⁷⁶⁹ Ebû Dâvûd’un da Yahyâ hakkında “leyse bi-zâke” dediği nakledilmektedir.⁷⁷⁰ Ebû Nuaym ise Yahyâ’nın tedlîs yaptığını dile getirmekle birlikte “sika” olduğuna işaret etmiştir.⁷⁷¹ İbn Hacer ise çok tedlîs yaptığı için Yahyâ’nın zayıf kabul edildiğini belirtmiştir.⁷⁷²

Tedlîs meselesi ile ilgili olarak Yezîd b. Hârûn (ö. 206), Yahyâ’nın Atâ b. Ebû Rebâh, Dahhâk ve İbn Büreyde’den işitmediği hâlde hadis rivayet ettiği ve bunu bizzat kendisinin itiraf ettiğini haber vermektedir.⁷⁷³ İbn Hibbân, Yahyâ’nın zayıf râvilerden duyduğu hadisleri sika râvilerden duymuş gibi rivayet ettiğini belirterek onun aslında ne tür bir tedlîs yaptığını açıklamaktadır.⁷⁷⁴

Yahyâ’yı “metrûkû’l-hadîs” olarak tavsif eden tek münekkidin Amr b. Alî el-Fellâs olduğu görülmektedir.⁷⁷⁵ Amr dışında hiçbir cerh-ta’dîl âlimi Yahyâ’yı metrûk olarak tavsif etmemiş, aksine bu âlimler Yahyâ’nın daha çok tedlîs yaptığına vurgu yapmış ve ayrıca kendisini hafif lafızlarla olsa da cerh etmişlerdir. Bu nedenle İbn Hacer’in de ifade ettiği üzere Yahyâ’nın zayıf, müdellis bir râvi olduğunu söylemek daha isabetli görünmektedir.

Ebû Dâvûd, *Sünen*’de “leyse bi-zâke” olarak cerh ettiği Yahyâ’nın iki rivayetine yer vermiştir. Bu rivayetlerin ilki şu şekildedir:

⁷⁶³ İbn Maîn, *Ma’rifetü’r-ricâl*, I, 70.

⁷⁶⁴ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, IX, 138.

⁷⁶⁵ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXXI, 287.

⁷⁶⁶ İbn Adî, *el-Kâmil*, IX, 50; İbnü’l-Cevzî, *ed-Du’afâ’ ve’l-metrûkîn*, III, 193.

⁷⁶⁷ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, I, 322, IX, 138; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXXI, 288.

⁷⁶⁸ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, IX, 139; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXXI, 288-289.

⁷⁶⁹ İclî, *Ma’rifetü’s-sikât*, II, 351.

⁷⁷⁰ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXXI, 289; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 351.

⁷⁷¹ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, III, 114; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, IX, 138; İbn Adî, *el-Kâmil*, IX, 50.

⁷⁷² İbn Hacer, *Takrîb*, s. 589.

⁷⁷³ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, IX, 139; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXXI, 286-287.

⁷⁷⁴ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, III, 111; İbnü’l-Cevzî, *ed-Du’afâ’ ve’l-metrûkîn*, III, 193.

⁷⁷⁵ İbn Adî, *el-Kâmil*, IX, 51; İbnü’l-Cevzî, *ed-Du’afâ’ ve’l-metrûkîn*, III, 193; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXXI, 288.

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ أَبِي جَنَابٍ عَنْ مَعْرَاءِ الْعَبْدِيِّ عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ - «مَنْ سَمِعَ الْمُنَادِيَ فَلَمْ يَمْنَعْهُ مِنْ اتِّبَاعِهِ عُدْرٌ». قَالُوا وَمَا الْعُدْرُ قَالَ خَوْفٌ أَوْ مَرَضٌ «أَمْ تُقْبَلُ مِنْهُ الصَّلَاةُ الَّتِي صَلَّى». قَالَ أَبُو دَاوُدَ رَوَى عَنْ مَعْرَاءِ أَبُو إِسْحَاقَ.⁷⁷⁶

İbn Abbâs (r.a.) Resûlullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu söylemiştir: "Müezzinin ezanını duyup da namaza gitmesine mâni bir özrü olmayan kimsenin..." (Bu arada sahâbiler Resûlullah'a) "özür nedir?" diye sordular. Resûlullah (s.a.v.) "korku veya hastalıktır" karşılığını verdi. "Evinde kıldığı namaz kabul olmaz."

Ebû Dâvûd dedi ki: Bu hadisi Ebû İshâk, Mağrâ'dan rivayet etmiştir.⁷⁷⁷

Hadisin isnadında yer alan râvilerden Yahyâ'nın hocası Mağrâ el-Abdî bazı âlimler tarafından tenkid edilmiş, İbn Hacer ise "makbûl" bir râvi olduğunu ifade etmiştir.⁷⁷⁸ Yahyâ ve Mağrâ dışında hadisi nakleden diğer râviler hakkında kaynaklarda herhangi bir tenkid bulunmamaktadır. Fakat Yahyâ'nın bazı âlimler tarafından zayıf kabul edilmesi isnadın zayıf olmasına yol açmaktadır. Nitekim Münzirî de bu duruma dikkat çekmiştir.⁷⁷⁹ Yahyâ'nın zayıflığının nedeni ise İbn Hacer'in belirttiği üzere çok tedlîs yapması ve Yahyâ, yukarıdaki hadisi Mağrâ'dan açık bir şekilde semâya delâlet eden lafızlarla değil de 'عن' lafzıyla rivayet etmiştir.

İbn Mâce, benzer hadisi Şu'be b. el-Haccâc kanalıyla Adî b. Sâbit'ten aynı isnadla merfû olarak rivayet etmiştir. Fakat İbn Mâce'deki hadis ashâb-ı kirâmın özrünün ne olduğuyla ilgili sorusu ve Hz. Peygamber'in buna karşılık verdiği cevap yer almadan, 'من سمع النداء فلم يأته فلا ' şeklinde rivayet edilmiştir.⁷⁸⁰ Bununla birlikte İbn Mâce'de yer alan bu hadisin merfû veya mevkûf olarak rivayet edildiği noktada bazı ihtilâflar bulunmaktadır. Bazı âlimler, mevkûf olarak rivayet edilen hadisin sahih olduğunu beyan etmektedir.⁷⁸¹ Münzirî de İbn Mâce'nin tahrîc ettiği bu hadisle ilgili olarak "fihî nazar" ifadesini kullanmaktadır.⁷⁸² Münzirî'nin bu ifadeyi İbn Mâce'de yer alan hadisin bazen merfû bazen de mevkûf olarak rivayet edilmiş olması nedeniyle hangi rivayetin daha doğru olduğu noktasındaki farklı görüşlerin bulunduğu dikkat çekmek için kullanmış olması muhtemeldir.

⁷⁷⁶ Ebû Dâvûd, "Salât" 47, (hadis nr. 551).

⁷⁷⁷ *Sünen*'i neşreden Muhammed Avvâme, söz konusu ifadenin Humus baskısında ve 'Avnü'l-ma'bûd'daki hadisin sonunda ziyade olarak bulunduğunu ifade etmektedir (bk. *Sünen*, I, 413, dn. 552).

⁷⁷⁸ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, IV, 158; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 130; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 542.

⁷⁷⁹ Münzirî, *Muhtasar*, I, 214.

⁷⁸⁰ İbn Mâce, "Mesâcid" 17, (hadis nr. 793).

⁷⁸¹ İbn Mâce, *Sünen*, I, 570, dn. 1.

⁷⁸² Münzirî, *Muhtasar*, I, 214.

Sübkî, hadisin sonunda yer alan açıklamayla ilgili olarak Ebû Dâvûd'un Mağrâ el-Abdî'yi takviye etmek amacıyla bu bilgiye yer vermiş olabileceğine işaret etmektedir.⁷⁸³ Ebû Dâvûd'un bu bilgiye yer vermesi Sübkî'nin bahsettiği gibi Mağrâ'yı kuvvetlendirmesinin yanı sıra ayrıca Yahyâ'yı da desteklemektedir. Zira güvenilir bir râvi olan Ebû İshâk Amr b. Abdullah es-Sebî'î (ö. ?), Yahyâ'nın mütâbii konumundadır. Her ne kadar Taberânî, söz konusu hadisi Mağra'dan sadece Yahyâ'nın rivayet ettiğini bildirmekteyse de⁷⁸⁴ Ebû Dâvûd'un verdiği bilgi Ebû İshâk'ın da aynı hadisi Mağrâ'dan rivayet ettiği yönündedir. Böylece Yahyâ b. Ebû Hayye'nin teferrüd etmediği anlaşılmaktadır. Ancak kaynaklarda Ebû İshâk es-Sebî'î'nin, Mağrâ'dan naklettiği bu hadisin tespit edilemediğini belirtmek gerekir.

Yahyâ'nın bir diğer hadisi ise şöyledir:

حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ أَبِي جَنَابٍ عَنْ يَزِيدَ بْنِ الْبَرَاءِ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ النَّبِيَّ -
ﷺ - نَوَّلَ يَوْمَ الْعِيدِ قَوْسًا فَحَطَّبَ عَلَيْهِ.⁷⁸⁵

Yezîd b. el-Berâ (ö. ?) babasının (el-Berâ b. Âzib'in) şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bayram günü Resûlullah'a (s.a.v.) bir yay verildi. Efendimiz (s.a.v.) ona yaslanarak (cemaate) hitab etti.

Yukarıdaki hadisi rivayet eden râviler arasında Yahyâ dışında zayıf veya metrûk olarak tavsif edilen bir râvi yer almamaktadır. Yahyâ'nın hadisi Yezîd b. Berâ'dan naklederken ilk rivayette olduğu gibi 'عن' lafzıyla rivayet ettiği görülmekte, bu durum ise Yahyâ'nın tedlîs yaptığı düşüncesine sevk etmektedir. Ancak Abdürrezzâk b. Hemmâm'ın *Musannef*'inde ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde, Yahyâ'nın hadisi, Yezîd b. el-Berâ'dan 'حدثني' sigasıyla rivayet etmiştir.⁷⁸⁶ Başka bir ifadeyle Yahyâ'nın, Yezîd b. el-Berâ'dan semâının sarîh olduğu anlaşılmaktadır. Böylece en azından söz konusu hadis için Yahyâ ile ilgili tedlîs töhmeti ortadan kalkmaktadır.⁷⁸⁷

Öte yandan Yahyâ'nın, Yezîd b. Berâ'dan rivayette teferrüd ettiğini söylemek mümkündür. Zira kaynaklarda söz konusu hadisi, Yezîd b. el-Berâ'dan Yahyâ dışında rivayet

⁷⁸³ Sübkî, Mahmûd Muhammed Hattâb es-Sübkî, *el-Menhelü'l-'azbi'l-mevrûd Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, y.y.: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, ts., IV, 241.

⁷⁸⁴ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* (nşr. Târık b. Avazullah b. Muhammed- Abdülmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî), Kahire: Dâru'l-Harameyn, 1415/1995, IV, 314-315.

⁷⁸⁵ Ebû Dâvûd, "Salât" 251, (hadis nr. 1147).

⁷⁸⁶ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, III, 287, (hadis nr. 5658); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXX, 445, (hadis nr. 18490).

⁷⁸⁷ Vellevî, *Şerhu Süneni'n-Nesâi Zahîretü'l-'ukbâ fî şerhi'l-Müctebâ*, Mekke: Dâru Âli Berûm, 1424/2003, XVII, 200.

eden başka bir râvi bulunmamakta, hadisin isnadı ancak Yahyâ'dan sonra Süfyân b. Uyeyne, Vekî' b. el-Cerrâh, Zâide b. Kudâme (ö. 161) gibi râvilerin nakilleriyle birden çok tarike ayrılmaktadır.⁷⁸⁸

Son olarak Ebû Dâvûd'un söz konusu hadise muhtasar haliyle yer verdiği anlaşılmaktadır. Zira Ahmed b. Hanbel'in, *Müsned*'de Zâide b. Kudâme tarikiyle Yahyâ'dan hadisin uzun hâli nakledilmektedir. *Müsned*'de nakledilen bu rivayete göre, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yay veya bir değnek verilmiş, o da buna dayanarak cemaate hitap etmiş, daha sonra ise Hz. Bilâl (ö. 20) ile kadınların tarafına giderek onlardan sadaka toplamıştır.⁷⁸⁹ İbnü's-Seken (ö. 353) *Müsned*'de geçen bu hadisin sahih olduğunu ifade etmiştir.⁷⁹⁰ Ayrıca söz konusu hadisin Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerinde de yer alan sadaka hadisi olduğu anlaşılmaktadır.

16. Ebû Bekr b. Abdullah b. Ebî Meryem el-Gassânî (ö. 156)

Adının Bükeyr veya Abdüsselam b. Humeyd olduğu nakledilmektedir.⁷⁹¹ Hâlid b. Muhammed es-Sekafî (ö. ?), amcaoğlu el-Velîd b. Süfyân (ö. ?) gibi kişilerden rivayette bulunmuştur. Kendisinden ise İsa b. Yûnus (ö. 187), el-Velîd b. Müslim, Bakiyye b. el-Velîd (ö. 197) gibi râviler hadis rivayet etmiştir.⁷⁹²

Cerh-ta'dîl âlimleri Ebû Bekr b. Ebî Meryem'i zayıf olduğuna delâlet eden cerh lafızlarıyla tenkid etmişlerdir. Nitekim Cûzcânî, kendisinin "leyse bi'l-kavî" olduğunu belirtmiştir.⁷⁹³ İbn Sa'd,⁷⁹⁴ Yahyâ b. Maîn,⁷⁹⁵ Ahmed b. Hanbel, Ebû Hâtim ve Ebû Zür'a da Ebû Bekr'i "zayıf" olarak nitelemişlerdir.⁷⁹⁶ Ayrıca Ebû Zür'a "münkerü'l-hadîs" olduğunu da ifade etmiştir. Bunun yanı sıra Nesâî,⁷⁹⁷ Dârekutnî,⁷⁹⁸ Zehebî ve İbn Hacer⁷⁹⁹ de Ebû Bekr'in zayıf olduğu kanaatindedirler. Ancak Dârekutnî başka bir defa ise Ebû Bekr'i

⁷⁸⁸ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, IV, 5611, (hadis nr. 5611); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXX, 445, (hadis nr. 18490, 18712).

⁷⁸⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXX, 445, (hadis nr. 18490).

⁷⁹⁰ Azîmâbâdî, *'Avnü'l-ma'bûd*, III, 349.

⁷⁹¹ İbn Adî, *el-Kâmil* (Dârü'l-Fikr), II, 469.

⁷⁹² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXIII, 108-109.

⁷⁹³ Cûzcânî, *Ahvâlü'r-ricâl*, s. 294; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXIII, 109.

⁷⁹⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kebîr*, IX, 471; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 490.

⁷⁹⁵ İbn Maîn'in râvi hakkında "leyse hadîsuhû bi-şey" dediği de bilinmektedir (bk. *Târîh*, II, 337).

⁷⁹⁶ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 405; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXIII, 109.

⁷⁹⁷ Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, s. 255.

⁷⁹⁸ Dârekutnî, *Sünen*, I, 184, (hadis nr. 363); Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXIII, 110.

⁷⁹⁹ Zehebî, *el-Mugnî*, II, 451; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 623.

“metrûk” olarak tavsif etmiştir.⁸⁰⁰ Kendisini Dârekutnî’den başka metrûk olarak tavsif eden bir münekkid ise bulunmamaktadır.

İbn Hibbân ise hafızasının kötü olduğuna dikkat çekerek, rivayet ettiği hadislerinde çoğu kere vehme kapıldığını belirtmiş, hakkında “festehakka’t-terk” ifadesini kullanmıştır. Tek başına kaldığı hadislerin ise hüccet değeri olmadığını belirtmiştir.⁸⁰¹ Sâlih hadisleri olmakla birlikte sikaların hadisiyle uyuşan çok az hadisinin bulunduğu işaret eden İbn Adî ise Ebû Bekr’in hadislerinin çoğunlukla garîb olduğunu belirtmiş ve kendisini hadisiyle ihticâc edilmeyen râviler arasında saymıştır.⁸⁰²

Ebû Bekr’in âlimler tarafından zayıf kabul edilme nedeninin ise ihtilât olduğu anlaşılmaktadır. Kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla evine giren hırsızın, kitapları da dâhil bütün bütün değerli eşyalarını çalması nedeniyle ihtilâta uğramıştır.⁸⁰³ Dârekutnî’nin bu nedenle Ebû Bekr’i “metrûk” olarak tavsif etmiş olmalıdır. Ancak çoğunluğa göre Ebû Bekr’in zayıf bir râvi olduğu görülmektedir.

Ebû Bekr b. Abdullah b. Ebû Meryem’in *Sünen*’de yalnızca iki rivayeti yer almaktadır. Bu rivayetlerin ilki şu şekildedir:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ النَّفِيلِيُّ حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ عَنْ أَبِي بَكْرٍ بْنِ أَبِي مَرْيَمَ عَنِ الْوَلِيدِ بْنِ سُفْيَانَ الْعَسَائِيِّ عَنْ
يَرِيدَ بْنِ فَطَيْبِ السَّكُونِيِّ عَنْ أَبِي بَحْرَةَ عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ - «الْمَلْحَمَةُ الْكُبْرَى وَفَتْحُ الْقُسْطَنْطِينِيَّةِ
وَأُخْرُوجُ الدَّجَالِ فِي سَبْعَةِ أَشْهُرٍ».⁸⁰⁴

Muaz b. Cebel’den (r.a.) rivayet edildiğine göre; Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Büyük savaş, İstanbul’un fethi ve Deccâl’in çıkışı yedi ay içerisinde olacaktır.”

Ebû Bekr’in hadisi rivayet ettiği Velîd b. Süfyân meçhûl bir râvidir.⁸⁰⁵ Ebû Bekr b. Ebî Meryem yukarıda izah edildiği üzere zayıftır. Bunun yanı sıra söz konusu hadis, Ebû Bekr b. Ebî Meryem’e kadar tek tarikile gelmekte, ancak Ebû Bekr’den sonra farklı tariklere

⁸⁰⁰ Dârekutnî, *Su’âlâtü’l-Berkânî*, s. 76; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 490.

⁸⁰¹ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, III, 146; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXXIII, 110.

⁸⁰² İbn Adî, *el-Kâmil* (Dârü’l-Fikr), II, 473; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 490.

⁸⁰³ Ebû Dâvûd, *Su’âlâtü’l-Âcurî*, II, 234; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, II, 405; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXXIII, 109; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 623.

⁸⁰⁴ Ebû Dâvûd, “Melâhim” 4, (hadis nr. 4297); Tirmizî, “Fiten” 50, (hadis nr. 2388); İbn Mâce, “Fiten” 35, (hadis nr. 4092).

⁸⁰⁵ Zehebî, *el-Mugnî*, II, 384; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 582.

ayrılmaktadır. Dolayısıyla gerek Ebû Bekr'e gerek meçhûl olan Velîd b. Süfyân'a mütâbaat eden bir râvi bulunmamaktadır.

Sünen'inde aynı hadise yer veren Tirmizî ise, hadisle ilgili olarak "hasen-garîb" ifadesini kullanmakta ve söz konusu hadisin sadece bu vechinden haberdar olduğunu bildirmektedir.⁸⁰⁶

Ebû Bekr'in, Muâz b. Cebel'den rivayet ettiği hadise benzer bir rivayet yine *Sünen*'de Abdullah b. Büsr tarafından rivayet edilmektedir. Ancak Muaz b. Cebel'in rivayetinden farklı olarak Abdullah b. Büsr, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) büyük savaşın ve İstanbul'un fethinin 'altı sene' içerisinde, Deccâl'in de 'yedinci senede' çıkacağını rivayet etmiştir.⁸⁰⁷ Ebû Dâvûd, hadisin akabinde Abdullah b. Büsr'ün hadisinin daha sahih olduğunu belirtmiştir.

Buna göre her iki hadis arasında bir ihtilâfın varlığı dikkati çekmektedir. Nitekim İbn Kesîr de güvenilir râviler tarafından rivayet edilen Abdullah b. Büsr hadisiyle Muâz b. Cebel'in yukarıdaki hadisi arasında ihtilâf bulunduğuna işaret etmiş ve her iki hadisi cem' ve te'vîl yoluna gitmiştir.⁸⁰⁸ Ebû Dâvûd'un ise Abdullah b. Büsr hadisinin, Muaz b. Cebel'in hadisinden daha sahih olduğunu dile getirerek tercih yoluna gittiği anlaşılmaktadır. Nitekim Ali el-Kârî, Ebû Dâvûd'un "Büsr'ün hadisi daha sahihtir" ifadesiyle ilgili şunları söylemektedir: "Ebû Dâvûd'un bu ifadesi, iki hadis arasındaki teâruzun sabit olup, aralarını cem' etmenin imkânsız olduğuna delâlet eder. Sahih olan ise tercih edilendir. Kısaca söylemek gerekirse, büyük savaş ile Deccâl'in çıkışı arasında yedi sene oluşu, yedi ay oluşundan daha sahihtir."⁸⁰⁹

Neticede Ebû Dâvûd, Ebû Bekr'in hadisini verdikten sonra zayıflıkla ilgili bir açıklamada bulunmamışsa da Ebû Bekr'in Muâz b. Cebel'den yaptığı nakli, Abdullah b. Büsr'ün hadisiyle aynı bâbda peş peşe zikretmiş ve Abdullah'dan gelen hadisin daha sahih olduğunu belirtmiştir. Bu da dolaylı olarak Ebû Bekr'in hadisindeki probleme işaret ettiği şeklinde yorumlanabilir.

Ebû Bekr b. Ebû Meryem'in *Sünen*'deki bir diğer rivayeti ise şu şekildedir:

⁸⁰⁶ Tirmizî, "Fiten" 50, (hadis nr. 2388).

⁸⁰⁷ Ebû Dâvûd, "Melâhim" 4, (hadis nr. 4298); İbn Mâce, "Fiten" 35, (hadis nr. 4093).

⁸⁰⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), y.y.: Dârü'l-Hicr, 1417/1997, XIX, 112; Sehârenfûrî, *Bezlü'l-meçhûd*, XVI, 211.

⁸⁰⁹ Azîmâbâdî, *'Avnü'l-ma'bûd*, XI, 272.

حَدَّثَنَا حَبِوَةُ بْنُ شُرَيْحٍ حَدَّثَنَا بَقِيَّةُ عَنْ أَبِي بَكْرٍ بْنِ أَبِي مَرْيَمَ عَنْ خَالِدِ بْنِ مُحَمَّدِ التَّقْفِيِّ عَنْ بِلَالِ بْنِ أَبِي الدَّرْدَاءِ عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ عَنِ النَّبِيِّ - ﷺ - قَالَ « حُبُّكَ الشَّيْءَ يُعْمِي وَيُصِمُّ ».⁸¹⁰

Ebü'd-Derdâ'dan (r.a.) (rivayet edildiğine göre) Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Bir şeyi (haddinden fazla sevmen), (seni) kör ve sağır eder.”

Hz. Peygamber'den (s.a.v.) merfû olarak rivayet edilen söz konusu hadiste Ebû Bekr b. Ebû Meryem teferrüd etmiştir. Nitekim Taberânî de Ebû Bekr'in hadisi tek başına rivayet ettiğini dile getirmiştir.⁸¹¹ Bu nedenle ilk hadiste olduğu gibi Ebû Bekr'e mütâbaat eden başka bir râvi bulunmamaktadır.

Beyhakî ise hadisle ilgili başka bir probleme işaret ederek, aslında hadisin mevkûf olarak yani Hz. Peygamber'den (s.a.v.) değil, Ebü'd-Derdâ'dan rivayet edildiğini bildirmektedir.⁸¹² Nitekim Münzirî de bu duruma işaret ederek, mevkûf olarak rivayet edilen hadisin doğruya daha yakın olduğunu haber vermektedir.⁸¹³

Öte yandan Siraceddin el-Kazvînî, yukarıdaki hadisin mevzû olduğunu iddia etmektedir. Ancak el-Alâî'ye (ö. 761) göre Ebû Bekr'in rivayet ettiği bu hadis mevzû değil, fakat asla hasen mertebesine yükselemeyen zayıf bir hadistir. İbn Hacer de Ebû Bekr'in sûü'l-hıfz nedeniyle zayıf bir râvi olduğuna dikkat çekerek rivayet ettiği hadisin mevzû olduğuyla ilgili iddiayı reddetmektedir.⁸¹⁴

E. Sadûk Râviler ve Rivayetleri

1. Ahmed b. Alî en-Nümeyrî (ö. ?)

Ahmed b. Alî en-Nümeyrî, Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde Ebû Hüreyre'den (ö. 58) rivayet edilen tuvalete gitme ihtiyacı hissedilirken namaz kılmanın câiz olmadığıyla ilgili hadisin râvilerinden biridir. Sevr b. Yezîd (ö. 153), Safvân b. Amr es-Seksekî (ö. 155), Ertât b. el-Münzir (ö. ?) gibi râvilerden hadis rivayet etmiş, kendisinden de yalnızca Mahmûd b. Hâlid ed-Dımeşkî (ö. 249) nakilde bulunmuştur.⁸¹⁵ Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 277) de söz konusu râvinin Mahmûd b. Hâlid es-Sülemî'den (ö. 249) başka râvisinin bulunmadığını belirterek

⁸¹⁰ Ebû Dâvûd, “Edeb” 126, (hadis nr. 5132).

⁸¹¹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, IV, 334, (hadis nr. 4359).

⁸¹² Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân* (nşr. Muhammed Saîd b. Besyûnî Zağlûl), Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1421/2000, I, 368, (hadis nr. 411).

⁸¹³ Münzirî, *Muhtasar*, IV, 474.

⁸¹⁴ Azîmâbâdî, *'Avnü'l-ma'bûd*, XIV, 27; Sehârenfûrî, *Bezlü'l-mechûd*, XX, 68-69.

⁸¹⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, I, 411.

hakkında “müstakîmü’l-hadîs” ifadesini kullanmaktadır.⁸¹⁶ İbn Hibbân (ö. 354) ise bu râvinin garîb hadis rivayet ettiğine işaret etmekte, ayrıca kendisinden rivayette bulunan râvi olarak Mahmûd b. Hâlid yerine Yezîd b. Abdirabbih ismini vermektedir.⁸¹⁷ Ebü’l-Feth el-Ezdî (ö. 374) kendisini “metrûkü’l-hadîs, sâkıt” olarak tavsif ederken,⁸¹⁸ İbn Hacer, Ezdî’nin delil göstermeden söz konusu râviyi zayıf kabul etmesini eleştirmekte ve bu râviyi “sadûk” olarak kabul etmektedir.⁸¹⁹

Nümeyrî’nin *Sünen*’de yer alan tek rivayeti şu şekildedir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ السُّلَمِيُّ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا نُورٌ عَنْ يَزِيدَ بْنِ شَرِيحٍ الْحَضْرَمِيِّ عَنْ أَبِي حَيٍّ الْمُؤَدِّنِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ - قَالَ «لَا يَحِلُّ لِرَجُلٍ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يُصَلِّيَ وَهُوَ حَقَنٌ حَتَّى يَتَخَفَّفَ». ثُمَّ سَأَلَ نَعْوَهُ عَلَى هَذَا اللَّفْظِ قَالَ «وَلَا يَحِلُّ لِرَجُلٍ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يُؤْمَّ قَوْمًا إِلَّا بِإِذْنِهِمْ وَلَا يَخْتَصُّ نَفْسَهُ بِدَعْوَةٍ دُونَهُمْ فَإِنْ فَعَلَ فَقَدْ خَانَهُمْ».⁸²⁰

قَالَ أَبُو دَاوُدَ هَذَا مِنْ سُنَنِ أَهْلِ الشَّامِ لَمْ يُشْرِكْهُمْ فِيهَا أَحَدٌ.

Ebü Hüreyre (r.a.)’den rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Allah’a ve âhiret gününe inanan bir kimsenin sıkışıklığını gidermeden bu haliyle namaz kılması helâl olmaz.” Sonra (Sevr b. Yezîd, Habîb b. Sâlih’in rivayet ettiği hadise benzeyen) şu lafızlarla sözlerine devam etti: “Allah’a ve âhiret gününe iman eden kimseye, izinleri olmadan bir topluluğa imam olması helâl olmaz ve duayı sadece kendisine yapıp o toplumu duanın dışında bırakması da helâl olmaz. Eğer böyle yaparsa onlara ihanet etmiş olur.”

Hadisi Ahmed’den rivayet eden Mahmûd b. Hâlid sikadır.⁸²¹ Ahmed’in hocası Sevr b. Yezîd’in de kaderî olduğuna işaret edilmekle birlikte hakkında tevsik lafızları kullanılmaktadır.⁸²² Sevr’in hadisi kendisinden naklettiği Yezîd b. Şureyh el-Hadramî’nin (ö. ?) Şam ehlinin sâlihlerinden olduğu nakledilmektedir.⁸²³ Söz konusu râviyi Dârekutnî

⁸¹⁶ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, II, 63-64; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, I, 411; Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl*, I, 120; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 38.

⁸¹⁷ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 7.

⁸¹⁸ İbnü’l-Cevzî, *ed-Du’afâ’ ve’l-metrûkîn*, I, 81; Zehebî, *el-Mugnî*, I, 91; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 38.

⁸¹⁹ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 83.

⁸²⁰ Ebû Dâvûd, “Tahâret” 43, (hadis nr. 91).

⁸²¹ Nesâî, *Tesmiyetü meşâyihî Ebî Abdîrrahmân Ahmed b. Şu’ayb b. Ali en-Nesâî*, s. 69; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, VIII, 292; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXVII, 295; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 245; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 522.

⁸²² İbn Maîn, *Târîh*, I, 143; Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, II, 74-75; İclî, *Ma’rifetü’s-sikât*, I, 262; Ukaylî, *ed-Du’afâ’ü’l-kebîr*, II, 178-180; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, II, 468-469; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, IV, 418-428; Zehebî, *el-Mugnî*, I, 191; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 135.

⁸²³ Fesevî, *el-Ma’rife ve’t-târîh*, II, 354-355.

“yu‘teber bih”⁸²⁴, Zehebî “sika”⁸²⁵ veya “sâlihü’l-hadis”⁸²⁶ şeklinde nitelenmektedir. Râvi İbn Hacer’e göre ise makbûldür.⁸²⁷ Yezîd’in hocası Ebû Hay el-Müezzîn’in (ö. ?) sika olduğuna dair görüşler⁸²⁸ zikredilmekle birlikte İbn Hacer hakkında “sadûk” demiştir.⁸²⁹

Muttasıl olarak rivayet edilen hadisin isnadında yer alan râvilerin Ebû Dâvûd’un bahsettiği üzere Şam bölgesinde yaşadıkları ve Ahmed b. Ali en-Nümeyrî dışındaki hiçbir râvinin şiddetli cerh lafızlarıyla tenkit edilmediği bilakis sika veya sadûk oldukları görülmektedir. Ahmed b. Ali en-Nümeyrî ile ilgili olarak da Ezdî’nin kendisini “metrûkü’l-hadîs” şeklinde cerh etmesine karşılık diğer münekkitlerin râvi hakkında cerh lafzı dahi kullanmaması, Ezdî’yi delil göstermemekle tenkid eden İbn Hacer’i haklı çıkarmaktadır. Ayrıca bir râvinin terk edilebilmesi için çoğunluğun icmâsı olması gerekirken, Ezdî Ahmed’e metrûk diyen tek münekkit olarak yer almaktadır. Dolayısıyla Ahmed’in üst derecede ta‘dîl lafızlarıyla nitelenmesi de metrûk denilebilecek kadar da aşırı zayıf olmadığı anlaşılmakta, İbn Hacer’in râvi hakkında sadûk şeklindeki kanaati isabetli görünmektedir.

Ahmed’in Ebû Hüreyre tarikiyle rivayet ettiği yukarıdaki hadis sadece Ebû Dâvûd’un *Sünen*’inde yer alsada Ebû Dâvûd söz konusu hadisi, tamamı güvenilir râvilerden oluşan Muhammed b. İsmâîl b. Ayyâş→Habîb b. Sâlih→Yezîd b. Şureyh→Ebû Hay el-Müezzîn→Sevbân b. Bücdüd tarikiyle naklettiği hadisten hemen sonra zikretmektedir.⁸³⁰ Buradan Ebû Dâvûd’un, Ebû Hüreyre tarikini şâhid olarak zikrettiği ortaya çıkmaktadır.

Ebû Dâvûd’un asıl olarak zikrettiği Sevbân rivayeti ise Tirmizî’de (ö. 279) Ali b. Hücr→İsmâil b. Ayyâş→Habîb b. Sâlih→Yezîd b. Şureyh→Ebû Hay el-Müezzîn→Sevbân tarikiyle yer almaktadır.⁸³¹ Tirmizî’deki rivayet, Ebû Dâvûd’daki isnaddan farklı olarak Muhammed b. İsmâîl yerine Ali b. Hücr’den gelmektedir. Nitekim Ali b. Hücr de sika bir râvidir.⁸³² Ayrıca Tirmizî söz konusu isnadın hasen olduğunu belirtmektedir.

Öte yandan söz konusu hadisin mâna açısından benzerleri İbn Mâce’nin (ö. 273) *Sünen*’inde Sevbân ve Ebû Ümâme Sady b. Aclân olmak üzere iki sahâbî râvisi tarafından

⁸²⁴ Dârekutnî, *Su’âlâtü’l-Berkânî*, s. 72.

⁸²⁵ Zehebî, *el-Kâşif*, II, 384.

⁸²⁶ Zehebî, *el-Mugnî*, II, 421; Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl*, IV, 429.

⁸²⁷ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 602.

⁸²⁸ İclî, *Ma’rifetü’s-sikât*, II, 397; İbn Hibban, *es-Sikât*, V, 579; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 481.

⁸²⁹ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 264.

⁸³⁰ Ebû Dâvûd, “Tahâret” 43, (hadis nr. 90).

⁸³¹ Tirmizî, “Salât” 150, (hadis nr. 357).

⁸³² Nesâî, *Tesmiyetü meşâyihî Ebî Abdîrrahmân Ahmed b. Şu‘ayb b. Ali en-Nesâî*, s. 58; İbn Hibban, *es-Sikât*, VII, 214; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XX, 355; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 36; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 399.

nakledilmektedir. Birinci tarik, Muhammed b. Musaffâ→Bakiyye b. el-Velîd→Habîb b. Sâlih→Ebû Hay el-Müezzin→Sevbân'dan oluşmaktadır.⁸³³ İsnadda bulunan râvilerden Bakiyye'nin zayıf ve metrûk râvilerden nakilde bulunduğu, çok tedlis yaptığına işaret edilmekte öte yandan sikalardan veya Şamlı hadis ehlinden yaptığı nakillerde güvenilir bir râvi olduğu nakledilmektedir.⁸³⁴ Bakiyye'nin hadisi aldığı hocası Habîb b. Sâlih'in de, daha önce zikri geçtiği üzere hem sika hem de Şamlı bir râvi olduğu bilindiğine göre Bakiyye'nin bu rivayetinin güvenilir olduğunu söylemek mümkündür.

İbn Mâce'deki ikinci tarik ise Bişr b. Âdem→Zeyd b. Hübâb→Muâviye b. Sâlih→Sefr b. Nüseyr→Yezîd b. Şureyh→Ebû Ümâme vasıtasıyla gelmektedir.⁸³⁵ İsnadda yer alan râvilerin çoğu güvenilir olmasına rağmen hadisi Yezîd'den nakleden Sefr zayıf bir râvidir.⁸³⁶ Bu nedenle söz konusu hadisin isnadı zayıf kabul edilmektedir.

Netice itibariyle yukarıda zikri geçen Ebû Hüreyre hadisinin, gerek senedin devamındaki râvilerin teferrüdü gerek de Ebû Dâvûd'un hadisin sonunda belirttiği üzere Şamlıların teferrüd etmesi nedeniyle nisbî garîb olduğunu söylemek mümkündür. Ancak hadisin râvileri güvenilir olmakla birlikte metrûk olarak itham edilen Ahmed b. Ali en-Nümeyrî'nin sadûk, hasenü'l-hadîs olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca söz konusu rivayet, Tirmizî'de geçen Sevbân hadisiyle de desteklenmektedir. Ebû Dâvûd'un hakkında herhangi bir açıklama da bulunmadığı hadisleri sâlih kabul ettiği⁸³⁷ hatırlanacak olursa söz konusu hadisin sıhhat açısından bir problem taşımadığını söylemek isabetli olacaktır.

2. Ebû's-Semh Derrâc b. Sem'ân es-Sehmî (ö. 126)

Asıl isminin Abdurrahman b. Semh olduğu ifade edilmektedir.⁸³⁸ Derrâc ise lakabıdır.⁸³⁹ Derrâc, Abdurrahman b. Huceyra (ö. 83), Ebû'l-Heysen Süleyman b. Amr

⁸³³ İbn Mâce, "Tahâret" 114, (hadis nr. 619).

⁸³⁴ İbn Maîn, *Ma'rifetü'r-ricâl*, I, 79; İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, I, 250; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 434-435; Hâkim, *Su'âlâtü Mes'ûd b. 'Alî es-Sicî ma'a es'ileti'l-Bağdâdiyyîn 'an ahvâli'r-ruvât* (nşr. Muvaffak b. Abdullah b. Abdülkâdir), Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1408/1988, s. 93; Dârekutnî, *Su'âlâtü's-Sülemî*, s. 135-136; Zehebî, *el-Mugnî*, I, 172-173; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 126.

⁸³⁵ İbn Mâce, "Tahâret" 114, (hadis nr. 617).

⁸³⁶ Dârekutnî, *Su'âlâtü'l-Berkânî*, s. 35; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 447; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 53-54; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 243.

⁸³⁷ Ebû Dâvûd, *Risâle*, s. 69-70.

⁸³⁸ İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 114.

⁸³⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VIII, 477.

Utevârî (ö. 100) gibi râvilerden hadis nakletmiş, kendisinden de Amr b. el-Hâris (ö. 148), Hayve b. Şüreyh (ö. 158), Leys b. Sa'd gibi râviler nakilde bulunmuştur.⁸⁴⁰

Derrâc, bazı hadis münekkidlerine göre güvenilir bir râvidir. Nitekim Yahyâ b. Maîn, Derrâc'ın "sika" olduğunu ifade etmiştir.⁸⁴¹ Ancak Yahyâ b. Maîn'in Derrâc hakkındaki "sika" değerlendirmesini işittiklerinde, "ne sikadır ne de kendisinde keramet vardır" diyerek râvi hakkındaki olumsuz kanaatlerini dile getiren âlimler de bulunmaktadır.⁸⁴²

Ahmed b. Hanbel, Derrâc hakkında menfî kanaate sahip olan âlimlerdendir. Zira Ahmed b. Hanbel, Derrâc'ın münker rivayetlerinin çokluğuna işaret etmiş ve Ebü'l-Heysen (ö. 100) vasıtasıyla Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet ettiği hadislerinde zayıflık bulunduğunu dile getirmiştir.⁸⁴³ Ebû Dâvûd ise Derrâc'ın hadislerinin müstakîm olduğu görüşündedir. Ancak Ahmel b. Hanbel'in de belirttiği üzere, Ebü'l-Heysen vasıtasıyla Ebû Saîd'den naklettiği hadisleri istisna tutmuş, bu hadislerin müstakîm olmadıklarını dile getirmiştir.⁸⁴⁴ İbn Adî ve İbn Hacer gibi âlimler de benzer ifadelerle Ebû Dâvûd ile aynı görüşte olduklarını belirtmişlerdir. Nitekim İbn Adî, Derrâc'ın Ebü'l-Heysen vasıtasıyla rivayet ettiği bazı hadislerin münker olduğunu belirtmekle birlikte başka râvilerden yaptığı nakillerinde bir beis olmadığını ifade etmiş, İbn Hacer de Derrâc'ın Ebü'l-Heysen'den gelen nakillerinde zayıflık bulunmasına rağmen genelde "sadûk" bir râvi olduğunu kaydetmiştir.⁸⁴⁵

Öte yandan Ebû Hâtim, Nesâî, Münzirî gibi âlimler, Derrâc'ın Ebü'l-Heysen'den yaptığı nakilleriyle başka râvilerden yaptığı nakillerinde bir ayırım gözetmemişler râvinin bütün nakillerinde zayıf olduğu kanaatini benimsemişlerdir. Bunu ise Ebû Hâtim ve Münzirî "za'îf",⁸⁴⁶ Nesâî ise bir defasında "leyse bi'l-kavî" başka bir defasında "münkerü'l-hadîs" lafızlarıyla ifade etmişlerdir.⁸⁴⁷ Dârekutnî ise daha da ileri giderek Derrâc'ın "metrûk" olduğunu söylemiştir.⁸⁴⁸

Ebû Dâvûd, *Sünen*'de Derrâc'ın iki rivayetine yer vermiştir. Secdenin keyfiyeti ile ilgili ilk rivayet şu şekildedir:

⁸⁴⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VIII, 477-478.

⁸⁴¹ Dârimî, *Târîh*, s. 107.

⁸⁴² Bk. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VIII, 479.

⁸⁴³ Ahmed b. Hanbel, *Su'âlâtü Ebî Dâvûd*, s. 247; İbn Adî, *el-Kâmil*, IV, 10.

⁸⁴⁴ Ebû Dâvûd, *Su'âlâtü'l-Âcurrî*, II, 166; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VIII, 479; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 383.

⁸⁴⁵ İbn Adî, *el-Kâmil*, IV, 16; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 201.

⁸⁴⁶ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, III, 442; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, I, 269; Münzirî, *Muhtasar*, II, 399.

⁸⁴⁷ Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, s. 175; İbn Adî, *el-Kâmil*, IV, 10.

⁸⁴⁸ Dârekutnî, *Su'âlâtü'l-Berkânî*, s. 29.

حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ شُعَيْبٍ بْنُ اللَّيْثِ حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ دَرَّاجٍ عَنِ ابْنِ حُجْرَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ - قَالَ « إِذَا سَجَدَ أَحَدُكُمْ فَلَا يَفْتَرِشْ يَدَيْهِ افْتِرَاشَ الْكَلْبِ وَلْيَضْمَ فَحَدِيثِهِ ».⁸⁴⁹

Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Biriniz secdeye vardığı zaman kollarını köpeğin yaydığı gibi yaymasın, uyluklarına birleştirsin.”

Hadisin isnadında yer alan râviler sikadır.⁸⁵⁰ Derrâc ile ilgili olarak yukarıda aktarılan görüşlerden de anlaşılacağı üzere, Dârekutnî râvinin metrûk olduğu yönündeki kanaatinde tek kalmıştır. Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inin şârihi Sehârenfûrî, Derrâc hakkındaki genel kanaati, Ebü'l-Heysen'den yaptığı nakillerde zayıf, bunun dışındaki nakillerinde ise sadûk bir râvi olduğu şeklinde özetlemektedir.⁸⁵¹ Nitekim *Sünen*'de rivayetini tahrîc eden Ebû Dâvûd'un da aynı kanaatte olduğu yukarıda belirtilmiştir. Bu durumda hadisin isnadında Ebü'l-Heysen bulunmadığına ve diğer râviler de sika olduğuna göre, Derrâc'ın sadûk, hadisin ise hasen mertebesinde olduğunu söylemek mümkündür.

Söz konusu hadis, Derrâc→İbn Huceyra→Ebû Hüreyre tarikiyle *Kütüb-i Sitte* içerisinde yalnızca Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde yer almaktadır. Ancak bazı lafız farklılıkları olmakla birlikte mâna açısından Derrâc'ın hadisine benzer hadisler, Câbir b. Abdullah (ö. 78) ve Enes b. Mâlik gibi başka sahâbîler tarafından da nakledilmektedir. Enes b. Mâlik'ten nakledilen hadis,⁸⁵² Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde Müslim b. İbrahim→Şu'be b. Haccâc→Katâde tarikiyle nakledilmektedir. İsnadda yer alan râvilerin tamamı güvenilir⁸⁵³ olup söz konusu hadis, *Kütüb-i Sitte*'nin tamamında Katâde'den güvenilir pek çok tarikile rivayet edilmektedir.⁸⁵⁴

⁸⁴⁹ Ebû Dâvûd, “Salât” 160, (hadis nr. 901).

⁸⁵⁰ Abdülmelik b. Şuayb için bk. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVIII, 330; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 665; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 363. Abdullah b. Vehb için bk. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 65; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, V, 189-190; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, II, 561; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 453-455; a.mlf., *Takrîb*, s. 328. Leys b. Sa'd için bk. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VII, 179-180; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 360-361; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIV, 261-270; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 464. Abdurrahman b. Huceyra için bk. İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, s. 96; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVII, 55; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 338.

⁸⁵¹ Sehârehfûrî, *Bezlü'l-mechûd*, V, 171.

⁸⁵² Enes b. Mâlik'ten merfû olarak şu şekilde rivayet edilmiştir: “اعتدلوا في السجود ولا يفتريش أحدكم ذراعيه افتراش الكلب.” (Ebû Dâvûd, “Salât” 160, [hadis nr. 897]).

⁸⁵³ Müslim b. İbrahim için bk. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 276; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VIII, 180-181; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX, 157; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVII, 490-492; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 257; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 529.

⁸⁵⁴ Buhârî, “Mevâkî” 8, (hadis nr. 532), “Ezân” 141, (hadis nr. 822); Müslim, “Salât” 493; Nesâî, “İftitâh” 89, (hadis nr. 1028), “Tatbîk” 50, (hadis nr. 1103), “Tatbîk” 53, (hadis nr. 1110); Tirmizî, “Salât” 91, (hadis nr. 275); İbn Mâce, “İkâme” 21, (hadis nr. 892).

Tirmizî ve İbn Mâce'nin *Sünen*'lerinde bulunan Câbir b. Abdullah rivayetini ise A'meş, Ebû Süfyân vasıtasıyla Câbir'den nakletmektedir. Hadisi, A'meş'ten de Ebû Muâviye ve Vekî' b. el-Cerrâh olmak üzere iki râvi almıştır.⁸⁵⁵ Hadisi Câbir'den nakledenler arasında zayıf bir râvi bulunmamakta, ayrıca Tirmizî Câbir hadisi hakkında "hasen-sahih" ifadesini kullanmaktadır.

Derrâc'ın *Sünen*'de yer alan ikinci rivayeti ise şu şekildedir:

حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهَبٍ أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ أَنَّ دَرَّاجًا أَبَا السَّمْحِ حَدَّثَهُ عَنْ أَبِي
الْهَيْثَمِ عَنْ أَبِي سَعِيدِ الْخُدْرِيِّ : أَنَّ رَجُلًا هَاجَرَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ - مِنَ الْيَمَنِ فَقَالَ : « هَلْ لَكَ أَحَدٌ بِالْيَمَنِ ». قَالَ :
أَبَوَائِي. قَالَ : « أَذِنَا لَكَ ». قَالَ : لَا. قَالَ : « ارْجِعْ إِلَيْهِمَا فَاسْتَأْذِنْهُمَا فَإِنْ أَذِنَا لَكَ فَجَاهِدْ وَإِلَّا فَبِرَّهِمَا ».⁸⁵⁶

Ebû Saîd el-Hudrî'den (ö. 63) nakledildiğine göre bir adam (cihâda katılmak için) Yemen'den Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına hicret etti. Allah Resûlü de ona: "Yemen'de herhangi bir kimsen var mı?" diye sordu. (Adam): "Annemle babam var" cevabını verdi. (Resûlullah): "(Buraya gelmen için) Sana izin verdiler mi?" diye sordu. (O zât tekrar): "Hayır" diye cevap verdi. (Bunun üzerine): "Dön, onlardan izin iste, eğer izin verirlerse cihâda katıl, yoksa onlara hizmet et" buyurdu.

Derrâc'ın naklettiği ikinci hadis de ilk hadiste olduğu gibi *Kütüb-i Sitte* içerisinde yalnızca Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde yer almaktadır. Hadiste dikkat çeken en önemli husus, hadisin Derrâc→Ebü'l-Heysen→Ebû Saîd isnadıyla gelmesidir. Zira daha önce de ifade edildiği üzere pek çok münekkid, Derrâc'ın Ebü'l-Heysen'den yaptığı nakillerde zayıf olduğunu dile getirmiştir. Bu münekkidlerin başında da bizzat *Sünen* musannifi Ebû Dâvûd gelmektedir. Bu durumda aynı hadisi Derrâc dışında güvenilir bir râvinin rivayet etmiş olması isnaddaki problemin giderilmesi için önem arz etmektedir. Ancak söz konusu hadisi, yalnız Derrâc kanalıyla gelmektedir.

Sonuç olarak Ebû Dâvûd, *Sünen*'de Derrâc'ın diğer *Kütüb-i Sitte* müellifleri tarafından rivayet edilmeyen iki hadisine yer vermiştir. Bu rivayetlerden biri Ebü'l-Heysen'den diğeri İbn Huceyra'dan gelmektedir. Ahmed b. Hanbel'in Derrâc'ın Ebü'l-Heysen vasıtasıyla Ebû Saîd el-Hudrî'den naklettiği hadislerinde zayıflık bulunduğu şeklindeki görüşü yukarıda aktarılmış; Derrâc'ın hadislerinin müstakîm olduğu kanaatindeki Ebû Dâvûd'un da Ahmed b. Hanbel'in belirttiği üzere, Ebü'l-Heysen vasıtasıyla Ebû Saîd'den naklettiği hadisleri istisna

⁸⁵⁵ Tirmizî "Salât" 91, (hadis nr. 274); İbn Mâce, "İkâme" 21, (hadis nr. 891).

⁸⁵⁶ Ebû Dâvûd, "Cihâd" 33, (hadis nr. 2532).

tuttuğuna işaret edilmişti.⁸⁵⁷ Ebû Dâvûd böyle düşünmesine rağmen, *Sünen*'de Ebü'l-Heysen isnadıyla zikrettiği hadisle ilgili herhangi bir açıklama yapmamıştır. Bu, Ebû Dâvûd'un Derrâc'ın Ebü'l-Heysen'den yaptığı nakillerde şiddetli bir zayıflık veya nekâret görmediği şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca, Abdullah b. Amr'dan gelen ve cihâda çıkarken anne-baba rızasının alınmasıyla ilgili sahih hadislerin varlığı,⁸⁵⁸ Derrâc'ın tek başına Ebü'l-Heysen'den rivayet ettiği yukarıdaki hadisin mânasını desteklemektedir.

3. Ebû Ömer Sâlim b. Gaylân et-Tücîbî (ö. 151)

Sâlim b. Gaylân; Ebü's-Semh Derrâc, Velîd b. Kays (ö. 100), Yahyâ b. Saîd el-Ensârî (ö. 143) gibi hocalardan hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de Hayve b. Şüreyh (ö. 158), Abdullah b. Vehb (ö. 197), Abdullah b. Lehîa (ö. 174) gibi şahsiyetler rivayette bulunmuştur.⁸⁵⁹

Hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmayan Sâlim, yalnızca Dârekutnî tarafından metrûk olarak tavsif edilmiştir.⁸⁶⁰ Dârekutnî dışındaki diğer cerh ta'dîl âlimlerinin ise Sâlim hakkında genellikle müspet görüş beyan ettiği görülmektedir. Nitekim İclî ve İbn Hibbân Sâlim'in "sika",⁸⁶¹ Zehebî ise "sadûk" olduğunu ifade etmiştir.⁸⁶² Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvûd, Nesâî ve İbn Hacer gibi âlimler de Sâlim hakkında "mâ erâ bihî be's",⁸⁶³ "lâ be'se fihi", "leyse bihî be's" gibi ta'dîl lafızları kullanmışlardır.⁸⁶⁴

Netice olarak Sâlim'in güvenilir bir râvi olduğu yönündeki kanaatin ağır bastığı, Dârekutnî'nin ise râviyi "metrûk" şeklinde cerh etme hususunda yalnız kaldığı görülmektedir.

Ebû Dâvûd, Sâlim'in *Sünen*'de yalnız bir rivayetine yer vermiştir. Ebû Saîd el-Hudrî'den nakledilen rivayet şöyledir:

حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ أَخْبَرَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ عَنْ حَيَوَةَ بِنِ شَرِيحٍ عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْوَلِيدِ بْنِ قَيْسٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ أَوْ عَنْ أَبِي الْهَيْثَمِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ عَنِ النَّبِيِّ - ﷺ - قَالَ «لَا تُصَاحِبِ إِلَّا مُؤْمِنًا وَلَا يَأْكُلْ طَعَامَكَ إِلَّا تَقِيًّا».⁸⁶⁵

⁸⁵⁷ Ebû Dâvûd, *Su'âlâtü'l-Âcurrî*, II, 166; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VIII, 479; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 383.

⁸⁵⁸ Buhârî, "Cihâd" 138, (hadis nr. 3004); "Edep" 3, (hadis nr. 5972); Müslim, "Birr" 2549; Tirmizî, "Cihâd" 2, (hadis nr. 1766); Nesâî, "Cihâd" 5, (hadis nr. 3103); "Bey'at" 10, (hadis nr. 4163); İbn Mâce, "Cihâd" 12, (hadis nr. 2782).

⁸⁵⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, X, 169.

⁸⁶⁰ Dârekutnî, *Su'âlâtü'l-Berkânî*, s. 35.

⁸⁶¹ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, I, 383; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 409.

⁸⁶² Zehebî, *el-Kâşif*, I, 423.

⁸⁶³ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, II, 508; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IV, 187.

⁸⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, II, 508; Ebû Dâvûd, *Su'âlâtü'l-Âcurrî*, I, 425; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IV, 187; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, X, 169; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 679; a.mlf., *Takrîb*, s. 227.

⁸⁶⁵ Ebû Dâvûd, "Edeb" 19, (hadis nr. 4834); Tirmizî, "Zühd" 47, (hadis nr. 2557).

Ebû Saîd'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Yalnız mü'min(ler)le arkadaşlık et, yemeğini de yalnız (Allah'tan) korkan (müttakî) kişi(ler) yesin.”

Hadisin isnadında bulunan râvilerin tamamı güvenilirdir.⁸⁶⁶ Sâlim ile ilgili olarak yukarıda aktarılan lafızlar, onun sadûk bir râvi olup hadisinin alınacağını göstermektedir. Ancak Sâlim, Ebû Saîd'den naklettiği hadiste teferrüd etmiştir. Nitekim Tirmizî hadisin hasen olduğunu belirtmekle birlikte garîbliğine de işaret etmiştir.⁸⁶⁷ Hâkim ise Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerinde Sâlim'in hadisini tahrîc etmediklerini dile getirmekle birlikte isnadın sahih olduğunu belirtmiştir.⁸⁶⁸

Sâlim'in rivayet ettiği hadise göre Hz. Peygamber (s.a.v.) sadece mü'minlerle arkadaşlık etmek ve müttakîlere yemek yedirmek şeklinde iki tavsiyede bulunmaktadır. Hadis kaynaklarında Sâlim'in hadisindeki iki tavsiyeyi birlikte içeren başka hadisler yer almasa da sâlih kimselerle arkadaşlık etmeyi tavsiye eden hadislere rastlamak mümkündür.⁸⁶⁹ Ancak bu hadisler Sâlim'in hadisinin içeriğini sadece dolaylı olarak desteklemekte, arada herhangi bir mütâbaat bulunmamaktadır. Hadiste geçen “Allah'tan korkanlardan başkasına yemek yedirme” şeklindeki ikinci tavsiyeye gelince, yemek yedirme ile neyin kastedildiğinin tam olarak açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Âlimler bu ifadedeki maksadın, ihtiyaç sahiplerine verilen yemek değil, davet için verilen yemek olduğunu beyan etmişlerdir.⁸⁷⁰ Zira ihtiyaç sahipleri için verilen yemekte kâfir-mü'min ayrımı söz konusu değildir. Nitekim bir âyet-i kerîmede⁸⁷¹ de ihtiyaç sahipleri ve esirlere yemek yedirildiği haber verilmektedir.

4. Ebû Ca'fer Selm b. Ca'fer el-Bekrâvî (ö. ?)

⁸⁶⁶ Amr b. Avn için bk. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 182; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI, 252; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXII, 179; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 425. Abdullah b. Mübarek için bk. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kebîr*, IX, 376; İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 54; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, V, 179-181; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVI, 14-25; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 320. Hayve b. Şurayh için bk. Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, III, 52; İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, I, 329; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, III, 306-307; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, V, 480-482; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 185. Ebü'l-Heysen için bk. İbn Maîn, *Târîh*, II, 327; İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 436; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 253. Velîd b. Kays için bk. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 343; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 354; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 583.

⁸⁶⁷ Tirmizî, “Zühd” 47, (hadis nr. 2557).

⁸⁶⁸ Hâkim, *el-Müstedrek'ale's-Sahîhayn*, Kahire: Dârü'l-Harameyn, 1447/1997, IV, 234, (hadis nr. 7249).

⁸⁶⁹ Meselâ bk. Buhârî, “Büyü” 38, (hadis nr. 2101), “Zebâ'ih” 31, (hadis nr. 5534); Müslim, “Birr” 2624; Ebû Dâvûd, “Edeb” 19, (hadis nr. 4831, 4832, 4833, 4835); Tirmizî, “Zühd” 35, (hadis nr. 2535).

⁸⁷⁰ Hattâbî, *Me'âlimü's-Sünen*, IV, 115.

⁸⁷¹ el-İnsân 76/8. وَيُطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَىٰ حَيْثُ مَسْكِنَتِهِمْ وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا

Selm b. Ca'fer; el-Hakem b. Ebân el-Adenî (ö. 154), Saîd b. İyâs el-Cüreyrî (ö. 144), el-Velîd b. Küreyz'den (ö. ?) rivayet etmiş, kendisinden de Ebû Gassân Yahyâ b. Kesîr (ö. 206), Nuaym b. Hammâd el-Mervezî (ö. 228) rivayette bulunmuştur.⁸⁷²

Yahyâ b. Kesîr, Ali b. el-Medînî, Tirmizî, İbn Hibbân gibi pek çok âlim Selm b. Ca'fer'in "sika" olduğuna işaret etmekteyken,⁸⁷³ sadece Ezdî, Selm'in "metrûkü'l-hadîs" olduğunu söyleyerek hadisiyle ihticâc edilemeyeceğini belirtmektedir.⁸⁷⁴ İbn Hacer, Ezdî'nin herhangi bir delil göstermeden Selm'i "metrûk" şeklinde cerh etmesini eleştirmekte ve kendisinin "sadûk" bir râvi olduğunu kaydetmektedir.⁸⁷⁵ Sonuç olarak Selm ile ilgili söylenenler birlikte göz önünde bulundurulduğunda İbn Hacer'e göre râvinin zabtı biraz kusurlu olsa da⁸⁷⁶ güvenilirliği noktasında âlimlerin çoğunun hem fikir olduğu ortaya çıkmakta ve böylece cerhte müteşeddid bir âlim olan Ezdî'nin tek kaldığı görüşünün Selm hakkında dikkate alınmaması gerektiği anlaşılmaktadır.

Selm b. Ca'fer'in *Sünen*'de yalnız bir rivayeti yer almaktadır:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُثْمَانَ بْنِ أَبِي صَفْوَانَ الثَّقَفِيُّ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ كَثِيرٍ حَدَّثَنَا سَلْمُ بْنُ جَعْفَرٍ عَنِ الْحَكَمِ بْنِ أَبِيَانَ عَنْ عِكْرِمَةَ قَالَ قِيلَ لِابْنِ عَبَّاسٍ مَا تَنْتَ فُلَانَةٌ بَعْضُ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ ﷺ - فَحَرَّ سَاجِدًا فَقِيلَ لَهُ أَسْجُدْ هَذِهِ السَّاعَةَ فَقَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ - «إِذَا رَأَيْتُمْ آيَةً فَاسْجُدُوا». وَأَيُّ آيَةٍ أَعْظَمُ مِنْ ذَهَابِ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ ﷺ.⁸⁷⁷

İkrime'den rivayet edildiğine göre İbn Abbas'a (r. anhümâ): "Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hanımlarından falanca öldü" denildi. Bunun üzerine İbn Abbas secdeye kapandı. Kendisine: Bu anda secde mi yapıyorsun? denildi. İbn Abbas şu karşılığı verdi: Resûlullah (s.a.v.), "Önemli bir hâdise gördüğünüz zaman secde ediniz" buyurdu. Hangi hâdise Hz. Peygamber'in hanımlarının irtihâlinden daha önemlidir?

İbnü'l-Mübarek, Ukaylî, İbn Adî gibi münekkidler "irmi bih, fihi lîn, fihi zaaf"⁸⁷⁸ gibi lafızlarla Selm'in yukarıdaki hadisi naklettiği hocası Hakem b. Ebân'ın zayıflığına işaret

⁸⁷² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XI, 214.

⁸⁷³ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IV, 265; Tirmizî, "Menâkıb" 137, (hadis nr. 4229); İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 297; İbn Şâhin, *Târîhu esmâi's-sikât* (nşr. Subhî es-Sâmerrâî), Kuveyt: Dârü's-Selefiyye, 1404/1984, s. 103; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XI, 214; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 450; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 64; Şuayb el-Arnaût da Selm'in sika olduğuna işaret etmektedir (bk. *Tahrîru Takrîbi't-Tehzîb*, II, 53).

⁸⁷⁴ İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, II, 8; Zehebî, *el-Mugnî*, I, 393.

⁸⁷⁵ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 245.

⁸⁷⁶ İbn Hacer'in "sadûk"u, güvenilir râviler hakkında kullandığı bilinmekte, *Takrîb*'te yaptığı derecelendirmede sika râvilere nispetle zabtı biraz daha zayıf râviler için "sadûk" değerlendirmesi yaptığı anlaşılmaktadır (bk. *Takrîb*, s. 23). Ancak râvideki zabt kusuru onun güvenilirliğine zarar verecek seviyede değildir. "Sadûk"un delâletiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Yücel, *Hadîs İlminde Tenkit Terimleri*, s. 127-136.

⁸⁷⁷ Ebû Dâvûd, "İstiskâ" 12, (hadis nr. 1199); Tirmizî, "Menâkıb" 137, (hadis nr. 4229).

⁸⁷⁸ Ukaylî, *ed-Du'afâ' ü'l-kebîr*, I, 256; İbn Adî, *el-Kâmil*, II, 766; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VII, 88.

etmişlerdir. Ancak Hakem “sadûk, lehû evhâm” bir râvidir.⁸⁷⁹ Hadisi İbn Abbas’tan nakleden İkrime’nin de güvenilirliği noktasında kaynaklarda farklı görüşler yer almakla birlikte İbn Maîn, İclî, Ebû Hâtim, Nesâî, İbn Hibbân, İbn Adî, Zehebî, İbn Hacer gibi münekkid âlimler İkrime’yi güvenilir kabul etmektedir.⁸⁸⁰

Hadisi, Abdullah b. Abbas’tan sadece İkrime, İkrime’den ise yalnızca Hakem b. Ebân rivayet etmektedir. Hakem’den hadisi Selm’in yanı sıra Hakem b. Ebân’ın oğlu İbrahim b. Hakem nakletmekteyse⁸⁸¹ de İbrahim b. Hakem’in, zayıf bir râvi olduğu anlaşılmaktadır.⁸⁸² Hadis, Selm’den sonra nakilde bulunan Yahyâ b. Kesîr’den sonra tariklere ayrılmakta fakat Yahyâ öncesi isnad için İbrahim dışında eksik veya tam mütâbaat ya da şahid bulunmamaktadır.

Netice itibariyle *Sünen*’de yalnız bir hadisi yer alan Selm’in terkinde ittifak edilen bir râvi olmadığı anlaşılmaktadır. Ebû Dâvûd’un söz konusu hadis ile ilgili açıklama yapmaması hadisin ona göre sâlih olduğunun bir göstergesidir. Ancak Selm’in rivayet ettiği hadis için başka bir güvenilir tarikin de bulunmadığı görülmüştür. Nitekim Tirmizî sadece Selm tarikinden haberdâr olduğunu ifade etmiş ve hadis hakkında “hasen-garîb” değerlendirmesinde bulunmuştur.⁸⁸³

5. Ebû Abdurrahman Osman b. Abdurrahman b. Müslim el-Harrânî (ö. 202)

et-Tarâifi nisbesiyle ma’rûf olan Osman b. Abdurrahman; Ebû Abdullah, Ebû Muhammed, Ebû Hâşim gibi farklı künyelerle de anılmaktadır. Osman b. Abdurrahman, Muhammed b. Abdurrahman b. Ebû Zi’b (ö. 159), ‘Isâm b. Kudame (ö. ?), Muâviye b. Sellâm (ö. 170) gibi râvilerden hadis rivayet etmiş, kendisinden de Abdullah b. Muhammed en-Nüfeylî (ö. 234), Kuteybe b. Saîd gibi isimler nakilde bulunmuştur.⁸⁸⁴

Cerh ve ta’dîl açısından Osman b. Abdurrahman hakkında söylenenler dikkate alındığında kendisini tevsîk eden, şiddetli şekilde cerh eden ve bazı gerekçelerle zayıf

⁸⁷⁹ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 174.

⁸⁸⁰ Dârimî, *Târîh*, s. 163; İclî, *Ma’rifetü’s-sikât*, II, 145; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, VII, 7-9; İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 229-230; İbn Adî, *el-Kâmil*, VI, 469-477; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XX, 288-289; Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl*, III, 93-97; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 397.

⁸⁸¹ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebîr*, XI, 242 (hadis nr. 11618); Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, III, 477 (hadis nr. 6379).

⁸⁸² İbn Maîn, *Ma’rifetü’r-ricâl*, I, 54; Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, I, 284; Cûzcânî, *Ahvâlü’r-ricâl*, s. 252; Nesâî, *ed-Du’afâ’ ve’l-metrûkîn*, s. 147; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, II, 94; İbnü’l-Cevzî, *ed-Du’afâ’ ve’l-metrûkîn*, I, 30; Zehebî, *el-Mugnî*, I, 45; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 89.

⁸⁸³ Tirmizî, “Menâkıb” 137, (hadis nr. 4229).

⁸⁸⁴ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XIX, 428-429.

olduğunu belirten münekkidlerin bulunduğunu söylemek mümkündür. Osman'ı sika kabul eden münekkidlerden biri Yahyâ b. Maîn'dir. Nitekim İbn Ebû Hâtim, Yahyâ b. Maîn'in Osman hakkında "sika" dediğini nakletmiştir.⁸⁸⁵ Aynı şekilde İbn Şâhin Osman hakkında "sika sika"⁸⁸⁶, Zehebî "vüssika" ifadesini kullanmıştır.⁸⁸⁷ Ebû Hâtim ve İbn Hacer ise "sadûk" olduğunu belirtmiştir.⁸⁸⁸ Osman'ı mutlak şekilde cerh eden münekkidler arasında ise İbn Nümeyr ve Ezdî yer almaktadır. İbn Nümeyr (ö. 234), Osman hakkında "kezzâb" Ezdî ise "metrûk" ifadesini kullanmıştır.⁸⁸⁹

Osman'ın zayıf olduğuna işaret eden münekkidlerin başında ise Buhârî gelmektedir. Buhârî, Osman'ın zayıf râvilerden nakilde bulunduğuna dikkat çekmiştir.⁸⁹⁰ İbn Hibbân ise Osman'ın zayıf râvilerden rivayet ettiği hadisleri sika râvilerden rivayet etmiş gibi gösterdiğini başka bir ifadeyle tedlîs yaptığını ifade etmiştir.⁸⁹¹ Aynı şekilde İbn Adî, Ebû Arûbe'nin, Osman hakkında "meçhûl râvilerden münker hadis rivayet eder" dediğini nakletmektedir.⁸⁹² Öte yandan Ebû Arûbe, Osman hakkında "lâ be'se bihî" ifadesini de kullanmaktadır. İbn Adî, Ebû Arûbe'nin râvi hakkında bir beis görmemesine katılmakla birlikte meçhûl râvilerden münker hadis rivayet etmesi noktasında Ebû Arûbe'den ayrılmaktadır. Zira İbn Adî'ye göre rivayetlerdeki nekâret, Osman'dan değil meçhûl râvilerden kaynaklanmaktadır.⁸⁹³ İbn Hacer de Osman'ı "sadûk" kabul etmekle birlikte çoğunlukla zayıf ve meçhûl râvilerden rivayet etmesi nedeniyle zayıf kabul edildiğine, İbn Nümeyr'in de bu gerekçeyle Osman'ı kizbe nispet ettiğine dikkat çekmektedir.⁸⁹⁴

Osman hakkında söylenenler dikkate alındığında onun aslında sadûk bir râvi olduğu, ancak zayıf ve meçhûl râvilerden hadis rivayet ettiği için tenkide uğradığı anlaşılmaktadır. Nitekim İbn Nümeyr'in Osman'ı bu nedenle "kezzâb" olarak tavsif ettiği İbn Hacer tarafından haber verilmektedir. Bu durumda Ezdî'nin de Osman'ı metrûk olarak tavsif etmesinde Osman'ın zayıf ve meçhûl râvilerden nakilde bulunmasının etkili olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla Osman'ın şiddetli şekilde cerh edilmesi onun bütünüyle metrûk bir

⁸⁸⁵ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI, 157.

⁸⁸⁶ İbn Şâhin, *Târîhu esmâi's-sikât*, s. 138.

⁸⁸⁷ Zehebî, *el-Mugnî*, I, 604.

⁸⁸⁸ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI, 157; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 385.

⁸⁸⁹ İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, II, 169; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 70.

⁸⁹⁰ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VI, 238; Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*, III, 207.

⁸⁹¹ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II, 97; İbn Hacer, *Tabakâtü'l-müdekkîn*, s. 56.

⁸⁹² İbn Adî, *el-Kâmil*, VI, 295-297; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XXXVIII, 433; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIX, 430-431.

⁸⁹³ İbn Adî, *el-Kâmil*, VI, 295-297; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XXXVIII, 433; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIX, 430-431.

⁸⁹⁴ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 385.

râvi olduğu anlamına gelmez. Ayrıca Osman'ın sika ve sadûk olduğunu söyleyen âlimler çoğunlukta iken onu yalancı ve metrûk şeklinde tavsif edenler azınlıktadır. Yine de Osman'ın rivayetleri incelenirken meçhûl râvilerden yaptığı nakillerin münker olup olmadığı, sika râvilerden yaptığı nakillerde ise tedlîs yapıp yapmadığı araştırılmalıdır.

Osman b. Abdurrahman'ın *Sünen*'de iki rivayeti bulunmaktadır. Bu rivayetlerden biri Cessâse olayı ile ilgilidir:

حَدَّثَنَا التَّفَيْلِيُّ حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي ذُئْبٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنِ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ فَاطِمَةَ بِنْتِ قَيْسٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ - أَحْرَ الْعِشَاءِ الْآخِرَةَ ذَاتَ لَيْلَةٍ ثُمَّ خَرَجَ فَقَالَ « إِنَّهُ حَبَسَنِي حَدِيثٌ كَانَ يُحَدِّثُنِيهِ تَمِيمُ الدَّارِيُّ عَنْ رَجُلٍ كَانَ فِي جَزِيرَةٍ مِنْ جَزَائِرِ الْبَحْرِ فَإِذَا أَنَا بِامْرَأَةٍ تَجْرُ شَعْرَهَا قَالَ مَا أَنْتِ قَالَتْ أَنَا الْجَسَّاسَةُ أَذْهَبَ إِلَى ذَلِكَ الْقَصْرِ فَاتَيْتُهُ فَإِذَا رَجُلٌ يَجْرُ شَعْرَهُ مُسَلَّسَلٌ فِي الْأَعْلَالِ يَنْزُو فِيمَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ فَقُلْتُ مَنْ أَنْتِ قَالَ أَنَا الدَّجَالُ خَرَجَ نَبِيُّ الْأُمِّيِّينَ بَعْدُ قُلْتُ نَعَمْ. قَالَ أَطَاعُوهُ أَمْ عَصَوْهُ قُلْتُ بَلْ أَطَاعُوهُ. قَالَ ذَاكَ خَيْرٌ لَهُمْ ».⁸⁹⁵

Fâtima bnt. Kays (r. anhâ) şöyle demiştir: Bir gece Rasûlullah (s.a.v.) yatsı namazını geciktirdi sonra çıkıp şöyle dedi: “Beni, Temîm ed-Dârî'nin, adalardan birinde bulan bir kişi hakkında anlattığı olay geciktirdi. Temîm dedi ki: Saçlarımı yerde sürüyen bir kadınla karşılaştım. ‘Sen kimsin?’ dedi(m). ‘Ben Cessâse’yim, şu köşke git’ dedi. Hemen köşke gittim, bir de ne göreyim, saçlarını sürüyen, bukağılara bağlı, yerle gök arasında sıçrayıp duran bir adam! Ona ‘sen kimsin?’ dedim. ‘Ben Deccâl'im, ümmîlerin peygamberi çıktı mı?’ dedi. ‘Evet’ dedim. ‘Ona itaat mi ettiler yoksa isyan mı?’ dedi. ‘İtaat ettiler’ dedim. ‘Bu (itaat etmeleri), onlar için hayırlıdır’ dedi.”

Muttasıl senedle rivayet edilen bu hadisin isnadında tenkide uğrayan tek râvi Osman'dır. Osman ise yukarıda izah edildiği üzere sadûk bir râvi olmakla birlikte meçhûl ve zayıf râvilerden nakilde bulunduğu için bazı âlimler tarafından zayıf kabul edilmektedir. Ancak Osman'ın *Sünen*'de rivayet ettiği bu hadisi ne meçhûl ne de zayıf bir râviden naklettiği görülmektedir. Bilâkis hadisi naklettiği İbn Ebû Zi'b (ö. 159) sika bir râvidir.⁸⁹⁶ Tedlîs meselesiyle ilgili olarak ise İbn Ebû Zi'b'in Osman'ın hocaları arasında yer aldığını, ayrıca hadisi rivayet ederken kullandığı “حَدَّثَنَا” şeklindeki tahdîs sigasının, onun hadisi doğrudan İbn Ebû Zi'b'den dinlediğinin bir delili sayıldığını söylemek yeterlidir. ‘İlel veya diğer hadis kaynaklarında Osman'ın söz konusu hadiste tedlîs yaptığına dair bir bilgiye de rastlanmamaktadır. Dolayısıyla Osman'ın sadûk, hadisin ise hasen olduğu söylenebilir.

⁸⁹⁵ Ebû Dâvûd, “Melâhim” 15, (hadis nr. 4327).

⁸⁹⁶ Dârimî, *Târîh*, s. 48; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VII, 314; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 493.

Öte yandan Osman rivayet ettiği bu hadiste teferrüd etmiştir. Zira onun dışında aynı hadisi İbn Ebû Zi'b'den rivayet eden başka bir râvi bulunmamaktadır. Fakat Osman'ın İbn Ebû Zi'b ve Zührî vasıtasıyla Ebû Seleme'den rivayet ettiği hadisi, Fatıma b. Kays'tan bazı lafız farklılıkları bulunmakla birlikte Âmir b. Şerâhîl eş-Şa'bî (ö. 104) de rivayet etmektedir.⁸⁹⁷ Âmir eş-Şa'bî'den ise çok sayıda râvi benzer hadisi nakletmektedir. Hadisi Şa'bî'den nakleden râviler arasında yalnızca Mücâlid b. Saîd (ö. 144) zayıf⁸⁹⁸ olup diğerlerinin tamamı sikadır. Öte yandan, *Sünen*'de yer alan hadisin tâbiî râvisi olan Ebû Seleme, Cessâse hadisini Fâtıma bnt. Kays dışında Câbir b. Abdullah'dan da rivayet etmiş, hadis, Ebû Seleme'den sonra da güvenilir tariklerle rivayet edilmiştir.

Bu bilgilerden hareketle Osman'ın söz konusu hadiste mütâbiînin bulunmadığını ancak, tâbiî râvi Ebû Seleme'ye Âmir eş-Şa'bî'nin mütâbaat ettiğini söylemek mümkündür. Ayrıca Ebû Seleme, Fatıma bnt. Kays dışında Câbir'den (r.a.) de aynı hadisi nakletmiştir. Dolayısıyla Cessâse hadisinin isnad açısından herhangi bir problem taşımadığı görülmektedir. Zira Osman dışında pek çok râvi söz konusu hadisi -metin açısından bazı farklılıklar bulunmakla birlikte-⁸⁹⁹ aynı sahâbî râviden rivayet etmiştir. Bu tariklerin varlığı ise Osman'ın İbn Ebû Zi'b'den rivayet ettiği Cessâse hadisini desteklemektedir.

Osman'ın *Sünen*'de “Kitâbü's-Salât'ta yer alan bir diğer hadisi ise şu şekildedir:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ النَّفِيلِيُّ حَدَّثَنَا عُثْمَانُ - يَعْنِي ابْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ - حَدَّثَنَا عِصَامُ بْنُ قُدَامَةَ - مِنْ بَنِي جُبَيْلَةَ - عَنْ مَالِكِ بْنِ نُجَيْمٍ الْخَزَاعِيِّ عَنْ أَبِيهِ قَالَ رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ - وَاصِعًا ذِرَاعَهُ الْيُمْنَى عَلَى فَخْدِهِ الْيُمْنَى رَافِعًا أُصْبِعَهُ السَّبَابَةَ قَدْ حَنَاهَا شَيْئًا.⁹⁰⁰

Mâlik b. Nümeyr el-Huzâî, babası Nümeyr'den rivayetle şöyle demiştir: “Resûlullah'ı (s.a.v.) sağ kolunu sağ uyluğunun üzerine koymuş ve işaret parmağını kaldırmış bir vaziyette gördüm. Ancak parmağını biraz bükmüştü.”

⁸⁹⁷ Müslim, “Fiten” 2942; Ebû Dâvûd, “Melâhim” 15, (hadis nr. 4328, 4329); Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, “Mevâkîf” 306, (hadis nr. 4244); Tirmizî, “Fiten” 59, (hadis nr. 2403); İbn Mâce, “Fiten” 33, (hadis nr.4071).

⁸⁹⁸ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VIII, 9; Cûzcânî, *Ahvâlü'r-ricâl*, s. 144; Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, s. 236; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VIII, 361-362; Dârekutnî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, s. 236; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVII, 221-223; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 520.

⁸⁹⁹ Enbiya Yıldırım, Cessâse hadisini metin tenkidi açısından inceleyerek hadisin metninde yer alan farklılıkları tespit etmeye çalışmıştır (bk. *Hadis Problemleri*, İstanbul: Umran Yayınevi, 1417/1996, s. 269-289). Ancak Yıldırım'ın metin tenkid metodu bazı noktalardan eleştiriye tabi tutulmuştur (bk. Mahmut Yeşil, “Temîm ed-Dârî ve Rivâyetleri”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 21 [2006], s. 109-111).

⁹⁰⁰ Ebû Dâvûd, “Salât” 188, (hadis nr. 993); Nesâî, “Sehv” 36, (hadis nr. 1271), “Sehv” 38, (hadis nr. 1274); İbn Mâce, “İkâmetü's-salât” 27, (hadis nr. 911).

Bu rivayette de bir öncekinde olduğu gibi Osman'ın hadisi naklettiği kişiler arasında meçhûl veya zayıf bir râvi bulunmamakta, aksine hadisi naklettiği hocası Isâm b. Kudâme, sadûk bir râvi kabul edilmektedir.⁹⁰¹ Aynı şekilde hadisi Isâm'dan rivayet ederken tahdîs sigası kullanması hadisi doğrudan Isâm'dan işittiğini ve tedlîs yapmadığını göstermektedir. Ayrıca Osman, Isâm'dan rivayet ettiği hadiste yalnız da değildir. Zira el-Me'âfi b. İmrân (ö. 185), Ebû Nuaym Fazl b. Dükeyn ve Vekî' b. el-Cerrâh olmak üzere üç râvi aynı hadisi Isâm'dan rivayet etmişlerdir. Söz konusu râvilerin tamamı ise sikadır.⁹⁰² Üstelik Müslim'in *Sahîh*'inde Abdullah b. Zübeyr ve Abdullah b. Ömer'den de Osman'ın rivayet ettiği hadise mâna açısından benzer hadisler rivayet edilmektedir.⁹⁰³ Dolayısıyla Osman'ın rivayet ettiği söz konusu hadisin sıhhat açısından bir problemi bulunmamaktadır. Nitekim Ebû Dâvûd, Osman'ın hadislerinin akabinde, hadiste yer alan herhangi bir probleme işaret eden bir açıklama yapmamıştır. Bu da Ebû Dâvûd'a göre Osman'ın güvenilir, hadislerinin ise sâlih olduğuna hamledilebilir.

6. Ebû Simâk İmrân b. Hittân es-Sedûsî (ö. 84)

İmrân b. Hittân, Hz. Âişe (ö. 58), Abdullah b. Abbâs (ö. 68), Abdullah b. Ömer (ö. 73), gibi sahâbîlerden hadis rivayet etmiş, kendisinden de Muhammed b. Sîrîn (ö. 110), Yahyâ b. Ebû Kesîr (ö. 129) isimler nakilde bulunmuştur.⁹⁰⁴ Hâricî olduğu bilinen⁹⁰⁵ İmrân'ın başlangıçta Hâricî mezhebine mensûbiyetinin bulunmadığı, o mezhebe bağlı bir kadınla⁹⁰⁶ onu mezhebinden çevirmek amacıyla evlendiği fakat daha sonra kendisinin Hâricî olduğu bilinmektedir.⁹⁰⁷

İmrân, Hâricî olması nedeniyle bazı âlimler tarafından tenkide maruz kalmıştır. Nitekim kendisini eleştirenler arasında yer alan Ukaylî İmrân'ın Hâricîliğine dikkat çekerek, kendisine tâbi olunmayacağını ifade etmektedir. Bunun yanı sıra İmrân'ın Hz. Âişe'den

⁹⁰¹ Ebû Dâvûd, *Su'âlâtü'l-Âcurrî*, I, 246; İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 25; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XX, 61; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 390.

⁹⁰² Me'âfi b. İmrân için bk. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 283; Dârimî, *Târîh*, s. 213; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVIII, 151; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 537. Fazl b. Dükeyn için bk. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 205; İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 61-62; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 446. Vekî' b. el-Cerrâh için bk. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 341; Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IX, 37-39; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 311-314. Âsım b. Küleyb için bk. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 10; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 256; Zehebî, *el-Mugnî*, II, 457-458; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 286.

⁹⁰³ Müslim, "Mesâcid" 579-580.

⁹⁰⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXII, 322.

⁹⁰⁵ Hayatı için bk. Zehebî, *Siyerü'l-âlemi'n-nübelâ*, IV, 214-216; Hayreddin ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, Beyrut: Dârü'l-ilm li'l-melâyîn, 2002, V, 70.

⁹⁰⁶ Bu kadının İmrân'ın amca kızı Cemre olduğu ifade edilmektedir (bk. Azmî M. S. es-Sâlihî-Mustafa Öz, "Hâricîler", *DİA*, Ankara 1997, XVI, 177).

⁹⁰⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXII, 323-324; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 317.

(r.anhâ) hadis rivayet ettiği halde, ondan semâının açık olmadığını söylemektedir.⁹⁰⁸ Oysa İbn Hacer, İmrân'ın Hz. Âişe'den (r.anhâ) semâın açık olduğunu gösteren bazı deliller⁹⁰⁹ sunarak Ukaylî'nin iddiasını çürütmektedir.

İmrân hakkında en ağır tenkidde bulunan münekkidin ise Dârekutnî olduğu görülmektedir. Zira o, İmrân'ı “metrûk” şeklinde tavsif etmekte, gerekçesini de “inancının ve mezhebinin kötülüğü” şeklinde açıklamaktadır.⁹¹⁰ Ancak Mevsilî'den aktarılan bilgiye göre, İmrân'ın ölmeden önce Hâricîlikten döndüğü bilinmektedir.⁹¹¹ İmrân, Hâricîlikten dönmemiş olsa bile, pek çok âlimin kendisi hakkında müspet kanaate sahip olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim, Katâde b. Diâme'nin İmrân hakkında “lâ yüttehemü fi'l-hadîs” dediği bilinmekte,⁹¹² Buhârî *Sahîh*'inde İmrân'ın rivayetine yer vermekte,⁹¹³ İclî kendisini “sika” olarak tavsif etmekte, İbn Hibbân ise onun hakkında -Hâricîlerin cennet karşılığında nefislerini sattıklarını söylem haline getiren bir fırkasını kastederek- “kâne yemîlü ilâ mezhebi'ş-şürât” ifadesini kullanmasına rağmen kendisine *es-Sikât*'ında yer vermektedir.⁹¹⁴

Bu durumda *Sünen*'inde hadisine yer veren Ebû Dâvûd'un da İmrân hakkındaki nasıl bir kanaate sahip olduğunun tespiti önem arz etmektedir. Ebû Dâvûd'un kanaatine göre İmrân, metrûk veya zayıf değil, Hâricî olmasına rağmen hevâ ehli arasında yer almayan ve Hâriciler arasında hadisi güvenilir sayılan bir râvidir.⁹¹⁵ Ancak Ebû Dâvûd'un bu görüşü, İmrân'ın sika olduğuna değil, zayıf olmadığına hamledilmelidir. Bu durumda Hârici mezhebiyle olan ilişkisi de tamamıyla göz ardı edilmeden râvinin güvenilirliğini sika ile zayıf lafzı arasında bir terimle ifade etmek yerinde olacaktır ki Zehebî ve İbn Hacer de râviyi sadûk olarak tavsif etmektedir.⁹¹⁶

Ebû Dâvûd *Sünen*'de İmrân'ın yalnızca bir hadisine yer vermiştir. Hadis şu şekildedir:

حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبَانُ حَدَّثَنَا يَحْيَى حَدَّثَنَا عِمْرَانُ بْنُ حِطَّانٍ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ - كَانَ لَا يَتْرُكُ فِي بَيْتِهِ شَيْئًا فِيهِ تَصْلِيبٌ إِلَّا قَصَبَهُ.⁹¹⁷

⁹⁰⁸ Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*, III, 297.

⁹⁰⁹ İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 315.

⁹¹⁰ Dârekutnî, *el-İlzâmât ve't-Tetebbu'* (nşr. Ebû Abdurrahman Mukbil b. Hâdî el-Vâdî'î), Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1405/1985, s. 259.

⁹¹¹ İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 317.

⁹¹² İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XXXXIII, 488; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXII, 323; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 317.

⁹¹³ Buhârî, “Libâs” 25, (hadis nr. 5835), “Libâs” 90, (hadis nr. 5952).

⁹¹⁴ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 189; İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 222.

⁹¹⁵ Ebû Dâvûd, *Su'âlâtü'l-Âcurrî*, II, 117; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXII, 323.

⁹¹⁶ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, III, 235; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 429.

⁹¹⁷ Buhârî, “Libâs” 90, (hadis nr. 5952); Ebû Dâvûd, “Libâs” 46, (hadis nr. 4153); Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, “Zînet” 92, (hadis nr. 9706).

Hz. Âişe'den (r.anhâ) rivayet edildiğine göre, Resûlullah (s.a.v.) evde üzerinde haç resmi bulunan hiçbir eşya bırakmaz, onu mutlaka imha ederdi.

Hadisi Hz. Âişe'den (r.anhâ) nakleden râvilerin İmrân dışındakilerin tamamı sikadır.⁹¹⁸ Ancak hadisi İmrân'dan nakleden Yahyâ b. Ebû Kesîr'in aynı zamanda müdellis bir râvi olduğuna işaret edilmektedir.⁹¹⁹ Fakat hadisi rivayet ederken kullandığı tahdîs sigası, İmrân'dan semâsının sarîh olduğuna delâlet etmekte böylece hadis muttasıl bir senedle rivayet edilmektedir. İmrân ise daha önce belirtildiği gibi sadûk bir râvidir. Bu nedenle hadisin isnadının hasen mertebesinde olduğunu söylemek mümkündür.

İmrân'dan nakledilen söz konusu hadis, Buhârî ve Nesâî tarafından da rivayet edilmektedir.⁹²⁰ Aynı zamanda İmrân'ın rivayet ettiği hadise mâna açısından benzeyen bir rivayeti Hz. Âişe'den (r.anhâ), Ümmü Abdurrahman b. Üzeyne rivayet etmektedir. Güvenilir bir tarikte gelen rivayete göre Hz. Âişe (r.anhâ), Kâbe'yi tavaf ederken üzerinde haç resmi bulunan bir hırkayla dolaşan kadın görmüş ve kadına “onu imha et, çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) böyle bir şey gördüğünde onu mutlaka imha ederdi” buyurmuştur.⁹²¹ Ümmü Abdurrahman isimli râvi hakkında kaynaklarda fazla bilgi yer almamakla birlikte İbn Hacer'in kendisini makbul olarak tavsif ettiği bilinmektedir.⁹²² Dolayısıyla bu rivayeti hasen konumunda saymak mümkündür. Söz konusu hadisi, Hz. Âişe'den (r.anhâ) başka nakleden bir sahâbîye ise rastlanmamaktadır.

Neticede hadisin, Hz. Âişe'den (r.anhâ) biri İmrân b. Hittân diğeri Ümmü Abdurrahman olmak üzere iki tarikte rivayet edildiği görülmektedir. Ümmü Abdurrahman'dan rivayet edilen hadisin güvenilir olması, İmrân'ın hadisini destekleyerek kuvvetlendirmektedir.

7. Ebû Muhammed Kays b. er-Rebî' el-Esedî (ö. 163-167?)

Kûfe ehlinden olan Kays b. Rebî'; Avn b. Ebî Cühayne (ö. 116), Simâk b. Harb (ö. 123), Şu'be b. el-Haccâc gibi şahsiyetlerden nakilde bulunmuş, kendisinden de akranı Şu'be'nin yanı sıra Süfyân es-Sevrî, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî gibi önemli kişiler hadis rivayet

⁹¹⁸ Mûsâ b. İsmâil el-Basrî için bk. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 303; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VIII, 136; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 301; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 549. Ebân b. Yezid el-Attâr için bk. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, I, 199; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, II, 299; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 87.

⁹¹⁹ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 357; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IX, 141-142; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 373-374; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 596.

⁹²⁰ Buhârî, “Libâs” 90, (hadis nr. 5952); Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, “Zinet” 92, (hadis nr. 9706).

⁹²¹ Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, “Zinet” 92, (hadis nr. 9707).

⁹²² İbn Hacer, *Takrîb*, s. 746.

etmiştir.⁹²³ Kays'ın hadislerini içeren bir kitabının olduğu ancak oğlunun, Kays'ın kitabını ifsad ederek, ona ait olmayan pek çok rivayeti bu kitaba dâhil ettiği bilinmektedir.⁹²⁴

Cerh ve ta'dîl âlimleri, Kays hakkında muhtelif görüşlere sahiptir. Bir kısmı Kays'ı güvenilir kabul edip hakkında ta'dîl lafızları kullanırken, bir kısmı ise mutlak olarak cerh etmiştir. Şu'be b. Haccâc, Süfyân es-Sevrî ve Süfyân b. Uyeyne, Kays'ı güvenilir kabul eden âlimler arasında yer almaktadır. Süfyân es-Sevrî ve Şu'be Kays'ı tevsik etmiş,⁹²⁵ Süfyân b. Uyeyne hakkında "Kays'tan daha iyi hadisi olan birini görmedim" demiştir.⁹²⁶ Ebû Hâtim ise Kays'ın güvenilirlik noktasında çok güçlü bir râvi olmadığını ifade etmekle birlikte "mahalluhû sıdk" değerlendirmesini yapmış ve ihticâc için elverişli olmasa da hadislerinin yazılacağına işaret etmiştir.⁹²⁷ İbn Adî ise rivayetlerinin çoğunun müstakîm olduğunu belirterek hakkında "lâ be'se bih" ifadesini kullanmış,⁹²⁸ Zehebî ve İbn Hacer de Kays'ın hafızasındaki kusura işaret etmekle birlikte kendisini "sadûk" olarak tavsif etmişlerdir.⁹²⁹ İbn Hacer buna ek olarak oğlunun, Kays'ın hadislerine ona ait olmayan bazı hadisler eklediğini ve Kays'ın da bunları naklettiğini dile getirmiştir.

Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Abdurrahman b. Mehdî, İbn Maîn, Cûzcânî ve Nesâî gibi âlimler ise Kays'ı mutlak olarak cerh eden âlimler arasında yer almaktadır. Nitekim, Yahyâ b. Saîd el-Kattân ve Abdurrahman b. Mehdî Kays'tan hadis rivayet etmemiş, hatta Abdurrahman b. Mehdî önceleri Kays'tan hadis rivayet ederken daha sonra onu terk etmiştir.⁹³⁰ İbn Maîn bir defasında Kays hakkında "leyse bi-şey" olduğunu belirtmiş, başka bir defasında ise "lâ yüsavî şey" demiştir.⁹³¹ Cûzcânî, Kays'ın "sâkît",⁹³² Nesâî ise "metrûk" olduğunu belirtmiştir.⁹³³ Nesâî dışında da başka hiçbir âlim onun metrûk olduğunu söylememiştir. Vekî' b. el-Cerrâh, Yahyâ b. Saîd el-Kattân ve Abdurrahman b. Mehdî gibi âlimler ise Kays'ın zayıflığına delâlet eden bazı lafızlar kullanmışlardır. Nitekim Vekî' b. el-Cerrâh kendisini zayıf kabul etmiş,⁹³⁴ başka bir defasında ise zayıflığına işaret eden "vallahü'l-müsteân"

⁹²³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIV, 26-27.

⁹²⁴ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 220; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II, 218-219; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 448.

⁹²⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIV, 29.

⁹²⁶ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 96-97; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 447.

⁹²⁷ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 98.

⁹²⁸ İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 171; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 448.

⁹²⁹ Zehebî, *el-Mugnî*, II, 125; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 457.

⁹³⁰ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 97.

⁹³¹ İbn Maîn, *Târîh*, I, 204, 213.

⁹³² Cûzcânî, *Ahvâlü'r-ricâl*, s. 96.

⁹³³ Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, s. 228.

⁹³⁴ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VII, 156.

ifadesini kullanmıştır.⁹³⁵ Ahmed b. Hanbel münker hadisler rivayet ettiği için Kays'ı zayıf kabul ettiğini beyan etmiş, Ebû Zür'a ise Kays'ı en hafif cerh lafızlarından biri olan “fihî lîn” ile cerh etmiştir.⁹³⁶ Ebû Dâvûd ise rivayet ettiği hadislerin râvilerini karıştırdığını belirterek⁹³⁷ Kays'ın hafızasındaki zayıflığa işaret etmiştir.

Görüldüğü üzere Kays'ın durumuyla ilgili âlimler arasında görüş farklılıkları bulunmaktadır. Aslında râvi hakkındaki farklı görüşlerin neden kaynaklandığını İbn Hibbân açık bir şekilde özetlemektedir:

“Kays gençliğinde sadûk, me'mûn bir râvi iken ilerleyen yaşlarında hafızası kötüleştirmiş ve bu durumdayken bir de oğluyla imtihan edilmiştir. Zira oğlu, Kays'ın kitabına bazı hadisler dâhil etmiş bu nedenle münker hadisleri çoğalmıştır. Kays ise bu hadisleri temyiz edemediği için ihticâca elverişli olmaktan çıkmıştır. Dolayısıyla Kays hakkında olumlu kanaate sahip olanlar, onun semâsından rivayet ettiği müstakîm hadislerini dikkate alarak bu kanaate varmışlar, cerh edenler ise, oğlunun Kays'ın kitabına dâhil ettiği münker hadisleri dikkate almaları sebebiyle cerh etmişlerdir.”⁹³⁸

Netice itibariyle aslında Kays sadûk bir râvidir ve terk ediliş sebebi yalancılığı veya yalanla ithamı değil, son zamanlarında hafızasının zayıflaması ve telkine açık bir râvi hâline gelmesi ve neticede hadislerindeki nekâretin artmasıdır. Bu durum yani ilerleyen yaşlarında telkine açık bir râvi hâline gelmesi ise o dönemdeki rivayetleri ile daha önceki rivayetlerini birbirinden temyiz etmeyi ve ona uygun bir hükme varmayı gerektirmektedir.

Ebû Dâvûd, *Sünen*'de Kays'tan yalnız üç hadis tahrîc etmiştir.⁹³⁹ Bu hadislerin ilki şöyledir:

حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا قَيْسُ بْنُ أَبِي رَبِيعٍ ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْأَنْبَارِيُّ حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ عَنْ سُلَيْمَانَ جَمِيعًا عَنْ عَوْنِ بْنِ أَبِي جُحَيْفَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ أَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ - بِمَكَّةَ وَهُوَ فِي قُبَّةِ حَمْرَاءَ مِنْ أَدَمٍ فَخَرَجَ بِلَالٌ فَأَذَّنَ فَكُنْتُ أَتَتَّبِعُ فَمَهُ هَا هُنَا وَهَا هُنَا. قَالَ ثُمَّ خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ - وَعَلَيْهِ حُلَّةٌ حَمْرَاءُ بُرُودٌ يَمَانِيَّةٌ قِطْرِيٌّ. وَقَالَ مُوسَى قَالَ رَأَيْتُ بِلَالًا خَرَجَ إِلَى الْأَبْطَحِ فَأَذَّنَ فَلَمَّا بَلَغَ حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ. لَوَى عُنُقَهُ يَمِينًا وَشِمَالًا وَلَمْ يَسْتَلِدْ ثُمَّ دَخَلَ فَأَخْرَجَ الْعَنْزَةَ وَسَاقَ حَدِيثَهُ.⁹⁴⁰

Ebû Cuhayfe (ö. 74) şöyle demiştir: “Mekke’de Hz. Peygamber’in (s.a.v.) yanına geldim. Kendisi deriden (yapılmış) kırmızı bir çadırın içindeydi. Sonra Bilâl (r.a.) çıkıp ezan okudu. Ben de onun ağzını sağa sola döndürüşünü takibe koyuldum. Sonra Resûlullah (s.a.v.)

⁹³⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, III, 368; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VII, 97.

⁹³⁶ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VII, 98.

⁹³⁷ Ebû Dâvûd, *Su'âlâtü'l-Âcurrî*, I, 273.

⁹³⁸ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II, 218-219.

⁹³⁹ Ebû Dâvûd, *Su'âlâtü'l-Âcurrî*, I, 273.

⁹⁴⁰ Ebû Dâvûd, “Salât” 34, (hadis nr. 520); Nesâî, “Zînet” 123, (hadis nr. 5378); Tirmizî, “Salât” 31, 195; İbn Mâce, “Ezân” 3, (hadis nr. 711).

üzerinde Yemen kumaşından kırmızı (çizgili) kitrî (denilen) bir elbise ile çıktı. Mûsâ (b. İsmail Ebû Cuhayfe'den bu hadisi şöyle) rivayet etti: “Ben, Bilâl'i (r.a.) Ebtah'a çıkmış, ezan okurken gördüm, Hayye 'ale's-salâh, Hayye 'ale's-felâh” cümlelerine gelince vücudunu döndürmeden, boynunu sağa sola çeviriyordu. Sonra Bilâl (r.a.) çadıra girdi. Bir değnekle çıktı. (Mûsâ b. İsmail Ebû Cuhayfe hadisini(n geri kalan kısmını da) rivayet etti.

Yukarıdaki hadisi Avn b. Cuhayfe'den hem Kays'ın hem de Süfyân es-Sevrî'nin rivayet ettiği görülmektedir. Ebû Dâvûd'un Kays tarikini Süfyân tarikiyle birlikte zikrederek hafıza zayıflığı bulunan Kays'ın rivayetini sika bir râvi olan Süfyân'ın rivayetiyle teyit ettiği anlaşılmaktadır. İbn Mâce'nin *Sünen*'inde ise aynı hadisi Avn b. Ebû Cuhayfe'den Haccâc b. Ertât (ö. 145) nakletmektedir. Haccâc b. Ertât tedlîs ile bilinmekle birlikte güvenilir bir râvidir.⁹⁴¹

Kays'ın bir diğer hadisi şu şekildedir:

حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا قَيْسٌ عَنْ أَبِي هَاشِمٍ عَنْ زَادَانَ عَنْ سَلْمَانَ قَالَ قَرَأْتُ فِي التَّوْرَةِ أَنَّ بَرَكََةَ الطَّعَامِ
الْوُضُوءِ قَبْلَهُ فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ ﷺ - فَقَالَ « بَرَكََةُ الطَّعَامِ الْوُضُوءُ قَبْلَهُ وَالْوُضُوءُ بَعْدَهُ ». وَكَانَ سُفْيَانُ يَكْرَهُ الْوُضُوءَ
قَبْلَ الطَّعَامِ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَهُوَ ضَعِيفٌ.⁹⁴²

Selman'dan (r.a.) şöyle rivayet olunmuştur: Ben Tevrat'ta “Yemeğin bereketi, yemekten önce elleri (ve ağzı) yıkamaktır” sözünü okumuştum. Bunu Hz. Peygamber'e (s.a.v.) anlattım. Hz. Peygamber (s.a.v.): “Yemeğin bereketi, yemekten önce ve sonra elleri (ve ağzı) yıkamaktır” buyurdu. Süfyân es-Sevrî, yemekten önce elleri (ve ağzı) yıkamayı mekrûh görürdü. Ebû Dâvûd dedi ki: Bu hadis zayıftır.

Ebû Dâvûd, Kays'ın Ebû Hâşim er-Rummânî'den rivayet ettiği bu hadisin zayıf olduğunu belirtmektedir. Ebû Dâvûd'un hadisi zayıf kabul etme nedeninin Kays olduğu anlaşılmaktadır. Zira hadisin isnadında Kays dışında cerhe uğrayan başka bir râvi yer almamaktadır. Tirmizî ise Kays'ın zayıf olduğuna ve hadisin sadece Kays'tan geldiğine dikkat çekmektedir. Nitekim gerek *Kütüb-i Sitte*'de gerek diğer hadis kaynaklarında söz konusu hadisin Kays'tan başka bir tariki tespit edilememiştir.

Ebû Dâvûd ve Tirmizî, söz konusu hadisin zayıf olduğunu söylerken, Ebû Hâtim “münker” olduğunu ifade etmektedir.⁹⁴³ Ayrıca Ebû Hâtim, Kays'ın hadisi aldığı kişinin Ebû

⁹⁴¹ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, II, 378; İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, I, 184; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, III, 156; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, V, 425-426; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 152.

⁹⁴² Ebû Dâvûd, “Et'ime” 12, (hadis nr. 3763); Tirmizî, “Et'ime” 39, (hadis nr. 1952).

Hâşim er-Rummânî olmadığını belirtmektedir. Aslında Ebû Hâtim'in bu görüşünü Abdurrahman b. Mehdî'den gelen bir nakil teyit etmektedir. Buna göre Abdurrahman b. Mehdî hadis hakkında "Kays'ın kitabına, Âsım b. Lekî'tan Ebû Hâşim İsmâil b. Kesîr'in rivayet ettiği vudû ile ilgili hadisi, Ebû Hâşim er-Rummânî rivayet etmiş gibi koydular, Kays da hadisi böyle rivayet etti. Kendisine Ebû Hâşim kim diye sorduklarında ise sâhib-i Rummân cevabını verdi. Fakat bu hadisi Ebû Hâşim sâhib-i Rummân rivayet etmemiş, Kays da Ebû Hâşim İsmâil b. Kesîr'den hiç hadis işitmemiştir" değerlendirmesinde bulunmuştur.⁹⁴⁴ Abdurrahman b. Mehdî devamında hadisleri kalb ederek bozan kişinin ise Kays'ın oğlu olduğunu ifade etmektedir.

Aktarılanlardan hareketle Kays'ın yukarıdaki hadisi ihtilâta uğradıktan sonra rivayet ettiği anlaşılmaktadır. Buna göre oğlu, bu hadisi Ebû Hâşim er-Rummânî'nin hadisi olarak Kays'ın kitabına dâhil etmiş, Kays da ihtilât nedeniyle hadisin kendi rivayetleri arasında olup olmadığını temyiz edemediği için hadisi bu şekilde rivayet etmiştir. Dolayısıyla hadiste bir nekâret meydana gelmiştir. Muhtemelen bu nedenle hadis hakkında, Ebû Hâtim' "münker", Ebû Dâvûd ise "zayıf" nitelemesinde bulunmuştur.

Ebû Dâvûd'un Kays'tan naklettiği son hadis ise şöyledir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ وَأَحْمَدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ قَالَا حَدَّثَنَا طَلْحُ بْنُ عَنَّمٍ عَنْ شَرِيكِ - قَالَ ابْنُ الْعَلَاءِ وَقَيْسٍ - عَنْ أَبِي حُصَيْنٍ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - ﷺ - «أَدِ الْأَمَانَةَ إِلَى مَنْ ائْتَمَنَكَ وَلَا تَخُنْ مَنْ خَانَكَ».⁹⁴⁵

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivayet ettiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Sana güvenene emaneti öde, sana hıyanet edene hıyanet etme".

Hadisi, Ebû Hüreyre'den Ebû Sâlih Semmân, Semmân'dan ise Ebû Husayn Osman b. Âsım rivayet etmiştir. Ebû Husayn Osman'dan ise hadisi hem Kays hem de Şerîk b. Abdullah nakletmiştir. Dolayısıyla hadisin iki tarikile geldiği görülmektedir. Şerîk, bazı âlimlere göre muhtelit ve müdellis bir râvi olsa da Ebû Dâvûd'a göre sikadır.⁹⁴⁶ Her ikisinden hadisi nakleden Talk b. Gannâm da sika bir râvidir.⁹⁴⁷ Söz konusu hadisi, Ebû Husayn'dan Kays ve Şerîk dışında nakleden başka bir râvi tespit edilememiş, Talk da her iki râviden rivayette tek kalmıştır. Nitekim Tirmizî söz konusu hadis için "hasen-garîb" değerlendirmesini yapmıştır.

⁹⁴³ İbn Ebû Hâtim, *Kitâbü'l-İlel* (nşr. Hâlid b. Abdurrahman el-Cüreysi), Riyad: Fehresetü Mektebeti'l-Melik Fehd el-Vataniyye, 1427/2006, IV, 382-383.

⁹⁴⁴ Hatîb, *Târihu Bağdâd*, XIV, 474; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVI, 33-34.

⁹⁴⁵ Ebû Dâvûd, "İcârât" 45, (hadis nr. 3537); Tirmizî, "Büyü" 38, (hadis nr. 1310).

⁹⁴⁶ Ebû Dâvûd, *Su'âlâtü'l-Âcurrî*, I, 173.

⁹⁴⁷ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, I, 482; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIII, 458; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 283.

Netice itibariyle Kays, Ebû Dâvûd'a göre hafızası zayıf bir râvidir. Bununla birlikte Ebû Dâvûd, *Sünen*'de Kays'ın üç rivayetine yer vermiştir. Ancak bu rivayetlerin ikisini Kays'ın mütâbiileri ile birlikte zikretmiş, diğerinin akabinde ise söz konusu hadisin zayıf olduğunu bizzat kendisi ifade etmiştir.

8. Ebû Bekr Muhammed b. Dînâr el-Ezdî et-Tâhî (ö. ?)

Muhammed b. Dînâr; Ebân b. Ebû Ayyâş, Sa'd b. Evs (ö. ?) Saîd b. İyâs (ö. 144) gibi isimlerden hadis rivayet etmiş, kendisinden ise Abdüssamed b. Abdülvâris (ö. 206), Müslim b. İbrâhim (ö. 222), Muhammed b. İlsâ et-Tabbâ' (ö. 224) gibi râviler nakilde bulunmuştur.⁹⁴⁸

Âlimlerin çoğunluğunun, Muhammed b. Dînâr'ı genellikle sadûk râviler hakkında kullanılan terimlerle tavsif ettiği görülmektedir. Nitekim İbn Maîn, İclî, Nesâî ve Ebû Hâtim gibi âlimler râvi hakkında "leyse bihî be's/ lâ be'se bihî",⁹⁴⁹ Ebû Zür'a ve İbn Hacer "sadûk",⁹⁵⁰ İbn Adî ise "hasenü'l-hadîs",⁹⁵¹ lafızlarını kullanmışlardır. Ayrıca Zehebî, Muhammed b. Dînâr'ın âlimler nezdinde güvenilir bir râvi olduğuna işaret etmek üzere "hassenû" ibaresini kullanmıştır.⁹⁵² Öte yandan Muhammed b. Dînâr'ı ta'dîl eden İbn Maîn, Ebû Zür'a, Nesâî gibi âlimlerin kendisini "zayıf" olarak cerh ettikleri de olmuştur.⁹⁵³ Muhammed b. Dînâr'ın zayıflığına işaret eden âlimlerden biri de Dârekutnî'dir. Hatta Dârekutnî Muhammed b. Dînâr'ı "metrûk" olarak tavsif etmiştir.⁹⁵⁴

İbn Maîn, Ebû Zür'a ve Nesâî'nin bir taraftan Muhammed b. Dînâr'ın güvenilir olduğunu belirtirken, diğer taraftan kendisinin "zayıf"lığını dile getirmeleri; Dârekutnî'nin ise hakkında "zayıf" dediği Muhammed'i aynı zamanda "metrûk" şeklinde nitelemesi, Muhammed b. Dînâr'ın zayıflığını gerektiren ârizî bir sebebin bulunduğunu akla getirmektedir. Nitekim Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvûd ve İbn Hacer'in vermiş olduğu

⁹⁴⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXV, 177-178.

⁹⁴⁹ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 250; İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 237; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXV, 179; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 250.

⁹⁵⁰ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 250; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXV, 179; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 477.

⁹⁵¹ İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 414; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, III, 57; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXV, 179.

⁹⁵² Zehebî, *el-Kâşif*, II, 169.

⁹⁵³ İbn Maîn, *Su'âlâtü İbn Cüneyd*, s. 427; İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 413; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, III, 57; Ebû Zür'a, *ed-Du'afâ' ve'ecvibetühü 'alâ es'ileti'l-Berza'î*, s. 732; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXV, 179.

⁹⁵⁴ Dârekutnî, *Su'âlâtü'l-Berkânî*, s. 59; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 558.

bilgilerden hareketle bu arızî sebebin, hafıza zayıflığı olduğu anlaşılmaktadır.⁹⁵⁵ Bu nedenle İbn Hacer Muhammed b. Dînâr'ı, “sadûk”un yanı sıra “seyyü'l-hıfz” olarak tavsif etmiştir.⁹⁵⁶

Neticede, Muhammed b. Dînâr'ın sadûk bir râvi iken ölümüne yakın hafızasının zayıfladığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla İbn Hacer'in ifade ettiği gibi seyriü'l-hıfz bir râvidir. Zayıf hafızaya sahip olması ise metrûk olduğu ve bütün rivayetlerinin terk edileceği anlamına gelmemektedir. Rivayetleriyle ilgili olarak da İbn Hibbân tek başına rivayet ettiği hadislerinin hüccet değeri taşımadığını, ancak sika râvilerin rivayetlerine muhalefet etmeyen hadislerine i'tibâr edilip bu tür hadislerle ihticâc edilebileceğini kaydetmiştir.⁹⁵⁷ Ancak Muhammed'in, teferrüd ettiği rivayetlerinin çoğunlukta olduğunu belirtmek gerekir.⁹⁵⁸

Ebû Dâvûd *Sünen*'de Muhammed b. Dînâr'ın üç rivayetine yer vermiştir. Bu rivayetlerden ilki şu şekildedir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَيْسَى حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ دِينَارٍ حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ أَوْسٍ الْعَبْدِيُّ عَنْ مِصْدَعِ أَبِي يَحْيَى عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ - كَانَ يُقْبَلُهَا وَهُوَ صَائِمٌ وَمِصُّ لِسَانِهَا.⁹⁵⁹

Hz. Âişe'den (r. anhâ) rivayet edildiğine göre Resûllullah (s.a.v.) oruçlu iken kendisini öper ve dilini emerdi.

Hadisin isnadında yer alan Muhammed b. Dînâr, yukarıda belirtildiği üzere kötü hafızaya sahip olmakla birlikte sadûk bir râvidir. Hocası Sa'd b. Evs de sadûk bir râvidir.⁹⁶⁰ Ancak İbn Maîn kendisini zayıf olarak tavsif etmiştir.⁹⁶¹ Sa'd'ın hocası Misda' Ebû Yahyâ hakkında ise Zehebî, “tüküllime fîhi” demiş, İbn Hacer ise “makbûl” ifadesini kullanmıştır.⁹⁶²

Sünen'in bazı nüshalarında hadisin sonunda İbnü'l-Arabî'nin “Bana Ebû Dâvûd'un bu hadisin isnadı sahih değildir dediği ulaştı” şeklindeki ifadesinin yer aldığı bilinmektedir.⁹⁶³ Nitekim *Kütüb-i Sitte* içinde sadece Ebû Dâvûd'un bu hadisi rivayet ettiğine dikkat çeken İbn

⁹⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, *Su'âlâtü Ebî Dâvûd*, s. 352; Ebû Dâvûd, *Su'âlâtü'l-Âcurrî*, II, 111; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 477.

⁹⁵⁶ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 477.

⁹⁵⁷ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II, 272.

⁹⁵⁸ İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 414; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, III, 57; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXV, 179.

⁹⁵⁹ Ebû Dâvûd, “Savm” 34, (hadis nr. 2388).

⁹⁶⁰ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IV, 80; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 230.

⁹⁶¹ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IV, 80; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, X, 251.

⁹⁶² Zehebî, *el-Mugnî*, II, 302; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 533.

⁹⁶³ Ebû Dâvûd, *Sünen* (nşr. Muhammed Avvâme), III, 160, dn. 2378; Aynî, *Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi Buhârî* (nşr. Muhammed Ali Beyzûn), Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1421/2001, XI, 13; Azîmâbâdî, *'Avnü'l-ma'bûd*, VII, 10.

Hacer ve Aynî hadisin isnadının zayıf olduğuna işaret etmiştir.⁹⁶⁴ Aynî, buna ek olarak isnaddaki problemin Misda‘, Muhammed b. Dînâr ve Sa‘d b. Evs olduğunu belirtmiştir.

Hadisin metniyle ilgili de birtakım problemler bulunmaktadır. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) oruçlu iken hanımlarını öptüğüne dair pek çok güvenilir rivayet bulunmaktadır. Ancak hadiste yer alan “dilini emerdi” ibaresi, Muhammed b. Dînâr dışında başka hiçbir râviden gelmemektedir.⁹⁶⁵ Aynî ise söz konusu ibarenin mahfûz olmadığını vurgulamıştır.⁹⁶⁶

Anlaşıldığı üzere hadis gerek isnad gerekse metin açısından problemlidir. Bu nedenle Ebû Dâvûd, İbn Hacer, Aynî gibi âlimler tarafından söz konusu hadis zayıf kabul edilmektedir. Kaldı ki Muhammed b. Dînâr bu rivayette teferrüd etmiştir. Onun tek başına rivayet ettiği hadislerin hüccet değeri taşımadığı ise daha önce dile getirilmişti. Öte yandan bazı âlimler hadisin sabit olduğuna hükmederek, hadiste yer alan “dilini emerdi” ibaresini te’vil etme yoluna gitmişlerdir.⁹⁶⁷ Ancak ilim adamlarının çoğunluğu oruçlu iken başka birinin tükürüğünü yutmanın, orucu bozduğu noktasında hem fikirdirler. Nitekim Hanefî mezhebine göre, böyle bir durumda hem kefâret hem de kaza orucu tutması gerekmektedir.⁹⁶⁸

Muhammed b. Dînâr’ın *Sünen*’de yer alan bir diğer rivayeti şu şekildedir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَسْعُودٍ الْمِصْبِصِيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ بْنُ عَبْدِ الْوَارِثِ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ دِينَارٍ حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ أَوْسٍ
عَنْ مِصْدَعِ أَبِي يَجِي قَالَ سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ يَقُولُ أَقْرَأَنِي أَبِي بْنُ كَعْبٍ كَمَا أَقْرَأَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ - (فِي عَيْنِ حَمِيَّةٍ) مُحْفَفَةً.⁹⁶⁹

*Misda‘ b. Ebû Yahyâ, İbn Abbas’ı şöyle derken işittim dedi: Übey b. Kâ‘b (ö. 33?) bana (Kehf sûresinde geçen) حَمِيَّة kelimesini Resûlullah’ın (s.a.v.) kendisine okuttuğu gibi okuttu yani mimden sonra hemze (hamie) şeklinde okuttu.*⁹⁷⁰

Muhammed b. Dînâr’ın bu hadisin de ilk hadisteki gibi Sa‘d b. Evs ve Misda‘ Ebû Yahyâ’dan geldiği görülmektedir. Ayrıca hadis sadece bu isnadla gelmekte gerek *Kütüb-i Sitte*’de gerekse diğer hadis kaynaklarında Muhammed b. Dînâr’ın mütâbii bulunmamaktadır. Tirmizî hadisin sadece bu isnadla bilindiğine işaret ederek garîb hadis olduğunu

⁹⁶⁴ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, IV, 153; Aynî, *Umdetü’l-kârî*, XI, 13.

⁹⁶⁵ İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 413; Azîmâbâdî, *‘Avnü’l-ma‘bûd*, VII, 10.

⁹⁶⁶ Aynî, *Umdetü’l-kârî*, XI, 13.

⁹⁶⁷ *Sehârenfûrî, Bezlü’l-mechûd*, XI, 202- 203.

⁹⁶⁸ *Sehârenfûrî, Bezlü’l-mechûd*, XI, 203.

⁹⁶⁹ Ebû Dâvûd, “Hurûf” 1, (hadis nr. 3988); Tirmizî, “Kıraat” 3, (hadis nr. 3162).

⁹⁷⁰ Abdullah b. Amr, sûrede geçen söz konusu kelimeyi “hâmiye” şeklinde okumuş, bu nedenle her iki râvi ihtilâf etmiş, meseleyi Kâ‘b el-Ahbâr’a taşımışlardır. Kâ‘b ise Abdullah b. Abbas’ın okuyuşunu destekleyen bir açıklama yapmıştır (bk. Tirmizî, “Kıraat” 3, (hadis nr. 3162); Tahâvî, *Şerhu Müşkili’l-âsâr*, I, 257).

belirtmektedir.⁹⁷¹ Söz konusu hadisin, aynı zamanda mevkuf olduğu görülmektedir. Zira İbn Abbas bu hadisi doğrudan Hz. Peygamber'den (s.a.v.) değil, kendisi gibi bir sahâbî olan Übeyy b. Kâ'b'dan (ö. 33?) nakletmektedir. *Kütüb-i Sitte* içinde aynı hadisin merfû başka bir tarikine ise rastlanmamaktadır. Ancak Taberânî'nin *Mu'cem*'inde İbn Abbas'tan Hammad b. Seleme kanalıyla gelen “أن النبي صلى الله عليه وسلم قرأ (في عين حمئة)” merfû hadis⁹⁷² Muhammed b. Dînâr'ı eksik mütâbaat da olsa desteklemektedir.

Muhammed b. Kesîr'in *Sünen*'de geçtiği son yer ise şu isnaddır:

حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ أَبِرَاهِيمَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ دِينَارٍ عَنِ الْجُرَيْرِيِّ بِإِسْنَادِهِ وَمَعْنَاهُ.⁹⁷³

Ebû Dâvûd, Muhammed b. Dînâr'ın yukarıdaki rivayetini, Ebû Saîd el-Hudrî'nin Hz. Peygamber'den (s.a.v.) naklettiği şu rivayetin akabinde zikretmiştir:

حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ أَخْبَرَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ عَنِ الْجُرَيْرِيِّ عَنِ أَبِي نَضْرَةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ - ﷺ - إِذَا اسْتَجَدَّ ثَوْبًا سَمَّاهُ بِاسْمِهِ إِمَّا فَمِيصًا أَوْ عِمَامَةً ثُمَّ يَقُولُ « اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ كَسَوْتَنِيهِ أَسْأَلُكَ مِنْ خَيْرِهِ وَخَيْرِ مَا صُنِعَ لَهُ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهِ وَشَرِّ مَا صُنِعَ لَهُ ». قَالَ أَبُو نَضْرَةَ فَكَانَ أَصْحَابُ النَّبِيِّ - ﷺ - إِذَا لَبَسَ أَحَدُهُمْ ثَوْبًا جَدِيدًا قِيلَ لَهُ تُبْلَى وَتُخْلَفُ اللَّهُ تَعَالَى.⁹⁷⁴

Ebû Saîd el-Hudrî'nin şöyle dediği rivayet olunmuştur: 'Hz. Peygamber (s.a.v.) yeni bir elbise giydiği zaman gömleğe gömlek, sarıksa sarık ismini anarak şöyle dua ederdi: 'Allahım! Sana hamd olsun. Beni sen giydirdin. Senden bu (elbisenin) hayrını ve yapılış gayesindeki hayrı istiyorum. Şerrinden ve yapılış gayesindeki şerrinden ise sana sığınyorum.' Ebû Nadre dedi ki: "Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ashâbından biri yeni bir elbise giydiğinde ona 'eskiyinceye kadar giyin, (sonra) Allah yerine yenisini versin' denirdi.

Bu hadisi aynı isnadla Saîd b. İyâs Cüreyrî'den (ö. 144) Abdullah b. Mübârek'in ve Muhammed b. Dînâr'ın rivayet ettiği görülmektedir. Ebû Dâvûd'un Abdullah b. Mübârek'in tarikini zikrettikten sonra aynı hadisi aynı isnadla Muhammed b. Dînâr'ın da rivayet ettiğine işaret etmesi, Abdullah b. Mübârek'in rivayetinin, Muhammed b. Dînâr'ınkini desteklediğini göstermektedir. Dolayısıyla Muhammed'in rivayeti asıl olarak nakledilmemiştir.

Neticede Muhammed b. Dînâr, yalnızca Dârekutnî tarafından metrûk sayılan çoğunluğa göre ise sadûk bir râvidir. Fakat yaşlılık nedeniyle hafızası zayıflmıştır. Ebû

⁹⁷¹ Tirmizî, “Kıraat” 3, (hadis nr. 3162).

⁹⁷² Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XXII, 63, (hadis nr. 12480).

⁹⁷³ Ebû Dâvûd, “Libâs” 1, (hadis nr. 4024).

⁹⁷⁴ Ebû Dâvûd, “Libâs” 1, (hadis nr. 4023); Tirmizî, “Libâs” 29, (hadis nr. 1875).

Dâvûd, *Sünen*'de üç rivayetini yer vermiş ve rivayetlerinin akabinde zayıflığına işaret eden bir açıklama yapmamıştır. Bu, hadislerinin Ebû Dâvûd'a göre sâlih olmasıyla ifade edilebilir.

9. Ebû Abdullah Muhammed b. Sâlih et-Temmâr (ö. 168)

Muhammed b. Sâlih; Ömer b. Abdülazîz (ö. 101), İbn Şihâb ez-Zührî gibi önemli isimlerden hadis rivayet etmiş, kendisinden de Abdullah b. Nâfi (ö. 206), Hâlid b. Mahled (ö. 213) gibi râviler rivayette bulunmuştur. Ayrıca Saîd b. el-Müseyyeb'i de (ö. 94) görmüştür.⁹⁷⁵

Muhammed b. Sâlih, pek çok hadis âlimi tarafından güvenilir kabul edilmektedir. Nitekim Ebû'z-Zinâd,⁹⁷⁶ İclî,⁹⁷⁷ Ahmed b. Hanbel,⁹⁷⁸ ve Ebû Dâvûd⁹⁷⁹ gibi âlimler, Muhammed b. Sâlih'i "sika" olarak tavsif etmiş, İbn Hacer ise bazen yanılrsa da "sadûk" bir râvi olduğunu belirtmiştir.⁹⁸⁰ Öte yandan Ebû Hâtim, Muhammed b. Sâlih'i birinci derecede (hafiften şiddetliye doğru) cerh lafzı olan "leyse bi'l-kavî" ifadesiyle cerh etmiştir.⁹⁸¹ Dârekutnî ise kendisini "metrûk" olarak tavsif etmiştir.⁹⁸²

Muhammed b. Sâlih'i şiddetli şekilde tenkid etme hususunda Dârekutnî'nin müteşeddid bir tutum sergilediği görülmektedir. Zira hadis münekkidlerinin verdiği bilgilerden Muhammed b. Sâlih'in terkinin gerektirecek kadar bir kusurunun bulunmadığı anlaşılmaktadır. İbn Hacer'in, Muhammed'in hata yaptığına dikkat çekmesi zabt kusurunun olduğuna işaret etmekteyse de yine İbn Hacer ve diğer pek çok âlim tarafından güvenilir olduğunun belirtilmesi, bu kusurun onun terkinin gerektirecek bir noktaya ulaşmadığına delâlet etmektedir. Nitekim daha önce de ifade edildiği gibi Ebû Dâvûd Muhammed b. Sâlih'i sika kabul etmektedir.

Muhammed b. Sâlih'in *Sünen*'de "Kitâbü'z-Zekât" bahsinde geçen yalnızca bir rivayeti vardır:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ الْمُسَيْبِيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ نَافِعٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ صَالِحِ التَّمَّارِ عَنِ ابْنِ شَهَابٍ بِإِسْنَادِهِ
وَمَعْنَاهُ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَسَعِيدٌ لَمْ يَسْمَعْ مِنْ عَتَّابٍ شَيْئًا.⁹⁸³

⁹⁷⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXV, 377- 378.

⁹⁷⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kebîr*, VII, 576.

⁹⁷⁷ İclî, *Ma'rîfetü's-sikât*, II, 241.

⁹⁷⁸ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 287; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXV, 378; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 181.

⁹⁷⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXV, 378; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 181.

⁹⁸⁰ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 484.

⁹⁸¹ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 287; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 181.

⁹⁸² Dârekutnî, *Su'âlâtü'l-Berkânî*, s. 60; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 591.

⁹⁸³ Ebû Dâvûd, "Zekât" 14, (hadis nr. 1606); Tirmizî, "Zekât" 17, (hadis nr. 649, 650); İbn Mâce, "Zekât" 18, (hadis nr. 1819).

Ebû Dâvûd, Muhammed b. Sâlih'in rivayetini, güvenilir râvilerden oluşan Abdülazîz b. Serî→Bişr b. Mansûr→Abdurrahman b. İshâk→İbn Şihâb ez-Zührî→Saîd b. Müseyyeb→Attâb b. Esîd tarihiyle rivayet edilen şu hadisten sonra zikretmektedir:

عَنْ عَتَّابِ بْنِ أَبِي رَبِيعٍ قَالَ قَالَ أَمْرَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ - أَنْ يُخْرَصَ الْعِنَبُ كَمَا يُخْرَصُ النَّخْلُ وَتُؤْخَذُ زَكَاتُهُ زَيْبًا كَمَا تُؤْخَذُ زَكَاةُ النَّخْلِ تَمْرًا.⁹⁸⁴

“Hz. Peygamber (s.a.v.) ağaçtaki hurmanın (miktarının zekât için) tahmin edilmesi gibi asmadaki üzümün de tahmin edilmesini ve ağaçtaki hurman zekâtının kuru hurma olarak alındığı gibi asmadaki üzümün zekâtının da kuru üzüm olarak alınmasını emretti.”

Her iki rivayete göre, söz konusu hadisi Attâb b. Esîd'den (ö. 13), Saîd b. Müseyyib, Saîd'den Zührî, ondan ise Abdurrahmân b. İshak (ö. ?) ve Muhammed b. Sâlih rivayet etmektedir. Her iki râvi de güvenilirlerdir. Bu durumda Muhammed b. Sâlih, Abdurrahman b. İshak'ın mütâbii konumundadır. Ancak Ebû Dâvûd'un burada dikkat çekmek istediği husus, Muhammed b. Sâlih'in cerh-ta'dîl değerlendirmesinden ziyade Saîd b. Müseyyeb'in Attâb'tan herhangi bir şey işitmemiş olmasıdır.⁹⁸⁵

Aynı zamanda Ebû Dâvûd Saîd b. Müseyyeb'in irsal yaptığına, başka bir ifadeyle senedde bir inkitâın bulunduğu işaret etmektedir. Nitekim Münzirî, söz konusu hadis hakkında bazı âlimlerin munkatı dediğini ifade ederek, hadisteki inkitâın açık olduğunu vurgulamaktadır. Zira Attâb b. Esîd, Hz. Ebû Bekr ile (ö. 13) aynı günde vefat etmiş, Saîd b. Müseyyeb ise hicrî 15 yılında Ömer b. Abdülazîz'in hilâfet devrinde doğmuştur.⁹⁸⁶ Ancak bu hususta pek çok âlimin Saîd b. Müseyyeb'in mürsellerini makbûl saydığına altını çizmek gerekir.⁹⁸⁷

Ebû Dâvûd'un munkatı olduğuna işaret ettiği bu hadisin *Kütüb-i Sitte*'de muttasıl bir isnadına rastlanmamakta, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce'nin *Sünen*'lerinde de Ebû Dâvûd'un tahrîc ettiği şekliyle yani munkatı olarak yer aldığı görülmektedir. Hadisteki inkitâyaya rağmen Tirmizî, Attâb'dan rivayet edilen hadisin “hasen-garîb” olduğunu ifade etmektedir.

⁹⁸⁴ Ebû Dâvûd, “Zekât” 14, (hadis nr. 1605); Nesâî, “Zekât” 100, (hadis nr. 2618).

⁹⁸⁵ *Sünen*'in Avvâme neşrinde söz konusu hadisten sonra Ebû Dâvûd'un yukarıdaki beyanı yer almamaktadır. Nâşir bu beyanın *Sünen* nüshalarından birine ait haşiyede yer aldığını kaydetmektedir (bk. *Sünen*, II, 343, dn. 1600).

⁹⁸⁶ Münzirî, *Muhtasar*, I, 500.

⁹⁸⁷ Şâfîî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris eş-Şâfîî, *el-Üm* (nşr. Muhammed Zührî en-Neccâr), Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts., VIII, 78; Hâkim, *Ma'rife*, s. 25-26; Hatîb, *el-Kifâye*, II, 472; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XI, 73-74; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 241; Süyûtî, *Tedrib*, I, 309.

10. Ebu'l-Yesîr Muhammed b. Abdullah b. Ulâse el-Ukaylî (ö. 168)

Muhammed b. Abdullah b. Ulâse;⁹⁸⁸ İbn Ulâse, Sevr b. Yezîd el-Hımsî (ö. ?), Abdülaziz b. Ömer (ö. 150), 'Alâ b. Abdullah b. Râfî' (ö. ?) gibi isimlerden hadis rivayet etmiş, kendisinden de Haramî b. Hafs (ö. 223), Abdullah b. Mübarek, Abdullah b. Nâfi gibi kişiler rivayette bulunmuştur.⁹⁸⁹

İbn Ulâse; İbn Sa'd, Yahyâ b. Maîn gibi münekkidler tarafından tevsîk edilmiştir. İbn Sa'd ve Yahyâ b. Maîn kendisini "sika",⁹⁹⁰ Ebû Zür'a "sâlih" olarak tavsif etmiş,⁹⁹¹ İbn Adî ise "hasenü'l-hadîs" olduğunu kaydetmiştir.⁹⁹² İbn Hacer de hakkında "yanılır ama sadûk bir râvidir" ifadesini kullanmıştır.⁹⁹³

Bazı âlimlerin ise İbn Ulâse'yi cerh ettiği görülmektedir. Örneğin, Buhârî, onun hakkında "fi hıfzihî nazar" demiştir.⁹⁹⁴ Ebû Hâtim ise hadisinin yazılacağını fakat bu hadislerle ihticâc edilmeyeceğini belirtmiştir.⁹⁹⁵ İbn Hibbân ise İbn Ulâse'yi iki âlime nazaran daha sert bir şekilde tenkid etmiş, sika veya sebt râvilerden mevzû veya mu'dal hadis rivayet eden râviler arasında değerlendirerek rivayetlerinin ancak kusuruna işaret etmek için nakledilebileceğini dile getirmektedir.⁹⁹⁶ Ezdî'nin de İbn Ulâse hakkında "vâhi'l-hadîs" dediği nakledilmektedir. Ezdî, özellikle İbn Ulâse'nin Evzâî'den rivayet ettiği hadislerin yazılmasını câiz görmemiştir. Ayrıca hadislerinin, onun yalancılığını gösterdiği kanaatindedir.⁹⁹⁷ Fakat Hatîb, Ezdî'nin görüşünde aşırıya gittiğini belirtmektedir. Zira Hatîb'e göre Ezdî'yi bu görüşe sevk eden âmil, Ezdî'nin Amr b. el-Husayn'ın İbn Ulâse'den naklettiği rivayetlere vâkıf olmasıdır. Başka bir ifadeyle Ezdî, güvenilir bulmadığı Amr'ın İbn Ulâse'den nakilde bulunması nedeniyle İbn Ulâse'yi kizbe nispet etmiştir. Hâlbuki bu

⁹⁸⁸ Muhammed b. 'Ulâse olarak da bilinmektedir (bk. Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, I, 132). Harranlı olup daha sonra Bağdat'a yerleşmiş ve burada Abdurrahman b. Mehdî tarafından kadılık makamına getirilmiştir (bk. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kebir*, IX, 325; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VII, 302). İbn 'Ulâse kadılık yapmaya başladığında arkadaşı olan Süfyân es-Sevrî, bu durumu pek hoş karşılamamıştır. Nitekim İbn 'Ulâse bir gün yanına geldiğinde, ona "kadılık yapmak için mi ilim tahsil ettin" diyerek çıkmış ve "balık satın alıp da Kûfe sokaklarında (hayrına) dağıtsaydın, bu kadılık yapmandan daha hayırlı olurdu" şeklinde durumundan hoşlanmadığını belirtmiştir (bk. Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, III, 380).

⁹⁸⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXV, 525-526.

⁹⁹⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kebir*, IX, 325; Dârimî, *Târîh*, s. 216; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VII, 302; İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 452; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXV, 526- 527.

⁹⁹¹ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VII, 302.

⁹⁹² İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 455; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXV, 527.

⁹⁹³ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 489.

⁹⁹⁴ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, I, 133; İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 453.

⁹⁹⁵ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VII, 302.

⁹⁹⁶ İbn Hibbân, *el-Mecrâhîn*, II, 279; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 613.

⁹⁹⁷ İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, III, 80; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 612.

nakillerdeki illet, İbn Ulâse'den değil, Amr b. el-Husayn'dan kaynaklanmaktadır. Zira Amr'ın kendisi kezzâb, İbn Ulâse ise pek çok âlim tarafından sika olarak tanınmaktadır.⁹⁹⁸

Dârekutnî de İbn Ulâse hakkında menfî bir kanaate sahiptir. Onun İbn Ulâse hakkındaki olumsuz görüşünün Ezdî gibi Amr'dan kaynaklanması mümkündür. Zira Dârekutnî, Amr'ın ve İbn Ulâse'nin ikisini de “zayıf, metrûk” olarak nitelemektedir.⁹⁹⁹ Aynı şekilde Hâkim de İbn Ulâse'yi cerh etmiş, onun “zâhibü'l-hadîs” olduğunu ve münker rivayetlerinin bulunduğunu belirtmiştir.¹⁰⁰⁰

Neticede İbn Ulâse, bazı âlimler tarafından sika kabul edilirken, Ezdî, İbn Hibbân, Dârekutnî gibi âlimler tarafından ağır bir şekilde cerh edilmiştir. Ancak İbn Ulâse'yi cerh eden söz konusu âlimlerin, müteşeddid oldukları bilinmektedir. Ayrıca bazı âlimler İbn Ulâse'yi, kendisinden rivayet eden yalancı bir râvi olan Amr b. Husayn nedeniyle kizbe nispet etmişlerdir. Bu nedenle söz konusu âlimlerin tenkidleri tamamen göz ardı edilmemekle birlikte cerhlerine ihtiyatla yaklaşmak gerekmektedir. Ayrıca Buhârî, İbn Hacer gibi bazı âlimlerin İbn Ulâse'nin hafızasının iyi olmadığına ve hata yaptığına işaret etmeleri de göz önünde bulundurulması gereken bir diğer husustur. Zira bu, İbn Ulâse'de zabt kusurunun olduğuna delâlet etmektedir. Dolayısıyla onu sika değil, sadûk şeklinde tavsif etmek daha isabetli görünmektedir.

İbn Ulâse'nin *Sünen*'de yalnızca aşağıdaki rivayeti yer almaktadır:

حَدَّثَنَا عَبْدَةُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ وَمُحَمَّدُ بْنُ دَاوُدَ بْنِ صَبِيحٍ قَالَ عَبْدَةُ أَخْبَرَنَا حَرَمِيُّ بْنُ حَفْصٍ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَلَانَةَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ أَنَّ خَالَدَ بْنَ اللَّجْلَاجِ حَدَّثَهُ أَنَّ اللَّجْلَاجَ أَبَاهُ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ كَانَ قَاعِدًا يَعْتَمِلُ فِي السُّوقِ فَمَرَّتْ امْرَأَةٌ تَحْمِلُ صَبِيًّا فَتَارَ النَّاسُ مَعَهَا وَتُرْتُ فِيْمَنْ تَارَ فَانْتَهَيْتُ إِلَى النَّبِيِّ -ﷺ- وَهُوَ يَقُولُ « مَنْ أَبُو هَذَا مَعَكَ ». فَسَكَتْتُ فَقَالَ شَابٌّ حَدَوْهَا أَنَا أَبُوهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ. فَأَقْبَلَ عَلَيْهَا فَقَالَ « مَنْ أَبُو هَذَا مَعَكَ ». قَالَ الْفَتَى أَنَا أَبُوهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ. فَتَنَظَرَ رَسُولُ اللَّهِ -ﷺ- إِلَى بَعْضِ مَنْ حَوْلَهُ يَسْأَلُهُمْ عَنْهُ فَقَالُوا مَا عَلِمْنَا إِلَّا خَيْرًا. فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ -ﷺ- « أَحْصَنْتَ ». قَالَ نَعَمْ. فَأَمَرَ بِهِ فَرَجِمَ. قَالَ فَخَرَجْنَا بِهِ فَحَفَرْنَا لَهُ حَتَّى أَمَكْنَا ثُمَّ رَمَيْنَاهُ بِالْحِجَارَةِ حَتَّى هَدَأَ فَجَاءَ رَجُلٌ يَسْأَلُ عَنِ الْمَرْجُومِ فَأَنْطَلَقْنَا بِهِ إِلَى النَّبِيِّ -ﷺ- فَقُلْنَا هَذَا جَاءَ يَسْأَلُ عَنِ الْحَبِيثِ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ -ﷺ- « هُوَ أَطْيَبُ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ رِيحِ الْمَسْكَ ». فَإِذَا هُوَ أَبُوهُ فَأَعْنَاهُ عَلَى غُسْلِهِ وَتَكْفِينِهِ وَدَفْنِهِ وَمَا أَدْرَى قَالَ وَالصَّلَاةَ عَلَيْهِ أَمْ لَا. وَهَذَا حَدِيثُ عَبْدِ اللَّهِ وَهُوَ أَمُّ.¹⁰⁰¹

⁹⁹⁸ Hatîb, *Târihu Bağdâd*, III, 381; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXV, 525.

⁹⁹⁹ Dârekutnî, *Sünen*, I, 411, (hadis nr. 858); Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXV, 527-528; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 613.

¹⁰⁰⁰ Hâkim, *Su'âlâtü's-Siczi*, s. 215-216.

¹⁰⁰¹ Ebû Dâvûd, “Hudûd” 24, (hadis nr. 4437, 4438); Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, “Recm” 11, (hadis nr. 7146, 7147).

Hâlid b. Leclâc, babası Leclâc'ın (ö. 70) şöyle haber verdiğini rivayet etmiştir: Kendisi (Leclâc) çarşıda oturduğu yerden iş yapıyordu. (Leclâc dedi ki) O esnada kucagında çocuk taşıyan bir kadın geçti. İnsanlar da kadının arkasından koşuyorlardı. Ben de onlarla birlikte koştum ve Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına vardım. Resûlullah: "Bu çocuğun babası kim?" buyurdu. Kadın sustu (karşılık vermedi). Kadının hizasında duran bir genç: "Onun babası benim Ey Allah'ın Resûlü" dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) kadına dönüp: "Yanıdaki bu çocuğun babası kim?" buyurdu. Genç yine "Onun babası benim Ey Allah'ın Resûlü" dedi. Resûlullah etrafında duran insanlara bakındı. Onlara gencin durumunu soruyordu. Onlar da "Biz onun hakkında hayırdan başka bir şey bilmeyiz" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) gence "Evli misin?" dedi. Genç: "Evet" dedi. Resûlullah onun recm edilmesini emretti. Genci çıkardık, onun için bize recm imkânı verecek kadar bir çukur kazdık sonra hareketsiz kalıncaya (ölünceye) kadar onu taşıdık. Sonra recmedilen genci soran bir adam geldi. Onu alıp Resûlullah'a (s.a.v.) götürdük ve: "Bu adam o habisi sormaya geldi" dedik. Resûlullah (s.a.v.): "Şüphesiz o, Allah katında misk kokusundan daha güzeldir" buyurdu. Anladık ki o adam gencin babasıymış. Genci yıkamakta, kefenlemekte ve defnetmekte yardım ettik. Râvi dedi ki: "Namazının kılınmasında" dedi mi demedi mi bilmiyorum. Bu, Abde'nin hadisi olup (konuyla ilgili rivayetlerin) en tamıdır.

Ebû Dâvûd'un yukarıda uzun bir şekilde yer verdiği hadisi, Leclâc'dan aktaran râvilerin tamamı güvenilirdir. Râvileri arasında sadece İbn 'Ulâse'nin -bazı âlimler tarafından yukarıda aktarıldığı şekilde tenkide uğrasa da- gerçekte sadûk bir râvi olduğu anlaşılmaktadır. İbn Ulâse'nin naklettiği aynı hadis Sünen'de Muhammed b. Abdullah eş-Şuaysî→Mesleme b. Abdullah→Hâlid b. Leclâc→Leclâc tarihiyle de zikredilmiştir. Dolayısıyla İbn Ulâse'nin eksik de olsa bir mütâbii vardır. Nesâf de de yer alan bu isnaddaki râviler güvenilir olup isnadda zayıflığı gerektirecek başka bir durum bulunmamaktadır.

SONUÇ

Metrûk, hadis ilminde kendisiyle ihticâc edilmeyen merdûd hadis için kullanılırken, aynı zamanda bir hadis çeşidinin özel adı olmuştur. Bir hadis çeşidi olarak metrûkun tam ve kapsamlı tanımı ilk defa İbn Hacer tarafından yapılmış, İbn Hacer, metrûk hadisi müttehem bi'l-kizb râvinin rivayet ettiği hadis şeklinde tanımlamıştır. Müttehem bi'l-kizb'i de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadislerinde olmasa da günlük konuşmasında yalan söyleyen ve dînin mâlum kâidelerine muhalefet ederek tek başına hadis rivayet eden râvi şeklinde tanımlamıştır. İbn Hacer'e kadarki dönemde metrûk hadisin çeşitli tanımları yapılmışsa da, İbn Hacer'in bu tanımı şuyû bulmuş ve sonraki usûl âlimleri tarafından kısmen benimsenmiştir. Metrûk hadisin tanımını yapan başka bir âlim ise Süyûtî'dir. Süyûtî İbn Hacer'den farklı olarak metrûk hadisi fâsık, gaflet sahibi ve fâhişü'l-galat râvinin tek başına rivayet ettiği hadis şeklinde tanımlamış, İbn Hacer'in münker dediği rivâyetleri metrûk kapsamına dâhil etmiştir.

Ricâl ilminde ise metrûk; yalancı, müttehem bi'l-kizb, bid'atçı, fâsık, sahafî gibi özellikleri taşıyan her bir râvi için kullanılırken, aynı zamanda râvinin durumuna işaret eden bir cerh lafzının özel adı olmuştur. Genellikle hadisleri yazılmayan râvilere işaret etmek üzere kullanılan terim, ilk defa İbn Ebû Hâtim'in yapmış olduğu cerh-ta'dîl sıralamasında kezzâb, zâhibü'l-hadîs gibi şiddetli cerh lafızlarıyla birlikte yer almıştır.

Metrûk tek başına kullanıldığı gibi özellikle hicrî III. asır münekkidleri tarafından kezzâb, müttehem, sadûk, kesîrû'l-vehm, zayıf gibi râvinin farklı kusurlarına işaret eden birçok değişik cerh lafzıyla birlikte kullanılmıştır. Bu nedenle metrûkun birlikte kullanıldığı lafızlardan hareketle delâleti hakkında bir değerlendirme yapmak yeterli değildir. Zira cerh-ta'dîl âlimleri çeşitli sebeplerle bir lafız diğer bir lafızla kullanabilmektedir. Dolayısıyla metrûkun delâleti incelenirken metrûkun birlikte kullanıldığı lafızların yanı sıra cerh-tâ'dîl ulemâsının metodu, lafzın kullanıldığı bağlam, râvi hakkındaki diğer âlimlerin kanaatlerinin, varsa bizzat o lafız ile ilgili görüşlerin incelenmesi daha isabetli olacaktır.

Yapılan incelemeler neticesinde râvi hakkında kullanılan metrûk lafzıyla ilgili Ahmed b. Sâlih et-Taberî (ö. 248), Zehebî ve İbn Hacer'in sarîh görüş beyan ettiği tespit edilebilmiştir. Ahmed b. Sâlih'e göre metrûk, hadisinin terkinde çoğunluğun ittifâk ettiği râvi hakkında kullanılan bir terimdir. Zehebî, kalîlü'l-hadîs olmakla birlikte çok hata yapan râviyi metrûk olarak tanımlamıştır. İbn Hacer ise metrûku, hiçbir sûrette tevsîk edilmeyen ve kâdih bir sebeple başka bir ifadeyle adâlet ve/veya zabt sıfatını tam olarak taşımamakla suçlanan

râviye delâlet etmek üzere kullanmıştır. Yapılan incelemeler neticesinde bu râvilerin daha çok adalet kusuru nedeniyle cerh edildiği müşahede edilmiştir.

İkinci bölümde İbn Hacer'in *Tehzîbü't-Tehzîb*'inden hareketle Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde metrûk/metrûkü'l-hadîs şeklinde tavsif edilen otuz dokuz râvi ve bu râvilerden gelen kırk beş rivayet incelenmiştir. Buna göre Ebû Dâvûd, *Sünen*'de metrûk şeklinde tavsif edilen otuz dokuz râvinin sekizinden tek başına nakilde bulunmuştur. Bu râviler arasında Ahmed b. Ali en-Nümeyrî sadûk; Amr b. Sâbit, Amr b. Abdullah ve Anbes b. Saîd zayıf; Abdülaziz b. Abdülmelik ve Ebû Sümâme meçhûl; Ebân b. Ebû Ayyâş metrûk ve İbn Zebâle kezzâb şeklinde nitelenen râvilerdendir. Ebû Dâvûd'un otuz dokuz râvi içinde Buhârî ile tek ortak râvisinin ise İmrân b. Hittân olduğu görülmektedir.

Ebû Dâvûd'un; Kays b. Rebî' ve Muhammed b. Dînâr'ın üç, Derrâc, Osman b. Abdurrahman, Yahyâ b. Ebû Hayye ve Ebû Bekr b. Ebû Meryem'in iki rivayeti dışında *Sünen*'de metrûk şeklinde tavsif edilen râvilerden genellikle bir hadis tahrîc ettiği görülmektedir. Bu rivayetlerin on biri "Kitâbü's-Salât"ta, dördü "Kitâbü't-Tahâret"te, üçü "Kitâbü'l-Cihâd", üçü "Kitâbü'z-Zekât", ikisi "Kitâbü'l-Et'ime", ikisi "Kitâbü'l-Cenâiz", ikisi "Kitâbü'l-Edeb", biri "Kitâbü'l-İstiskâ", ikisi "Kitâbü'l-Eymân ve'n-nüzûr", ikisi "Kitâbü's-Savm", biri "Kitâbü't-Tetavvû", ikisi "Kitâbü'l-Melâhim", biri "Kitâbü'd-Dahâyâ", ikisi "Kitâbü'l-Libâs", biri "Kitâbü'l-İcârât", ikisi "Kitâbü'l-Harâc", biri "Kitâbü'l-Hudûd", ikisi "Kitâbü'l-Menâsik", biri ise "Kitâbü'l-Hurûf" da yer almaktadır.

Sünen'de rivayetleri bulunan otuz dokuz râvinin üçü yalancılıkla cerh edilmiş, yedisinin metrûk, üçünün meçhûl, on altısının zayıf, onunun sadûk olduğu tespit edilmiştir. Yalancılıkla cerh edilen râviler Hâlid b. Amr, Muhammed b. Hasan b. Zebâle ve Yahyâ b. el-'Alâ'dır. Ebû Dâvûd, Hâlid'den "Kitâbü's-Salât"ta bir hadis bir rivayet etmiştir. Ancak Ebû Dâvûd Hâlid'in rivayetini asıl hadisin mütâbii olarak zikretmiş, fakat asıl hadisin de sahih olmadığını belirtmiştir. İbn Zebâle hakkında da bizzat "kezzâb" ifadesini kullanmasına rağmen "Kitâbü'l-Harâc" da geçen bir rivayette kendisinden bahsetmiştir. Bu rivayet incelendiğinde ise Ebû Dâvûd'un İbn Zebâle'den hadis tahrîc etmediği, yalnızca hadiste geçen bir ifadenin açıklamasını naklettiği görülmektedir. Yahyâ b. el-'Alâ'dan ise "Kitâbü'l-Eymân ve nüzûr"da bir hadis rivayet etmiştir. Yahyâ'yı pek çok âlim yalancılıkla cerh etmişse de Ebû Dâvûd, kendisini zayıf kabul etmiştir.

Metrûk râviler arasında ise Ebân b. Ebû Ayyâş, İshâk b. Ebû Ferve, Eyyûb b. Hût, Süleyman b. Erkam, Abbâd b. Kesîr, Yahyâ b. Meymûn ve Ebû'l-Mühezzim yer almaktadır.

Bu râvilerden Süleyman b. Erkam ve Abbâd b. Kesîr hakkında bizzat Ebû Dâvûd metrûk ifadesini kullanmıştır. Ebû Dâvûd, bu râvilerin her birinden yalnızca birer hadis rivayet etmiştir. Ebân'ın rivayeti “Kitâbü’s-Salât”ta, İbn Ebû Ferve'nin “Kitâbü'l-Cihâd”da, Süleyman b. Erkam'ın rivayeti “Eymân ve nüzûr” da, Abbâd'ın nakli “Kitâbü’s-Savn”da, Ebû'l-Mühezzim'in rivayeti ise “Kitâbü'l-Menâsik”te yer almaktadır. Bu râvilerden Yahyâ b. Meymûn ise Ebû Dâvûd'un *Sünen*'de hadis tahrîc ettiği râviler arasında sayılsa da onun *Sünen*'de rivayeti tespit edilememiştir.

Ebû Dâvûd'un bu râvilerin rivayetlerini belirli sebeplerle zikrettiği görülmektedir. Nitekim Ebân b. Ebû Ayyâş'ın rivayetini makrûnen; İbn Ebû Ferve'nin rivayetini asıl hadisin başka bir tarikine işaret etmek amacıyla; Eyyûb b. Hût'un rivayetini münker olduğunu açıklamak kaydıyla; Süleyman b. Erkam'ın rivayetini asıl olarak zikrettiği hadisteki tedlîse dikkat çekmek ve asıl isnadı göstermek için; Abbâd b. Kesîr'in rivayetini pek çok güvenilir tarikine işaret etmek suretiyle; Ebû'l-Mühezzim'in rivayetini ise bu râvinin zayıflığını ve hadisindeki vehmi belirterek nakletmiştir. Ayrıca bu râvilerden gelen rivayetlerin çoğu aynı zamanda güvenilir başka râviler tarafından da rivayet edilmektedir. Dolayısıyla *Sünen*'de yer alan bazı rivayetlerin isnad açısından ciddi problemleri olmakla birlikte metrûk veya mevzû kapsamında değerlendirilmesi mümkün görünmemektedir.

Ayrıca söz konusu râviler hakkında metrûk/metrûkü'l-hadîs lafzını en fazla kullanan âlimlerin Dârekutnî, Ezdî ve Amr b. Ali el-Fellâs olduğunu söylemek mümkündür. Her üç âlimin *Sünen*'de metrûk şeklinde tavsif ettiği râviler dikkate alındığında bu âlimlerin ihtilât, cehâlet, sûû'l-hıfz gibi zabt kusurları bulunan râviler hakkında söz konusu terimi kullandıkları görülmektedir. Dolayısıyla onların metrûk kullanımının İbn Hacer'inkiyle tam olarak örtüşmediğini söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî, *el-Musannef*, I-XII (nşr. Habîbürrahman el-A'zamî), Beyrut: el-Meclisü'l-ilmî, 1403/1983.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Kitâbü'l-İlel ve ma'rifetü'r-ricâl*, I-IV (nşr. Vasiyyullâh b. Muhammed Abbâs), Riyad: Dârü'l-Hânî, 1422/2001.

—, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, I-L (nşr. Şuayb el-Arnaût v.dğr.), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1416-1421/1995-2001.

—, *Su'âlâtü Ebî Dâvûd li'l-İmâm Ahmed b. Hanbel fî cerhi'r-ruvâti ve ta'dîlihîm* (nşr. Ziyâd Muhammed Mansûr), Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1414/1994

Ağırakça Şahyar, Ayşe Esra, *Zayıf Hadis Rivayeti*, İstanbul: Akdem Yayınları, 2011.

Alâî, Ebû Saîd Salâhaddîn Halîl b. Keykeldî el-Alâî, *Kitâbü'l-Muhtelitîn* (nşr. Fuat Fevzî Abdülmuttalib- Ali Abdülbâsıt Mezîd), Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, ts.

Ali b. el-Medîni, Ebü'l-Hasen Ali b. Abdullah es-Sa'dî, *Su'âlâtü Muhammed b. Osmân b. Ebû Şeybe li Ali b.el-Medîni* (nşr. Muvaffak Abdullâh Abdülkâdir), Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 1404.

Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasen Ali b. Sultan el-Herevî, *Şerhu Şerhi Nuhbeti'l-fiker fî mustalahâti ehli'l-eser* (nşr. Muhammed Nizâr Temîm ve Heysem Nizâr Temîm), Beyrut: Dârü'l-Erkam, 1415/ 1994.

el-Arnaût, Şuayb-Beşşâr Avvâd, *Tahrîru Takrîbi't-Tehzîb*, I-IV, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1417/1997.

Âsım Efendi, *el-Okyanûsü'l-basît fî tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, I-IV, İstanbul, 1304-1305.

Âşikkutlu, Emin, *Hadiste Ricâl Tenkîdi: Cerh ve Ta'dîl İlmi*, İstanbul: İFAV, 1997.

Aydınlı, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, İstanbul: İFAV, 2009.

Aynî, Bedreddin Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi Buhârî*, I- XXV (nşr. Muhammed Ali Beyzûn), Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1421/2001.

A'zamî, Muhammed Ziyâürrahmân el-A'zamî, *Mu'cemü mustalahâti'l-hadîs ve letâifü'l-esânîd*, Riyad: Edvâü's-selef, 1420/1999.

Azîmâbâdî, Ebü't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak b. Emîr ed-Diyânüvî, *Avnü'l-ma'bûd Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, I-XVI, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1410-1417/1990-1997.

Babanzâde Ahmed Naim, *Tecrîd Mukaddimesi (Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tegrîd-i Sarîh Tercemesi)*, Ankara, 1985.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I-XI (nşr. Muhammed Abdülkâdir Atâ), Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1424/2003.

—, *Şu'abü'l-îmân*, I-IX (nşr. Muhammed Saîd b. Besyûnî Zağlûl), Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1421/2000.

Beykûnî, Ömer b. Muhammed ed-Dimaşkî, *el-Manzûmetü'l-Beykûniyye* (nşr. Muhammed Ali Beyzûn), Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1425/2004.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Kitâbü'd-Du'afâ'i's-sagîr* (Mahmûd İbrâhim Zâyed), Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1406/1986.

—, *Sahîhu'l-Buhârî* (nşr. Abdülmelik Mücâhid), Riyad: Dârü's-selâm, 1419/1999.

—, *et-Târîhu'l-kebîr*, I-IX, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, ts.

—, *et-Târîhu's-sagîr*, I-II (nşr. Mahmûd İbrâhim Zâyed), Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1406/1986.

Cezâirî, Tâhir b. Muhammed Sâlih, *Tevcîhü'n-nazar ilâ usûli'l-eser*, I-II (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut: Mektebü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, 1416/1995.

Cihan, Sadık, “Muhammed b. Pir Ali Birgivi ve Risâle fî Usûli'l-Hadîs'in Tercümesi”, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 2 (1987), s. 55-76.

Cûzcânî, Ebû İshâk İbrâhim b. Ya'kûb el-Cûzcânî, *Ahvâlü'r-ricâl* (nşr. Abdülazîm Abdülalîm el-Bestevî), Pakistan: Hadîth Academy, 1411/1990.

Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı*, İstanbul: İFAV, 2009.

Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer ed-Dârekutnî, *Kitâbü'd-Du'afâ' ve'l-metrûkîn* (nşr. Muhammed b. Lutfi es-Sabbâğ), Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1400/1980.

—, *el-İlelü'l-vâride fi'l-ehâdisi'n-nebeviyye*, I-XI (nşr. Mahfûzurrahmân Zeynullah es-Selefi), Riyad: Dâru Taybe, 1405-1416/1985-1996.

—, *el-İlel: et-Tekmile me'a'l-fehârisi'l-âmmе li'l-kitab*, XII-XVI (nşr. Muhammed b. Sâlih b. Muhammed ed-Debbâsî), Riyad: Dâru İbn Cevzî, 1427.

—, *el-İlzâmât ve't-Tettebbu'* (nşr. Ebû Abdurrahman Mukbil b. Hâdî el-Vâdi'î), Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1405/1985.

—, *Su'âlâtü'l-Berkânî li'd-Dârekutnî* (nşr. Abdürrahim Muhammed el-Kâşgarî), Pakistan: yay.y., 1404.

—, *Sünenü'd-Dârekutnî*, I- VI (nşr. Şuayb el-Arnaût v.dğr.), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1424/2004.

—, *Su'âlâtü's-Sülemî li'd-Dârekutnî* (nşr. Hâlid b. Abdurrahman el-Cüreys), Riyad: yay.y., 1427.

—, *Su'âlâtü'l- Hâkim en-Nisâbü'rî li'd-Dârekutnî* (nşr. Muvaffak b. Abdullah b. Abdülkâdir), Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 1404/1984.

—, *Su'âlâtü Hamza b. Yûsuf es-Sehmî li'd-Dârekutnî* (nşr. Muvaffak b. Abdullah b. Abdülkâdir), Beyrut: Mektebetü'l-Me'ârif, 1404/1984.

Dârimî, Ebû Saîd Osman b. Saîd ed-Dârimî, *Târîhu Osmân b. Sa'îd ed-Dârimî 'an Ebî Zekerîyyâ Yahyâ b. Ma'in fi tecrîhi'r-ruvât ve ta'dîlihîm* (nşr. Ahmed Muhammed Nûrseyf), Dimaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-türâs, 1400/1980.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân ed-Dârimî, *Sünenü'd-Dârimî* (nşr. Hüseyin Selim Esed), Riyad: Dâru'l-Mugnî, 1420/2000.

Dihlevî, Ebü'l-Mecd Abdülhak b. Seyfeddîn, *Mukaddime fi usûli'l-hadîs* (nşr. Selmân el-Hüseynî en-Nedvî), Beyrut: Dâru'l-beşâiri'l-İslâmîyye, 1406/1986.

Dinçoğlu, Mehmet, *Ebû Dâvûd'un Sünen'i (Kaynakları ve Tasnif Metodu)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.

Dûlâbî, Ebû Bişr Muhammed b. Ahmed ed-Dûlâbî, *el-Künâ ve'l-esmâ*, I-III (nşr. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî), Beyrut: Dârü İbn Hazm, 1421/2000.

Ebû Avâne, Ya'kûb b. İshâk el-İsferâyînî, *Müsnedü Ebî Avâne*, I-V (nşr. Eymen b. Ârif ed-Dımeşkî), Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1419/1998.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî, *Risâletü Ebî Dâvûd ilâ ehli Mekke fî vasfî Sünenihî* (nşr. Muhammed b. Lütfî es-Sabbâğ), Riyad: el-Mektebü'l-İslâmî, 1417/1997.

—, *Su'âlâtü Ebî 'Ubeyd el-Âcurrî Ebâ Dâvûd Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî*, I-II (nşr. Abdülalîm Abdülazîm el-Bestevî), Beyrut: Müessesetü'r-Reyyân, 1418/1997.

—, *Kitâbü's-Sünen*, I-II, Vaduz: Thesaurus Islamicus Foundation, 2000.

—, *Kitâbü's-Sünen*, I-V (nşr. Muhammed Avvâme) Beyrut: Müessesetü'r-Reyyân, 1425/2004.

Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah el-İsfahânî, *Kitâbü'd-Du'afâ'* (nşr. Fârûk Hamâde), Rabat: Dârü'l-beyzâ, 1984.

Ebû Tâhir, Muhammed b. Ahmed el-Lahmî, *Meşyahatü Ebî Tâhir* (nşr. Şerîf Hâtîm b. Ârif el-Avnî), Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1418/1997.

Ebû Zür'a, Ubeydullah b. Abdülkerîm er-Râzî, *Kitâbü'd-Du'afâ' ve ecvibetühü 'alâ es'ileti'l-Berza'î* (nşr. Sa'dî el-Hâşimî), Medine: Mektebetü İbn Kayyim, 1409/1989.

Eren, Mehmet, *Hadis İlminde Rical Bilgisi ve Kaynakları*, İstanbul: İSAM, 2012.

Fesevî, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Süfyân el-Fesevî, *Kitâbü'l-Ma'rife ve't-târîh*, I-IV (nşr. Ekrem Ziyâ el-Ömerî), Medine: Mektebetü't-dâr, 1410.

Fığlalı, Ethem Ruhi, "Câbir el-Cu'ff", *DİA*, Ankara 1992, VI, 532.

Gassânî, Ebû Ali Hüseyin b. Muhammed el-Gassânî, *Tesmiyetü şüyûhi Ebî Dâvûd* (nşr. Muhammed es-Saîd b. Besyûnî Zağlûl), Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, ts.

Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Nîsâbûrî, *Kitâbü Ma'rifetü 'ulûmi'l-hadîs*, (nşr. Seyyid Muazzam Hüseyin), Beyrut: Dârü'l-Âfâki'l-Cedîde, 1400/ 1980.

—, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, I-V, Kahire: Dârü'l-Haremeyn, 1417-1997.

—, *Su'âlâtü Mes'ûd b. 'Alî es-Siczî ma'a es'ileti'l-Bağdâdiyyîn 'an ahvâli'r-ruvât* (nşr. Muvaffak b. Abdullah b. Abdülkâdir), Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1408/1988.

Halef, Necm Abdurrahman, *Mu'cemü'l-cerh ve't-ta'dîl li-ricâli's-Süneni'l-kübrâ*, Riyad: Dârü'r-râye li'n-neşr ve't-tevzî', 1409/1989.

Halîlî, Ebû Ya'lâ Halîl b. Abdullâh el-Halîlî el-Kavzînî, *Kitâbü'l-İrşâd fî ma'rifeti 'ulemâ'il'l-hadîs*, I-III (nşr. Muhammed Saîd b. Ömer İdrîs), Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409/1989.

Hâşim, Ahmed Ömer, *Kavâ'idü 'usûli'l-hadîs*, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1404/1984.

Hatîb, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi' li-ahlâkı'r-râvî ve âdâbi's-sâmi'*, I-II (nşr. Muhammed Accâc el-Hatîb), Beyrut: el-Müessesetü'r-Risâle, 1416/1996.

—, *el-Kifâye fî 'ilmi'r-rivâye*, I-II (nşr. Ebû İshâk İbrâhim b. Mustafa Âl-i Bahbah ed-Dimyâtî), y.y.: Dârü'l-Hüdâ, 1423/2003.

—, *el-Müttefik ve'l-müfterik* (nşr. Muhammed Sâdık Aydın el-Hâmdî), Dımaşk: Dârü'l-Kadrî, 1417/1997.

—, *Târîhu Medîneti's-selâm ve ahbârî muhaddisihâ ve zikru kuttânihâ'l-'ulemâ min gayri ehlihâ ve vâridihâ*, I-XVII (nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1422/2001.

Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd (Ahmed) b. Muhammed el-Hattâbî, *Me'âlimü's-Sünen*, I-IV (nşr. Muhammed Râgıb et-Tabbâh), Halep: Matbaatü'l-ilmîyye, 1351-1352/1932-1934.

Irâkî, Zeyneddîn Ebü'l-Fazl Abdürrahîm b. el-Hüseyn el-İrâkî, *et-Tebşıra ve't-tezkire*, I-III (nşr. Muhammed b. Hüseyin el-İrâkî), Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1354.

—, *et-Takyîd ve'l-îzâh* (nşr. Muhammed Râgıb et-Tabbâh), Beyrut: Dârü'l-hadîs, 1405/1984.

Itr, Nûreddîn, *Menhecü'n-nakd fî 'ulûmi'l-hadîs*, Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 1401/1981.

İbn Abdilberr, Ebû Ömer Cemâleddin Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdülber, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb* (nşr. Âdil Mürşid), Amman: Dârü'l-A'lâm, 1423/2002.

—, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta mine'l-me'ânî ve'l-esânîd*, XXVI (nşr. Mustafa b. Ahmed el-Alevî- Muhammed b. Abdülkebîr el-Bekrî), Rabat: yay.y., 1387-1412/1967-1992.

İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî el-Cürcânî, *el-Kâmil fi du'afâ'i'r-ricâl* (nşr. Âdil Ahmed Müveccid- Ali Muhammed Muavviz), Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, ts.

—, *el-Kâmil fi du'afâ'i'r-ricâl* (nşr. Komisyon), VII, Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.

İbn Arrâk, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Kinânî, *Tenzihü's-şerî'ati'l-merfû'a 'ani'l-ahbâri's-şeni'ati'l-mevzû'a*, I-II (nşr. Abüdlvehhâb Abdüllatîf ve Abdullah Muhammed es-Siddîk), Kahire: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1378.

İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Ali b. el-Hasen b. Hibetullah ed-Dımaşkî, *Târîhu medîneti Dımaşk*, I-LXXIX (nşr. Muhibbüddin Ebû Saîd el-Amrevî), Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1415-1421/1995-2000.

İbn Cemâ'a, *Kommentar des Izz-ad-Dîn Abû Abdüllah über die Kunstausrücke der Traditionswissenschaft*, (nşr. Friedrisch Risch), Leiden: E. J. Brill, 1885.

İbn Dakikul'îd, Ebü'l-Feth Takıyyüddîn Muhammed b. Alî el-Kuşeyrî, *el-İktirâh fi beyâni'l-istilâh ve mâ üdife ilâ zâlike mine'l-ehâdîsi'l-ma'dûde mine's-sihâh* (nşr. Kahtân Abdurrahman ed-Dûrî), Ürdün: Dârü'l-'Ulûm li'n-neşr ve't-tevzî', 1427/2007.

İbn Hayr, Ebû Bekr Muhammed b. Hayr el-İşbîlî, *Fehresetü mâ revâhu 'an şüyühîhi mine'd-devâvîni'l-musannefe fi durûbi'l-'ilm ve envâ'i'l-me'ârif* (nşr. Muhammed Fuad Mansûr) Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1419/1998.

İbn Ebû Hâtım, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, I-IX, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1371/1952.

—, *Kitâbü'l-İlel*, I-VII (nşr. Hâlid b. Abdurrahman el-Cüreysî), Riyad: Fehresetü Mektebeti'l-Melik Fehd el-Vataniyye, 1427/2006.

İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebû Şeybe, *el-Musannef li-İbni Ebî Şeybe*, I-XXVI (nşr. Muhammed Avvâme), Cidde: Dârü'l-Kıble, 1427/2006.

İbn Hacer, Şihâbeddîn Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Hedyü's-sârî Mukaddimetü Fethi'l-Bârî*, (nşr. Abdülkâdir Şeybe el-Hamd), Riyad: Fehresetü Mektebeti'l-Melik Fehd el-Vataniyye, 1421/2001.

—, *Fethu'l-Bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-XIII (nşr. Abdülazîz b. Abdullah b. Bâz - Muhammed Fuâd Abdülbâkî - Muhibbuddin el-Hatîb), Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.

—, *el-Îsâbe fi temyîzi's-sahâbe*, I-IX, Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, ts.

—, *Lisânü'l-Mîzân*, I-IX (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut: Mektebetü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, 1423/2002.

—, *Metâlibü'l-âliye bi-zevâidi'l-mesânîdi's-semâniye*, I-XIX (nşr. Sa'd b. Nâsır eş-Şisrî), Riyad: Dâru'l-Âsime, 1419-1420/1998-2000.

—, *Nüzhetü'n-nazar fi tavzîhi Nuhbeti'l-fiker fi mustalahi ehli'l-eser* (nşr. Nûreddin Itr), Dimaşk 1321/2000.

—, *en-Nüket 'alâ kitâbi İbni's-Salâh*, I-II (nşr. Rebî' b. Hâdî Umeyr), Riyad: Dâru'r-Râye, 1415/1994.

—, *Tabakâtü'l-müdellesîn/Ta'rifü ehli't-takdîs bi-merâtibi'l-mevsûfine bi't-tedlîs* (nşr. Âsım b. Abdullah el-Karyûtî), Zerkâ: Mektebetü'l-Menâr, ts.

—, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I-IV, y.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1416/1995.

—, *Takrîbü't-Tehzîb* (nşr. Muhammed Avvâme), Haleb: Dâru'r-Reşîd, 1411/1991.

—, *Telhîsü'l-habîr fi tahrîci ehâdîsi'r-Râfi'iyi'l-kebîr*, I-IV (nşr. Ebû Âsım Hasen b. Abbâs b. Kutb), y.y.: Müessesetü Kurtuba, 1416/1995.

İbn Hibbân, Ebû Hâtım Muhammed b. Hibbân el-Büstî, *Kitâbü'l-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-du'afâ ve'l-metrûkîn*, I-III (nşr. Mahmûd İbrâhim Zâyed), Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1412/1992.

—, *Sahîhu İbn Hibbân*, XVIII (nşr. Şuayb el-Arnaût), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1414/1993.

—, *Kitâbü's-Sikât*, I-IX (nşr. Muhammed Abdülmuid Han), Haydarâbâd: Dâiretü'l-Meârifî'l-Osmâniyye, 1393-1398/1973-1978.

İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme, *Sahîhu İbn Huzeyme*, I-IV (nşr. Muhammed Mustafa el-A'zamî), Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1400/1980.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Ömer b. Kesîr el-Kûraşî, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, I-XXI (nşr. Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî), y.y.: Dârü'l-Hicr, 1417/1997.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *Te'vîlü muhtelifi'l-hadîs* (nşr. Muhammed Muhyiddîn el-Asfar), Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1419/1999.

İbn Mâce, Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *es-Sünen*, I-V (nşr. Şuayb el-Arnaût), Beyrut: Dârü'r-risâleti'l-âlemiyye, 1430/2009.

İbn Maîn, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Maîn, *Ma'rifetü'r-ricâl*, I-II (nşr. Muhammed Kâmil el-Kassâr), Dimaşk: Matbûâtü mecmai'l-lügati'l-Arabiyye, 1405/1985.

—, *Târîhu Yahyâ b. Ma'in*, I-II (nşr. Abdullah Ahmed Hasan), Beyrut: Dârü'l-kalem, ts.

—, *Su'âlâtü İbn Cüneyd* (nşr. Ahmed Muhammed Nûrseyf), Medine: Mektebetü't-dâr, 1408/1988.

İbn Mencûye, Ahmed b. Ali b. Mencûye el-Esbehânî, *Ricâlü Sahîhi Müslim*, I-II (nşr. Abdullah el-Leysî), Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1407.

İbn Mende, Ebû Abdullah Muhammed b. İshâk el-Isbehânî, *Fethü'l-bâb fi'l-künâ ve'l-ekâb* (nşr. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Feryâbî), Riyad: Mektebetü'l-Kevser, 1417/1996.

İbn Receb, Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ahmed b. Abdurrahman Receb el-Bağdâdî, *Şerhu 'İleli't-Tirmizî* (nşr. Nûreddin İtr), Dimaşk: Dârü'l-Mellâh, 1398/1978.

İbn Sa'd, Ebû Abdullâh Muhammed b. Sa'd el-Kâtib el-Hâşimî, *Kitâbü't-Tabakâtü'l-kebîr*, I-XI (nşr. Ali Muhammed Ömer), Kahire: Mektebetü'l-Hânci, 1421/2001.

İbn Şâhin, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed el-Bağdâdî, *Târîhu esmâi'd-du'afâ' ve'l-kezzâbîn* (nşr. Abdürrahîm Muhammed Ahmed el-Kâşgarî), Medine: yay.y., 1409/1989.

—, *Târîhu esmâi's-sikât* (nşr. Subhî es-Sâmerrâî), Kuveyt: Dârü's-Selefiyye, 1404/1984.

İbn Teymiyye, Takiyyüddîn Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Abdülhalîm b. Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, I-XXXVII (nşr. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım), Medine: Mücemma' el-Melik Fehd, 1425/2004.

İbnü'l-Cevzî, Cemâleddîn Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî el-Bağdâdî, *Kitâbü'd-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, I-III (nşr. Ebü'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî), Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1406/1986.

İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed eş-Şeybânî, *Üsdü'l-gâbe*, I-VIII (nşr. Ali Muhammed Muavviz v.dğr.), Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, ts.

İbnü'l-Hanbelî, Raziyyüddîn Ebü Abdullâh Muhammed b. İbrâhîm el-Halebî, *Kavfü'l-eser fî safvi 'ulûmi'l-eser* (nşr. Abdülfettâh Ebü Gudde), Beyrut: Mektebü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, 1408.

İbnü's-Salâh, Ebü Amr Osman b. Abdurrahman eş-Şehrezûrî, *'Ulûmü'l-hadîs* (nşr. Nûreddin Itr), Dimaşk: Dârü'l-Fikr, 1998.

İclî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Abdullâh el-İclî, *Mâ'rifetü's-sikât min ricâli ehli'l-ilm ve'l-hadîs ve mine'd-du'afâ' ve zikru mezâhibihim ve ahbârihim*, I-II (nşr. Abdülalîm Abdülazîm el-Bestevî), Medine: Mektebetü'd-dâr, 1405-1985.

İmdâdülhak, İkrâmullah, *el-İmâm 'Ali b. el-Medîni ve menhecühû fî nakdi'r-ricâl*, Mekke: Dârü'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 1408.

İstemi, Fuat, *er-Risâle ve er-Risâle'de Geçen Hadis Istılahları* (yüksek lisans tezi, 2011), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kâdî, Ebü Tâlib, *'İlelü't-Tirmizî el-kebîr* (nşr. Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâî v.dğr.), Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1409/1989.

Kâdî 'İyâz, Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ el-Yahsubî, *el-İlmâ' ilâ ma'rifeti usûli'r-rivâye ve takyîdi's-semâ'* (nşr. es-Seyyid Ahmed Sakr), Kâhire: Dârü't-Türâs, 1389/ 1970.

Karagözoğlu, Mustafa Macit, *Zayıf Râvîler: Duafâ Literatürü ve Zayıf Rivayetleri*, İstanbul: İFAV, 2014.

Kâsım Ali Sa'd, *Menhecü'l-İmâm Ebî 'Abdirrahmân en-Nesâî fî'l-cerh ve't-ta'dîl*, y.y.: Dârü'l-buhûs li'd-dirâsâti'l-İslâmiyye ve İhyâi't-türâs, ts.

Kāsimî, Muhammed Cemâleddîn b. Muhammed Saîd ed-Dımaşkî, *Kavâ'idü't-tahdîs min fünûni mustalahi'l-hadîs* (nşr. Mustafa Şeyh Mustafa), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle-Nâşirûn, 1425/2004.

Kelâbâzî, Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed el-Buhârî, *Ricâlü Sahîhi'l-Buhârî*, I-II (nşr. Abdullah el-Leysî), Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1407/1987.

Kızıl, Fatma, *Müşterek Râvi Teorisi ve Tenkidi*, İstanbul: İSAM, 2013.

Koçyiğit, Talât, *Hadîs Usûlü*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.

Leknevî, Ebü'l-Hasenât Abdülhay el-Leknevî el-Hindî, *Ecvibetü'l-fâdila li'l-es'ileti'l-aşereti'l-kâmile* (nşr. Abdulfettâh Ebû Gudde), Beyrut: Mektebetü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, 1384/1964.

—, *er-Ref' ve't-tekmîl fi'l-cerh ve't-ta'dîl* (nşr. Abdulfettâh Ebû Gudde), Beyrut: Dârü's-selâm, 1421/2000.

Mizzî, Cemâleddîn Ebü'l-Haccâc Yûsuf b. Abdurrahmân el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi esmâi'r-ricâl* (nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1403-1413/1983-1992.

—, *Tuhfetü'l-eşrâf bi-ma'rifeti'l-etrâf*, I-XIV (nşr. Abdüssamed Şereffeddin), Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1403/1983.

Mustafa b. İsmâil, Ebü'l-Hasen, *Şifâü'l-'alîl bi-elfâzi ve kavâ'idi'l-cerh ve't-ta'dîl*, Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1411/1991.

Münzirî, Zekiyyüddîn Ebû Muhammed Abdülazîm b. Abdülkavî, *Muhtasarü Süneni Ebî Dâvûd*, I-IV (nşr. Muhammed Ali Beyzûn), Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1421/2001.

Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Künâ ve'l-esmâ* (nşr. Abdürrahim Muhammed el-Kaşgarî), Medine: el-Meclisü'l-İlmî, 1404/ 1984.

—, *Sahîhu Müslim* (nşr. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî), Beyrut: Dârü'l-Kurtuba, 1430/2009.

Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *Kitâbü'd-Du'afâ' ve'l-metrûkîn* (nşr. Mahmûd İbrâhim Zâyed), Beyrût: Dârü'l-Ma'rife, 1406/1976.

—, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I-XII (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî- Şuayb el-Arnaût), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.

—, *Sünenü'n-Nesâi bi şerhi'l-Hâfız Celâleddîn es-Süyûtî ve Hâşiyeti'l-İmâm es-Sindî*, I-IX (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Halep: Mektebü'l-Matbûâtü'l-İslâmiyye, 1414/1984.

—, *Tesmiyetü meşâyihî Ebî Abdirrahmân Ahmed b. Şu'ayb b. Ali en-Nesâi ellezîne semi'a minhüm ve zikrû'l-müde'llisîn* (nşr. Şerîf Hâtim b. Ârif el-Avnî), Mekke: Dâru âlemi'l-fevâid, 1423.

Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *et-Takrîb ve't-teysîr li-ma'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezîr* (nşr. Muhammed Osman el-Haşet), Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1405/1985.

Nürseyf, Ahmed Muhammed, *Yahyâ b. Maîn ve Kitâbühü't-Târîh*, I-IV, 1399/1979.

Robson, James, “Suneni Ebû Dâvûd Nüshalarının Rivayeti” (çev. Talat Koçyiğit), *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, V/1-4 (1956), s. 173-182.

Râmehürmüzî, Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen b. Abdürrahmân el-Fârisî, *el-Muhaddişü'l-fâsil beyne'r-râvî ve'l-vâ'i* (nşr. M. Accâc el-Hatîb), Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1391/1771.

Sa'd, Kâsım Ali, *Menhecü'l-İmâm Ebî 'Abdirrahmân en-Nesâi fî'l-cerh ve't-ta'dîl*, yy: Dâru'l-buhûs li'd-dirâsâti'l-İslâmiyye ve İhyâi't-türâs, ty.

Sâlih, Subhî, *'Ulûmü'l-hadîs ve mustalahuh*, Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-Melâyîn, 1384/1965.

Sâlihî, Azmî M. S. - Mustafa Öz, “Hâricîler”, *DİA*, Ankara 1997, XVI, 175-178.

Sehârenfûrî, Halîl Ahmed b. Mecîd Sehârenfûrî, *Bezlü'l-mechûd fî halli Ebî Dâvûd*, I- XX (nşr. Muhammed Zekeriyâ Kandehlevî), Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, ts.

Sehâvî, Şemseddîn Ebû'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs bi-şerhi Elfiyyeti'l-hadîs li'l-'Irâkî*, I-V (nşr. Abdülkerîm b. Abdullah b. Abdurrahman b. el-Hudayr- Muhammed b. Abdullah b. Fehîd Âl-i Fehîd), Riyad: Mektebetü Dâri'l-Minhâc, 1426.

Sifil, Ebubekir, “Sünnî Ricâl Kaynaklarındaki Boşlukların Doldurulmasında Şî‘î Ricâl Edebiyatının Önemi: Câbir el-Cu‘fî Örneği”, *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, XIII/I, 2015, s. 23- 39.

Sübkî, Mahmûd Muhammed Hattâb es-Sübkî, *el-Menhelü'l-‘azbi'l-mevrûd Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, I-X, y.y.: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, ts.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahman b. Ebû Bekr el-Hudayrî, *Kitâbü esmâi'l-müdellesîn* (nşr. Mahmûd Muhammed Mahmûd Hasan Nassâr), Beyrut: Dârü'l-Cîl, 1412/1992.

——, *Elfiyyetü's-Süyûtî fi 'ilmi'l-hadîş* (nşr. Ahmed Muhammed Şâkir), y.y.: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.

——, *Tedribü'r-râvî fi şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, I-III (nşr. Ebû Muaz Târik b. İvedullah b. Muhammed), Riyad: Dârü'l-Âsime, 1424/2003.

Şâfiî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *el-Üm*, I-VIII (nşr. Muhammed Zührî en-Neccâr), Beyrut: Dârü'l-Ma‘rife, ts.

Şâkir, Ahmed Muhammed, *el-Bâ‘isü'l-hasîs şerhu ihtisâri ‘ulûmi'l-hadîs*, Riyad: Mektebetü'l-Me‘ârif li'n-neşr ve't-tevzî‘, 1417/1996.

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu‘cemü'l-kebîr*, I-XXV (XIII-XVI-XXI eksik) (nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi), Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.

——, *el-Mu‘cemü'l-evsat*, I-X (nşr. Târik b. Avazullah b. Muhammed- Abdülmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî), Kahire: Dârü'l-Harameyn, 1415/1995.

——, *el-Mu‘cemü's-sagîr*, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1403/1983.

Tahâvî, Ebû Ca‘fer Ahmed b. Muhammed et-Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-âsâr* I- XVI (nşr. Şuayb el-Arnaût), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1415/1994.

Tehânevî, Zafer Ahmed b. Latîf el-Osmânî, *Kavâ'id fi ‘ulûmi'l-hadîs* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Riyad: Mektebü'l-Matbûâti'l-İslâmiyye, 1404/1984.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, I-VI (nşr. Şuayb el-Arnaût), Beyrut: Dârü'r-risâleti'l-âlemiyye, 1430/2009.

Topg l, Muhammed Enes, *Hadis R vilerinde Őilik Eğilimi* (y ksek lisans tezi, 2010), Marmara  niversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Turhan, Halil İbrahim, *Ric l Tenkidinin Doğuşu ve Gelişimi: Hicr  İlk İki Asır*, İstanbul: İFAV, 2015.

Ukayl , Eb  Ca'fer Muhammed b. Amr el-Ukayl , *ed-Du'af ' 'l-keb r*, I-IV (nşr. Abd lmu't  Em n Kal'ac ), Beyrut: D r 'l-kütübi'l-'ilmiyye, 1404/1984.

 z m, İlyas, "Rec'at", *D A*, Ankara 2007, XXXIV, 504-506.

Vellev , Muhammed b. Ali b. Adem el-Asy b , *Şerhu Elfiyyeti's-S y t  fi'l-hadis el-müsemma' Is'af  zevi'l-vatar bi Şerhi Nazmi'd-dürer fi 'ilmi'l-eser*, Medine: Mektebetü'l-Gurab 'l-Eseriyye, 1414/1993.

—, *Şerhu Süneni'n-Nes i Zah ret 'l-'ukb  fi Şerhi'l-M cteb *, I-XLII, Mekke: D r   li Ber m, 1416-1424/1996-2003.

Yeşil, Mahmut, "Tem m ed-D r  ve Riv yetleri", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 21 (2006), s. 91-114.

Yıldırım, Enbiya, *Hadis Problemleri*, İstanbul: Umran Yayınevi, 1417/1996.

Yücel, Ahmet, *Hadis İlminde Tenkit Terimleri*, İstanbul: İFAV, 2015.

—, *Hadis İstilahlarının Doğuşu ve Gelişimi Hicr  İlk  ç Asır*, İstanbul: İFAV, 2014.

Zeb d , Eb 'l-Feyz Muhammed el-Murtaz  b. Muhammed, *B lęat 'l-er b fi mustalahi  s ri'l-hab b* (nşr. Abd lfett h Eb  Gudde), Beyrut: Mektebü'l-Matb ati'l-İsl miyye, 1408.

Zeheb , Őemsedd n Eb  Abdullah Muhammed b. Ahmed et-T rkm n , *D v n 'd-du'af  ve'l-metr k n* (nşr. Hamm d b. Muhammed el-Ens r ), y.y.: yay.y., ts.

—, *el-K Őif fi ma'rifeti men leh  riv ye fi'l-kütübi's-sitte*, I-II (nşr. Muhammed Avv me-Ahmed Muhammed Nemr el-Hat b), Cidde: D r 'l-kible li's-sek feti'l-İsl miyye, 1413/1992.

—, *M z n 'l-i'tid l fi nakdi'r-ric l*, I-IV (nşr. Ali Muhammed el-Bic v ), Beyrut: D r 'l-Ma'rif , 1382/1963.

- , *el-Mugnî fi'd-du'afâ'*, I-II (nşr. Nûreddin Itr), Katar: İdâretü ihyâi't-türâs, ts.
- , *el-Mûkıza fi 'ilmi mustalahi'l-hadîs* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut: Dârü'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 1405.
- , *el-Muktenâ fi serdi'l-künâ*, I-II (nşr. Muhammed Sâlih Abdülazîz el-Murâd), Medine: İhyâü't-Türâs li'l-İslâmî, 1408.
- , *er-Ruvâtü's-sikât el-mütekellimü fihîm bimâ-lâ yücibü reddehüm* (nşr. Muhammed İbrahim el-Mevsilî), Beyrut:Dârü'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 1412/1992.
- , *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, I-XXV (nşr. Şuayb el-Arnaût- Kâmil el-Harrât), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1402-1417/1982-1996.
- , *Târîhu'l-İslâm*, I-LII (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Beyrut: Dârü'l-Küttâbi'l-Arabî, 1410-1421/1990-2000.
- , *Tezkiretü'l-huffâz*, I-IV, Haydarâbâd: Dâiretü'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye, 1376/1956.
- , “Zikru men yu'temedu kavluhü fi'l-cerh ve't-ta'dîl”, *Erba'u resâil fi 'ulûmi'l-hadîs* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut: Mektebetü'l-matbûâtî'l-İslâmiyye, 1419/1999.
- Ziriklî**, Hayreddin, *el-A'lâm*, I-VIII, Beyrut: Dârü'l-ilm li'l-melâyîn, 2002.
- Zürkânî**, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdülbâkî, *Şerhu'l-Manzûmeti'l-Beykûniyye* (nşr. Muhammed Ali Beyzûn), Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1425/2004.

EK 1: Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde metrûk/metrûkû'l-hadîs râviler ve rivayetlerinin değerlendirme tablosu

Râvinin İsmi	Rivayet Sayısı	Geçtiği Kitap	Hadisini Tahrîc Eden <i>Kütüb-i Sitte</i> müellifleri	Cerh-ta'dîl Durumuyla İlgili Hâkim Kanaat	Ebû Dâvûd'un Râvi ve Rivayetle İlgili <i>Sünen</i> 'deki Değerlendirmesi
1. Ahmed b. Alî en-Nümeyrî	1	Tahâret	Ebû Dâvûd	Sadûk	
2. Ebân b. Ebû Ayyâş	1	Salât	Ebû Dâvûd	Metrûk	
3. İshâk b. Abdullah b. Ebû Ferve	1	Cihâd	Ebû Dâvûd Tirmizî İbn Mâce	Metrûk	
4. Eyyûb b. Hût	1	Et'ime	Ebû Dâvûd İbn Mâce	Metrûk	Rivayet ettiği hadis münkerdir.
5. Bâzâm	1	Cenâiz	<i>Sünen-i Erba'a</i>	Zayıf	
6. Câbir b. Yezîd el-Cu'fî	1	Salât	Ebû Dâvûd Tirmizî İbn Mâce	Zayıf	Câbir'den sadece bu hadisi tahrîc ettim.
7. Hakîm b. Cübeyr	1	Zekât	<i>Sünen-i Erba'a</i>	Zayıf	
8. Hâlid b. Amr	1	Salât	Ebû Dâvûd, İbn Mâce	Yalancılıkla Cerh	
9. Derrâc	2	1. Salât 2. Cihâd	<i>Sünen-i Erba'a</i>	Sadûk	
10. Sâlim b. Gaylân	1	Edeb	Ebû Dâvûd Tirmizî Nesâî	Sadûk	
11. Selm b. Ca'fer	1	İstiskâ	Ebû Dâvûd Tirmizî	Sadûk	
12. Süleyman b. Erkam	1	Eymân ve nüzûr	Ebû Dâvûd Tirmizî Nesâî	Metrûk	
13. Abbâd b. Kesîr	1	Savm	Ebû Dâvûd İbn Mâce	Metrûk	
14. Abdülazîz b. Abdülmelik	1	Salât	Ebû Dâvûd	Meçhûl	
15. Ubeyde b. Muatteb	1	Tetavvû'	Ebû Dâvûd	Zayıf	Ubeyde zayıftır.
16. Osman b. Abdurrahman	2	1. Melâhim 2. Salât	Ebû Dâvûd Nesâî İbn Mâce	Sadûk	
17. Osman b. 'Umeyr	1	Tahâret	Ebû Dâvûd Tirmizî İbn Mâce	Zayıf	
18. Ömer b. Abdullah b. Ya'lâ	1	Zekât	Ebû Dâvûd İbn Mâce	Zayıf	
19. Amr b. Sâbit	1	Tahâret	Ebû Dâvûd	Zayıf	Sadûk fi'l-hadîs
20. Amr b. Abdullah	1	Dahâyâ	Ebû Dâvûd	Zayıf	
21. İmrân b. Hittân	1	Libâs	Buhârî Ebû Dâvûd Nesâî	Sadûk	
22. Anbese b.	1	Cihâd	Ebû Dâvûd	Zayıf	

Saîd					
23. Kays b. er-Rebî'	3	1. Salât 2. Et'ime 3. İcârât	Ebû Dâvûd Tirmizî İbn Mâce	Sadûk/Muhtelit	
24. Kesîr b. Abdullah	1	Harâc	Ebû Dâvûd Tirmizî	Zayıf	
25. Muhammed b. Câbir	1	Tahâret	Ebû Dâvûd İbn Mâce	Zayıf, Muhtelit	
26. Muhammed b. el-Hasen b. Zebâle	1	Harâc	Ebû Dâvûd	Yalancılıkla Cerh	
27. Muhammed b. Dînâr	3	1. Savm 2. Hurûf 3. Libâs	Ebû Dâvûd İbn Mâce	Sadûk, Seyyü'l-Hıfz	
28. Muhammed b. Sâlih et-Temmâr	1	Zekât	<i>Sünen-i Erba'a</i>	Sadûk	
29. Muhammed b. Abdullah b. 'Ulâse	1	Hudûd	Ebû Dâvûd Nesâî İbn Mâce	Sadûk	
30. Muhammed b. Abdurrahman b. Ebû Bekr	1	Salât	Ebû Dâvûd İbn Mâce	Zayıf	
31. Muhammed b. Abdurrahman b. Talhâ	-	-	Ebû Dâvûd	Zayıf	-
32. Müsennâ b. es-Sabbâh	1	Menâsik	Ebû Dâvûd Tirmizî İbn Mâce	Zayıf	
33. Yahyâ b. Ebû Hayye	2	1. Salât 2. Salât	Ebû Dâvûd Tirmizî İbn Mâce	Zayıf	
34. Yahyâ b. el-'Alâ	1	Eymân ve nüüzür	Ebû Dâvûd İbn Mâce	Yalancılıkla Cerh	
35. Yahyâ b. Meymûn	-	-	Ebû Dâvûd	Metrûk	-
36. Ebû Bekr b. Abdullah b. Ebî Meryem	2	1. Melâhim 2. Edeb	Ebû Dâvûd Tirmizî İbn Mâce	Zayıf	
37. Ebû Sümâme	1	Salât	Ebû Dâvûd	Meçhûl	
38. Ebû Mâcîde	1	Cenâiz	Ebû Dâvûd Tirmizî İbn Mâce	Meçhûl	Meçhûl
39. Ebü'l-Mühezzim	1	Menâsik	Ebû Dâvûd Tirmizî İbn Mâce	Metrûk	Ebü'l-Mühezzim zayıf, hadis hatalıdır.

ÖZGEÇMİŞ

1991 yılında Ankara'da doğdu. 2009 yılında Sakarya Anadolu İmam-Hatip Lisesi'nden, 2014 yılında Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Aynı yıl Yalova İslami İlimler Fakültesi'nde yüksek lisans eğitimine başladı. Ocak 2015'te Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Hadis Anabilim Dalı'na Araştırma Görevlisi olarak atandı. Eylül 2016'dan itibaren Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'nde görev yapmaktadır.

